

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU VE GÖÇ ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SURİYELİ GENÇLERDE DİNDARLIK VE
ÖTEKİLEŞTİRİLME ALGILARI
(GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ)

BEDİHA DİNÇER

DANIŞMAN: PROF. DR. M. RUHAT YAŞAR

KİLİS

2022

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. M. Ruhat YAŞAR danışmanlığında, Bediha DİNÇER tarafından hazırlanan “**Suriyeli Gençlerde Dindarlık ve Ötekileştirilme Algıları: Gaziantep İli Örneği**” adlı tez çalışması 07/07/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Orta Doğu ve Göç Araştırmaları **Ana Bilim Dalı Ana Bilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Bu tezin kabulü, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 24/06/2022 tarih ve 2/30 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı Soyadı (Üniversite, Fakülte, Ana Bilim Dalı)	İmza
--------------	---	------

Danışman	Prof. Dr. M. Ruhat YAŞAR Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı	
----------	---	--

Üye	Doç. Dr. Arif KORKMAZ Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı	
-----	---	--

Üye	Doç . Dr. Erol ERKAN Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı	
-----	--	--

Dr. Öğr. Üyesi Erdinç GÜLCÜ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

SURİYELİ GENÇLERDE DINDARLIK VE ÖTEKİLEŞTİRİLME ALGILARI (GAZİANTEP İLİ ÖRNEĞİ)

Bediha DİNÇER

Orta Doğu Ve Göç Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Danışman: Prof. Dr. M. Ruhat YAŞAR

Sayfa: 255

Yıl: 2022

Bu çalışma en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli gençlerin dindarlıkları ile ötekileştirilme algı ve düşüncelerini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, Suriyeli gençlerin dindarlık yapıları ile ev sahibi toplumla ilişkilerinde ötekileştirilmeye dair yaşadıkları tecrübe ve algılarında dinin etkisini ortaya koyabilmektir. Gençlerin dindarlıkları Glock'un 5 boyutlu dindarlık araştırması model alınarak inanç, ibadet, sosyal etki, entelektüel (bilgi) ve tecrübe boyutları çerçevesinde araştırılmıştır. Çalışma betimsel bir çalışmadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi “fenomenoloji deseni” kullanılarak 23 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda, Suriyeli katılımcı gençlerin genel olarak orta seviyede dindar oldukları bunun yanında gençlerin büyük kısmının her bir boyutta farklılaşan dindarlık yapısına sahip oldukları görülmüştür. Dindarlığın ötekileştirmeyi engellemede ve aidiyet oluşturmada pozitif etkisi olduğu ancak bu durumun yeterince işlevsel kullanılamadığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Göçmen, Genç, Dindarlık, Ötekileştirilme

ABSTRACT

RELIGIOUSNESS AND PERCEPTIONS OF MARGINALIZATION IN SYRIAN YOUTH (GAZIANTEP PROVINCE EXAMPLE)

Bediha DINCER

Department of Middle East and Migration Studies
Kilis 7 Aralik University, Graduate Education Institute

Supervisor: Prof. Dr. M. Ruhat YASAR

Page: 255

Year: 2022

This study deals with the religiousness and marginalization perceptions and thoughts of Syrian youth living in Gaziantep, which hosts the highest number of Syrian immigrants. The aim of the study is to reveal the effect of religion on Syrian youth's religious structures and their experiences and perceptions of marginalization in their relations with the host society. The religiosity of young people was modeled on Glock's 5-dimensional research on religiosity and investigated within the framework of belief, worship, social impact, intellectual (knowledge) and experience. The study is a descriptive study. In the study, interviews were conducted with 23 people using the qualitative research method "phenomenology design". As a result of the research, it has been seen that the Syrian participant youth are generally moderately religious, and most of the young people have a religiosity structure that differs in each dimension. It has been seen that religiosity has a positive effect on preventing marginalization and creating belonging, but this situation cannot be used functionally enough.

Keywords: Immigrant, Youth, Religiosity, Marginalization

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli gençlerin dindarlık ve ötekileştirilme algıları ele alınmaktadır. Bu çalışmada amaç, gençlerin dindarlık yapıları hakkında bilgi sahibi olmak ve sağlıklı bir uyum sürecinin yaşanmasında dindarlığın önemi ve ötekileştirmeye etkisini göçmen gençlerin anlatımları üzerinden anlamaya çalışmaktır. Aynı dine mensup olmakla beraber iki toplumun dinsel yapılarının farklılıklar taşıdığı ve dinin, her insanın veya her toplumun düşünce ve yaşam formunda yorumsal farklılıklar barındırabileceği düşüncesinden hareketle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Suriyeli gençlerden nitel araştırma yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile veriler elde edilmiş ve bu veriler betimsel analiz ve kısmen de içerik analizi yöntemleri ışığında yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda Suriyeli gençlerin genel olarak dindar bir yapıya sahip oldukları, ancak dindarlığın 5 boyutu olan, ideoloji/inanç, ritüel, sosyal etki, tecrübi ve entelektüel boyutların her biri özelinde dindarlık durumlarında farklılıklar olabildiği gözlemlenmiştir. Dinin ve dindarlığın toplumsal aidiyetin sağlanması ve ötekileştirilme algısında önemli bir nüans olduğu, gençlerin uyumlu bir dindarlık yapısına sahip oldukları ve yerli topluma dönük katı bir bakış açısı sergilemedikleri görülmüştür. Yerli toplum tarafından ötekileştirildiklerine dair tecrübe ve düşüncelere sahip oldukları görülmekle beraber ırkçılık ve şiddet barındıran, davranışsal ötekileştirilme yaşandığına dair somut bulgulara rastlanmamıştır.

Bu çalışmada, konu seçiminden tezin tamamlanma sürecine kadar önemli katkıları olan danışmanım Prof. Dr. M. Ruhat YAŞAR'a sabrı, özverisi ve teşvikleri için teşekkürü borç bilirim. Ayrıca süreç boyunca yönetime dair tüm sorularımı bıkmadan cevaplayan Prof. Dr. Aydın USTA'ya, teknik konuda öğretmenim olan kızım Yüstra Nur DİNÇER'e, yoğun zamanlarda gösterdiği fedakarlığı için eşim Zeki DİNÇER'e, tercümanlık gerektiren konularda desteğini esirgemeyen Hiba İlgi ALATASI'ye ve M. Ali KÜRDİ'ye şükranlarımı sunuyorum.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Prof. Dr. M. Ruhat YAŞAR danışmanlığında hazırladığım “Suriyeli Gençlerde Dindarlık ve Ötekileştirilme Algıları (Gaziantep İli Örneği) 2022” adlı tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, kullanmış olduğum tüm bilgiler ve yorumlar için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili bu beyanımı aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Bediha DİNÇER

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLOLAR DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ	1
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	4
ARAŞTIRMANIN MODELİ	5
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	6
ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	6
ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	8
LİTERATÜR BİLGİSİ	9
BİRİNCİ BÖLÜM.....	18
1.1. TEORİK ÇERÇEVE.....	18
1.1.1. Suriye	18
1.1.1.1. Tarihi arka plan.....	18
1.1.1.2. Suriye’de dini yapı.....	20
1.1.1.3 Arap baharı ve Suriye	24

1.1.2. Göç.....	26
1.1.2.1. Önemli göç kavramları.....	26
1.1.2.2. Suriye göçü.....	30
1.1.2.3. Göç ve din	35
1.1.3. Din	37
1.1.3.1. Sosyolojik din yaklaşımları.....	37
1.1.3.2. Dinin toplumsal fonksiyonları.....	42
1.1.3.3. İslam’da din tanımı	45
1.1.4. Dindarlık	46
1.1.4.1. Dini yorumlama formları ve dindarlık.....	46
1.1.4.2. Dindarlığın değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar.....	50
1.1.4.3. Charles y. glock’un beş boyutlu dindarlık modeli.....	54
1.1.4.3.1. İnanç boyutu	55
1.1.4.3.2. Pratik boyutu	56
1.1.4.3.3. Tecrübe boyutu	56
1.1.4.3.4. Bilgi boyutu	56
1.1.4.3.5. Etkileme boyutu.....	57
1.1.5. Gençlik.....	57
1.1.5.1. Gençlik ve önemi.....	57
1.1.6. Ötekileştirilme	60
1.1.6.1. İlgili kavramlar	60
1.1.6.2. Ötekileştirilme kavramı.....	62
1.1.6.3. Öteki olarak göçmenler.....	64
İKİNCİ BÖLÜM	66
2.1.BULGULAR VE YORUMLAR.....	66

2.1.1. Gaziantep İli Hakkında	66
2.1.1.1. Gaziantep ilinde Suriye göçüne ilişkin bulgular	68
2.1.2. Katılımcılara İlişkin Genel Bilgiler	76
2.1.3. Suriyeli Gençlerin Dindarlıklarına Dönük Bulgular	79
2.1.3.1. İnanç (akide) , ideoloji ve zihniyet boyutu.....	79
2.1.3.1.1. Mezhepler hakkındaki düşünce ve mezhep mensubiyeti	81
2.1.3.1.2. Dini şüphe/sorgu ve sorgulardan kurtulma	83
2.1.3.1.3. Dini inanç ve kimlik.....	95
2.1.3.1.4. Ölüm, ölüm sonrası ve hesap-ceza inancı	99
2.1.3.2. İbadet (ritüel) ve dini pratik boyutu.....	101
2.1.3.2.2. Dini yaşam (namaz, oruç, Kur'an okuma, dua).....	101
2.1.3.2.3. Dini açıdan kendini değerlendirme.....	112
2.1.3.2.4. Emir ve yasaklar (günahlar) konusundaki tutum ve değerlendirmeleri.....	115
2.1.3.3. Sosyal etki boyutu.....	118
2.1.3.3.1. Ailede dini yaşam	118
2.1.3.3.2. Toplu ibadet (dini sohbet ve zikir) katılımı.....	124
2.1.3.3.3. Cemaat ve tarikat bağlılığı	126
2.1.3.3.4. Şeriat uygulaması ve kısas değerlendirmeleri	127
2.1.3.3.5. Kız-erkek ilişkisi ve flört.....	130
2.1.3.3.6. Kadınların giyim tarzı	133
2.1.3.3.7. İnsanları değerlendirmede dindarlık kriteri	135
2.1.3.3.8. Türk toplumunun dini durumuna dair düşünceleri	141
2.1.3.3.9. Türk toplumuyla etkileşimde din.....	145
2.1.3.3.10. Suriye devriminin canlı tutulması.....	151
2.1.3.4. Bilgi (entelektüel) boyutu	154

2.1.3.4.1. Dini bilgi ve dini eğitim	154
2.1.3.4.2. Suriye rejiminin dindarlığın entelektüel boyutuna etki araçları	160
2.1.3.5. Tecrübe (hissetme/ duygu) boyutu	172
2.1.4. Yeni Topluma Aidiyet İle Ötekileştirilme Algı Ve Deneyimleri.....	175
2.1.4.1. Göç sonrası destekler	175
2.1.4.2. Aidiyet mekânları olarak camiler	177
2.1.4.2.1. Camilerde ötekileştirilme tecrübeleri.....	180
2.1.4.3. Türklerin Suriyelileri ötekileştirmesine dair algı ve deneyimler.....	183
2.1.4.3.1. İmam hatip okulunda ötekileştirilme örneği	189
2.1.4.3.2. Resmi dairelerde ötekileştirilme örnekleri	190
2.1.4.4. Türklerle ilişkilere dair düşünceleri.....	193
2.1.4.4.1. Türklerle evlilik	195
2.1.4.4.2. Türk biriyle iş ortaklığı	197
2.1.4.5. Ötekileştirilmeye karşı ümmet ve kardeş olabilmek	198
2.1.4.5.1. Arap dünyası ve ötekileştirilme	201
2.1.4.5.2. Mezhep farklılıkları ve ötekileştirilme.....	202
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	206
KAYNAKLAR	225
EKLER	232
Ek 1: Mülakat formu	232
Ek 2: Gaziantep İl Müftülüğünün Suriyelilere Dönük Faaliyetleri.....	238
Ek 3: Gaziantep İlinde Faaliyet Gösteren Suriyeli Dernekler	240
Ek 4: Etik Kurul Kararı	241
ÖZGEÇMİŞ	242

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1: Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin yıllar içindeki değişimi.....	31
Tablo 2: Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin illere göre dağılımı ile ilgili sayısal veriler	32
Tablo 3: Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımı ile ilgili sayısal veriler	33
Tablo 4: Gaziantep’te yaşayan Suriyeliler ’in ilçelere göre dağılımı	69
Tablo 5: Gaziantep’te yaşayan Suriyeliler ’in yaş dağılımı	70
Tablo 6: Gaziantep’te yaşayan Suriyelilerin eğitim durumu.....	71
Tablo 7: Gaziantep’te yaşayan Suriyelilerin geldikleri bölgelere göre dağılımı.....	71

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Gaziantep'te ilçelere göre Suriyeli ailelerin dağılımı..... 72

Şekil 2. Suriyeli sığınmacıların Gaziantep şehrindeki sayısal dağılışı.....73

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AFAD	: Afet Ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı
Akt.	: Aktaran
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
DAEŞ/İŞİD	: El Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam/ Irak ve Şam İslam Devleti
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
GİGM	: Göç İdaresi Genel Merkezi
IDP	: International Development Program Uluslararası Gelişim Programı
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
ISSP	: International Social Survey Programı
İNSAMER	: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
KAGEM	: Kadın Aile ve Gençlik Merkez
MAPS	: Mesleki Atölye Projeleri Geliştirme
OSPAM	: Ortadoğu Sosyal Projeler Ve Araştırma Merkezi
PKK/PYD	: Kürdistan İşçi Partisi / Demokratik Birlik Partisi
PMIR	: İslami Dindarlığın Psikolojik Ölçeği
SSTKB	: Suriyeli Sivil Toplum Kuruluşları Birliği
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
SUMMİT	: Türkiye’de Kalkınmaya Yönelik Göç Yönetimi Politikalarının Uygulanmasına Destek Projesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TUCAUM	: Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkez
vd.	: Ve Diğerleri
YUKK	: Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Suriye savaşı sonrası meydana gelen göç dalgası öncelikle sınıra en yakın bölgeleri ve sınır şehirlerini etkilemiştir. Ülkemizin “açık kapı politikası” ile milyonlarca sığınmacının Türkiye topraklarına girmesi sonucunda çok kısa bir zamanda yüzbinlerce insan kendilerini yabancıları oldukları bir ülke toprağında bulmuşlardır. Bu göç dalgası Türkiye’nin Suriye sınır bölgelerinden başlayarak çok kısa zamanda tüm ülke geneline yayılmıştır. Bu durum yerel toplum açısından da göç eden toplum açısından da çok ciddi problemleri ortaya çıkarmıştır. Başta Türkiye devleti ve devlet kurumları, sonrasında tüm katmanları ile Türk toplumu bu yeni durumu tolere etmek ve yurtlarından edilmiş onlarca insana yardımcı olabilmek için harekete geçmiştir. İnsani yardım kuruluşları, STK’lar, akademik camia, halk ve daha birçok kesim üzerine düşeni yapma konusunda ciddi gayret göstermiş ve göstermektedirler. Yaklaşık 11 yıldır, Suriye ve Suriyeliler hayatımızın bir parçası haline gelmiştir.

Suriye’de iç savaş devam etmektedir ve çok farklı yapılar ve örgütler sahada birbirleriyle çatışmaktadır. Göç eden insanlar; algıları, yaşam tarzları, ekonomik durumları, eğitim durumları, dini anlayışları, dünya görüşleri ve ideolojik yapılarıyla ile doğal olarak homojen bir yapıda değildir. Yaşanan süreç olumlu ve olumsuz etkiler ihtiva etmesinin yanında riskler de barındırmaktadır. Süreç içerisinde ortaya çıkması olası risklerin önlenmesi, huzurlu bir toplumsal bütünlüğün sağlanması noktasında gerek ülke içinde gerekse sınır bölgelerde sürecin kontrol edilebilmesine dönük politikaların geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu politikaların geliştirilmesinde alanın iyi tanınması, güvenilir ve doğru bilgilerin elde edilmesi noktasında bilinçli araştırmacıların sahada yaptığı aktif çalışmalar ve gözlemlere ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu minvalde gerçekleştirilen çalışmanın konusu; Suriyeli gençlerin dindarlıkları ve ötekileştirilme algıları ile dindarlığın ötekileştirilme düşüncelerindeki etkisidir. Her araştırma konusu içeriğinde birçok zorluk barındırabilmektedir. Araştırmacının çalıştığı konu ne kadar girift olursa olsun, tespit edilen ve hazırlanan araştırma soruları onu anlaşılır bir çerçeveye oturtur. Bu şekilde araştırmanın bir yol haritası oluşturulur ve kavramsal çerçevenin yönü daha anlaşılır hale getirilir (Baltacı, 2019: 373).

Araştırmada, araştırma konusu bağlamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Suriyeli gençlerde dini düşünce ve inanç, dini tutum ve pratikler nasıldır?

Dini tutumları sosyal yaşamlarına ne şekilde etki etmektedir?

Dini eğitim araçları nelerdir?

Göç ve dindarlık yapıları arasında nasıl bir etkileşim görülmektedir? Göç sonrası dini yapılarında değişimler var mıdır?

Dindarlık yapıları iki topluma uyum sağlayabilecek köprü konumunda mıdır?

Radikal ve çatışmacı dini tutum söz konusu mudur?

Türk toplumundaki dindarlık yapısını nasıl değerlendiriyorlar? Nasıl bir dini etkileşim mevcuttur?

Türk toplumu tarafından ötekileştirilme algıları ne şekildedir? Öteki olmaya dair yaşadıkları olumsuz tecrübeleri neler?

Dinin ötekileştirilme algılarında etkisi ne yöndedir?

Ümmet, kardeşlik ve cemaat algıları nasıldır?

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, dinin bütünleştirici yönünden hareketle; bazen çatışma, bazen uyum ihtimali taşıdığı göz önüne alınarak göçmen toplumun dini durum ve dindarlık yapılarının anlaşılması ile ötekileştirilmeye karşılık sosyal uyumun ve huzurun sağlanması noktasında dinin ne gibi işlevler taşıyabileceğine dönük veriler elde edilmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın amacı; Gaziantep’ te yaşayan Suriyeli gençlerin dindarlıkları, dini tutum ve yönelimleri hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bu çalışmada, gençlerde dini bağlamda ortaya çıkan değişimlerle dini bakış açılarının yerli toplumu değerlendirmedeki etkilerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Gençlerdeki dini algıların yanında aynı dine mensup olan yerli halkla ilişkilerinde yaşadıkları ötekileştirilme algı ve tecrübelerinin Suriyeli gençlerin perspektifinden ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada hedeflenen, Gençlerin aile, arkadaşlık, sosyal çevre, sosyal oluşum ve gruplarla kurdukları ilişkilerde toplumsal etkileşime dönük dinsel, dini düşünce ve dindarlık etkisinin ortaya çıkarılabilmesidir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ülkemizde büyük bir nüfusa sahip olan Suriyeli göçmenlere yönelik yapılan çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilecek veriler bu konuda olası toplumsal sorunların öngörülmesi ve politikalar üretilebilmesi adına önemlidir. Bu politikaların geliştirilmesinde alanın iyi tanınması, güvenilir, doğru ve geçerli verilerin elde edilmesi noktasında bilinçli araştırmacıların sahada yaptığı aktif çalışmalar ve gözlemler önem arz etmektedir. Bu durum akademik anlamda çok yönlü araştırmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Sosyal, iktisadi ve eğitim gibi birçok alanda geniş imkânlar sunan Gaziantep ili, Suriyeli sığınmacı çeşitliliğini de en geniş şekilde bünyesinde taşıyan bir şehir olması nedeniyle araştırma açısından önemlidir. Suriyeli göçmen nüfusun büyük bölümü gençtir. Gençlerin iki toplum arasındaki işlevsel rolünün anlaşılmasında Gaziantep ilinin demografik yapısı, araştırmada zengin örneklem çeşitliliği sunması açısından önem arz etmektedir.

Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğu Müslüman ve Sünni mezhebi mensubudur. Din toplumsal yapıyı etkileyen önemli bir kurumdur. Dünya’da yeni dini hareketler, semavi dinlerin yeniden yorumlanışları, birtakım siyasi, sosyal değişmelere yol açmaktadır. Göç ile birlikte dini yaşantının yerel toplum ile etkileşiminde birtakım sonuçlar olur. Gelen toplumun dini, yaşamı da etkileyeceği için göçmenlerin dindarlık algısının ne tür bir içeriğe sahip olduğu anlam taşımaktadır. Yerel halk ile Suriyeliler arasında dini algılar üzerinden karşılaşma, uyumsuzluk ya da etkileşim yeni dindarlık algılamalarına yol açabileceğinden anlaşılması önem taşımaktadır. Ortadoğu’da görülen çatışmaların önemli bir kısmının dini yönler de taşıması nedeni ile konu önemlidir.

Sosyolojik açıdan önemli bir fenomen olan dinin, toplumsal yaşama etkileri göz önünde bulundurularak iki toplum arasındaki göçmen genç kuşağın dindarlıklarının anlaşılmasının önemli olduğu tezi ile hareket edilmiştir. Zira gençler kimliklerini inşa ederken yeni toplumu da inşa etmektedirler. Tabiidir ki bu inşa süreci, toplumsal dönüşüm ve etkileşimleri de beraberinde getirecektir. Onlardaki dini anlayışın taşıdığı şekil ve aidiyet duygusunun, ileri boyutta bir ötekileştirilme algısı olmadan yaşanması elbette huzurlu bir toplumsal birlikteliğin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır. Araştırmada aynı dine mensup göçmen halkın şehre uyum, toplumsal aidiyet ve yeni

kimlik edinebilme imkânı ile bunun önündeki en önemli engel olan ötekileştirilmenin anlaşılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada 18-29 yaş aralığında Suriyeli gençlerin dindarlık ve ötekileştirilme düşünce ve deneyimleri özelinde yapılmış bir çalışma olma özelliği ile ilk çalışma olduğu düşünülmektedir. Daha önce literatürde Suriyeliler' in dini yapıları ve Suriyeliler' in tecrübeleri üzerinden ötekileştirilme algısının tanımlanmasına dair az sayıda çalışma mevcuttur. Bu bakımdan çalışma önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilimsel araştırmalarda esas nokta, sosyal olan gerçekliğin doğru ifade edilebilmesidir. Paradigma genel anlamda neyin nasıl araştırılacağı, ne şekilde yorumlanacağı konusunda kurallı çerçevenin belirlendiği temel kalıplardır. Kuhn'un bakışıyla paradigma inceleme alanındaki sorunlar, kullanılan teori ve desen, veri toplama şekilleri ve toplanan verileri yorumlamada kullanılan yöntemlerden oluşmaktadır (Taş, 2011: 39). Paradigmalarda esas olan iki yaklaşım tarzı vardır. Bunlardan birisi natüralist /pozitivist paradigma, diğeri ise sosyal bilimlerin doğa bilimleri şeklinde yorumlandığı pozitivist yaklaşıma karşı geliştirilen anlayıcı/yorumlayıcı paradigmadır (Taş, 2011: 53). Nitel araştırma nicelin aksine daha detay ve gözden kaçma ihtimali olan bilgileri ortaya çıkarmaya imkân tanır. Araştırmacı topluma uzak değil bizzat araştırmanın ve sahanın bir parçası durumundadır. Anlayıcı geleneğin genel manada şekillendirdiği ve araştırmacının araştırmanın parçası olduğu, sosyal ortamla yakın ilişki içinde olduğu yöntem nitel yöntem olarak adlandırılır (Akşit vd., 2012: 85).

Bu araştırma, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak verilerin elde edildiği nitel bir çalışmadır. Böylece ilk bakışta anlaşılması zor olan bilgilerin, yüzeyden derinliğe inilerek elde edilmesi hedeflenmiştir. Araştırmada Suriyeli gençlerin dindarlıkları ve ötekileştirilme algı ve deneyimlerine dönük yarı yapılandırılmış soru kâğıdı hazırlanmış ve 24 soru sorulmuştur. Bunlardan 17 soru açık uçlu, 7 soru kişisel bilgi sorusudur. Hazırlanan sorular ışığında gerçekleştirilen görüşmeler, mülakatın içeriğine göre farklı sorularla desteklenmiş ve her bir görüşme yaklaşık 1 saat kadar sürmüştür. Araştırmada “amaçlı örneklem” seçimi yapılmış, “kartopu/zincir örneklemi” yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışmada ek olarak Gaziantep ilinde bulunan dernek, vakıf, dul ve yetim evleri, medrese gibi yerlerde çalışan kişiler, akademisyen, esnaf veya halktan birçok kişi ile görüşmeler (sohbet) yoluyla ve basit gözlemler yapılarak çalışma sahası hakkında çeşitlilik içeren bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Nitel araştırmada model (desen) “araştırmanın yaklaşımını belirleyen çeşitli aşamaların bu yaklaşım çerçevesinde tutarlı olmasına rehberlik eden bir strateji” olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 67). Araştırmalarda sadece nitel veya nicel bir çalışma olduğuna dair yapılan açıklama yeterli değildir. Araştırmacı yapmış olduğu araştırma sorularını göz önünde bulundurarak, hangi deseni kullanacağını belirlemek durumundadır. Kullanılan desen çalışmanın perspektifi ile ilgili olmalı ve çalışmanın yönünü gösterebilmelidir. Yapılan çalışma algı, tecrübeler ve anlamlandırmaları dikkate almış bir çalışma ise “fenomenoloji” deseni en uygun desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 353).

Bu çalışma, dindarlık olgusunun derinlemesine anlaşılması ve ötekileştirilme algılarına dönük “görüngü bilim” araştırma deseninin kullanıldığı bir araştırma çalışmasıdır. “Olgubilim”¹ veya “görüngü bilim” olarak adlandırılan “fenomenoloji” deseni gözlemleyebildiğimiz ancak derinliği hakkında yeterli bilgimizin olmadığı fenomenleri anlama noktasında araştırma alanı oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 69).

Din sosyolojisi alan yazınında formel ve fenomenoloji sentez yaklaşımlarının ilk izleri J. Wach ve G. Mensching gibi din sosyologlarında görülmektedir (Günay, 2014: 193).

“Fenomenolojik araştırma” deseninin kullanıldığı çalışmada, katılımcılara ilişkin kişisel bilgilerin elde edilmesine dönük bilgi formu ile dindarlık ve ötekileştirilme algılarına dönük hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Din fenomeni

¹“Olgubilim” şeklinde kullanımın neye dayanarak “fenomenoloji” kavramı yerine kullanıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Olgu kesin gerçeklikler ifade ederken fenomen görülen ve gözlenen üzerinden bir bakış açısı içerir. Bu nedenle araştırmada görüngü veya fenomen kavramı tercih edilmiştir.

hakkında 23 Suriyeli gencin dindarlık yapıları Glock'un beş boyutlu dindarlık modeli temel alınarak bu yönde hazırlanmış mülakat soruları ile araştırılmıştır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Din ve toplum araştırmaları yapan araştırmacıların işi hiç de kolay değildir. Fenomenlerin incelenmesindeki malzemelerin çokluğu, kapsam alanının çok fazla oluşu, araştırılan dinin kendine özgü yapısı konunun diğer disiplinlerle ilişkisi gibi faktörler sınırları belirlemeyi de zorlaştırmaktadır (Wach, 1987: 2). Suriyeli gençlerin dindarlık ve ötekileştirilme algılarının araştırıldığı bu çalışmada çok büyük veriler ortaya koyma hedefi güdülmemiştir. Çalışma bazı sınırlılıklar taşımaktadır.

Çalışılan dinin İslam dini olması, çok kapsamlı bir bakış açısı ve bilgi gerektirmektedir. İşin teolojik boyutunu İslami ilimlerin çalışmasının daha doğru bir kanaat olduğu düşünülmüş, dindarlık ve ötekileştirilme algıları üzerinde sosyolojik bir çalışma esas alınmıştır.

Araştırma Gaziantep ilinin muhtelif bölgelerinde ikamet eden 23 kişiyle sınırlıdır.

Suriyeli göçmenlerden yalnızca 18-29 yaş aralığı gençleri kapsamakla sınırlıdır.

Çalışma yalnızca 2020- 2022 yıllarıyla sınırlıdır.

Araştırma basit gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniklerinin kullanımı ile sınırlıdır.

ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Nicel çalışmada evreni temsil oranı açısından büyük bir örneklem gerekli iken, nitel araştırmalarda bu durum söz konusu değildir. Zira çalışma süreci belli bir aşamaya ulaştıktan sonrası kısır döngüye girebilmektedir. Örneklemde asıl olan, evrendeki çeşitliliğin temsidir (Baltacı, 2019: 373).

Çalışma evreni, Gaziantep ilinde ikamet eden tüm Suriyeli göçmen gençler iken çalışma örneklemini yalnızca Gaziantep ilinin muhtelif bölgelerinde ikamet eden ve görüşmelerin gerçekleştirildiği sınırlı sayıdaki göçmen gençten oluşmaktadır.

Konuya en uygun örneklemin seçimi yani niteliği önem arz etmektedir. Görüşme yapılan katılımcıların(örneklem) seçiminde, amaçlı örneklem yöntemi olan zincir/kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Nicel araştırmalarda yaygın kullanılmakla birlikte kısmen nitel araştırmalarda karşılaşılan olasılık temelli örnekleme yöntemine kıyasla amaçlı örneklem tam anlamıyla nitel araştırma perspektifinde geliştirilmiş bir örneklem yöntemidir. Patton'un ifadesine göre; yoğun bilgi barındırma olasılığı olan olguların derinliğinin araştırılmasına imkân tanınması, amaçlı örneklem yönteminin özelliğidir. Bu özellik dışardan gözlenemeyen durumların gün yüzüne çıkarılıp açıklanabilmesini sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 118). Zincir örneklem tekniğinde araştırmacı ilk olarak tespit ettiği katılımcıların önerilerine istinaden, daha fazla veri kaynağına ulaşabilmektedir. Araştırmacıyı kimlerle görüşülmesi gerektiği bilgisine ulaştıran bu teknik, daha zengin veri sağlayacak bir örneklem oluşmasına katkı sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 122).

Nitel araştırmada görüşülen kişi sayısında yani örneklem büyüklüğünde asıl amaç sayının az veya çok olmasından ziyade çalışmada doyuma ulaşıldığının düşünülmesidir. Bazen bir kişiden toplanan veri bir başka çalışma için çok daha fazla sayıda kişiyle görüşmeyi gerektirebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 125). Görüşmelerin benzer sonuçlar vermesi, farklı veriler alınamaması ve kısır döngüye girilmesi görüşmelerin doyuma ulaştığını göstermektedir.

Bu bilgilerden hareketle araştırmada 25 kişilik örneklem grubu belirlenmiştir. Bu 25 kişilik örneklem grubundan elde edilen verilerden, 17 kişi sonrası benzer sonuçların elde edilmesiyle 23 görüşme kayda alınmış, diğer iki örneklem pilot görüşmedeki verimsizlik sebebiyle kayda alınmamıştır. 23 görüşmenin klasörlenmesi aşamasında veri çeşitliliği sağlayabilmek amacıyla 7 kişi ile tekrar pilot görüşme yapılmış, verilerin benzer döngüde ilerlemesi sebebiyle doyuma ulaşıldığı düşünülerek 23 görüşmenin verileri ile iktifa edilmiştir.

Örneklem grubuna dâhil edilen kişiler 18-29 yaş aralığından seçilmiş ve demografik farklılıkların dikkate alınması ile örneklem çeşitliliği sağlanmıştır. Görüşme yapılan gençlerde kadın ve erkek katılımcıların eşit oranda olmasına dikkat edilmiş, 13 kadın 10 erkek katılımcı ile yapılan görüşmeler kayda alınmıştır. Kadın katılımcıların fazla

olmasında erkek katılımcıların kadınlara oranla daha az konuşmaları ve çok daha kısa cevaplarla görüşmeyi tamamlamalarının etkisi olmuştur.

Araştırmacının sahada mülteciler alanında sivil toplum çalışmaları içerisinde bulunması, yaklaşık 7 yıldır Suriyelilerle aktif diyalog halinde olması, göç üzerine eğitim programlarına katılmış olması gibi etmenler Suriyelilere ilişkin örneklem seçimini ve araştırma sürecini olumlu etkilemiştir.

ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada veri toplamak için kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış mülakat formu hazırlanmıştır. Mülakat sorularının hazırlanması aşamasında çok kapsamlı literatür araştırması yapılmış, alanda yapılmış nicel ve nitel çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalarda kullanılan sorular ve araştırmacının hazırladığı sorularla 35 sayfalık bir soru havuzu oluşturulmuştur. Bu sorular defalarca gözden geçirilmiş ve sorulacak sorular tespit edilerek mülakat formu hazırlanmıştır.

Kişisel bilgi formunda araştırmacının; yaş, cinsiyet, ekonomik durum, meslek, medeni hali, hangi bölgeden geldiği, kırsal mı kent mi olduğuna dair katılımcı hakkında bilgi almaya yarayan sorular sorulmuştur.

Yarı yapılandırılmış mülakat formundaki sorular Glock'un dindarlığın 5 boyutu üzerine çalışması temel alınarak hazırlanmıştır. İnanç, ibadet, etki, bilgi ve tecrübi dindarlıklarının araştırılmasına ilişkin soruların yanında, geline yerdeki topluma bakış ve ötekileştirilme algılarına dönük soruların da dâhil olduğu 17 soruluk yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Araştırmacı mülakatın akışına bağlı olarak formda var olan soruları destekleyici ve derinlemesine bilgiyi sağlamak amacıyla ek sorularla görüşmeyi desteklemiştir.

Çalışma soruları ilk etapta 15 kişi ile pilot görüşmeler gerçekleştirilerek denenmiş, gerekli düzenleme, ekleme ve çıkarımlar yapılarak son haliyle asıl görüşmelerde uygulanmıştır. Mülakat uygulanırken katılımcılar detaylı bir şekilde bilgilendirilmiş ve istemedikleri takdirde görüşmeyi sonlandırabilecekleri telkin edilmiştir. Görüşme esnasında yine katılımcıların bilgisi dâhilinde ses kayıt cihazı kullanılarak bilgisayar ortamında kayıtlar pdf formatına dönüştürülmüş, sonrasında titizlikle ve tekrar tekrar ses kayıtları dinlenerek

pdf dosyaları eksiksiz şekilde yazıya çevrilmiş ve görüşme kayıtları dosyalanmıştır. Görüşmede katılımcılarının rahat cevaplar vermesi adına etkin dinleme ve aralıklarla katılım yapılarak, görüşmenin rahat bir atmosferde ve sohbet havasında gerçekleşmesine olanak tanınmıştır.

Türkçe iletişimin mümkün olmadığı katılımcılarla, deneyimli tercüman aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ses kayıtları Arapça ve Türkçe konusunda profesyonel tercüman aracılığıyla pdf'e dönüştürülmüş ve araştırmacı tarafından tekrar gözden geçirilerek analize tabi tutulmuştur. Araştırmada elde edilen mülakat bulguları katılımcının kendi ifadeleri ile verilmeye çalışılmış, cevapların orijinalliği muhafaza edilmekle beraber anlaşılması güç olan az sayıda kelimenin düzeltilmesi veya parantez içi açıklamalar yapılması haricinde müdahalede bulunulmamıştır.

Mülakatın yanı sıra, sahada aktif şekilde bulunulmuş, gençlerle farklı aralıklarla gerçekleştirilen görüşmelerle gözlemler yapılmıştır. Bunun yanında bizzat sahada aktif Suriyeliler ve Suriyelilerle yakın temasta bulunan değişik kademedeki kişilerle sıkça beraber olunmuş, yapılan gözlem ve görüşmelerle de toplanan veriler, bulguların anlaşılması ve teyidi için kullanılmıştır. Bu şekilde yapılan gözlem ve görüşmelerle, araştırmanın tamamlanmasında görülen eksikliklerin giderilmesi amaçlanmıştır.

LİTERATÜR BİLGİSİ

Çalışmada konuya ilişkin bilgi sahibi olmanın, isabetli konu seçmenin, doğru soru sormanın ve doğru verilere ulaşmada izlenecek yolun belirlenmesinde en önemli faktör iyi yapılmış bir literatür araştırmasıdır. Bu araştırmacıya zengin bir bakış açısı kazandırmanın yanında alanı daha iyi tanımayı ve boşluğu fark edebilmeyi sağlar. Bu noktadan hareketle çalışmada, literatür araştırması detaylı bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Bununla beraber çalışmaya ilişkin video, kitap, ansiklopedi, araştırma raporları, makaleler gibi bir-çok çalışmadan istifade edilmiştir.

Çalışma sırasında internet arama motoruyla Suriyeliler, Suriyeli mülteciler, din, dindarlık, dini hayat, ötekileştirilme, mülteciler gibi kavramlar taranmış ve çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Suriyeli göçmenler üzerine literatürde sadece “google scholar” dan “Suriyeli” kavramının taranmasıyla 18.500 veri, “Suriyeli/ dindar” teriminin

taranmasında 1.500 veri ve “Suriyeli/ öteki” terimlerinin taranması ile de 3.500 veri sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan dindarlık araştırmaları daha çok uyum, entegrasyon, dini dayanıklılık vb. üzerine yapılmış, genellikle din psikolojisi alanında gerçekleştirilmiştir. Ötekileştirme üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu yerel halkın değerlendirmesi ve medya algısı gibi etkenler üzerinden yapılmış ancak Suriyeliler perspektifinden ve onların ötekileştirilme algıları üzerinden yapılan çalışmaların az olduğu görülmüştür. Literatürde tespit edilen çalışmalar titizlikle incelenmiş ve bu araştırma açısından önemli görülen çalışmalar tespit edilmiştir.

Literatürde çalışmamız açısından önemli görülen çalışmalardan ilki, dindarlık alanında Türkiye’de dindarlığın tespitine yönelik gerçekleştirilmiş ve dindarlık araştırma çalışmalarında yol gösterici olması açısından önemli olduğu düşünülen alan araştırmasıdır. Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma, *Türkiye’de Dindarlık: Uluslararası Bir Karşılaştırma* adlı International Social Survey Programı (ISSP) kapsamında yapılan bir dindarlık çalışmasıdır. Çalışma TÜİK tarafından tespit edilen bölgelerden 53 ilde 1453 anketin uygulanabilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre ISSP ülkelerine oranla Türkiye’deki dindarlık oranı daha yüksektir. Ancak Türkiye’ nin bahsi geçen ülkeler içerisinde nüfusu büyük oranda Müslüman olan tek ülke olması araştırma sonucu bakımından önemli bir ayrıntıdır. Araştırma sonucunda, katılımcıların dindarlık vurgularının, mevcut yönetimin “İslamcılık cereyanından kısmen de olsa türemiş bir partinin” iktidarda olmasına bağlı verilmiş olan yanıtlar olduğu görülmektedir. Araştırmanın, mevcut yönetimin tek iktidar olmadığı dönemde tekrarlanması durumunda bir değerlendirme yapılması önerilmektedir.

Araştırmada istifade ettiğimiz diğer bir çalışma ise din ve dindarlık araştırmaları alanında, Türkiye’deki sosyolojinin tanınmış isimlerinden Akşit ve arkadaşlarının (2012) birlikte hazırladığı *“Türkiye’de Dindarlık Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri”* adlı araştırmadır. Çalışma nicel ve nitel yöntemlerin titizlikle birlikte kullanıldığı bir ekip çalışmasıdır. Çalışma Türkiye’de yapılmış en kapsamlı dindarlık araştırmasıdır. Araştırma 8 ilin köy ve kent merkezlerinde 238 kişi ile derinlemesine yapılmış görüşmelerin sonuçlarının değerlendirilmesi ile düzenlenmiş anket sorularının 25 ilde, 1538 kişiye, yüz yüze uygulanması şeklinde yapılmış bir saha çalışmasıdır.

Çalışma inanç, ibadet, ekonomi, siyaset, dini eğitim alanlarında algı, tutum ve davranışların araştırılması, sonrasında 5 gerilim ekseninde bulguların incelenmesi ve yorumlanmasını içermektedir. Bu gerilim endeksleri; “modern olana karşı geleneksel olan, kamusal alana karşı özel alan, kutsal olana karşı dünyevi olan, dinsel bilgiye karşı bilimsel bilgi, kutsal metinde var olan emirlere karşı gündelik yaşam” şeklinde toplumsal yaşamda görülen gerilim unsurlarıdır. Çalışmanın Türkiye’de uzun yıllardır var olan dindarlığın tespiti ve değerlendirilmesine yönelik alan yazınındaki boşluğu önemli ölçüde doldurduğu görülmektedir.

Dindarlık konusunda yapılmış bir diğer kapsamlı çalışma Diyanet İşleri Başkanlığı ve TUIK (2014) tarafından gerçekleştirilen “*Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*” adlı çalışmadır. Çalışmada dini hayatın çok yönlü sorularla gerçekleştirilen anketten elde edilen verilerin tablolar şeklinde sunulduğu, yorumlama yapılmadan araştırma sonucunun okuyucunun yorumuna açık bırakıldığı bir çalışmadır. Çalışma “dini aidiyet, inanç, ibadet, dini bilgi, gündelik hayat ve din ile dindarlık” ana başlıkları altında 69 soruluk bir araştırma soru kâğıdının katılımcılarca cevaplandığı, çeşitli parametreler ekseninde gerçekleştirilen anket sonuçlarının toplam 193 tablo halinde istatistiksel verilere dönüştürüldüğü, çok kapsamlı nicel bir çalışmadır.

Dindarlığa ilişkin Suriyeliler özelinde yapılmış çalışmaların genel olarak din psikolojisi alanında yapıldığı ancak buna karşılık din sosyolojisi alanında daha az çalışma olduğu ve nicel çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir:

Sağır’ın (2014) *Suriyeli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı* adlı yüksek lisans çalışması, savaş travması sonrası Kilis’te yaşayan, 12 yaş üstü 553 Suriyeli mülteci ile anket tekniği kullanılarak yapılmış nicel bir din psikolojisi çalışmasıdır. Psikolojik ölçüm metotları kullanılarak yapılan çalışmada ruh sağlığı, dini başa çıkma, depresif eğilimler, dindarlık, kültürel uyum ve travmatik sürece ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada kadın mültecilerin erkeklere oranla daha fazla olumlu dini başa çıkma eğilimi sergiledikleri erkeklerin ise kadınlardan daha fazla olumsuz başa çıkma davranışlarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Ancak dindarlık noktasında, kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, yaşanan sorunlarla başa çıkmada, öznel dindarlığın önemli bir etken olduğu, katılımcıların öznel

bağlamda dindar oldukları, yaşa bağlı olarak dindarlığın arttığı, dindarlık arttıkça dini başa çıkma tutumunun arttığı şeklinde bulgular elde edilmiştir.

Suriyelilerde dini yaşama ilişkin yapılmış diğer bir çalışma din sosyolojisi alanında yapılmış olan, Erkan'ın (2016) Gaziantep'te yaşayan Suriyeli göçmenlerle yaptığı mülakatlar sonucunda gerçekleştirdiği, *Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat; Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği* adlı çalışmadır. Çalışmada mülakat yöntemiyle, Suriyeli 12 kişiden veri elde edilmiştir. Karşılaşan iki toplumun din anlayışı ve yaşamı konusundaki farklar, süreç içerisinde ortaya çıkan benzeşmeler, farklılıkların ortaya çıkması muhtemel sonuçları ve dini hayatta herhangi bir zorluğun yaşanıp yaşanmadığına dair soruların cevaplanması esas alınmıştır. Araştırma sonucunda iki toplum arasında uyumlu bir birlikteliğin olduğu, dinin beraber yaşamda etkili bir referans olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca ortak geçmişe sahip olmanın ve kültürel benzerliğin de süreci olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İki halk arasında benzeşmeler yaşandığı, göçmenlerin Türklerin kültürel yaşamına uyum davranışları sergilediği ve dini yaşam biçimlerinde de karşılıklı etkileşim olduğu gözlenmiştir. Dini davranış boyutunda Suriyelilerin şekilsellik ve görselliğe daha fazla önem verdikleri, örtünme tarzında geleneğin etkili olduğu, ahlaki boyutun ise şekilselliğin geri planında kaldığı tespit edilmiştir. Buna karşın yerel halkta niyet, kalp temizliği, ahlaki özelliklerin şekilsel dindarlıktan daha fazla önemsendiği görülmüştür. Ayrıca ibadetlerde kültürel algı ve şekilsel bakımdan farklılıklar tespit edilmiştir (Erkan, 2016: 31-32).

Sağır'a (2018) ait diğer çalışma *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din* adlı doktora çalışmasıdır. Çalışma nicel ve nitel yöntemin birlikte kullanılmasıyla; Suriyeli kadınların kültürleşme ve ruhsal durumlarının incelendiği bir çalışmadır. Çalışmanın ilk kısmı olan nicel çalışmada İstanbul, Kilis, Gaziantep ve Konya illerinden katılan toplam 2018 katılımcıdan “depresyon ölçeği”, “yaşam memnuniyeti ölçeği”, “bütünlük duygusu 13 ölçeği” ve “İslami dindarlığın psikolojik ölçeği (PMIR)’in 3 alt ölçeği” kullanılarak veri toplanmıştır. Çalışma sonucunda Suriyeli kadınların erkeklere oranla daha fazla depresif eğilim taşıdıkları ancak daha yüksek seviyede dindarlık ve olumlu başa çıkma tutumu geliştirdikleri ulaşılan bulgulardandır. Çalışmanın ikinci kısmı olan nitel araştırmada, her bir şehirden eşit katılımın sağlandığı toplam 100 kişi ile

“derinlemesine mülakat” yapılmış ve kültürleşme süreci, kadınların entegrasyonuna engel durumlar, yeni toplumla kültür benzerliği ve farklılıklara ilişkin verilere “yarı yapılandırılmış görüşme” ve “katılımcı gözlem” yoluyla ulaşılmıştır. Katılımcıların en çok entegrasyon eğilimi gösterdikleri ve bu durumun iyi derecede Türkçe dilinin bilinmesi, ortak dine mensup olmak ve benzer kültürel öğelere sahip olmakla kolaylaştığı sonucuna varılmıştır.

Yeter’in (2018) *Suriyeli Göçmen Kadınların Dini-Kültürel Kimlik Oluşturmalarında Yerel Dini Kültürün Etkisi: Kahramanmaraş Örneği* adlı çalışmada, Sütçü İmam Üniversitesi’nde öğrenim gören kız öğrencilerle “derinlemesine mülakat” yöntemi ve “genel gözlemler” yoluyla, Suriyeli kadınların toplumsal uyumunda, yerel halkla etkileşim ve kimlik oluşumunda dini ve kültürel tutumlarının etkileri araştırılmıştır. Suriyeli kadınların, dini ve kültürel kimliklerinin oluşumu ve muhafaza edilmesinde yaş, eğitim, yaşanan alan ve yaşanan olumsuz olaylar gibi birçok etkenin olduğu görülmüştür. Suriyeli kadınlar, Türkiye’deki yabancı algısına karşılık yerli halkla diyalog geliştirmeye ve giyim tarzlarında değişiklik yaparak uyum göstermeye çalışmışlardır. Geleneksel örtü şekilleri olan ferace giymek yerine, yerli halk gibi manto giymeye başlamışlardır. Ayrıca yerli kadınlarda da ferace giyiminde artış olduğu görülmüştür. Bununla beraber Türk halkı ve Suriye halkının aynı dini inanca sahip olmaları, toplu ibadetler ve bayramların birleştirici etkisi, yardımlaşma duygusuyla beraber göçmen yaşamına olumlu etki etmiştir. Yeter’in (2018) çalışmasında zaman geçtikçe ve dil öğrenimi arttıkça yargıların azaldığı görülmektedir. Ayrıca gerek Suriyeli bayanlar uyum noktasında çaba göstererek, gerekse yerli halk komşuluk ve toplumsal yaşamda merhamet ve yardımlaşma örnekleri sergileyerek uzlaşma yolunda adımlar atmaktadır.

Yakut (2019) tarafından din sosyolojisi alanında yapılmış olan, *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)* adlı yüksek lisans tez çalışması, Suriyeli göçmenlerde dini durum üzerine yapılmış bir din sosyolojisi çalışması olması bakımından önem arz etmektedir.² Gözlem, mülakat ve anket

²Din ve dindarlık çalışmalarında dikkate şayan bir mesele de din sosyolojisi ve din psikolojisi disiplinlerinin iç içe geçmiş bir yapıya içkin olmasıdır.

tekniklerinin beraber kullanıldığı çalışmada dinin mültecilerin entegrasyonuna ne derece katkısı olduğu araştırılmıştır. Araştırma bulguları sonucunda, dinin göçmen öğrencilerin entegrasyonunda en önemli etmen olduğu ve dinin bütünleştirici fonksiyonunun öne çıkarılması gereği önerilmiştir.

Harun Çelik (2019) *Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerin Dindarlık Düzeyleri ve Başa Çıkma Yöntemleri* adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Suriyeli sığınmacıların sıkıntıları ile baş etmede dindarlık düzeylerinin etkisi araştırılmıştır. “Tesadüfi örneklem” tekniği ile seçilmiş, Kayseri ilinde ikamet eden, 15 yaş üstü 269 Suriyeli göçmenden anket formları kullanılarak veri toplanması ile yapılan çalışmada dindarlığın sığınmacıların psikolojik yapısında olumlu etkilere sahip olduğu gözlenmiştir. Geçimini temin edeceği bir işin olması, eğitim seviyesi yüksekliği ve bir yakınının kaybetme gibi durumlarda dindarlığın arttığı, Türkiye’de ikamet süresi arttıkça dindarlığın azaldığı gözlemlenmiştir. Dindarlık düzeylerinin artmasına paralel, etkili başa çıkma yöntemleri geliştirdikleri, başa çıkmada sadece dua etmekle yetinmeyip fiilen de mücadele ettikleri; her işte hikmet olduğu düşüncesi ile olumlu yaklaşımlara sahip oldukları anlaşılmıştır. Dindarlık yapıları zayıf olan sığınmacılarda ise işlevsiz başa çıkma araçlarının (madde, inkâr, mizah) kullanıldığı ve rehberliğe ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Akkır’ın (2019) İstanbul’daki Suriyeli göçmenler temel alınarak, mülakat yöntemi ile gerçekleştirdiği *Sekülerleşme ve Göç İlişkisi: Suriyeli Mülteciler Örneği* adlı çalışmada, sekülerleşme ve göç değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, Suriyeli göçmenlerde Türk toplumuna uyum sağlamak, Suriye’de hissettikleri mahalle baskısından kurtulma, Türkiye’yi daha özgürlükçü bulmaları, göç sürecinde yaşadıkları travmatik olayların oluşturduğu psikolojik sorunlar, bu sorunu tanrıdan bir ceza gibi görmeleri gibi nedenlerin de etkisi ile sekülerleşme eğiliminin olduğu bulgulanmıştır (488-490). Akkır’ın çalışması Suriyeli mültecilerin yaşadıkları sorunlara dirençle ilgili, dini düşüncelerinde olumsuzluk ve ümitsizlik halinin etkileri bağlamında ele alınmıştır.

Yaralıoğlu (2019) tarafından yapılmış olan konumuza yakınlığı açısından önemli görülen bir çalışma da *Suriyeli Sığınmacıların Dini Sosyalleşmesi Kilis Örneği* adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışma Kilis’te yaşayan Suriyeli sığınmacıların göçten önceki ve sonraki dini yapıları ve göç sürecinde ortaya çıkan “dini sosyalleşmelerini” açıklama

ekseninde yapılmaktadır. Bu minvalde dini hayatları, tutumları, değişimler, yeni toplumla ve kurumlarla olan dini ilişkileri ve yaşadıkları sorunlar mercek altına alınmış; aile, sosyal çevre sosyal medya ve eğitim kurumlarının dini sosyalleşmeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma mülakat tekniği ve olgu bilim araştırma deseni kullanılarak 31 kişiden derinlemesine görüşmelerden veri elde edilmesiyle yapılmış bir nitel çalışmadır. Çalışma bulgularından hareketle sığınmacıların dini sosyalleşmelerine etki eden, kültürel, dini ve sosyal alanın, yeni sosyalleşme araçlarının, ailenin ve dini eğitim kurumlarının dini sosyalleşme ile anlamlı ilişkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde çalışmamız açısından önemli görülen bir diğer çalışma Tanrıverdi (2019) tarafından din psikolojisi alanında nitel yöntemle gerçekleştirilen *Kayseri’deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din* adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışma göç psikolojisi ekseninde “kültürel uyum” ve “din” ilişkisini ele almaktadır. Çalışma 23 Suriyeli katılımcıdan “yarı yapılandırılmış görüşme formu” ışığında yapılan görüşmeler sonucu elde edilen verilerin analizi ile oluşturulmuştur. Çalışmada Kayseri ilinin muhafazakâr yapısının kültürel uyuma pozitif etki ettiği ayrıca ağır travma deneyimi yaşamış olan bireylerin kültürel uyumda negatif etki etme ihtimali bulunduğu gözlenmiştir. J. Berry’nin “kültürleşme stratejisi” perspektifinden değerlendirilmesi sonucu Suriyeli sığınmacıların en fazla “entegrasyon stratejisi” tercih ettikleri bu strateji dışında en fazla tercih edilen stratejinin ise “ayrılma stratejisi” olduğu ancak “marjinalizasyon stratejisi gözlenmediği” bulgulanmıştır.

Literatürde Suriyelilerde ötekileştirme üzerine yapılmış yüzlerce çalışma mevcuttur. Suriyelilerin ötekileştirilmesi kimlik, cinsiyet, kültür, eğitim, çalışma, kamu, medya gibi birçok konuda ele alınmış ancak büyük oranda yerli halkın bakış açısından incelenmiştir. Bununla beraber Suriyeli göçmenlerin kendi deneyimleri ve algıları üzerinden yapılan çalışmalarda da artış görülmektedir.

Yaşar’ın (2014) *Kilis’te Sığınmacı Algısı Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri* adlı çalışma Suriye göçü sonrası gerçekleştirilmiş, çok kapsamlı, ötekileştirme konulu çalışmaların başında gelmektedir. Çalışma 35 anket sorusunun 687 kişiye yüz yüze uygulanması ve farklı kategorilerden 40 kişi ile görüşmeler yapılarak desteklenmiş “betimsel ve uygulamalı bir alan araştırması”dır. Araştırmada yerel halkta

mültecilere dönük kaygılar ele alınmakta ve ötekileşmeye sebebiyet veren yargılar anlaşılmalıya çalışılmaktadır. Mültecilerle ilgili ortaya konan politikaların ne şekilde sonuçlanabileceğine dair sonuçlara ulaşma çabası çalışmanın amaçlarından. Araştırma bulgularında genel olarak mülteci halka olumsuz ve ötekileştirici bir bakış açısının olduğu ancak bu bakış açısının davranışsal ötekileştirme boyutunda görünür şekle henüz gelmediği, süreç içerisinde göçün ilk yaşandığı zamandaki panik ve refleksin azaldığı görülmektedir.

Doğan Çelik'in (2019) *Ergenlik Çağındaki Suriyeli Mülteci Çocuklarda Kimlik ve Aidiyet Duygusu: Kocaeli Örneği* adlı yüksek lisans tez çalışması, 13-17 yaş arası, 19 Suriyeli ergen gençle, nitel araştırma yöntemi olan "mülakat tekniği" ile derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Suriyeli ergenlerin "kimlik" ve "aidiyet" algıları "toplumsal kabul ve uyum" endeksinde araştırılmıştır. Çalışma sonucunda savaşın Suriyeli ergenler üzerinde olumsuz etkileri yanında, geldikleri bölgede kimlik sorgulamaları yaşadıkları görülmüştür. Yerli halkın ötekileştirici/ayrıştırıcı tavırları, ağır iş yükü, dil problemi gibi sosyal uyuma negatif etki eden unsurlar bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye'yi Müslüman bir ülke olma bağlamında kendilerine yakın görmektedirler. Bu durum "dinin uyum sürecine pozitif katkı yapması" olarak görülmektedir. Ergen Suriyeli çocuklar ulusal kimliklerini öncelemekle beraber Türkiye'yi çok sevdiklerini ifade ettikleri ve artık kendilerini Türkiyeli gibi gördükleri gözlenmektedir. Bu durum tezin kuramsal yapısı ile bağlantılı olarak göç sonucu "çifte kimlik ve aidiyet" yaşandığı bilgisi ile tutarlılık arz etmektedir.

Doğan (2019) *Yabancı ile Bir Arada Yaşama Ve Ötekileştirme: Mardin Halkının Bakışından Suriyeli Sığınmacılar* adlı yüksek lisans tez çalışması sosyoloji alanında, hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formunun yüz yüze derinlemesine görüşme yöntemi ve katılımlı gözlemle gerçekleştirilen nitel bir çalışmadır. Araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği ile tamamı yerel halktan olan 36 kişiden veri sağlanmıştır. Araştırma bulgularına göre başlangıçta yerel halkta var olan özverili ve merhametli bakış açısı zamanla kaybolmaya başlamıştır. Yerel halkın Arapça ve Türkçe biliyor olmaları sebebiyle daha sağlıklı iletişim kurdukları ve göçmen toplumu daha iyi anladıkları için daha gerçekçi değerlendirmelere sahip oldukları, ulusal sınırlar öncesinde

akrabalıkları bulunmasına karşın kültürel farklılaşmalar olduğu, biz ve onlar ayrıştırması gözlenmektedir. Yerel halkın göçmen halka ilişkin; çok çalışkan olmaları gibi olumlu yargı yanında; nankör olmaları, fuhuş yapmaları, yoksulluğu ve dilencililiği artırmaları gibi olumsuz yargılara sahip oldukları bulgulara görülmektedir.

Polat ve Kaya (2017) *Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye’de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar* adlı çalışma, Suriyeliler özelinde yapılmış bir diğer ötekileştirme konulu çalışmadır. Çalışma, Suriyeli göçmenlere karşı “ötekileştirmenin inşa edilmesine” ilişkin veriler elde etmek amacıyla Mersin’de toplam 45 üniversite öğrencisi ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanan verilerin içerik analizi yöntemiyle yorumlanarak yapıldığı bir saha çalışmadır. Çalışmada görüşülen üniversite öğrencileri göç deneyimlerinin olup olmaması açısından incelenmiştir. Kürt katılımcıların göçmenleri “insan haklarından istifade etmeleri gereken insanlar” şeklinde değerlendirdikleri görülmüştür. Yine medyada etiketleyici yaklaşımların öteki algısını tetiklediği bazı katılımcıların mültecilerle hiçbir temasa geçmediği ancak olumsuz yargılara sahip olduğu; sınır yakınlığı olmasına ve aynı din/mezhep mensubiyetine rağmen Suriyelilerin bir “alt kültür” gibi farklı/ yabancı görüldüğü ve yerli halkta “sonu gelmeyen misafirlik” tepkileri olduğu bulgulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. TEORİK ÇERÇEVE

1.1.1. Suriye

1.1.1.1. Tarihi arka plan

1. Dünya Savaşı akabinde Britanya ve Fransa'nın ortak kararı Sykes-Picot anlaşması sonucu Lübnan ile Suriye Fransızların payına düşer. Bilad-ı Şam bölgesi de dâhil tüm Ortadoğu'nun haritası değişir ve Ortadoğu küçük devletçiklere evrilir. Bölgede Yahudi devletine zemin teşkil edecek Balfour Deklarasyonu vakit kaybedilmeden yayınlanır ve 1918 de Osmanlı hâkimiyetinin sonlandırılmasıyla beraber İngilizlerin desteği ile Emir Faysal Şam'ın kontrolünü sağlayarak 1920 senesinde Suriye kralı ilan edilir. Aynı yıl Fransa'yla yapılan Maysalun savaşını kaybeden Suriye ordusu Fransa'nın Şam'ı işgaline engel olamaz. Suriye, Lübnan ve Türkiye'nin Hatay ili Fransız askerlerinin kontrolüne girer nihayetinde Fransızlar böl-yönet taktiği ile Suriye'yi etnik bölgelere ayırarak toplumsal ayrışmayı siyasi ve bölgesel bağlamda gerçekleştirir. 1922 de Milletler Cemiyeti vakit kaybetmeden Fransız mandasını tanıdıklarını ilan eder (Şen, 2016: 48, 49).

Osmanlı'nın çatısı altında geçirdiği 4 asır sonrasında, 1920 de Fransız mandası altına giren Suriye, 1946 bağımsızlığı sonrası cunta idareler tarafından yönetilmiş, 1963'te azınlık yönetimi altına girmiştir. Fransızlar kendilerine karşı en büyük tehdit olarak gördükleri Sünnileri tüm hükümet birimlerinden temizleyerek yerine Nusayri³-Alevi, Hristiyan ve Dürzi azınlıklardan kişileri yerleştirmişlerdir. 1963 Baas darbesi ile de mutlak azınlık yönetimi sağlanmıştır. 1970 yılında parti içi bir darbe yapan Hafız Esed, iktidarı tek

³ En fazla müntesibi Suriye'de yaşayan Nusayrilerin ayrıca Hatay, Tarsus, Adana, Fırat boyları ve Lübnan'da yayılarak yerleştikleri bilinmektedir. Nusayrilik bir Şii-Bâtini fırkasıdır. Kurucusu olan İbn Nusayr İmamıyye'nin 12. İmamı tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia etmiştir. Nusayriliğin düşünce temeli Hz. Ali'nin ilahlığı üzerine kuruludur. Tüm kolları Hz. Alin'in ilah olduğunu kabul eden Şia'nın Gulat kısmındandır. Haçlı seferlerinde haçlılara destek oldukları için Selahaddin Eyyubi tarafından cezalandırılmış, Moğollara yardım ettikleri içinde Memluk hükümdarı Baybars tarafından baskı altında tutulmuşlardır. İslam dini ile alakası olmadığı noktasında Şii ve Sünni ulema ittifak etmiştir. İbn. Teymiye, Nusayrilerin kestiğinin yenmeyeceği, kadınlarının nikahlanamayacağı ve mürtet oldukları şeklinde fetva vermiştir. Osmanlı'nın tüm inançlara müsamaha siyaseti sonucu 2. Abdülhamid Nusayriliği resmen mezhep kabul etmiştir. 1920'de Fransız sömürgesi Nusayrilere Alevi ismini vermiştir. Lübnan'daki İmamıye Mezhebi müntesiplerince Şii mezhep olduğu kabul edilmiştir(Güzel, 1990: 127-130)

başına ele geçirir. Sonuç olarak 50 yıldır hala iktidardan vazgeçmeyen Esed aile hanedanlığı yönetimi kurulmuştur. Adalet ve hürriyetin sadece azınlık bir kesim için var olduğu bir yönetim biçimi olan bu yapı bazen yumuşak, bazense halkını kolayca katledebildiği katı bir siyaset sergilemiştir (Dağ, 2013: 207).

Arapların İsrail karşısında uğradığı hezimet (1967), Arap dünyasının içe dönme sürecini beraberinde getirmiştir. Hafız Esed o dönemin Suriye hava kuvvetleri komutanıdır. Şam'ın bu kurnaz adamı İsrail karşısında yaşanan hezimetlerin aktörü konumundadır. Yeterli önlemler alınmadığı için başında bulunduğu hava kuvvetlerine ait hava savunma sistemleri savaşın başlamasıyla çökertilir. Hava desteğinden mahrum kalan kara kuvvetleri ise geri çekilmek zorunda kalır. Golan tepeleri bu savaşla beraber İsrail'e terkedilir (Turan, 2003: 349). 1970 yılında Suriye'de Hafız Esed'in yönetime el koymasıyla beraber mutlak tek adam yönetimi Suriye'nin uzun yıllar devam edecek yönetim şekli haline gelir. Daha önce istikrarsız yönetimler devri, sonra dikta rejimlere dönüşür. Suriye ve Irak'ta 2000'li yıllara kadar devam edecek olan yeni iktidarlar, kırsal kökenden gelen yeni seçkinler tabakasının da gelişim sürecinin başlangıcını oluşturur (Cleveland, 2008: 441).

Hafız Esed, yönetimi ele almanın akabinde kendi Baas ideolojisini oluşturmuş ve iktidarına tehdit olarak algıladığı her gücü iftira işkence ve baskı yöntemleri ile acımasızca ezmekten geri durmamıştır. Halkına karşı İsrail'in Filistinlilere tavrından daha katı bir iktidar kurmuştur (Turan, 2003: 349). Hafız Esed döneminde çıkarılan "Müslüman Kardeşler cemaatine üye olan herkes ölümle cezalandırılacak bir suçludur." şeklindeki Suriye anayasasının 49. maddesinin ilk fıkrası Sünni Müslümanların sindirilmesinin yasal zemini olmaya devam etmektedir (Şen, 2016: 62). Hafız Esed, yönetimde en stratejik yerlere kendisine kayıtsız bağlı adamlarını ve yakınlarını getirmiştir. Hedef Sünnilerin tasfiye edildiği bir Nusayri devleti oluşturmaktır. Esed dönemi yüzlerce Müslüman âlimin katledildiği ve Sünnilere ciddi baskıların uygulandığı bir rejim dönemidir. 1973 Arap İsrail savaşında Irak'ın İsrail'e saldırmasının engellenmesi, Lübnan işgali, Sabra ve Şatilla katliamlarına göz yumulması, Hafız Esed'in kardeşi genelkurmay başkanı Rıfat Esed'in 1982'de gerçekleştirdiği ve binlerce insanın öldürüldüğü Hama Katliamı, Suriye içinde MOSSAD'ın suikastlarına göz yumulması,

hapishane ve işkenceler bu dönemin belirgin özelliklerinin başında gelmektedir (Özgan, t.y.).

Osmanlının akabinde tüm Ortadoğu’da baş gösteren işgalin ve sömürge yönetiminin Suriye ayağında onlarca çatışma ve katliamlar gerçekleşmiştir. Sömürge yönetimi, sözde bağımsızlığını verdiklerini iddia ettikleri bu ülkeye bir yığın çatışma ve bölünmüşlük unsuru bırakırken, kendi çıkarlarına tehdit oluşturmayacak bir yapı tesis etmişlerdir (Dağ, 2015: 17). 2000 yılında Hafız Esed’in ölümüyle yerine Beşar Esed geçmiş ve iktidara geldiği ilk zamanda işkenceleriyle tanınan ‘Mezze Hapishanesi’ni kapatmıştır. ‘Şam Baharı’ adı verilen süreçte 600 politik suçluyu affetmiş, ancak çok geçmeden bu geçici özgürleşme hamleleri sona ermiştir. Henüz 2001 yılında meclisteki muhalif üyeler ve siyasi aktivistler gözaltına alınması ve sonrasında 2007 yılında ‘Sedneya Hapishanesi’nde İslami düşünce mensubu tutukluların katledilişine dair araştırmalar yayınlanmıştır. Devrimin akabinde 420 mahkûm idam edilmiştir (Şen, 2016: 46-54). Beşar Esed rejimi de babasını aratmayacak baskıcı politikalarından vazgeçmemiştir.

1.1.1.2. Suriye’de dini yapı

Suriye etnik yapısı itibariyle Arap, Kürt, Türk, Ermeni, Çerkezleri bünyesinde barındıran bir ülkedir. Dini yapı olarak Sünni, Nusayri, Hristiyan, Dürzi, Şii (İsmaili, Caferi) , Yahudi ve Yezidiler bulunmaktadır (Ürün, 2018: 58). Fransızlar Suriye’den çekilmeden ülkeyi etnik ve dini yapıların baskın olduğu bölgelere göre beş bölüme ayırmışlardır. Hristiyanların baskın olduğu bölge Lübnan, Nusayri-Alevilerin baskın yaşadığı alan Lazkiye, Dürzilerin baskın olduğu alan Cebeli Dürüz bölgesidir. Ayrıca bu bölgede Rum Ortodoks ve diğer Hristiyanlarda bulunmaktadır. Nusayriler Dürziler ve İsmaililer topluluk halinde ikamet etmekte olan azınlık gruplardır. Sünnilerin yoğun olduğu alan ise Suriye ve Halep devletleri şeklinde parçalanmıştır. Suriye’de nüfusun büyük çoğunluğunu Sünniler teşkil etse de iktidar tamamıyla azınlık bir yapı olan Nusayrilerin elindedir (Dağ, 2013: 207; Bağlıoğlu, 2013: 506).

Türkiye sınırına yakın olan Halep, Lazkiye, Rakka, İdlip, Hama, Humus, Kuneytire, Dera, Şam, Golan gibi şehir ve çevre köylerde yoğun nüfusa sahip Türkmenlerin çok istisna dışında neredeyse tamamına yakını Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır (Bağlıoğlu, 2013: 507).

Suriye İslami manada zengin bir yapıya sahiptir. Bu topraklarda onlarca din âlimi yetişmiş ve onlarca ilmi çalışmalarla dünyada birçok âlimin yetişmesine de beşiklik etmiştir (Varol, 1992, c3: 78). Suriye asırlarca âlimler yatağı olarak bilinmektedir. Sömürge sürecinde ve azınlık iktidarı döneminde kendilerine uygulanan baskıcı ve indirgemeci siyasete rağmen alimler, Suriye halkı üzerinde çok önemli etkilere sahiptir. Ancak “Suriye’de 20. yy. başına kadar belirgin bir özelliğe sahip İslamcı bir yapı ortaya çıkmamış, sadece İslam’ın bazı yönlerine vurgu yapan dini davet çalışmaları ile sınırlı tasavvufi hareketlerin çalışmaları vardır.” Suriye’de Sofî alimlerin sayılmayacak derecede ders halkaları bulunmaktadır (Havva, 2020: 54-58).

Suriye’ de gerek Fransız sömürgesi, gerekse Baas rejimi idaresinin, çoğunluğunu dini değerlerine bağlı Sünni Müslüman toplumun oluşturduğu ülkede, dini hayatın şekillenmesi üzerinde etkileri olmuştur. Suriye’de rejimin baskıları karşısında İslami söylemleri dillendiren ilk yapı, ihvan lideri Hasan el Benna ile sıkı diyalogu olan Dr. Mustafa Sıbai’nin önderliğindeki Suriye Müslüman Kardeşler cemaatidir. İhvan-ı Müslimin hareketinin Suriye’de ortaya çıkmasına kadar dini hayat “sofiler, fıkıh âlimleri, 1937 sonrası kurulmaya başlayan dernekler ve cemaatler” kanalıyla toplumun damarlarına nüfuz etmeyi başarmıştır. 1939 senesinde Suriyeli âlim Muhammed el Hamid, âlim ve siyasetçi Dr. Mustafa Sıbai gibi kişilerin öncülüğünde Suriye İhvanı Müslimin teşkilatı kurulur. 1944 yılında teşkilatın başkanlığına Mustafa Sıbai getirilir ve Suriye’nin tüm şehirlerinde şubeler açılır. Sıbai daha önce İslami aktiviteleri sosyal yardımlaşma kanalıyla yürüten grupların büyük kısmını bu çatı altında toplamıştır. İhvanı Müslimin hareketi Suriye’de dinamik İslami davet çalışmalarına öncülük ederek toplumun aydın ve entelektüellerine etki etmiştir. 1986 yılına kadar üç defa teşkilat içinde ayrılıklar yaşayan Suriye İhvanı Müslimin’i gördüğü iktidar baskısına rağmen teşkilatlanma ve hareket siyasetinde değişiklikler yaparak gizli veya aleni çalışmalarını uzun yıllar sürdürmüştür Suriye’de Müslüman Kardeşler kadar olmasa da diğer etkili grup Selefilerdir (Ürün, 2018: 56, Havva, 2020: 54-58).

Suriye’deki en önemli İslamcı çalışmalardan birisi de bir kadın üniversitesi olan Suriye Kubeysiyat Üniversitesi kurucusu Münire el-Kubeysi’nin çalışmasıdır. 1960’lı yıllarda başlayan bu çalışma Müslüman kadının terbiyesi ve kimliğinin güçlendirilmesi adına

eğitimler düzenleyerek binlerce Suriyeli kadına ulaşmıştır. Suriye’de çalışmalara getirilen yasaklar sebebiyle bu hareketin ilerlemesi de engellenmiştir (Havva, 2020: 101). Savaşla beraber Esed’in dışarıdan ithal ettiği paralı Şii askerler, diğer yanda DAEŞ ve diğer muhalif örgütlenmeler dini ve etnik tabloda büyük farklılıklar oluşturmuştur (Ürün, 2018: 59).

Suriye’nin tanınmış âlimlerinden Zuhayli (1992) Suriye ve İslam dünyasındaki dini yaşama dair değerlendirmesinde pasifize olmuş bir dini yapıdan bahsetmektedir. Ona göre artık Müslümanların eğilimleri, meslekleri çeşitlenmiş, İslami yaşamda toplum menfaatini gözetme arka planda kalmıştır. Ortalama elli devlete bölünmüş Müslümanların çoğu kendi bireysel meşgaleleri ile alakadar olmaktadır. Maddeci bilimsel yapı ve İslami yapının karşılaşması, ithal sosyal ve iktisadi fikirlerin tatbik edilmesi gibi nedenlerden ötürü modern yaşamın çerisinde İslami bir konum alış zor bir hal almıştır. Ancak asrın zorluklarına rağmen az da olsa duruşunu muhafaza etmeye çalışan bir gençlik vardır ve onlar da genel olarak kurallara uymakla birlikte dinin duygu boyutundan uzaklaşmışlardır (Zuhayli, 1992: 12).

Suriye’deki Beşar Esed yönetiminden devrimin başlamasına kadar olan on yıldaki Sünni ve dini tablonun değerlendirilmesi üzerine bir araştırma raporu yayınlayan Jusoor Araştırma Merkezi (2017), Suriye’de dini yapıları genel olarak 3 kısımda ele almıştır. Çalışma ses ve görüntü kayıtları ile yapılan görüşmeler, kişisel anlatımlar, katılımlı saha gözlemleri ile hazırlanmış bir çalışmadır. Çalışmada Suriye’deki dini durumu anlamaya yarayacak sınıflandırmalardan ilki; Sufi gelenektir. Rejim Hama olayları sonrası kendi menfaatine uygun bir dini sistem oluşturmuştur. Rejimin belirlediği din adamları; diyanet işleri başkanlığında ve camilerde yerleştirilmişlerdir. Bu kişiler kanalıyla Sufi gelenekten⁴ tarikatlar yaygınlaştırılmıştır. Halep diyanet başkanı⁵, yeni Suriye müftüsü ve bazı ünlü hatipler Sufi tarikat müntesipleridir (Jusoor, 2017).

⁴Nakşibend, Rıfai, Şazili ve Nebhan gibi tarikatlardır.

⁵30 sene boyunca diyanet başkanlığı yapmıştır

İkinci kısım sınıflandırma; siyasetten uzak duran, yalnızca kendi çevrelerinde dini ve sosyal yardım etkinlikleri ile iştigal eden sınıftır. Bu kesim, devlet kurumlarında sadece yolsuzluğu eleştireci bir tavır sergilemiştir. Bu kısım, 80’li yıllardaki baskıların şiddeti ile Lübnan ve Irak’taki mezhepsel savaşlardan endişe duymuş kesimlerdir. İlk iki sınıf aynı zamanda kendileri dışındaki selefi ve dini yapılara karşı yorumlar yayınlamışlardır (Jusoor, 2017).

Araştırmada ifade edilen üçüncü sınıf, seçkinlerin yani akademisyen ve âlimlerin oluşturduğu ve bazı yayın kuruluşları⁶ tarafından desteklenen gruplardır. Müslüman kardeşlerin selefi kesimi bu kısımdandır. Zaid cemaati gibi Sufiliğe karşı tam kabul göstermese de daha ılımlı bir tavır sergilemiştir. Bu kısımdakiler devrimde öne çıkan kesimdir (Jusoor, 2017: 4).

Baas rejimi, istihbarat birimi kanalıyla dini gelişmeleri takip altında tutmaktadır. Bazen bu akımları çökertecek, bazen de idarecilerin faaliyet alanını daraltıcı işlevler gerçekleştirmektedir. Zira rejim sağladığı görece serbestlikle Suriye’de çok mühim bir nüfusu teşkil eden genç neslin siyasi problemlere eğilmesinin önünü kesme mekanizması oluşturma amacı taşımaktadır (Jusoor, 2017: 5).

Suriye’de savaştan önceki son on yılda, dini içerikli kitap ve kasetlerin satış alanları genişlemiştir. Fetva yayınları yapılmaya başlanmış, din eğitiminde internet platformları oluşturulmuş ve rejim tarafından dini özellikli yayınevlerine yayın izin verilmiştir. Bu yayınevlerinin Müslüman Kardeşler geçmişine sahip⁷ olması yanında Yusuf el-Karadavi, Abdülkadir Udeh, Muhammed Gazali, Mustafa Sıbai gibi Müslüman Kardeşler oluşumundan bazı fikir adamlarının kitaplarının yayınlanmasına izin verilmiştir. Her sene kurulan Esed kitap fuarında satılan, Seyyid ve Muhammed Kutup kardeşlerin kitaplarını ise rejim, yasak olmasına rağmen görmezden gelmiştir (Jusoor, 2017: 8). Ancak genel dini anlatılara sahip kitaplara tolerans tanınması yanında, Said Havva, Adnan Saadeddin

⁶Dar’ul Kalem, el Resale, dar ’el Beiruti gibi yayınlar ile Dr.Muaz Al-Khatib, Dr.İmad El-Din Raşid, Haldon El-Cezayiri ve Şeyh Abdülkadir El-Arnaut, Abdullah Alluş, Mamun Hammuş, Abdulkrem El-Sakka, Naim el Hariri gibi kişilerin desteklediği yapıdır.

⁷Şam’da dar’ul kalem yayınları gibi

ve Isam el-Attar gibi bazı yazarların örgütsel addedilen kitaplarının yasaklılığı devam etmiştir. Bu durum rejimin şura, İslam daveti ve akidevi konularını örgütsel tehdit unsuru görmesine yorulabilir (Jusoor, 2017: 9).

Beşar Esed döneminde muhafazakâr okulların açılmasının yolu açılmış ve yeni kurulan okullarda dini eğitim dikkat çekici şekilde görünürlük kazanmıştır. Yine dini eğitim veren anaokulları kurulmuştur (Jusoor, 2017: 10). İlginç şekilde muhafazakâr yapılı okullar laik, askeri ve seçkinlerin çocuklarını da çekebilmiştir.

Rejimin son on yıl hamlelerinden; Hafız Esed zamanına kıyasla cami inşası artmış ve ruhsat alma işlemlerinde hızlanmalar ortaya çıkmıştır. Bu durum baskı korkusunun gevşemesine ve camilere giden, sakal bırakan (dini öğreti gereği olarak) gençlerde artış yaşanmasına vesile olmuştur. Yine birçok toplumsal alanda ve bilhassa Şam ve Halep üniversitesinde namaz kılmak için mekânlar tahsis edilmiştir. Kur'an kursları Hafız Esed zamanında var olsa da Beşar Esed döneminde faaliyetlerde yoğun artış yaşanmıştır (Jusoor, 2017: 11).

Rejimin muhafazakâr yapıya yaranma hamlelerinden biri de İslami bankaların açılmasına ve İslami sigorta şirketlerinin kurulmasına olumlu bakmasıdır. Suriye uluslararası İslam bankası (2007) ve Al-Baraka bankası (2010)⁸ ve Şam İslam Bankası (2006)⁹ Suriye'de kurulan ilk şer'i yapılı bankadır (Jusoor, 2017: 12, 13). Jusoor'un (2017) raporunda gözlemlendiği üzere rejim ılımlaştırıcı ve halkıyla yakınlaşmaya dönük adım atıyor gibi gözükse de ilerleyen zamanda ortaya çıkan tablo bu durumun pek samimi olmadığını göstermiştir.

1.1.1.3 Arap baharı ve Suriye

Eugene Rogan'ın (2017) *Araplar Bir Halkın Tarihi* adlı kitap için yazılmış değerlendirmelerden; George Pendle'ye ait "Batı müdahalesinin ve kötü iç yönetimlerin Arap dünyasını sadece haklarından nasıl mahrum bıraktığını değil, kendi içinde nasıl

⁸ Denetleme kurul başkanı tanınmış İslam âlimi Abdül Fettah Ebu Gudde'nin oğlu Abdul-Sattar Ebu Gudde'dir

⁹ (denetleme kurulu başkanı Şam üniversitesi İslam hukuku bölüm başkanı tanınmış bir diğer âlim Dr. Vehbe el-Zuhayli'dir)

birbirine düşürdüğünü de gösteriyor”. Michael Pye, Scotsman’ın, “Kanlı, çok yönlü ve sürükleyici olmasının yanı sıra çoğunlukla -ve utanç verici bir şekilde- bize yabancı gelen bir tarih anlatıyor Eugene Rogan. İslam dünyasının Batı’ya neden garezi olduğunu anlamak istiyorsanız mutlaka okuyun” şeklindeki sözleri küçük birer yorum cümlesi olmaktan öte, çok derin manalar içermektedir. “Batı müdahalesinin Arap dünyasını haklarından nasıl mahrum bıraktığı”, “kendi içinde nasıl birbirine düşürdüğü”, “kanlı, çok yönlü, sürükleyici... Bir tarih”, “İslam dünyasının batıya neden garezi olduğunu anlamak” şeklindeki bizzat batılı yazarlara ait olan ifadeler onlarca meseleyi özetler mahiyettedir.

Ortadoğu, Arap dünyası veya İslam dünyası denilen coğrafyaya ilişkin dökümanlar incelendiğinde, 1. Dünya savaşı ve Osmanlı’dan kopuşla birlikte bir türlü istikrarın sağlanamadığı açıktır. 2011 yılına gelindiğinde 2001 Eylül saldırıları sonrası çok daha girift bir hal almış olan İslam dünyası algısı, dini terörün çok daha sesli telaffuz edildiği bir model olmuştur. Her ne kadar İslam karşıtlığı, kökleri çok eskilere dayansa da 11 Eylül saldırıları bir “milat” özelliği taşımaktadır. 11 Eylül 2001 terör saldırısının arkasındaki baş aktör Usame bin Ladin öldürülmüş olsa da İslam dünyası ve Müslümanlara dönük algıya dayalı sorunlar tüm dünyada baş göstermiştir. Müslüman ismi zaten var olan, ama daha da güçlü fobik bir araca dönüşmesi ile birlikte, terör adı altında birçok insanın mağdur edilip baskı görmesine neden olmuştur. 2011 Arap ayaklanmalarının alametleri aslında çok önceden belirti vermeye başlamıştır. Arap dünyasının nüfusunun büyük çoğunluğu gençtir ve iktidarlar gençliğin açılımlarını ve beklentilerini karşılamaktan uzaktırlar (Rogan, 2017: 579).

Özdemir’in(2012) bir Arap tüccardan aktardığına göre; Arap toplumu yıllarca karanlık mahzende kapatılmış, baskı uygulanmış, daha sonra aydınlık arenaya bırakılmış bir boğa gibidir. Yılların öfkesi ile hedefe saldıran, ancak sonra nereye gideceğini bilemeyen bir boğa (Özdemir, 2012: 110).

Lübnanlı gazeteci Samir’in dediği gibi, yeni yüzyılın başında Arap olmak çok kötü bir durumdu. Ancak Arap Baharının fitilinin Tunus’tan ateşlenmeye başlaması öngörülmemiştir. Zira Tunus çok sakin bir ülkedir. Ancak Arap Baharı süreci Tunus’ta

Muhammed Buazizi'nin sistemin rüşvetçi ve adaletsizliği karşısındaki tepkisini valilik kapısında üzerine tiner döküp kendini ateşe vermesiyle başlamıştır (Rogan, 2017: 581).

“Arap Baharı”nın başlangıcında en gergin görünüm aslında Mısırdadır ve darbelerin en yoğun yaşandığı ülkede beklenenin aksine bu durum ikinci dalga olarak yaşanmıştır. Tunus'ta yaşananların akabinde ayaklanmalar Arap dünyasında hızla artarak; Tunus, Mısır ve Libya'da iktidarların devrilmesiyle sonuçlanmıştır (Özdemir, 2012: 98). Suriye'de ise duvara ‘sıra sende doktor’ yazan iki gencin, Dera valisince gözaltına alınıp işkence edilmesi sonrası iç isyanlar baş göstermiştir. İktidarın halkının söylemlerine şiddet kullanarak karşılık vermesi ve kendi halkını katletmesi sonucu 11 yılı aşkın bir süredir, Suriye halkı bahar yangının en trajik destanını toplum hafızasına kazımaya devam etmektedir. Ulusal ve uluslararası taşeronlar eliyle yönlendirilen ve sonucu belli olmayan silahlı çatışmalar Suriye'yi içinden çıkılması zor, dipsiz bir kuyuya çekmiştir (Gerges, 2014: 52).

“Arap Baharı” süreci için “domino etkisi” yakıştırmaları, ayaklanmaların ve halk hareketlerinin birbiri ardınca gelişmesi ile Suriye'ye kadar ulaşmasını anlatan ve görünen bir iletişim olmaksızın işleyen “ilişkisel ağı” izahta kullanışlı bir kavramdır (Ulutaş ve Hoca, 2014: 9). Ancak bu domino etkisi, hak ve özgürlük hareketlerinin başlangıcında olduğu gibi bağlı ve benzer sonuçlar ortaya çıkarmamıştır. “Arap Baharı” denilen bahar yangınının Suriye'ye etkisi yazarı ve sonu belirsiz, oyuncuların sürekli değiştiği ve yok edildiği bir savaş tiyatrosuna dönüşmüştür.

1.1.2. Göç

1.1.2.1. Önemli göç kavramları

Göç tanımlaması oldukça karmaşık bir olgudur. Bu tanımlama, içerisinde birçok unsuru ihtiva eder. Göç üzerinde konuşmak aynı zamanda sosyoloji, psikoloji, ekonomi, kültür gibi daha birçok faktör üzerinden bakış gerektirir (Korkmaz, 2014: 338). Sadece kavramsal tanımlamalar bu kadar geniş bir meseleyi izahta yeterli olmayacaktır.

Göç, insanlık tarihinden günümüze hep var olan bir olgudur. Arnold Toynbee'ye (1995; Akt. Kaya, 2007) göre; modern teknolojiye ait hiçbir şeyin kullanılmadığı, tekerleğin dahi olmadığı çağlardaki ilk göçler; teknoloji çağında aya ulaşılmasından çok daha mühim bir

hadisedir. Toynbee'nin bu yaklaşımına taaccüp etmemek gerektir. Çünkü ilk toplumlardan günümüze kadar devam eden bu olgu, toplumsal dönüşümlere etki eden en önemli meselelerden birisidir. Zira tarihteki göçler, tarihin akışına ciddi manada tesir etmiş, medeniyetlerin inşa edilip yıkılmasında rol oynamıştır. Her uygarlığın akabinde yaşanan bir göç olayı tarihe konu olmuştur (1995; Akt. Kaya, 2007: 15).

Göç doğal, siyasi, toplumsal, ekonomik veya farklı sebeplerle; kişi veya gruplar halinde bir yerden başka bir yere, bir ülkeden başka bir ülkeye, bir toplumdan başka bir topluma intikal sürecidir. Bazen imkânsızlıklar, bazen çaresizlikler insanları bir yerden başka bir yere sürüklemiştir (Şener, 1990). Başka bir ifadeyle göç, bir siyasal sınırlara sahip yerleşim alanından bir başka yerleşim alanına, toprak parçasına, başka bir birime doğru kısmen, sürekli, ferdi veya toplumsal hareket durumudur (Demir ve Acar, 1992). Göç genel anlamda, çok değişik sebeplerle, coğrafi olarak bir yerden başka bir yere geçiş olayıdır. Sosyolojik manada ise, hem toplumu ve hem de ferdi etkileyen toplumsal bir hadisedir. İnsanlık tarihi boyunca göçler hep insanlığın kaderi olmuştur.

Göç, siyasi, sosyal veya iktisadi şartlara endeksli bir biçimde, kısa veya uzun vadede kalıcı veya geçici biçimlerde kültürel, mekânsal ve sosyal yer değişikliği sürecidir. Bir coğrafi mekândan başka bir mekâna geçiş çok değişik nedenleri barındırsa da, en genel faktörler arasında zikredebileceğimiz mali imkânlardan faydalanma arzusu, terör, iç savaş, çatışma, can, mal kaybı gibi endişeler, fırsat eşitsizlikleri, baskılar, sürgünler, çevreyle ilgili sorunlar göçlerin tarih boyunca devamını sağlamıştır (Coşkun, 2019: 17).

Göçün sosyoloji konusu olarak değerlendirilmesinin gerekliliği, toplumsal yaşamda genel olarak kişilerin düşünce ve tavırlarında, sosyal etkileşimlerinde ciddi değişim ve dönüşümler oluşturmasıyla alakalıdır. Bu değişim süreci iki yerleşim arasında kültürel aracılıkla bağlantılıdır. Göç sonrası yaşanan etkileşimler göçmenin dünyasında uyum veya çatışmaya dönüşebilmektedir (C. Çelik, 2012: 297-298). Göç tanımları, göçün ne kadar geniş bir olay olduğu ve toplumsal etkileri; göç olgusunun çok derin, sosyolojik izahlar gerektirdiğini göz önüne sermektedir. Göç eden bireyler, terkedilen ve yeni yerleşilen mekânlar, göçe sebep olan etmenler, yeni alana taşınan kültür, yeni yerleşim alanındaki yapı ve kimlik gibi birçok konu göçün kapsamında değerlendirilmesi gereken olgular olarak karşımızda durmaktadır.

Suriye göçü bağlamında ele alınması gereken göç çeşidi “Zorunlu Göç” tür. “Zorunlu Göç” te göçmen grup, ani bir biçimde ve hazırlıksız şekilde, itici sosyal etkenler nedeniyle göç etmek zorunda bırakılmıştır. Çoğu zaman nereye gideceğini bile planlama şansı olmamış insanlar ansızın, zorlu bir yaşam sürecine dâhil olmak mecburiyetinde kalmıştır. Zorunlu göçün nedeni olarak savaşlar çoğu zaman etnik, dini ve mezhepsel karakter taşıyabilmektedir. İnsanlar dini algıları sebebiyle çatışabilmektedirler.(Örnek, 2011: 12) Suriye göçünde insanlar zorunlu olarak yerlerinden edilmiş, adalet ve hak arayışları yanında mezhebi yapılarından ötürü de göçe mecbur bırakılmışlardır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ‘zorunlu göç’ kavramı kullanımından kaçınır ve bu durumu şöyle izah eder:

“ ‘Zorunlu göç’, yasal bir kavram değildir ve ‘göç’ kavramına benzer, evrensel kabul görmüş bir tanımla bulunmamaktadır. Birçok meseleyi kapsar. Diğer yandan ise, mülteciler uluslararası ve bölgesel mülteci hukukunda açık ve net şekilde tanımlanmıştır. Ve devletler onlara yönelik, iyi tanımlanmış hukuki yükümlülüklerini kabul etmişlerdir. Mültecilere ‘zorunlu göçmen’ olarak değinmek, gerekli dikkat ve özeni, mültecilerin belirli ihtiyaçlarından ve uluslararası camianın bu ihtiyaçları çözmek için kabul ettikleri hukuki yükümlülüklerinden başka taraflara doğru dağıtır. Karışıklığı engellemek için BMMYK, mülteci hareketlerine ve diğer yerinden edilme şekillerine değinirken ‘zorunlu göç’ terimini kullanmaktan kaçınır” (Akt. Demirtaş, 2019: 31).

Göçün ne sebeple ne tür gayelerle gerçekleştiği ve istenilen yere ulaşmada seçilen yöntemlerle değerlendirilip tanımlana bilirliliği, disiplinlerin kendi alanlarına ilişkin değerlendirmeleri ile bağlantılı bir durumdur. Bu tanımlamalar, içerdikleri anlam sebebiyle; zorunlu göç, işçi göçü, beyin göçü gibi birçok tanımsal kavramların oluşmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2014: 1687). Göç tanımlamalarında göç, dinamik bir olgu olarak ele alınmaktadır. Göç eden kişiler ile göç edilen yer arasında bir etkileşim söz konusudur. Göç eden bireyler veya topluluklar değerleri, kültürleri, dinleri, etnik yapıları, dilleri ve yaşam biçimleri ile de yeni mekâna taşınmaktadırlar.

Göçle beraber göç eden kişilerin, statüsünü ve konumunu anlamak bağlamında tanımlanması gereken ve birbiri yerine kullanılan bazı kavramlar; mülteci, göçmen, sığınmacı gibi kavramlarıdır. Bu kavramların hukuki tanımlaması göz önüne alınmadan birbirinin yerine kullanılmaktadır. Kavramların doğru tanımlanıp doğru kullanılması göçün en önemli aktörü olan ve göçü gerçekleştiren insanın statüsünün anlaşılması bakımından önemlidir. Suriye göçü sürecinde, zorunlu olarak ülkelerini terk etmek zorunda kalan bireylerin tanımlanmasında hala tam netleşmemiş, muğlak tanımlamalar

söz konusudur. Kendilerine atfen kullanılan sığınmacı, misafir gibi tanımlamaları hoş karşılamamaları, statülerinin daha etik ve anlaşılır ifadelerle netleşmesini istemeleri tabii bir durumdur (Çağlayan, 2015: 196).

Türkiye'nin hem kalmak isteyen, hem de Avrupa'ya geçiş yapmak isteyen mültecilerin ana noktası olması nedeniyle, Suriyeli bireylerin Türkiye'deki hukuksal ve sosyal statüsünün belirlenmiş olması önem arz etmektedir. Uluslararası hukuk sisteminde mültecilerle ilgili düzenleme BM' in 1967 protokolünce belirlenmiştir. Mevzuatta mülteci tanımı Avrupa menşeli bireyleri kapsamaktadır. Genel anlamda mülteci kavramı, hukuki statüsü kabul edilmiş kişileri izah ederken sığınmacı, hukuki statüsü belirsiz himaye edilen kişileri kapsamaktadır (Çağlayan, 2015: 196). Suriyeli mülteciler için birbirini yerine de sıkça kullanılan kavramların genel tanımlamaları şu şekildedir:

Göçmen: Göçmen kendi ülkesinde, yaşam ve zulüm korkusundan ötürü değil, fakat daha iyi hayat şartlarına kavuşma arzusu ile vatanından ayrılan kimseler olarak tanımlanır. Göçmenler kendi ülkelerinin korumasından istifade etmeye devam ederken, kendi tercihleri ile göç etmişlerdir. Göçmen alan ülke bu insanları kabul edip etmeme noktasında serbesttir (Efe ve Ulusoy, 2013: 17-19).

Mülteci: Mülteci ait olduğu vatani dışında olan, “ırkı, dini, tabiiyeti belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu” için ülkesine dönemeyen veya dönme arzusu gütmeyen kişileri ifade eden bir kavramdır (Efe ve Ulusoy, 2013: 17-19).

Sığınmacı: Sığınmacı mültecilik başvurusu yapmış ancak, hakkında karar alınmamış ve bir sonuca varılmamış kişileri ifade eden bir kavramdır. Sığınmacılar geri gönderilmez, insani yaşam için elzem olan ihtiyaçlarına erişimleri temin edilir. Bu kavram geçicilik ifade eder (Efe ve Ulusoy, 2013: 17-19).

Göç ve göçmenle ilgili yaptıkları çalışmada Efe ve Ulusoy (2013), bu konuyla ilgili birçok kavramı hukuki olarak geniş çaplı izah etmişlerdir. Çalışmada göçmen, mülteci, sığınmacı kavramları yanında; vatansız kişiler, şartlı mülteciler, ülkesinde yerinden edilmiş kişiler (IDP) , yerinde mülteciler, varışta mülteciler ve çevresel mülteciler gibi kavramlarla göçmenlerin hukuki statüsü hakkında ayrıntılı bilgi vermişlerdir. Avrupa

kapılarında yığılmış, üçüncü ülkeye geçmeye çalışan veya Türkiye’de yerleşen ve başka bir ülkeye yerleşme talebi olmayan mültecilerin durumları hakkında uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde tanımlamalara ihtiyaç vardır (Çağlayan, 2015: 197).

1.1.2.2. Suriye göçü

Ortadoğu’daki yönetimler diktatör bir yapı sergilemektedir. Bölgede ortaya çıkan ve uzun süredir durulmayan karışıklıklar, iç savaşlar, etnik çatışmalar, mezhep savaşları ve dış güçlerin bölgede etkinliğinin devamı için geliştirilen sinsi politikalar, insanları vatanlarını terk etmek zorunda bırakmıştır. Bu durumun ülkemize etkileri geçmişten günümüze hep var olagelmıştır. Türkiye tarihi boyu baskı ve çatışmalardan kaçan insanların uğrak noktası olmuştur. Bunu; İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, Halepçe Katliamı, Körfez Savaşı örneklerinde görmek mümkündür (Yaşar, 2014: 12).

Türkiye’yi konumlandırmak için kullanılan “köprü metaforu” doğu ile batı arasındaki geçiş güzergâhı olması açısından açıklayıcı bir metafordur. İstanbul iki kıtanın birleşme noktasıdır. Güneyden kuzeye yapılan göçün en çok etkilediği ülke, bu bağlantı özelliği dolayısıyla Türkiye olmuştur. Tarihinde sığınak ülke olan Türkiye, son yıllarda “yoğun göç alan ülke (Worldbank)” konumuna gelmiştir (Sağıroğlu, 2015: 9). Türkiye’nin taşıdığı bu özellik, Suriye’den Avrupa’ya göç etmek isteyen mültecilerin de ilk durağı olması nedeniyle önemini daha da artırmaktadır. Bu da çözülmesi gereken yeni problemleri beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de göç yönetimine ilişkin Suriye göçü akabinde ihtiyaç duyulan; altyapı, deneyimli personel, göç yönetimi politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması noktasında çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 11 Nisan 2013’ te çıkarılan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Bu kanun gereği İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuş (2021 yılında Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) adı verilmiştir) ve çalışmalarına başlamıştır. (Adıgüzel, 2016b: 208). Yine İçişleri bakanı başkanlığında, Aile Sosyal Politikalar, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Dışişleri, İçişleri Bakanlıkları ve birçok kuruluşun bulunduğu Göç Politikaları Kurulu oluşturulmuş ve her sene düzenli olarak değerlendirme toplantıları yapılmaktadır. 2009 yılından bu yana aktif

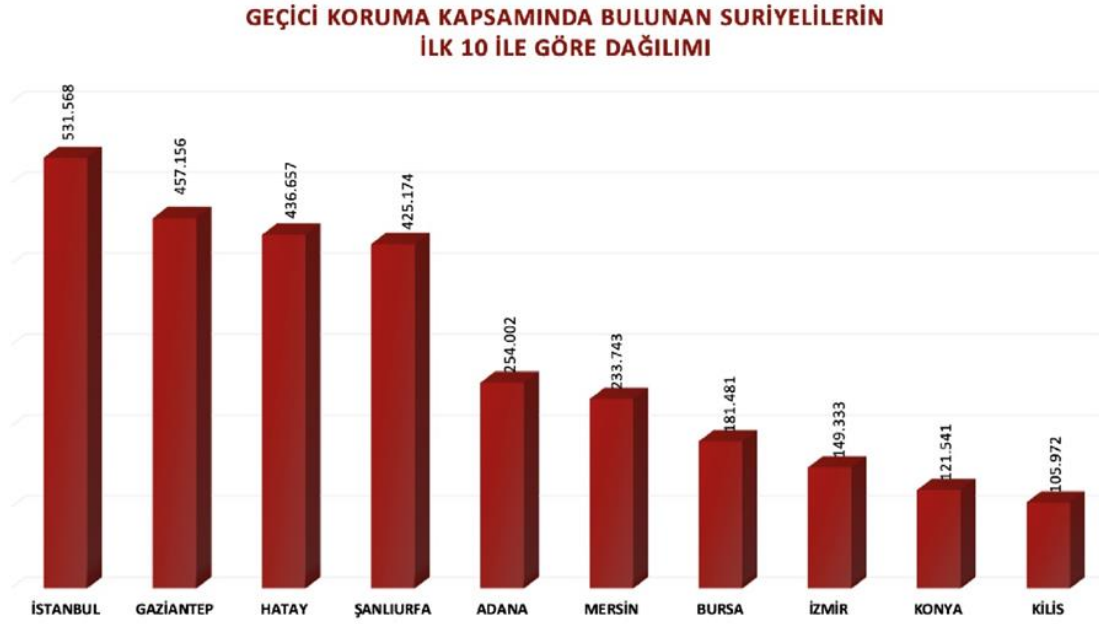
olan Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) göç yönetimi ile aktif olarak ilgilenen kurumların başında gelmektedir (Adıgüzel, 2016b: 208).

Tablo 1: Göç idaresi genel müdürlüğünün (2021) Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin yıllar içinde değişimi ile ilgili sayısal veriler (16. 09. 2021)

Göç İdaresinin (2021) raporlarından (Tablo 1) edinilen bilgilere göre Türkiye de “geçici koruma” kapsamındaki Suriyeli sayısı 3. 710. 497 olarak görülmektedir.

Tablo 2: Göç idaresi genel müdürlüğünün (2021) Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamında olan Suriyelilerin illere göre dağılımı ile ilgili sayısal veriler

Suriyelilerin illere göre dağılımına (Tablo 2) bakıldığında, en fazla sığınmacı olan ilin 531. 568 kişi ile İstanbul ili olduğu görülmektedir. İstanbul’dan sonra en fazla sığınmacıyı bünyesinde barındıran ilimiz, 457. 156 kişi ile Gaziantep’tir. Sonra sırasıyla; Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Konya ve Kilis gelmektedir.

Türkiye’nin savaştan kaçan insanlara acil yardım kapsamında uygulamaya koyduğu “Açık Kapı Politikası” nın 2016 yılında durdurulmasına rağmen giriş çıkışlar tam anlamıyla engellenememiş (Erdoğan, 2019: 6-7) ve bu durum yaklaşık 4 milyon göçmenin Türkiye’ye sığınmasıyla sonuçlanmıştır.

Tablo 3: Göç idaresi genel müdürlüğünün (2021) Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımı ile ilgili sayısal veriler (16. 09. 2021 tarihi itibarıyla)

**GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURIYELİLERİN
YAŞ VE CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI**

Yazı Tipi	YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
	TOPLAM	1.995.847	1.714.650	3.710.497
	0-4	262.446	244.996	507.442
	5-9	292.466	274.684	567.150
	10-14	219.816	206.498	426.314
	15-18	138.820	118.891	257.711
	19-24	285.104	214.794	499.898
	25-29	222.288	161.324	383.612
	30-34	167.625	121.657	289.282
	35-39	125.776	98.499	224.275
	40-44	85.947	74.934	160.881
	45-49	58.257	56.954	115.211
	50-54	46.215	45.078	91.293
	55-59	35.165	35.216	70.381
	60-64	23.182	23.936	47.118
	65-69	15.099	15.941	31.040
	70-74	8.923	9.828	18.751
	75-79	4.388	5.439	9.827
	80-84	2.404	3.208	5.612
	85-89	1.144	1.689	2.833
	90 ve üstü	782	1.084	1.866

İstatistikler; yaş ve cinsiyet istatistikleri (Tablo 3), doğum istatistikleri, eğitim istatistikleri gibi veriler konuyu anlamayı daha da kolaylaştırmakta ve tabloyu daha net görmemizi sağlamaktadır. (Tablo 3)’ te görüldüğü üzere genç nüfus yaşlı nüfusun çok üzerindedir. Ayrıca erkek sayısının kadın sayısından daha fazla olduğu da verilerle ortaya konmuştur (Tablo 3). Buna göre Suriyeli nüfusunun %46’sının kadınlardan ve %54’ünün erkeklerden oluştuğu görülmektedir. % 24’lük kesimi 19-30 yaş arası genç kesim oluştururken, 30 yaş altı %71, daha ileri yaş grubunun ise % 29 olduğu görülmüştür. Bu durum, sosyalleşme aşamasında olan ve ilgilenilmesi gereken büyük bir genç kitle ile karşı karşıya kalındığının göstergesidir.

Erdoğan’ın (2019) çalışmasından edindiğimiz bilgilere göre, sosyal uyum ve toplumsal kabul ve uyum kapsamında önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Uyum sürecine yerel yönetimler ile ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlenmeleri çok önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak göçün büyüklüğü ve getirilerine karşın çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Uyum politikalarının artırılması ile geri dönmeme eğilimi artan Suriyelilere karşı yerel halkta tepkiler oluşmaktadır. Kabul ve uyum sürecinde yaşanan bu

problemlerin siyasete yansması kaçınılmazdır. Bu durum yeni politikalar geliştirilmesini gerektirmektedir (Erdoğan, 2019: 14-25).

İNSAMER (İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi), 2019 Mayıs ayında hazırlamış olduğu “Türklerle Suriyeliler Arasındaki Gerilimin Nedenleri, Etkileri ve Çözümü” adlı raporda, Suriye göçünün sosyolojik olarak değerlendirilmesi konusunda önemli veriler sunulmuştur. Kışkırtma kampanyaları, tepkiler, gerilimi tırmandıran nedenler hakkında bulgulara yer verilen raporda ayrıca sorunları aşmada çözüm önerileri sunulmuştur. Gerilimi tırmandıran etmenlerin Suriyeliler ve Türkler açısından değerlendirmenin siyasi, yargısal, etnik, sosyal, kurumsal ve ekonomik yorumlar yanında, bil hasa iki taraf içinde gerilim nedenlerinin anlaşılması önem arz etmektedir.

Bu nedenler genel olarak gruplandırıldığında ilk olarak; farklı kültürel geçmiş ve ön yargılar görülmektedir. Türklerin, Arapları “Osmanlı’yı sırtından vuran hain bir toplum” olarak algılaması, Suriyelilerin ise Türkleri “işgalci Osmanlı’nın uzantısı” olarak görmeleri gibi yargılar tarihten günümüze sömürge ve düşmanlaştırma politikalarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır (İNSAMER, 2019: 13-17).

Gerilimin ortak nedenlerinden bir diğeri; Suriyelilerin sığınmacı olarak görülmekten rahatsızlık duymalarıdır. Kendilerine acıma duygusuyla bakılması onları rahatsız etmektedir. Suriyelilerin birçoğu hiçbir yardım almadan kendi olanakları ve birikimleri ile yaşamlarını devam ettirmektedir (İNSAMER, 2019).

Gerilimin bir diğerk ortak nedeni ise, dini ve mezhebi hassasiyetlerdir. Dini yapıya sahip kişi ve örgütler tarafından daha iyi algılanan bazı dini ve mezhebi uygulama farklılıkları toplum nazarında olumsuz karşılanabilmekte ve farklılık gibi görülebilmektedir (İNSAMER, 2019: 13-17).

Hiç kimse anavatanını kendi isteğı ile terk etmeyeceğı gibi Suriye toplumu da göçü kendileri tercih etmemiştir. Halkına kulak tıkamış ve katletmekten çekinmeyen bir devlet başkanı, zorunlu savaştırılma riski, radikal yapılardan gelen tehdit, her an öldürölme kaygısı yaşamak gibi etmenler genel manada göçe sebep olmuştur. Buna ilaveten Türkiye’nin kapılarını açması, iki halk arasında akrabalık, dini ve coğrafi bağıllık gibi konular da göçe neden olan özel sebeplerdendir. Göçün olumlu ve olumsuz getirileri

olmuştur. Bazen olumsuz olduğu düşünülen birçok şeyin aslında çok olumlu sonuçları olduğunu müşahade etmek mümkündür. Örneğin; göç sonrası ekonomik hareketlilik artmış, 2016 yılı verilerine göre Suriyeliler kurdukları dört bin beş yüz firma ile ekonomiye ciddi katkı sağlamıştır. Suriyeliler Türkiye’deki yabancı yatırımcılar sınıflandırmasında ilk sırada yer almıştır. Başka bir örnek olarak Türkiye “beyin göçünü” önemsemiş, bu beyinlerden eğitim ve akademide faydalanmak suretiyle Araplar ve diğer Müslümanlar arasında köprü oluşturulmuştur. Birçok üniversitede Arapça eğitimi veren birimler kurulmuştur (Neccar, 2016: 189-192). Neccar’ın (2016) değerlendirmesi araştırmaya ve tartışmaya açık olsa da Suriye göçünün olumlu taraflarının değerlendirilmesinin ve faydaya dönüştürülecek etmenlerin tespit edilmesi bakımından önemlidir.

1.1.2.3. Göç ve din

İbn-i Haldun’a (2004) göre;

“Toplumsal yaşam bir gerekliliktir. Filozoflar bu gerçeği şu şekilde ifade ediyorlar: ‘insan doğası gereği sosyal bir varlıktır.’ Yani insanların topluluk halinde ve toplum içinde yaşamaları kaçınılmazdır. Bu durum onların terminolojisindeki ifadesi medeniliktir. Bizim sosyal yaşam ile (umran) kastettiğimiz budur... Sosyal hayatta vuku bulan her olayın ve ortaya çıkan her durumun olması gereken kendine has bir doğası vardır. İşte, eğer kişi toplumdaki olayların ve durumların doğasını ve bunları gerektiren sebepleri bilirse, bu ona haberlerin doğru olup olmadığını tespit etmek noktasında yardımcı olur” (İbn-i Haldun, 2004: 70-78).

Toplum bir bütün olmakla beraber onu detaylı anlamlandırmak ve çözümlemek iyi bir gözlem yeteneği gerektirmektedir. Toplumsal meseleler; sosyolojik, psikolojik, ekonomik veya kültürel açıklamaya ihtiyaç duyabilir. Toplumun doğasını anlayabilmek, fark edilmesi zor olanı fark edebilmek tam da sosyal bilimcinin işidir.

Göçün geniş perspektiften gözlemlenebilmesi, alanı iyi anlamak, farklı bakış açılarını değerlendirebilmek, göçle etkileşim halindeki toplumsal olaylar örgüsünü iyi anlamlandırabilmek önemlidir. Göçle birlikte ortaya çıkan sosyal koşullardaki farklılaşmalar göçmen bireylerde geleceğe dönük “kaygılar ve belirsizlikler” oluşmasına sebebiyet verir. Bu durum yaşananların anlamlandırılmasında dini, felsefi yorumlara ihtiyacı doğurur. (Yaşar, 2003: 140). Sosyal bilimlerin etik ölçülerde kendine has metodolojik birikimiyle ortaya konan çalışmalar sosyal yaşama ciddi katkılar

sunmaktadır. Bu noktada din ve göç etkileşimi ile ilgili çalışmalar önemli referans kaynaklarıdır.

Göç en sığ manada coğrafi hareketlenme olsa da, bunun yanında kültür, inanç ve değerlerin de hareket sürecidir. Suriye ve Türkiye birçok konuda ortak değerlere ve geçmişe sahip olsalar da, bu iki toplumun dini yaşam ve değer farklılıkları bulunmaktadır. Göçün en önemli unsurlarından biri dini boyutudur. Dinsel yapının göçle beraber yeni yerdeki dini eğilimle karşılaşması bir yanda uyum oluşturabilirken çatışmayla da sonuçlanabilme potansiyeline sahiptir. Bu çatışmalar aynı zamanda sentezlenme ve melezlenme durumunu ortaya çıkarabilmektedir (Kaya, 2016: 199).

Göçün ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan birisi kimlik sorunudur. Göç eden bireyler yaşadıkları sosyo-kültürel değişimlerle ve yeni yerleşimdeki farklı gruplarla bütünleşme güçlüğü yaşar (Yaşar, 2003: 144). Göçmen birey, tıpkı fizyolojik gelişiminde olduğu gibi, doğumundan itibaren kazanmış olduğu kimlik yapısını bir anda yeni yere uyarlayamayacaktır. Göç ederken geride bıraktığı kimliğine dönük mekân, çevre, yaşam tarzı, eğitim, kültür, dini ve etnik yapı gibi birçok şeyi zorunlu göçün etkisi ile bir anda bambaşka bir kimlik alanına taşımak durumunda kalacaktır. Bu şekilde göçmen yeni kimlik kazanımında kendisine en yakın ortam ve gruplarla ilişki kurarak adaptasyon oluşturmaya çalışacaktır. Bilhassa dini uyum sağlayabildiği oluşumlar bu konuda etkili olacaktır (Erkan, 2014: 9-10).

Din, yeni toplumla karşılaşmada; göç eden toplumun etnik kültürünü korumada adeta can simidi görevi görmektedir. Dinin oluşturduğu cemaatleşme vesilesiyle göçmenlerin yeni mekânda yardımlaşarak ve yapısını koruyarak tutunmasını sağlamaktadır. Ancak göçle beraber hayatın her safhasında yaşanan etkileşim sürecine din ve dindarlık da bir şekilde dâhil olur. Bu etkileşim, değişim olgusuna sebep olarak din ve dindarlığın daha fazla artışına veya azalmasına neden olabilmektedir (Erkan, 2014: 9-10).

Din, yaşam kültürünün en önemli referanslarından biridir. Göç sonrasında da din insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen önemli bir referanstır. Ortadoğu göçlerinin temel sebebi sayılabilecek savaşların yaşanmasında dinin etkisi malumdur. Yahudilerin vaat edilmiş toprak inancı, Hristiyanlar için Hz. İsa'nın doğduğu, davasını tebliğ ettiği, havarileri ile

buluştuğu, çarınha gerildiği yer olması inancı ve Müslümanların ilk kıblesi, Miracın mekânı olması inancı ile kutsal görülen bu topraklarda din savaşları hep olmuş ve bu nedenle onlarca insan göç etmek zorunda kalmıştır. Dini yorumlama biçimlerindeki farklılıkların sonucu olarak ortaya çıkmış olan çatışmalar, göçü çok ciddi anlamda etkilemiştir (Cide, 2016: 150).

Göç sebepleri içerisinde dini ve mezhebi ayrışma ve çatışmalar önemli bir yer işgal etmekle birlikte göç sonrası yeni yaşamda da din önem arz etmektedir. Din insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen, göçle beraber ortaya çıkan veya ihtimali bulunan ötekileşme, kültürel baskı, sosyal uyum, çatışma ve bütünleşmede en önemli referans kaynağıdır. Göç; din ve dini tutumlar üzerinde bazen olumlu bazen olumsuz tesirler oluşturabilmektedir. Bazen dinsel tutumlarda artış gözlemlenirken, bazense azalma söz konusudur. Göç sürecinde din, kimliği yeniden oluşturma'nın bir şekli olabilmektedir (Korkmaz, 2014: 356-357).

Suriye göçmenlerini tek bir tanımda incelemek mümkün olamamaktadır. İç savaşta tarafların çeşitlenmesi ile göç hareketindeki yapıda ve göçmen yapısında farklılaşma artmış, göç çok çeşitli grupların göçü haline gelmiştir. Savaşın, farklı dini ve etnik nüfus alanına yayılması ile Suriye'den heterojen yapıya sahip bir göç dalgası baş göstermiştir. Bu göçmen dalgası dünyaya yayılma eğilimi gösterse dahi en fazla Türkiye, Lübnan ve Ürdün'e akmıştır. Müslüman, Hristiyan; Sünni, Nusayri, Ezidi; Arap, Türkmen ve Kürt göçmenler için Türkiye bir kurtuluş adası olmuştur (Çağlayan, 2015: 194-199). Birçok açıdan çeşitlenme ile şekillenen göç-din ilişkisi heterojen bir yapıda olması nedeniyle tek bir çizgi üzerinden ifade edilemeyecek kadar karmaşık bir süreçtir (Korkmaz, 2014: 389).

1.1.3. Din

1.1.3.1. Sosyolojik din yaklaşımları

Literatüre bakıldığında dinin onlarca tanımını yapmak mümkündür. J. M. Yinger'in deyiimiyle bir saat gibi çok kısa bir zamanda yüzlerce din tanımına ulaşmak mümkündür. Her din kendine özgü bir din tanımlaması yapabilir, ancak tüm dinleri kapsayacak bir din tanımını yapmak zordur (Kehrer, 2007: 23).

Sosyoloji dine, “kutsalın cemiyet hayatındaki tecrübesi” olarak bakar. “Aşkın varlığa bağlanma ve buna ait düşünce ve uygulamalar bütünü, bir inanç, ibadetle, ahlak sistemidir.” Hegel’e göre; “din, kendi özünde haberli ruhtur. Sonludan sonsuza yükselmektir”. Bergson’a göre “din, zekânın dağınıklığı ve çaresizliği karşısında, tabiatın koruyucu tepkisine daha ileride hayatın bütününe bağlanma, hayat hamlesinin derinidir” (Aslantürk ve Amman, 2001: 305-306).

Nurettin Topçu (2018) dinin’ ilk sosyal müessese ‘olduğunu ifade eder. Ona göre müspet ilimlerin yani bilimciliğin gelişmesi ile ‘dinin zayıfladığı?’ döneme “aydınlıklar asrı” denilmektedir. Bu dönemde din bir hurafeler sistemi olarak görülmüştür. Topçu (2018) dönemi kısaca şöyle özetler:

“18. Asrın düşünürleri dinin bir vehim ve dini inançların yanlışından ibaret olduğunu söylediler. Fakat bunca asırlardan beri insanlığın yaşayışına hâkim olan bir dinin bir vehim ve yanlış sisteminden ibaret olmasına imkân yoktur. Eğer din vehim ve hata mahsulü olsaydı bütün insanlığın ona bağlanmaması lazım gelirdi. Dinin muhakkak bir hakikati olmalıdır” (Topçu, 2018: 109).

Marshall (1999) din tanımında; din, kutsal düşünceye bağlı-yaslı olan ve inananlarını “sosyo-dini cemiyeti” içinde bütünleştiren; inançlar, göstergeler, uygulama ve ritüellerin toplamıdır. Kutsallık, dindışı olmakla tezat olan iki şeydir. Dini olanda “inanma ve huşu” hali hâkimdir. Sosyologlar dini, Tanrı bağlamından ziyade kutsallar üzerinden ifade etmişlerdir. Böylece dinin toplum yansımalarını daha kolay kıyaslama şansına sahip olunmuştur (Marshall, 1999: 156) şeklinde açıklamada bulunmaktadır.

Kant “din; bütün vazifelerimizde ilahi emri bilip tanımamızdır” der. Yine Robert Spencer “Din ne zaman ne mekân bakımından tasavvuru mümkün olmayan bir güce inanmaktır” diye ifade eder. Maks Müller “din; tasavvuru mümkün olmayanın ifadesine çalışmaktır. Din sonsuza yani Allah sevgisine erişmektir.” ifadesi ile dini tanımlar (Draz, 1992: 41).

Batı dillerinde din (religion), ‘religare’ kökünden; insanların din aracılığı ile tanrıya ve kendi aralarında bağlanmalarını ifade eder. İbranicede ‘dath’ kelimesi dine karşılık kullanılır ve kanun, hüküm ve yargı anlamlarını taşır. Arapçada ise borçlu olma, üstünlük, hâkimiyet, otorite, itaat, kulluk, kölelik, adet, şariat, ceza ve mükâfat gibi manaları içermektedir (Okumuş, 2014: 79).

Din çok farklı tanımlamaları barındıran bir olgudur. Tanımlamalar genel itibari ile aşkın bir varlık tasavvurunun kabul edilmesi ve onun istediği biçimde yaşamın şekillendirilmesi olarak ifadesini bulmuştur. Takip edilen yol ve sistem şeklinde de açıklanmıştır. Kelime olarak tutulan yol, örf ve gelenek gibi manalar üzerinden açıklaması bize dinin benimsenmiş hayat sistemi olarak en genel tanımını vermektedir.

İnsan, inanma eğiliminde bir varlıktır. Dinde bu eğilimin yörüngesidir. Sosyoloji dini, dinin kurallarının toplum yapısına etkileri itibariyle ele alır. Sosyolog, dini yapının doğru-yanlış oluşu değil, dini inançların ve yaşam şeklinin ortaya çıkardığı sistemlerle ilgilenir. Din, kutsalları vasıtasıyla ferde huzur ve toplumsallaşma sağlamakla beraber, inananları değerler etrafında bütünleştirerek cemaatleştirir. Sınır ve ceza sistemleri ile sosyal sapmalara karşı vicdanı kontrol eder (Arslantürk ve Amman, 2001: 263).

Dine sosyolojik olarak bakmak, dinin müntesiplerinin sosyal etkileşim halindeki durumları ile ele almayı gerektirir. Zira din, insan ilişkileri bağlamında, bağlı bulunan insan grupları ile ifade alanı oluşturur. Sosyolojik manada, dine değişim ekseninden bakmak, toplumun devamlı değişen bir yapıda olması nedeniyle bir gerekliliktir. Dini tutum şekillerini, dinin kurumsal yönlerini, dinle alakalı meseleleri çok yönlü açıklamak sosyolojik bir bakıştır. Bu durum bildiğimiz birçok şeyin yanlışlıklarını görmemizi, deneyimlerimizi yeniden değerlendirip, çok daha farklı sorularla olaylara yaklaşmamızı sağlar (Okumuş, 2014: 82-84).

Toplumsal yapının en mühim kısmını dini inançlar oluşturur. Uhreviyyet düşüncesindeki umut, toplumsal, kültürel ve ekonomik etkileri olduğu gibi psikolojik yapı üzerinde de etkilidir. Aşkın varlık inancı, yaşamı ve yaşam sonrasını anlamlandırmada hayati önem taşır. Dostoyevski; “eğer tanrı yoksa her şey mubahtır” derken, çok önemli bir gerçekliği kısacık bir cümle ile ifade etmiştir (Yaşar, 2003: 209-210).

Draz’ın (1992) “görüyoruz ki din düşüncesi ve dindarlık fikri insanın muhtelif meleke ve arzularında ortaya çıkan zihni ihtiyaçlarının gereğidir. Bir din edinmek; ümitsizlik ve karamsarlık duygularına mukavemet etmenin en güçlü zırhı ve en büyük vasıtası olan irade gücünün tekâmülü için zaruri bir unsurdur” sözü insanın dine olan psikolojik

ihtiyacının ve dinini anlamlandırmanın farklı bir üslupla ifade edilişidir (Draz, 1992: 111).

Sosyal yaşamın ayrılmaz parçası olarak görülen din, kolektif olarak sosyal yaşam içerisinde tecrübe edilmektedir. Din toplumun ayrılmaz bir gerçekliğidir. İnsanlar içerisinde inanmayan kişiler olsa da tarihin hiçbir döneminde bütünüyle inançsız bir toplumun var olmadığı bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur. Durkheim'in belirttiği gibi din; tüm toplumlarda görülen 'evrensel bir fenomendir'. Din araştırmalarında bilim insanları dinin evrensel karakterini kabul eder (Okumuş, 2014: 80). Dinin bu önemi sebebiyledir ki sosyolojinin en önemli inceleme alanlarından birisi din sosyolojisi olagelmıştır.

Klasik sosyolojinin üç kuramcısı olan; Marks, Weber ve Durkheim dinin sosyal süreçlerde var olduğunu ancak modernleşmeyle beraber, akılcılığın ve bilimin gelişmesine paralel ehemmiyetinin çok büyük oranda kaybolacağı veya etki şeklinin değişeceğine dair yaklaşıma sahiptirler.

Marks, Feurbach'ın "Hristiyanlığın özü" adlı eserinin tesirinde kalmıştır. Feurbach'taki din yorumu insanlığın kültür gelişimi ile ürettikleri diğer maddi olan şeyler gibi, düşünce bağlamında üretilen değerlerden ibarettir. Bunlar adalet özlemi arayan insanda, tabiat ötesi bir güç olarak tanrı figürünü ortaya çıkarmıştır. Şerif Mardin, Marks'ın "din halkların afyonudur" şeklinde bilinen sözünü bu tesirle söylediğini ifade etmiştir. Cümlelerin bütünü aslında şöyledir: "din baskıya tabi yaratıkların iç çekmesi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olayların ruhudur, halkın afyonudur". Marks'ın dini "kalpsiz dünyanın kalbi" olarak ifade etmesi aslında onun dini hiç de kenara atmadığının bir ifadesidir. O'na göre din; sosyal değişimden ziyade mevcut otoritenin hegemonyasının ve menfaatlerinin devamını sağlayan bir hizmet aracıdır (Bayyigit, 2014: 22-23).

Durkheim'e göre din; kutsal kabul edilen değerlere dönük inanç ve pratikler bütünüdür. O'na göre din, hayali şeylerden bahsetmeyen "gerçek içeren" şeydir. O'na göre din; "biçimi değiştirilmiş ve sembolik biçimde ifade edilmiş toplum" dan farklı bir oluşum değildir. Kutsallar aslında toplumsal birlikteliğin sembolik göstergesi hatta birlikteliğin ifadesinden ziyade toplumsallığın yapı taşıdır. Durkheim'in din analizi tam da buradan

hareketle kutsalların ve sembollerin taşıdığı anlam ile dinin toplumu bütünleştirme işlevi arasındaki etkileşim çelişkisine dayanır. Bu durum Durkheim'in dinin toplumsal bağlayıcı rolünü fazlasıyla abartmasına sebep olmuştur (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012: 82). Durkheim temel eserlerinde, üzerine yoğunlaştığı temel kavramlardan en ilgi çeken; iş bölümü, dayanışma, ahlak, din, kutsal ritüel, bilinç, sembol, duygu, tören, şölen, kurban ve matem gibi kavramlar ile bir kültür haritası oluşturmıştır. Ritüelin bütünleştirici etkisine yoğunlaşan Durkheim için ritüel, grup üyelerinin deneyimi, paylaşımı, sorumluluk bilinci, aidiyet duygusunu artırmada ahlaki bir güçtür. Sembol ise, bu eylemlerinin anlaşılmasını sağlayan göstergelerdir. İnsanlar ürettikleri sembollerle kültürlerini de üretirler. "Bütün inanç sistemlerinin temelinde, zorunlu olarak belli sayıda temel semboller ve ritüellerin olması gereklidir". Pozitivizmin görmezden geldiği duygu boyutu için "bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümü, kendine özgü yaşamı olan bir dizge oluşturur, buna 'ortak bilinç' denilebilir. Sosyal haritanın özünü duygu belirler" (Alver, 2011: 73-79). Durkheim, tanrılı veya tanrısız tüm dinlerin toplum için çok önemli olduğunu, çünkü ahlak ve zihniyetin en önemli belirleyicisinin din olduğunu ifade etmektedir.

Din sosyolojisinin kurucu isimlerinden bir diğeri de *Max Weber*'dir. Durkheim' in çağdaşlarından olan Weber'in dini inceleme biçimi diğerlerinden farklıdır. Weber dini açıklamada; "anlayıcı sosyoloji" perspektifinden, sebep ve etkileri yönünden "anlayış" metodu ile yorumlama yolunu kullanmıştır. "Protestan Ahlakı" adlı kitabında dini yapının toplumun iktisadi yapısına nasıl etki ettiği ile ilgilenmektedir (Bayyığıt, 2014: 29-30). Weber'in Protestan ahlakının kapitalizmin gelişimine nasıl yol açtığının anlaşılması dinin, toplumsal kurumları ve insan zihniyetini nasıl belirlediğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Din, "aydınlanma dönemi sonrasında" çok farklı boyutlarda ele alınmış, Avrupa'daki kilise baskısına ve otoritesine karşı ortaya çıkan düşünce akımlarının tüm dünyaya etkileri olmuştur. İslam Dünyasında da bilhassa Osmanlı'nın parçalanması ile çizilen yeni ulusal çizgileri içinde, yeni yönetim biçimleri için Batının çağdaşlaşma adına dayattığı, yeni toplumsal reçeteler dini yaşam alanları ve dini yorumlara da etki etmiştir. İslam dünyasının "formül bulma" sevinciyle sarıldığı modern sistem kalıbı Meriç'te ifade

buyurduğu gibi ‘idrakimize giydirilmiş deli gömlekleri’ ne dönüşmüştür. Begoviç’e (2017) göre ise asıl sıkıntı ‘batılı reçetelerin nasıl kullanılması gerekliliği ile ilgilidir.’ Aslında sorun faydalı olanın değil toplum yapısına ters etki edecek yararsız olanların kullanımında saklıdır.

“Bir asırdan fazladır ki batı medeniyeti dışında bulunan birçok halk için söz konusu medeniyetle tespit edilecek ilişkilerin sorunu ortada durmaktadır. Bu karşılaşma esnasında tamamen ret tavrını mı koymalı, dikkatli uyum sağlama veya bu medeniyetin bütün unsurlarını sorgulamaksızın ve seçmeksizin kabul etmeli mi? Birçok milletin zafer veya trajedisi, onların bu kader sorusuna nasıl cevap verdiklerinde yatmaktadır” (Begoviç, 2017: 24).

Din, hem tabii hem toplumsal endeksli bir gerçekliktir. Sosyolojik olarak mühim olan durum da budur. Din ve toplum ayrılmaz gerçekliklerdir. Hangi din olursa olsun” inanç, ibadet ve cemiyet” tüm dinlerin ortak özelliği ve gerçekliğidir. Dinin objektif olan yanı toplumla iç içe olması iken, sübjektif yanı toplum içindeki her fertte farklılaşabilen “tecrübi” diğer bir ifadeyle yüce güç karşısında yaşanan “huşu ve ürperti” durumudur (Sezen, 2013: 84).

Din içerik ve tarihsel veri sağlamada din sosyolojisine yardımcı olur. Buna karşılık sosyolojik anlayışta genel dini yaşamın sosyal yönü gibi belli bir parçasını diğer ‘fenomenlerle’ bütünleştirerek, tarihsel yöntem sınıflandırmaları içinde araştırarak din bilimine ve din tarihine katkıda bulunur (Wach, 1987: 5).

1.1.3.2. Dinin toplumsal fonksiyonları

Tarih boyunca yeryüzünde onlarca din var olmuştur. Üç büyük dinin dışında her toplumun, kendi kutsallarını tecrübeye bir din olgusu görmek mümkündür. Ve tarih boyunca dinsiz toplumların olmadığı inancı yaygındır. Din bazı topluluklarda amaç, bazen de araç olarak yaşamda yerini almıştır. İktidarlar güçlerini çoğu zaman dinle sağlamlaştırmış ve koşulsuz itaati sağlamada dinden istifade etmişlerdir (Draz, 1992).

Toplum ve din araştırmalarında genel kanaat dinin fonksiyonel olarak ele alınmasıdır. Unutulmamalıdır ki dinin “işlevsel” yapısı yanında bir de dinin aşkınlı ile ilgili “özel” bir boyutu vardır. Dinin, substantif (özel) ve fonksiyonel (işlevsel) özellikler üzerinden ele alınması ile araştırmacı, geniş perspektiften bir din anlatısı geliştirebilmelidir. Aksi takdirde baz aldığı araştırmaların tek doğru olduğu izlenimi araştırmacıyı sıkı bir çalışma

yapmaya itebilmektedir. Elisabeth Özdalga'nın şu sözü bu konuyu anlamayı kolaylaştırmaktadır:

“Din aydınlanma çağından bu yana ‘rasyonel’ olduğu varsayılan çeşitli yorumların ağır saldırılarına uğramıştır. Felsefeciler, psikologlar, sosyologlar ve antropologlar dini kendi bilimsel kavramları ile değişik görüş açılarından ‘açıklama’ya çalışırken, sık sık dini davranışları ve bağlılıkları kendi öz dinsel muhtevalarından uzaklaştırmışlardır (...) sonuç olarak dinsel fenomenler, kendi başlarına ele alınarak incelenmesinin ya tamamen göz ardı edildiği ya da ihmal edildiği belirli bir bilimsel çerçeve içine sıkıştırılmıştır” (Okumuş, 2020: 81).

Din ve toplum ilişkileri dinamik bir karaktere sahiptir. Dinin insanlar üzerinde tarih boyunca gözlemlenmiş aksiyonel etkileri vardır. Dinin fonksiyonlarına Wach'ın (1987) aşağıdaki değerlendirmesi üzerinden bakmak konunun anlaşılmasına katkı sunacaktır.

“Tarihi süreç içinde şekillenmiş iki güç olan din ve topluluğun mayasında aksiyon vardır. Buna bir de bu iki gücün ve fenomenin birbirine ilişkisinin dinamikliği eklenir. Dini faktörün topluluk üzerindeki etkisine gelince, dini etkinin münferit tezahür alanları konusunda değinildiği gibi belirtilmesi gereken başlıca husus şudur: toplumsal birimlerin oluşumundaki dini mayadan sarfı nazar edilemez. Dinin birleştirici gücü toplumsal yapı üzerindeki etkisi açısından ele alınmalıdır. Dinin toplum yapısındaki işlevi, sosyal şekillenmeler ve teşekküller üzerindeki etkisi ve nihayet dini güdü ile hareket eden bireylerin bunlardaki rolü gibi hususlar araştırıldığı takdirde topluluğun hangi noktalarda dinden etkilendiği ortaya çıkacaktır” (Wach, 1987: 16).

Din, gerçekliğini aşkın anlamları dışında, sosyal yönü ile ele alındığında, dini toplumun bir ürünü durumuna indirgeme yanlısına düşmemek gerekmektedir. Dinin işlevleri olumlu ve olumsuz olabilmektedir. Dinin işlevlerine genel olarak değinecek olursak şunları söyleyebiliriz: Din, inananlarına toplumsal yaşamda davranışlarını belirleyen bir 'zihniyet yapısı' kazandırır. Çeşitli toplumsal meseleler karşısında nasıl bir davranışta bulunacaklarını belirler. Din, toplumsal bütünleşme ve güçlü bir sosyal dayanışma sağlar. İbn Haldun dinin bütünleştirici gücü ve fonksiyonu üzerinde ısrarla durmuştur. Din, bütünleştirmenin tersine çatışma işlevi de görebilir. Weber'in ifadesinde karizmatik lider bütünleştirirken, büyük devrimlerin oluşumunda çatışma oluşturabilir. Din, sosyal örgütlenme (dini grup, cemaat, dernek, parti) gibi sağlar. Din, sosyal hayata dair normlarla yapılandırıcı ve düzenleyici işleve sahiptir. Din, kimlik, aidiyet, varlık bilinci, ortak yaşam anlayışı, zorluklara direnç yapısı kazandırır. Din, kültürel yapılar için bir semsiye vazifesi görür ve kültürün sonraki kuşaklara akmasını sağlar. Din, Osmanlı toplum yapısında olduğu gibi devlet ile toplum arasında aracı işlevi görür. En önemli işlevlerinden biri meşrulaştırma özelliğidir. İnsanlara, yapılan davranışların, zihin ve vicdan dünyasında meşruluğunu temin eder (Okumuş, 2014: 96-102).

Dinin, günümüzde en önemli işlevinin “sosyal kontrol aracı” olarak toplumsal bütünleştirme katkısının öneminden bahsedilebilir. Toplumsal manada dinin fonksiyonları ile ilgili şunları da söyleyebiliriz: Din, dua ile rahatlama sağlar, dini ritüeller dayanışma unsurudur. Din, ilk insanlıktan bu yana toplumun her kademesine nüfus etmesi ile bütünleşmiş bir toplumsal yapı sayesinde önemli bir işleve sahiptir. Toplumsal hayatın düzenlenmesinde, yardımlaşma duygusunun yoğunlaşmasında, ibadetlerin topluca yapılmasında bütünleştirici özelliği daha açık görülebilmektedir (Örnek, 2011: 18-20).

Din bireyin ruh dünyasında anlam ve rahatlama sağlama gibi fonksiyonları icra etmektedir, ancak dinin sosyolojik manada, toplumsal etkileri çerçevesinde gözlenen fonksiyonları da çok büyük önem arz etmektedir. Sosyal yaşamı ayakta tutan en önemli etkenler insanlar arası ilişkilerin ahlaki düzeyde seyridir. Yardımlaşma, hak ve hukukun gözetilmesi, dayanışma kurallara uyma ve kuralsızlığın önlenmesi, toplumsal ahlakın temini gibi huzur vasıtalarının temininde din ve dindarlık en güçlü ve elverişli otoritedir (Draz, 1992: 112). Toplumsal ilişkileri düzenleme, adaletin sağlanması, anarşi ve sapmaların önlenmesi yanında din insanlar arasında gönül birliği, sevgi ve muhabbet, kardeşlik, merhamet gibi duyguların tesisi ile soyut işlevleri de icra etme potansiyelindedir. Bu duygular ırk, renk, kan bağı, dil gibi birçok unsurun çok üstünde bir bütünleştiriciliğe sahiptir (Draz, 1992: 116).

Din toplumsal huzuru sağlayıcı yönü yanında müntesibine ait olma duygusu bahşederek güven verir. Toplumsal gerilimleri engelleme potansiyeli ile şiddeti azaltır. Ahlaki yaptırım ve normlarla vicdanı uyarır ve olumsuz davranışları meneder. Ötekileştirme ve önyargıların önünü keser. Hesap günü düşüncesi ile oto kontrol sağlar (Öğük, 2019: 7).

Yaşadığımız zaman diliminde dinin gerek dünyada ve gerekse İslam dünyasında vuku bulan olayların birçoğunun merkezinde yer aldığı, dine ait olan meselelere dair araştırmaların ciddi manada yoğunlaştığı bir realitedir. Dünya üzerindeki toplumlar arası ilişkiler ‘Medeniyetler Çatışması’ düşüncesini doğrular bir akış sergilemektedir. Modernleşmeyle birlikte son bulacağı düşünülen din, modernleşmenin sorgulanmasını ve işlevlerinin yeniden tartışılmasını sağlamıştır (Aktay, 2007: 9).

1.1.3.3. İslam’da din tanımı

Din kelimesi iddia edildiği gibi, İbranice ve Farsça temelli değil Arapça asıllı bir kelimedir. Müslüman âlimler dini, ilahi kanunlar bütünü ve akıl sahibi insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştıran yol olarak tarif eder. Batıda dine dair birbirinden farklı tanımlar mevcuttur (Draz, 1992: 40). İslami literatürde kelimenin anlamına ilişkin açıklamalarda; karşılık, ceza, mükâfat, şeriat, adet, galibiyet, itaat ve isyan, boyun eğiş, mülk, hüküm, izzet ve zillet, tevhit, alışkanlıklar gibi izahları görmek mümkündür (Eryarsoy, 1990: 362). Ragıp el- İsfahani’den aktarılan tanımlamada din; “Yüce Allah’ın kullarının faydasına kendisi vasıtasıyla hakka ulaşmaları için peygamberleri aracılığıyla gönderdiği teşirilerdir”. Muhammed Ali et-Tehanevi “şer’i bir terim olarak din, şeriat demektir. Akıl sahiplerini kendi iradeleriyle seçtikleri, onları dünyada salaha, ahirette felaha kavuşturan Allah tarafından konulmuş kanunlardır. Bu anlamıyla din hem inanç konularını hem de ameli konuları kapsamaktadır” (Eryarsoy, 1990: 362).

İslam âlimlerinin yorumunda din, ilahi bir terbiye sistemidir. Allah tarafından insanlara indirilmiş, dünya ve ahiret saadetini temin edici yol, insanı “insan-ı kâmil” olmaya sevk eden bir disiplin olarak açıklanır. Din tanımlarında genel olarak tabiat üstünlüğü, kutsal oluşu, değişmezliği, kalpten tasdik etmeyi gerektirmesi gibi bağlamlar vardır (Arslantürk ve Amman, 2001: 307).

İnsanlık tarihinin iki temel üzerinden açıklandığı İslam düşüncesinde, dinin toplumların hayatında yer alışı temel alınmış ve bu konu “el Milel ve en Nihal” kavramları çerçevesinde sınıflandırmaya tabii tutulmuş ve tarih bu iki anlayışın mücadelesi bağlamında açıklanmıştır. ‘Milel’ vahye inanan ve yaşamlarını ilahi vahye göre intizam eden, ‘Nihal’ ise vahyi inkâr eden ve beşerî kuralları dikte eden toplumları ifade etmek için kullanılan tipolojik kavramlardır (Kerimoğlu, 2011: 64). Tarih boyu inanmayan insanlar var olsa da dinin olmadığı bir dönem vuku bulmamış, her kavme bir peygamber gönderilerek (Nahl, 36) insanlığın hiçbir dönemde boş bırakılmadığı şeri kaynaklardan delillerle izah edilmiştir. İslam’ın din anlatısında, peygamberlerin tamamının insanlara ulaştırdığı tek din İslam’dır ve ilahi vahye iman eden her insan Müslümandır. Tarih boyunca gelmiş tüm peygamberler İslam dinini temsil etmişlerdir. Ve bu durum tevhit inancı temelinde şekillenir ve inanma eğilimi ve sosyallik aslında, insanın yaratılışında

vardır. İnsanda mevcut olan bu eğilim vahiy yoluyla desteklenerek unutulması engellenmiş ve dinin ihtiva ettiği esaslara uyması ile huzuru temin edilmiştir (Sezen, 2013: 23).

İslam dini ve İslam medeniyetinin özü, İslam kimliğinin oluşumunda, bütün parçaları bütünleştirerek medeniyet bileşkesi ve yekvücut hale getiren tek şey “tevhid”dir. Bu öz değişik özellikte yapıları birbirine bağlar, uyumlu hale getirir. Allah’ın yegâne ilah olduğuna şahitlik manasına gelen tevhid(öz), dinin en zengin anlamını ve İslam medeniyetinin kültür ve tarihini küçük bir cümleye sığdırmıştır (El-Faruki, 1999: 89).

“Tabiatlarını değiştirmek zorunda kalmaksızın bu öz, unsurları, medeniyeti kuracak şekilde dönüştürür; onlara o medeniyetin parçaları olabilecek yeni karakterlerini verir. Bu dönüşümün derecesi, özün değişik unsurlarla ve onların fonksiyonlarıyla ne kadar alakalı olduğuna göre çok azdan, köklü bir değişime kadar çeşitlenebilir”. (El-Faruki, 1999: 89).

Hz. Âdemle başlayıp Hz. Muhammed (as) ile tamamlanan İslam dini, inanç ibadet ve muamelatı içeren tüm esaslarda beş temel ilkeyi hedefler. Bunların ilki canın emniyetinin sağlanması sonra; mal, nesil, akıl ve din emniyetinin sağlanması ve korunması olarak sıralanabilir. Yaşam hakkına bu kadar ehemmiyet veren İslam dini, ismi itibariyle barış ve selameti içerir. Cehalet ve bağnazlık, maalesef İslam dininin savaş gerekçesi gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Ümmet olabilmenin tek şartı imandır. İman etmiş olan herkes kardeş kabul edilir. İnandığını iddia edip tefrika ve fesadı besleyen kişilerin sebeplerinin dini olması düşünülemez (Çınar, 2020: 15-18).

1.1.4. Dindarlık

1.1.4.1. Dini yorumlama formları ve dindarlık

Dini birlikteliğe sahip olsalar bile, her toplumun ve hatta her insanın farklı bir dindarlık algısına sahip olduğunu görebiliriz. Her insana göre farklılaşabildiğini müşahade ettiğimiz dini anlamlandırma biçimi olarak dindarlık, bu sebeple bazen din sosyolojisinin, bazen de din psikolojisinin yorumlarına ihtiyaç duyabilmektedir.

Dindarlık kelimesi muğlak, net bir şekilde tanımlanması yapılamamış bir kavramdır. Bireysel tecrübeler şeklinde kişilerle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılması, kavramın algılanmasını daha da zora sokmaktadır (Küçükalp, 2004: 3). En genel ifadesi ile dindarlık, bireyin günlük yaşamında dine verdiği ehemmiyet, müntesibi olduğu dine

inanma ve bağılılık derecesinin görülen boyutudur, dinin nasıl ve ne kadar yaşam dünyasına etki ettiği ile ilgilidir (Aksüt-Çiçek, 2008: 34).

Dinler ve müntesipleri (dindarlar) arasında ayırım yapılmadan, ikisi aynı olgu gibi değerlendirmeler araştırmalara da yansımıştır. İslam Müslümanlarla karıştırılmamalıdır. Birçok yazar; Yahudi ve Hristiyanlığı tarihsel düzlemde çok az gelenek farkları ile ele alan bir değerlendirme yapmakla, Müslümanların tarihleri ve yapılarını da İslam'ın içinden unsurlar gibi değerlendirmişlerdir. Bölgesel ayırma dahi gidilmeden ortaya konan bu eserler tüm çeşitliliği aynı potada değerlendirici kalıp bakış açılarına meydan vermektedir. Yansız bakış açısı, İslam'ı Müslümanların tarihinden ayrı ele almak, doğru din tanımı ortaya koyabilmeye ve farklılaşan dindarlık yapılarını daha dengeli değerlendirebilmeye sebebiyet verecektir. İslam'ın müntesiplerinin tarihiyle bağlantısı elbette ki önemlidir. Ancak İslam'ın bu tarihi çizgideki fenomenolojik tesiri iyi analiz edilmelidir (el Faruki, 1999: 12).

Tarih boyunca insanlık, adalet ve zulmün mücadelesine tanık olmuştur. İnsan davranışını aktif hale sokan; akıl, duygular ve diyalog halinde olunan çevredir. Tolstoy'un bakış açısına göre; akıl olmazsa insan normal olmayan davranışlar sergiler. Duygu olmadan harekete geçemez ve çevrenin etkisi olmadan doğru toplumsal kararlar alamaya bilir. Bu durum elbette dini yaşam boyutu içinde geçerlidir. İnsan ihtiyacının biyolojik manada karşılanması zorunlu olduğu gibi, inanma ihtiyacının da sağlıklı bir şekilde karşılanması gereklidir. Dindarlıkta diğer duygu boyutlarıyla dengeli bir örüntü halinde olmalıdır. Bu örüntü uyumunun sağlanamaması, uyumsuz toplumsal etkiye sahip davranışlara sebebiyet verecektir (Kayıklık, 2008: 260).

Graudy'nin (2017) "her türlü yobazlığın ana kaynağı bugün, bir topluluğun kimliğine, kültür veya dinine karşı uygulanan baskıdır" (Graudy, 2017: 77) şeklindeki tespiti önemlidir. Dini değer ve unsurlarının baskılanması toplumsal huzuru etkileyebilmektedir. İslam dünyasında modernleşme akımları ile gelişen seküler toplum yaratma çabaları devlet-toplum arasında gerilimlere neden olmuş gündelik yaşamda uygulanan dini tutumları ile toplum kendi dinsel siyasetini devam ettirmiştir. Bu durum devlet dini-toplum dini farklılığını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de modernleşme sürecindeki deneyimler din ve dindarlık modellerini de değişime uğratmıştır. Osmanlı dini yapısı

yeni yönetim sistemleri ile kopuş yaşamıştır. Osmanlı kültürünün ürünü dinsel yapı yeni bir formata bürünmeye başlamıştır (Subaşı, 2018: 94). Asef Bayat'ın (2006: 56) deyimiyle 'Sokak Siyaseti' kendi formunu “dinsel olarak da” oluşturmaya devam etmiştir.

Dindarlık bilinç temelinde oluşmuş bir yapı halinde olmalıdır. Dindarlık komplike bir kavram olması nedeniyle dönüşebilir bir yapıya haizdir. Dini metinlerin aktarımı, zihinsel, sosyal, bilişsel gelişimden etkilenir. Taklidi dindarlık eğilimine sahip insanlar çok kolay yönlendirilebilirler. Taklide dayalı durumlarına bir meşrutiye kazandırma eğilimine sahiptirler. Din tek bütünlüğe sahipken dindarlık o dinin müntesipleri sayısınca açıklama içerebilir (Öğük, 2019: 8). Sosyal davranışları sistemli bir biçimde ele alan “sosyoloji” bilimi en az iki kişiyi ilgilendiren sosyal ilişkilerle alakalı her kurumu ve aşamaları birbiri ile bağlantılı, hareketli bir yapı olarak ele almaktadır. Bu kurumlar; topluluklar olduğu gibi, bireyin davranış ve tutumlarının onlarla ilişkisi bağlamını da ele almaktadır (Yaşar, 2003: 14). Dindarlık sadece bireyde gerçekleşmekle kalmamakta ve etkileşim barındırmaktadır.

Şahısların, dindar olmak ve dini yaşayış tercihleri ile dine duyulan ihtiyaçları açıklamaya dönük dört kuramdan bahsetmek mümkündür. “Dini davranış teorileri” olarak adlandırılan bu yaklaşımlar “yoksunluk kuramı, sosyalleşme kuramı, rasyonel seçim kuramı ve anlam arayışı kuramı” şeklinde başlıklandırılabilir (Kobyas, 2015: 50).

Dindarlık üç temel etkene sahiptir. Birincisi; doğaüstü aklın ötesinde, aşkın bir varlık algısıdır. İkinci etmen; bu aşkın güce inanan ve tasdikleyen insandır. Üçüncü etmen ise; inanıp tasdik edilen aşkın varlığın istekleri doğrultusunda inanan kişinin hayatına etki etmesiyle oluşan dini yaşamdır. Bu üç etmenin ilk ikisinin eksik kalması halinde dindarlıktan söz etmek mümkün olmamakla birlikte, dini yaşam boyutunda değerlendirme yapılabilir. Zira dini yaşam gelişimsel olduğu için az veya çok oluşu gözlemlenebilir (Karaca, 2011: 77-78).

Dinin her insanın algısında ve yaşamında tezahür etme biçimi olan dindarlık, tanımlanması zor bir kavramdır. Dindarlığa dair yorumlamalarda dinin o dine tabii olan insanların yorumlama tarzları ile açıklanamayacağı genel bir kanaattir. Ancak bilhassa İslam dinini tanımlamaya dönük kullanılan kavramlarda, tutumlara bağlı olarak zihinsel

bir İslam prototipleştirilmesi yoluna gidilmiştir. “Siyasi İslam, ilerici İslam, devrimci İslam, radikal İslam, popüler İslam veya halk İslam’ı, tabanın ve tavanın İslam’ı, geleneksel İslam, modernist İslam, Ortadoğu İslam’ı, militani İslam, İslami şiddet, resmi İslam” gibi kavramlar (Haseneyn ve Emani, 1994: 263) batıda kullanılmasının yanında İslam dünyasında da araştırma yazınında sıklıkla kullanılmaktadır. Bu tipleştirmelerden önemli bir kısmı Müslüman dindarlık özelliklerinin tipleştirilmelerinde de kullanılmaktadır. Tanımlayıcı kavramlar yanında, inceleme olgusunu tanımlayıcı kavramların da batılı araştırmalarda sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin “direnişçi veya silahlı İslami cemaatler, İslami kızgınlık ve dini aşırılık, yeniden ıslah ve sadece yeniden İslam’a dönüş, İslami siyasi diriliş” gibi kavramlar (Haseneyn ve Emani, 1994: 264) olgu tanımlayıcı kavram öbekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Grupsal yapıların veya kişilerin bizzat dinin karakteri ile birleştirilerek oluşturulmuş gözükten bu kavramlar, dini algılama şekillerinin aslında dinin bizatihi kendisi olmadığı gerçeğini göz ardı eden kavram tipleridir.

İslam dünyasında dini hayatın ve zihniyetin boyutları ilmi kategoriler altında değerlendirilmiş ve Kur’an ve Peygamberin anlattığı temeller esas alınarak bu ilimler sınıflandırılmıştır. Akaid ilmi olması gereken inanç sistemini inşa etmeye çalışırken, fıkıh ilmi daha çok uygulama ve pratiklere dönük bir yapı sergiler. Yine adap, nefsi terbiye ve ahlak ilmi toplumsal yaşam için hedeflenen prototipi ortaya koyacak şekilde dizayn edilmiştir. Temelde insanın en özel yaşamından başlayarak, tüm toplumsal yapı ile olan münasebetleri düzenlenmiştir (Havva, 1987: 170-175).

Mehmet Vehbi Efendi (1947) Kur’an’ın ilk ayetlerini izah ettikten sonra dindar kimsenin özelliklerini izah ederken; ilk olarak dindar Müslüman Gaibe (duyuları ile müşahade etmediği şeyler) inanan, ahirete inanan, namazı huşu ile eda eden kimsedir. Yine dindar, fakirin hakkı olan zekâtı verip, faydasız işlerden ve zinadan kaçınandır. Emanetleri yerine getiren, tövbe eden, helal kazanan, muhtaçları gözetken kimsedir. İyiliği yayıp kötülükten sakındıran (tebliğ) , şükür halinde, ilahî sınırlar muhafaza edendir. Tevazu sahibidir, kibirlenmez, israf etmez yalancılık yapmaz, katletmek gibi insaniyetin yapısına zarar verecek cinayet irtikâp etmeyen kimsedir (Vehbi Efendi, 1947: 19). Bu özellikler İslam dinin müntesibi olan kişilerin üstün ahlaki özellikleri ve vasıfları olarak izah etmektedir.

Dinin insanların algılarında ve yaşamlarına uyarlama durumlarında değişkenlik görülebilir. Dini hayat zayıf veya kuvvetli olabilir. İmam Gazali (çev. 1993) ünlü eserinin mukaddimesinde kendi dönemi için serzenişte bulunmuş, hakiki ve içten ilim sahiplerinin çok azaldığı, faydacılığın dindarlar arasında çok arttığı, hidayet aydınlığının gölgelendiği, münker ve ma'rufun karıştığı, dinin tartışmalarda haklı çıkmak, avamı aldatmak, yaldızlı sözler için araçsallaştırıldığı ve İslam büyüklerinin yolundan ayrı yollara sapıldığını ifade etmiştir. Dinin, İslam büyükleri ve Peygamberin öğretisi çerçevesinde anlatılıp aydınlatılmasının bir zaruret olduğunu dile getirmiştir (Gazali, çev. 1993: 1-4). Samimi bir dini yapının azalması nedeniyle Gazali, İslam'ın ilim, inanç, ibadet, ahlaki özellikler ile bunların nasıl kazanılacağını ve kötü ahlaki özellikler ile bunlardan nasıl korunması gerektiğini anlattığı eserinde yüzeysel dini anlayışa karşı nefsi bilmek, niyette samimiyet ve amellerdeki sırları ve adabları açıklama yolunu izlemiştir. Kitabında bilginin dinde en temel konu olduğunu izah etmiş ve ilk konu olarak “kitab’ul ilim” bahsini kaleme almıştır (Gazali, çev. 1993: 1-6). Gazali eserinde ilk olarak, dinin bilgi temelinde inşa edilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Gazali'nin (çev. 1993) yaklaşımında görüldüğü gibi dini yorumlama ve dindarlık biçimlerinde değişiklikler ve bozulmalar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum dinin öğretilerinin ilim öğrenilerek doğru anlaşılması, yorumlaması ve cehaletin ortadan kaldırılmasıyla çözülebilecektir.

1.1.4.2. Dindarlığın değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar

Dindarlığın değerlendirilmesi ve ölçümüne ilişkin yapılan saha çalışmalarında asıl mesele ve belki de en önemlisi dindarlığı tanımlayabilmektir. Yapılan tanımlama yüzde yüz dindarlık kavramını izah edemese de iyi bir çerçeve çizilmesi, dindarlıkla kastedilenin ne olduğunun ortaya konması, değerlendirmede baz alınan dindarlık boyutları, önemi ve ölçüleri belli olmalıdır (Onay, 2001: 447).

Dini yapıların farklılığı, inanç ve ritüellerdeki çeşitlenme, hangi dinin ve hangi dindarların neye göre değerlendirileceği tartışmalarına sebep olmuştur. Dindarlığın aynı dine mensup kişilerde bile farklılık göstermesi, bu durumun ölçülebilirliğini bir hayli zorlaştırmaktadır. Ancak buna rağmen dindarlık ölçme çalışmaları büyük bir hassasiyetle artarak devam etmektedir (Sönmez, 2016: 559). Araştırılan toplumdaki dini görünümün arka planında o toplumun kendi tarihi ile ele alınması ve araştırılması, fenomenlerin

oluşumunu anlamak açısından önemlidir. Din ve sosyal yaşam bağlamını yalnızca kısıtlı bir zaman diliminde ele almak dar bir bakış açısı oluşturmaktadır. Bu durum dini yaşam araştırmalarının Hristiyan dünyasının çalışmaları kalıbından, araştırılan din özelinde kendi sosyal ortamına uyarlanmadan yapılması halinde de söz konusudur (Wach, 1987: 4).

Dindarlığın değerlendirilmesine ilişkin, üzerinde herkesin mutabık olduğu homojen bir ölçme ve değerlendirme modeli söz konusu değildir. Dindarlık üzerine yapılan bilimsel çalışmalar 20. yy. başlarına uzanmaktadır (Akyüz, 2014: 7). Dindarlık ölçümüne ilişkin bilimsel araştırmaların ilki 1930'lara rastlar. Önceleri dindarlığın sadece tek boyutuna dönük yapılan araştırmalar Allport ve Ross'un iç ve dış yönelimli dindarlık çalışması ile çok boyutlu çalışmalara evrilmiştir. Bu konuda en elverişli ve kapsamlı çalışma ise Charles Y. Glock'un dört boyutlu dindarlık çalışmasına Stark'ın¹⁰ hissetme boyutunun eklemesiyle; inanç (akide, ideoloji), ritüel (ibadet), tecrübi (duygu, hissetme), entelektüel (bilgi) ve etki boyutları ile beş boyutlu dindarlık modeli oluşturulmuştur (Erkan, 2014: 126).

Glock'un çalışmasına benzer şekilde din sosyolojisi alanında çok önemli bir yere sahip bulunan J. Wach'ın "dini tecrübenin ifade şekilleri" olarak sınıflandırdığı üçlü açıklama modeli şunlardır: "1-Dini tecrübenin teorik anlatımı: akide (doktrin), 2-Pratik anlatım: ibadet (kült) 3-Sosyolojik anlatım: dini cemaat veya topluluk" (Günay, 2014: 238). Bunun yanında; Lenski, Faulkner ve King gibi araştırmacıların dindarlık boyutları çalışmalarını görmek mümkündür (Sönmez, 2016: 568).

"Enlemsel boyut" olarak ele alınan Glock'un temel boyutlarını içerecek sentez bir dindarlık değerlendirme boyutu olarak Himmelfarb'ın "yönelim nesnesi perspektifinden" bir yöntem geliştirdiği görülmektedir. Yönelim çerçevesine göre doğaüstü (inanç esasları, dini uygulamalar ve tecrübe), toplumsal (kurumsal ve sosyal ilişkiler), kültürel (entelektüel ve duygusal unsurlar) ve bireyler arasında olmak üzere dört boyutta değerlendirme önerilmektedir. İslam dini özelinde öne sürülen özgün bir değerlendirme

¹⁰Glock' un tecrübe boyutunu Fukayama' nın çalışmasından etkilenecek geliştirdiği ifadesi de mevcuttur

aracı olmamakla beraber, İslam âlimlerinin dini yaşamı; inanç, ibadet, muamelat şeklinde sınıflandırmasını çıkış noktası kabul ederek Glock modeliyle bir mukayese yapılmaktadır (Karaca, 2011: 110).

İlk önce batıda geliştirilen dini hayat ve ölçümüne ilişkin çalışmalar, bilhassa Hristiyan tecrübeden yola çıkılarak yapılması nedeniyle, Müslüman dünya üzerine yapılacak araştırmalarda ihtiyacı karşılamakta yetersizdir. Her toplumun değerler sistemini açıklamada aynı sistemin kullanılamaması bir şarkiyat sosyolojisi fikri doğurmuş ve İslam sosyolojisi gerekliliği tartışmalarını başlatmıştır (Bayyığıt, 2011: 4).

Avrupa'daki dindarlık çalışmaları başlangıçta kiliseye devam üzerinden değerlendirilirken, İslam dünyasında ise cami ve namaz üzerinden araştırılmaya başlanmıştır. İlerleyen zamanda kişisel dindarlık yapılarına ilişkin araştırmalar da literatüre eklenmeye başlamıştır (Kurt, 2009: 3). Türkiye'de ve dünyada dindarlık çalışmalarında tipolojik çalışmalar bulunmaktadır. Dindarlık tipolojilerini ilk olarak, en belirgin şekilde Weber'in "çiftçi dindarlığı", "şövalye ruhlu savaşçı dindarlığı", "burjuva dindarlığı", "tüccar ve zanaatkar dindarlığı", "şehir dindarlığı", "köy dindarlığı", "aydın dindarlığı", "büyüsel dindarlık", "ayinci dindarlık", "kurtuluş dinleri", "dünyevi zahitlik", "uhrevi zahitlik" gibi tiplendirmelerinde görmek mümkündür (Kanık, 2018: 126). Modern bilimsel anlayış her dinin kendine münhasır, kendi dini yaşam prototipi ekseninde değerlendirilmesi ve dindarlık tespit çalışmalarının da bu bağlamda çalışılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Müslüman insanların dindarlığına dönük yapılan çalışmalarda da İslam'ın istediği çerçevenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (H. Çelik, 2019: 13).

Dindarlığa dönük bilimsel çalışmalar Türkiye'de ilk olarak Mehmet Tablamacıoğlu'nun (1962) Türkiye'deki dini hayatın genel durumuna ilişkin beş grupta değerlendirmeye tabi tuttuğu dindarlık çalışması ile başlamış (Erkan, 2014: 127) gözükse de genel manada 1980'li yıllarda belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde belki de 2000'li yıllar sonrasına kadar halkı Müslüman olan ülkelerde bu bağlamda yapılmış çalışmalara dair gerek

Türkçede gerek İngilizcede herhangi bir atıf gözlenmemektedir¹¹. Bu sebeple Türkiye’de Müslüman dindarlığı ve dini tutumlara dönük çalışmalar Müslüman dünyası açısından önem arz etmektedir (Onay, 2001: 439). Kayhan Mutlu (1989) tarafından gerçekleştirilen “Bir Dindarlık Ölçeği” adlı çalışma alanda yapılmış en önemli çalışmalardandır. Yine Mehmet Emin Köktaş (1993) “Müslüman Dindarlık Ölçeği”, Veysel Uysal (1995) “İslami Dindarlık Ölçeği”, Ahmet Onay (1999) “Dini Yönelim Ölçeği”, Mustafa Arslan (2003) “Popüler Dindarlık Ölçeği”, Hakkı Karaşahin (2007) “Kırsal Dindarlık Ölçeği”, Yakup Coştı (2009) “Dini Yönelim Ölçeği”, Beyazıt Yaşar Seyhan (2015) “Dini Şuur Ölçeği” Türkiye’de geliştirilmiş dindarlık ölçmeye yönelik çalışmalardır (Sönmez, 2016: 570). Son dönemlerde bu çalışmalara yeni ölçüm çalışmaları dâhil edilmeye devam etmektedir.

Türkiye ve diğer uluslararası literatürdeki çalışmaların genellikle nicel yöntemlerle yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar ilk bakışta farklılıkları niceliksel olarak ele alıyorsa da niteliksel farklılıklar ve inceliklerin tespiti arka planda kalmaktadır. Ancak insanlar inançlarını içinde oldukları grup, mekân, mezhep, zihniyet ve yaşamlarındaki öncelik kriterlerine göre farklı boyutlarda dini yaşam pratiklerine dönüştürebilmektedir. Bazı insanlar dini cemaatsel yaşamaya önem verirken, bazıları daha bireysel ve içsel yaşayabilmektedir. Dolayısıyla dini formlar niteliksel farklılıklar barındırmaktadır (Akşit vd. , 2012: 95, 96).

Gerek İslam dünyası ve gerekse batı dünyasında, modernleşmedeki gelişim dinsel eğilimleri de dönüştürmekte ve yeni tipolojilerin oluşumuna kapı aralamaktadır. “Geleneksel anlamda coğrafi, etnik ve kültürel dağılımın yarattığı çeşitlilik içinde kendini ifade eden tipik bir dindarın künyesi, şimdi yoğunlaştırılmış etkilere daha fazla açık bir durumdadır. Dindarlık zaman içerisinde devingenlik sergilemekte ve yeniden kodlanmaktadır” (Subaşı, 2018: 123-126). Dini sahada ‘kitabî dine’ karşı ‘halk dini’, ‘medrese’ düşüncesine karşı ‘tekke’ düşüncesi şeklindeki ikilikler söz konusudur. Bunun yanında siyasi bağlamda ‘laiklik’ ve ‘İslamcılık’, ‘geleneksel’ ve ‘modern’, ‘gericilik’ ve

¹¹ Bu tespitin geçerliliği 2000’li yıllar sonrası için tartışmalıdır. Zira makalenin yazıldığı tarihten günümüze dindarlık çalışmalarında ciddi artış gözlenmektedir.

‘ilericilik’ şeklindeki ikilikler sahada aynı zamanda gerilim noktalarını ortaya koymaktadır. Bu gerilim konuları din olgusunu şekillendiren ve devamını sağlayan dini dönüşüm ve oluşumu açıklayıcı bir yapıya haizdir. Din bu karşıtlıklarla mevcuttur. Dini hayata ilişkin çalışmaların bu ikilikler ekseninde yapılması bilhassa İslam özelinde dinin sosyolojik yapı içerisinde sürekli dönüşen ve yeniden tanımlanması gereken bir gerçeklik olarak tanımının yapılabilmesine olanak tanıyacaktır (Akşit vd., 2012: 73).

Din, kişisel bir olgu olması nedeniyle ferdi olarak ele alınması gereken bir mesele olarak görülüp, psikolojik düzlemde araştırılma yoluna gidilse bile sosyal etkisi yüksek ve toplumsalın içerisinde tecrübe edilmesi ve sonuçlarının direk toplum yaşamında gözlemlenmesi “kolektif din” bakış açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir. “Esasen ‘ferdi din’ ve ‘kolektif din’ ya da ‘sübjektif din’ ve ‘objektif din’ ayrımı analitik bir ayırımdan ibaret olup, yaşayan bir vakıa olarak dini hayatın bu iki veçhesi bir madalyonun iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz bir bütünü teşkil etmektedir” (Günay, 2014: 228).

Dini tutumun ferdi ve sosyolojik düzlemde yeni sınıflandırmalar perspektifinden derinlemesine araştırılmaya ihtiyaç duyduğu görülebilen bir olgudur. Sosyolojik ve psikolojik ele alınabilecek olan bu olguyu incelerken, ele alınan dinin ideolojik yönü ve yaşam tasavvuru dikkate alınmalı kendine özgü anlayışla incelenmelidir. “Yerel ve evrensel” düzeyde veriler sunabilecek niteliğe sahip çalışmalar “dünya barışına” etki edebilecek çözümler açısından önem arz etmektedir (Mehmedoğlu, 2006: 478).

“Hoşgörüsüzlükten şiddete, bağnazlıktan fundamentalizme kadar pek çok olumsuz durumun dinden ve bağlilarından mı, yoksa bireyi çevreleyen ve yüzlerce kombinasyon oluşturabilecek psiko-sosyal şartlardan mı kaynaklandığı sorusu ancak çok yönlü ve derinlikli çalışmalarla aydınlatılabilecektir” (Mehmedoğlu, 2006: 478).

1.1.4.3. Charles y. glock’un beş boyutlu dindarlık modeli

Glock’un dindarlık araştırması sonucu oluşturduğu dindarlık boyutları “Dünya Değerler Araştırması”nın uluslararası veri tabanlarına temel oluşturmuş bir araştırmadır. Bu araştırma dini tutumun daha bütüncül bir yaklaşımla, ancak farklı boyutlarda ele almanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Glock’un Stark’la beraber gerçekleştirdiği bu yaklaşım modeli ve ölçümü onlarca ülkede gerçekleştirilen çalışmalarla sınanmıştır. Riaz Hassan Endonezya, Pakistan, Kazakistan ve Mısır’da bu ölçümü uygulamış ancak çalışmada

İslam’la Hristiyanlık arasındaki teolojik fark pek dikkate alınmamıştır (Akşit vd. 2012: 91).

Glock’a (2007) göre din, her toplumda farklı manalar içerebilir. Bu nedenle kişilerin dini yaşamlarına ilişkin araştırma yapmak dini yaşam tarzlarını gruplandırma zorluğu yaşamayı da beraberinde getirir. Yapılmış dini araştırmalarda genel olarak dini yaşamın belli bir alanda araştırılmasına yoğunlaşmış ama diğer boyutların değerlendirilmelere dâhil edilmesi gerekliliği ihmal edilmiştir. Dünya dinlerinin her biri kendi özelinde müntesiplerinden farklı tarzda beklentilere sahip olabilir. Katolikler ve Protestanlardan ayinlere katılım beklenirken Müslümanların günde beş kez namaz kılma veya ömürde bir kere Kâbe’yi haccetme diğer dinlerde olmayan ritüellerdir (2007: 250).

Glock’un (2007) bu çalışmasında tespit edilen dindarlık boyutları ile tüm farklılıklarına rağmen dünya dinleri açısından kullanılabilir bir sınıflandırma ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu boyutlar dünya dinleri açısından kabul edilebilir şekilde, birbirinden ayrı veya dindarlıkların farklı ifade ediliş şekillerine göre eklemelenebilir şekilde uygulanabilmektedir. İşte bu noktada dindarlığın anlaşılmasına ilişkin şu beş boyut ortaya konmuştur:

“dini tecrübe boyutu (experiential dimension) , ideolojik (inanç) boyutu (ideological dimension) , ayinsel (ibadet) boyutu (ritialistik dimension) , bilgi boyutu (intellectual dimension) ve dini kanaatlerin etkileme boyutu (conzequential dimension).” (Glock, 2007: 252).

Bu beş boyutu ayrı ayrı ele almak mümkündür. Glock’un geliştirmiş olduğu bu beş boyutun, dindarlık alanında Allport’tan sonra geliştirilmiş en kapsayıcı model olduğunu söylemek mümkündür. Beş boyutlu dindarlık modeli Türkiye’de yapılan dini hayat çalışmalarında da sıkça kullanılan bir değerlendirme modeli olmuştur (Subaşı, 2002: 25).

1.1.4.3.1. İnanç boyutu

İnanç boyutu farklı yollarla araştırılabilir. Örneğin insanların nelere inandıklarından başlayarak inançlarının içerik ve fonksiyonları anlaşılmaya çalışılabilir. Her dinde iman ilkeleri mevcuttur. Ancak aynı dine mensup kişilerde bile inanç algıları değişiklik gösterebilir. İnanç ve inanan birey bağlamında inanç, birçok işlevi gerçekleştirmektedir. Tüm dinlerde insanın varoluşuna bir anlam yüklenmektedir. İnanç insanın yaşamındaki

olumsuzlukları aşmada yarar sağlamaktadır. Bu işlevler değişik metotlarla ortaya çıkarılabilir (Glock, 2007: 256-259).

1.1.4.3.2. Pratik boyutu

Pratik boyutta bireylerin ibadet sıklığındaki değişimler, dini pratik şekilleri arasındaki bağlantılar araştırma konusu olabilir. Örneğin dua etmek gibi bazı pratikler kendi içkinliğinde izlenebilir ve pratiğin kişiye ifade ettiği anlam izaha çalışılabilir. Dini pratiklerin yapılma sıklığını değerlendirmek en kolay olanıdır, ancak bu konuda yapılan bir çalışma dini pratik çeşitlerini dikkate almalıdır (Glock, 2007: 261)

1.1.4.3.3. Tecrübe boyutu

Anlam arayışı ve inanma duygusu noktasında kişiler farklı gereksinimlere sahip olabilmektedir. Dini ihtiyaç, ilahi gücün idrak (hissedilmesi) ve kabulü, üstün güce karşı duyulan güven ve sağladığı rahatlama ile son olarak ilahi güç karşısında duyulan haşyet (ürperti) ve korku, tecrübe boyutu içerisinde dindarlığın bileşenleri olarak ele alınabilir. Tecrübe boyutu dindarlığın diğer boyutları ile bağlantılı olarak ele alınabilmektedir (Glock, 2007: 264, 265).

1.1.4.3.4. Bilgi boyutu

Tüm dinlerde önem atfedilen farklı bilgi içerikleri olmasıyla beraber, her din müntesibinden inandığı dine dair bilgi sahibi olmasını bekler. Dini bilginin yalın şekilde araştırılması doğru olmaz. Zira inanmasa bile dini bilgiye sahip insanların olması söz konusudur (Glock, 2007). İşte bu sebeple araştırmada bir yanda ferdi dini bilgi şekli ve kapsamı, bir yanda inanç, ibadet ve tutumların çerçevesini çizmek gerekmektedir. Bilgi boyutuna bakarken öncelikle neyi tespit etmek istediğimizi sormalıyız. Kişilerin hangi konuda ne kadar bilgi sahibi olduklarını öğrenmek veya bilgi edinmeye dair faaliyetleri araştırılabilir. Yine çok önemli bir nokta kutsal metinler ve dini kaynakların okunmasında eleştirel yaklaşımın ne derece olduğunun araştırılmasıdır. Kişinin dini yapısının anlaşılması, diğer boyutlardaki dini bağlılıklarının, dini bilgiyle irtibatı yönüyle ele alınmasını gerektirmektedir (Glock, 2007: 265-267).

1.1.4.3.5. Etkileme boyutu

Glock’a (2007) göre dindarlığın boyutları etkileşim halindedir. Tüm dinler inancın sonuçları olduğunda hem fikirdir. İnandığı din kişiden uyması ve kaçınması gereken beklentilere sahiptir. Bu beklentiler kişiyi bazı davranışlarda aktif bazı davranışlarda pasif kılar. Kişinin bu etkiyle neyi yapıp neyi terk ettiği araştırılabilmektedir. Etki durumu daha çok insanlar arası ilişkilerde sorumluluklar etrafında araştırılabilir. Tüm bu boyutların her birinin diğerinden bağımsız kendi içinde tek yönlü değerlendirilebileceği kolayca iddia edilemez. “Din gibi karmaşık bir fenomen, tek boyutlu kategorilerle-veyahut da yalnız geleneksel dinin beklentilerini iktibas eden kategorik bir çerçeve ile-bütünüyle nasıl anlaşılabilir” (Glock, 2007: 268-271).

Geliştirilen bu çok boyutlu yöntemin, dini yaşam ve algının (dindarlık) incelenmesinde detaylı bilgiler içermediğini ifade etmektedir. Ancak dindarlığın her bir temel boyutunu araştırırken nasıl bir yol izlenebileceğini izaha çalışmıştır. Meselenin temel boyutları bütün bir şekilde ele alınabilirse analiz çok kolay olabilmektedir. Ancak bunu sağlayabilmek pek kolay bir süreç olmamaktadır. Her boyut kendi özelinde incelemeyi lüzumlu kılmaktadır (Glock, 2007: 256).

1.1.5. Gençlik

1.1.5.1. Gençlik ve önemi

Bazı kavramların kolay anlaşıldığı ve hayatta çok sıradan kullanılmaları yanında o kavramların izahı oldukça zordur. Ne çocuk ne de olgun olarak tanımlanamayan “genç” kavramı da anlatılması zor kavramlardandır. Gençlik sosyolojik bir kavram olarak; “biyolojik bakımdan genç olma durumunu yansıtmaktan ziyade atfedilmiş bir statü ya da toplumsal düzeyde kurgulanmış bir adlandırma olarak düşünülen bir terim” dir. (Marshall, 1999: 264)

Kur’an’da gençlik çağı başlangıcı olarak ifade edilen ‘ergenliğe ulaşmak’ anlamında “belağ e şehhüd” kavramı yanında genel manada gençliği anlatmak için ise Farsça kökenli ‘genç’ kelimesine karşın ‘feta’ veya çoğulu ‘fitye’ kelimesi kullanılır (Ay vd., 2018: 3). İslam terbiyesinde yaş sınıflandırmaları yapılırken “gençlik çağı” ergenlikle beraber başlayıp ‘kühulet’ yani olgunluk safhasına kadar olan dönem olarak ifade

edilmektedir. Zeynüd'din el Iraki kesin bir şekilde 30 yaşına gelip, bu yaşı geçmemiş kişiyi genç (şabb) olarak telakki eder. Ancak bu konuda farklı yaş sınıflandırmaları yapılmakla beraber hafıza, muhakeme gücü, bedensel güç ve zindeliğin muhafazası süresince gençliğin devam ettiği ifade edilmiştir (Canan, 1977: 73-75).

Yaygın olarak 12-28 yaş arası genel olarak gençlik dönemi olarak algılanır. Ergenlik süreci de gençlik yaşı kapsamı içinde değerlendirilir. Birleşmiş Milletler' in genç tanımlaması ise 15 ile 25 yaş aralığını kapsayan dönem olarak ifade edilmiş ve gençlikle ergenlik ayrımı gözetilmemiştir (Akyüz, 2014: 20).

Genç; toplum içinde artık çocuk olmadığı, dikkate alınıp değer verilmesi gereken bir birey olduğu beklentisindedir. Gencin yetiştiği ve ait olduğu toplumun özelliklerinin bir yansıması olması sebebiyle onu, yaşadığı sosyo-kültürel bağlamı içinde anlamak gerekir. Benlik ispatı içerisindeki genç, başarılı olmak, ekonomik özgürlük, bağımsız sosyal ilişkiler geliştirmekle kendi dünyasını oluşturma kaygısı içerisinde (Yavuzer, 2000: 292).

Kendi dışındaki dünyaya, varlığını en dinamik ve debdebeli ifade dönemidir gençlik. Toplumun bütün karmaşıklığını yaşamına yansıtırken, “ben buyum” savaşının en çalkantılı ifade sürecidir. Toplumda mevcut bulunan çeşitli kimlikleri onlar üzerinde gözlemlemek mümkündür. Genç denen “delikanlı yapı” için “İçinde yaşadığı dünyayı değiştirme idealine sahip, ruhu yerinde duramayan, kendini ve tüm âlemi dönüştürme ufku taşıyan kişidir genç” tanımı anlamlıdır (Kula, 1986: 4; Karaman, 2019: 13).

Gençler sosyal gelişimin, dönüşümün, toplumsal sorunların en hızlı tolere edilip yaşama yansıtıldığı, tutum ve davranışları kanalı ile bağlı oldukları toplumun kodlarının taşıyıcılarıdır. Bir toplumu tanımanın belki de en kestirme yolu gençleri tanımadır. Zira en aktif toplumsal yaşama sahip olunan gençlik dönemi ayrıca bağımsız olmaya dönük verdiği mücadele ile beraber, kimliğini ortaya koyma ve zihin dünyasında edindiği toplumsal birikimden kendine bir profil çıkarma dönemi olması sebebiyle önemlidir (Çelikoğlu, 2007: 85). Gençlik zihnin parladığı, sosyal yaşamın daha da hızlandığı, gözü pekiğin arttığı, cesaretin had safhaya taşındığı dönemdir. Duygusal değişimlerin muazzam fazla olduğu, haksızlığa ve adaletsizliğe tahammül edilemeyen bir çağ olan bu

dönemde genç, irşad edilmek, aid olmak, belli hedeflere ve değerlere bağlılık ihtiyacıdır. İdealleri uğruna her tür zorluğu göze alabilmektedirler (Ay vd. 2018: 2). Yaşamın en dinamik topluluğu olan gençler, sosyal yaşamın hızlı değişim sürecinden de en fazla etkilenen sınıftır. Toplumsal yaşamın en önemli yansıtıcıları olmaları ve çok daha hızlı bir şekilde değişime adapte olmaları gençleri toplumsal çalışmalar açısından önemli kılmaktadır (Akyüz, 2014: 1-5).Günümüz gençliği, bilgi, teknoloji, sanal ortamlar, internet gibi etkenlerle “hız ve haz çağı”nın takip edilmesi en zor sosyal grubudur.

Gençlik üzerine biyolojik, psikolojik ve sosyolojik anlamda onlarca tanımlamalar var olmasına karşın sosyolojik olarak kesin kabul görmüş net bir tanımlama bulunmamaktadır (Karaşahin, 2012: 237). Yasal olarak genç diye tabir edilen, hukuken reşit sayılan 18 yaş artık yasal sorumlulukların yüklendiği bir dönemdir. Bu dönemde gençlerin beklenti ve taleplerinin karşılanabilmesi, aidiyet hissedebilmeleri, saygı ve kabul görmeleri, toplumsal normlara uyarak, yaşanan topluma adapte olmaları sosyal huzurun oluşması bakımından önemlidir. Bu durum Türkiye’de çok büyük bir nüfusa sahip olan göçmen gençlik içinde önem arz etmektedir.

Ortadoğu’da sadece sokaklarında dolaşırken çok yoğun olan olan toplum nüfusunun büyük kısmının gençlerden müteşekkil olduğu göze çarpmaktadır. Ortadoğu’daki her bir ülkede var olan 15 yaş altı nüfus, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinden çok daha fazladır (Bates ve Rassam, 2018: 41).

Ortadoğu’da gençlik; istikrarsızlıkların, adaletsizliklerin, hukuk sistemlerindeki çarpıklığın bedelini belki de en ağır ödeyen kesim olmuştur. Savaşlar, sürgünler ve terör en fazla gençler üzerinde derin izler bırakmış ve bir neslin ömür boyu buhran içerisinde yaşamasına neden olmuştur. Onlarca genç katledilmiş, zindanlara atılmış, işkencelere maruz kalmış, art niyetli yapılar tarafından kullanılmış ve hayatları altüst edilmiştir. Suriye’de devrimin başlamasında da gençlik çok önemli role sahiptir. Zira devrimin sembolü olmuş isimler gençtir. Protestolarda meydanlarda slogan atan Suriye halkının çoğunluğu Suriyeli Müslüman, hatta Hristiyan gençlerdir. Savaşın başlangıcında liberal düşünceden, sol düşünceden ve İslamcı düşünceden birçok genç meydanlarda tek sestir (Yaşar, 2020: 292-298).

Türkiye’deki darbe dönemlerinde gençliğin yaşadığı trajediler bilinmektedir. Bunlardan en başta geleni 12 Eylül darbesidir. Genel olarak Ortadoğu toplumlarında benzer şekilde, darbeler öncesinde bilhassa genç kuşaklar, gelişim, değişim, adalet ve eşitlik talepleri akabinde, farklı seslere tahammülü olmayan, kendi gölgesinden korkan bir paranoyanın esiri olmuş iktidarlar tarafından baskı ve şiddetle susturulmaktadırlar. Türkiye’de yaşanan; 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat darbeleri ve etkileri uzun yıllar hafızalarda korku izleri bırakmış ve ülkeyi sorgulamaktan korkan, aciz genç nesillerin oluşumuna gebe bırakmıştır (Kırkpınar, 2009: 191).

Taleplerine kulak tıkanmış olan Suriye gençliği, Suriye’deki iktidar yapısı, yaşanan iç savaş, etnik hesaplaşmalar, katliamlar, çıkar çatışmaları, dış müdahaleler gibi etmenlerin kuşatması altında sonu olmayan bir belirsizlik içerisinde. Suriyeli gençler, bir tarafta geride bıraktıkları dünyaları, diğer tarafta göç sonrası yeni hayatın zorlukları yüzleşmişlerdir. Yeni yaşamlarında, beraber oldukları yerli toplumla kurdukları ilişkilerde kendi kimliklerini kaybetmeden kabul görerek entegre olabilmenin zorluğu ile karşı karşıyadırlar.

1.1.6. Ötekileştirilme

1.1.6.1. İlgili kavramlar

Göç eden bireyin statü tanımlaması yanında göç edilen ülkede ortaya çıkması olası durumların tanımlamasında kullanılan; entegrasyon, yabancılaşma, ötekileştirilme, sosyal uyum, sosyal çatışma gibi bazı kavramlar, göçün sonuçları ile ilgili değerlendirmelerde kullanılan kavramlardır.

Entegrasyon -Bütünleşme: Göçmenlerin kendi kimlik yapılarını muhafaza ederek, yeni katıldığı topluma da uyum sağlayabildiği, yeni mekândaki toplumla bütünleşmesini ve entegre oluşunu ifade eden kavramdır (Adıgüzel, 2016a: 184). Bu kavram Uluslararası Göç Örgütü (IOM) (2013) tarafından yayınlanan göç terimleri sözlüğünde;

“... “entegrasyon” terimi, göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği süreç olarak tanımlanabilir. Genellikle göçmenler ve ev sahibi toplumlar arasında iki yönlü bir sürece atıfta bulunur. Ev sahibi toplumların göçmenleri kabul konusundaki gerekli somut koşullar, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir”

ifadeleri ile tarif edilmektedir.

Dayanışma, birlik, denge ve uyum kavramları gibi, sosyal gruplar düzeyindeki istikrar ile çatışma durumunun olmadığı hali açıklayan kavramdır. Bütünleşme olgusu, toplumsal olanın yanında kültürü inşa eden tüm kurumların temel bir özelliğidir. Bütünleştirme özelliği açısından en fazla referans vurgusu yapılan olgu ise din olgusudur (C. Çelik, 2014a: 163).

Uluslararası tanımlamalarda entegrasyon kavramı ile bütünleşme eşdeğer anlamda kullanılmaktadır (IOM, 2013). Göç sürecinde yeni mekâna yerleşmiş olan göçmen, kimlik yapısının kabul gördüğünü hissetmekle ve kendisine yakın referans sahibi topluluklarla daha kolay bir bütünleşme süreci yaşayabilecektir.

Asimilasyon: Entegrasyonun tersi bir durum olan asimilasyon kavramı, göçmen toplumun, egemen yapıyla ilişkilerinde, baskın topluma benzemesi ve kendi kültürel özelliklerini kaybetmesi durumunu ifade eder (Adıgüzel, 2016a: 184-185).

“Asimilasyon, dil, gelenek, değer ve davranışlarda ya da hatta temel hayati çıkarlarda değişiklik olması anlamına gelir. Grup geleneksel kültürel uygulamalarını muhtemelen tamamen bırakmasa da genelde asimilasyon bir grubun sosyal anlamda toplumun diğer fertlerinden ayırt edilemez hale gelmesine yol açacaktır” (IOM, 2013).

Tanımlamalarda görüldüğü üzere entegrasyon olumlu bir uyum sürecini tanımlarken, asimilasyon değersel ve kültürel değişim ve kendi kimliğine yabancılaşma unsurlarını ihtiva edebilmektedir. Asimilasyon süreci aynı zamanda, bir kimlik baskısının da sonucudur. Politik baskılar ve toplumsal normlar benzetme işlevi görebilmektedir. Bu noktada göç alan bölgelerdeki yönetim politikaları ve sosyal politikalar önemli bir etkindir (Adıgüzel, 2016a: 184-185).

Çatışma: Sosyal değişimin en önemli yönlerinden olan çatışma; uyum ve bütünleşmenin tersi anlam içeren bir kavramdır. Tüm toplumlarda maddi, manevi ayrıcalıklara sahip olanlar ve olmayanlarla birbirinden ayrı değer yapılarına sahip gruplar arasında ortaya çıkan, çelişme ve çatışma durumudur. Hemen her düzeyde görülebilen bu olgu, “medeniyetler çatışması” şeklinde bile gelişebilmektedir. Çatışmanın aslında çatışma sürecinde, zıt yapıların çatışma ile dengelenmesinin, bütünleşmeye yol açtığını savunan teoriler mevcuttur (C. Çelik, 2014b: 183). Birey, göç ettiği yeni yere uyumda, kimliğini korumada, asimile olmadan entegre olmada çaba sarf edecektir. Ancak bu durum göç edilen mekândaki gelişmelere bağlı olarak, sosyal kabul veya ötekileştirme ile

karşılaşılabilecek, bu duruma oranla göçmen birey ya yeni topluma uyum sağlayacak ya da çatışma yaşayabilecektir. Adıgüzel'in (2016a) ifade ettiği gibi; göçmenin çözmesi gereken ilk sorun, doğumundan itibaren sosyalleşme sürecini tamamlayıp ayrıldığı toplumdan sonra, dâhil olduğu topluma, sağlıklı bir şekilde entegre olmasıdır. Entegrasyon sürecini hem göçmen toplumun hem de göç alan toplumun huzurlu geçirmesi için tüm sosyalleşme araçlarının¹² sürece katkıda bulunması ve birbiriyle tezat oluşturmaması önemlidir (Adıgüzel, 2016a: 191).

1.1.6.2. Ötekileştirilme kavramı

İnsanlık tarihi boyunca var olan “öteki” tanımsal manada sosyolojik, antropolojik ve felsefi açılımlar içeren bir kavramdır. Bu kavram ilk olarak Grekler tarafından yabancılar için kullanılmıştır. Yine 12. yy. dan 18 yy. a kadar olan zamanda yeni toplumlarla tanışmaya başlayan Avrupalıların diğer insanlar için kullandıkları “barbar” kelimesi bilhassa Hristiyan olmayan “öteki” toplumlara işaret etmektedir. 20. yy. itibari ile “öteki” kavramı Avrupa ile Amerika'nın medeniyetten uzak, medeniyet götürülmesi elzem olan ve geri kalmış toplumlar olarak addettikleri 3. Dünya ülkeleri¹³ için kullandıkları “doğu-batı” ayrıştırması içeren bir anlama bürünmüştür (Subaşı, 1999: 86-87).

Batı dünyasında sanayileşmeyle birlikte “ötekinin keşfi” ile “öteki” karşısında kendini konumlandırma adına yapılan ötekileri tanımaya dönük çalışmalar “oryantalizmi”¹⁴ beslemiş, ancak buna karşılık doğu dünyasında oryantalizme karşılık geliştirilmeye çalışılan ‘oksidantalizm’ çok geri bir gelişme göstermiştir (Göregen, 2017: 33). Dolayısıyla öteki algısı tek taraflı bir yapıda değildir. Batıda var olan bir doğu ötekiliği yanında İslam aleminde veya doğuda da bir batı ötekiliğinin mevcudiyeti bir realitedir (Kalin, 2016: 15).

¹² Aile, eğitim kurumları, medya, din gibi

¹³ 3. Dünya kavramı 1952 yılında Alfred Sauvy tarafından ortaya atılmıştır. Ruhban ve Asiller sınıfına 3. sınıfı olarak köylü sınıfına atıf yapılmaktadır. Sonraları 3. Dünya ülkeleri olarak kavramsallaşmıştır. Bunlar Amerika ve gelişmiş ülkeler, 1. Dünya; komünist yapılı Çin ve Rusya, 2. Dünya; diğer ülkeler az gelişmişler olarak 3. Dünya şeklinde kabul görmüştür (“Üçüncü dünya ülkesi”, 2021).

¹⁴ Fransızca “Orient” yani “doğu” kelimesinden türemiş olan “oryantalizm”; Müslüman doğu topluluklarını tüm yönüyle araştırma temelinden hareketle elde edilen bilgilerin batı medeniyeti faydasına dönük şekilde kullanılmasını sağlayan düşünce akımıdır (Metin, 2011: 30).

Öteki olmak her ne kadar dilimizde diğeri manasında ifade edilse de; ‘diğeri’ olmakla ‘öteki’ olmak birbirinden anlamca farklılıklar içerir. ‘Diğeri’ bizim haricimizde olanı dile getirmek için kullanılır. Merkeze kendimizi aldığımızda diğeri bizim haricimizdekiler iken merkeze bir başkasını aldığımızda ona nispetle biz ve hariçte olan herkes diğerleridir. Aslında her “ben” karşısında bir “öteki” ile belirginleşir. Ancak ‘öteki’ kavramı sosyolojik yorumlandığında bir dışsallaştırmayı ifade etmektedir. Diğeri daha sıradan bir kullanıma haiz iken ‘diğerileştirme’ ötekileştirmeye kapı aralamaktadır (Metin, 2011: 26). “İrkçılık, soykırım, cinsiyet yabancı düşmanlığı gibi birçok olumsuz toplumsal hareket ve olgu, öteki kavramı üzerinden, ötekileştirmeyle ilişkisellik içinde kurulur.” Dolayısıyla bu ekseninde “biz ve öteki” bağımlı bir ilişkiye dönüşür (Akmeşe, 2010: 59).

Vasıfsal ve ontolojik ötekileştirme şeklinde sınıflandırılan ötekileştirmede, ontolojik ötekileştirme değişmez bir ölçüt belirlemektedir. Zira ırkı, rengi gibi insanın değişmesi mümkün olmayan varlıksal özellikleri ile alakalıdır. Buna karşı “vasıfsal ötekilik” değişebilir ve “biz” olma potansiyeli taşır, yani “öznel ve iradidir” (Metin, 2011: 27).

Ötekileştirme aslında kaygısal bir anlam taşır. İnsanların kimlik yapısını oluşturan din, etnik yapı, ait olduğu topluluk, cinsiyet gibi farklılaşmalar kaygısal bir öteki oluşturma aracıdır. Ötekileştirme sürecinde kalıp yargılar veya önyargılar yoğun işlevselliğe sahiptir. Ulu’nun (2019) aktardığına göre Zimbardo ve Leippe’nin tanımı bu üç kavramı önyargı tanımlamasında şöyle izah etmektedir:

“Önyargı; hedef objeye karşı öğrenilmiş bir tutumdur ve genellikle olumsuz tavır, hoşlanmama ve bir dizi korku ile birlikte olumsuz bir dizi inanç içerir. Bu inançlar, hedef gruba karşı kaçınma ya da onları kontrol altına alma gibi tutum ve davranışları destekler. Kalıp yargılar ise önyargılı inançlardır. Önyargılar harekete geçtiğinde çeşitli davranış biçimlerine bürünürler, sonrasında da ayrımcılık ortaya çıkar.” (Akt.Ulu, 2019: 31).

Tanımda görüldüğü gibi önyargılar ötekileştirme ve ayrımcılığın bilişsel alt yapısını oluşturmaktadır. Önyargının akabinde olumsuz toplumsal aksiyonlar ve şiddet olaylarına kadar varabilecek biz-öteki gerilimlerini besleme potansiyeli bu prototip kavramın çözümlenebilmesini önemli kılmaktadır (Ulu, 2019: 31).

En tepeden en aşağıya kadar toplumsalın içinde var olan öteki tasavvuru aslında “ben ve biz” in insanlık algısı, kimlik tanımı ve hayat felsefesi hakkında kodlar taşır (Kalın, 2016:

15). “Öteki” tanımlaması aynı zamanda “ben” tanımına da içkindir. İnsanların “öteki” algısından öte “ben” i nasıl algıladıkları ve “ben” algısının hangi bilişsel ve ilişkisel altyapıya sahip olduğu önemlidir. “Çünkü insanların kendilerini algılama biçimleri ve bu algıların içinde şekillendiği ilişkiler veya tecrübeler, diğer insanların siyasal ya da kültürel olarak konumlandırılma biçimlerini de belirlemektedir” (Aktay ve Kızılkaya, 2014: 3).

1.1.6.3. Öteki olarak göçmenler

İçinde barındırdığı “çeşitli etnik, kültürel, dini ve mezhepsel grubun bulunmasından ötürü bir ‘kültürel mozaik’ olarak tanımlanan Türkiye” ötekileştirilme tecrübelerini yine bu mozaik üzerinden yaşamıştır. Aleviler, Kürtler, başörtülüler, muhafazakârlar ve hatta son demlerde Kemalistlerde dahi ötekilik algı ve hikâyelerini görmek mümkündür. Her kesimin kendi kimliği ekseninde deneyimsel anılarının var olduğu “ötekilik” olgusu düşünüldüğünden çok daha karmaşıktır. Farklılıkların birlikte huzur içinde faydalı bir sosyal yaşam sürmesi açısından farklılıklar hakkında bilgi sahibi olmak, olası risklerin önlenmesi açısından önemlidir (Aktay ve Kızılkaya, 2014: 1-8). Türkiye’deki kimliklerin bu çok desenli yapısı son dönemde daha da genişlemiş ve ‘Suriye göçü’ sonrası zirveye ulaşmıştır.

“Her kimlik öteki içselleştirilerek inşa edilir ve “biz ile öteki” arasındaki karşılaştırma ve mesafe, bireylerin aidiyet ve kimlik duygusunu kuvvetlendirir. Etnik, ulusal, dini, sınıfsal ve cinsel kategoriler üzerinden oluşturulan kimlikler yeterince karmaşık olan gündelik hayatı öngörmeye ve basite indirgemeye yarar. Böylece, kimlikler belirsizliği azaltıp düzeni sağladığı kadar değerleri koruduğu için de güvenlik algısını besler. Bu süreçte başkası kimliğimizin önemli bir tamamlayıcısı ve tanımlayıcısı olur” (Yaşar, 2014: 43)

Göçmenler bağlamında “ötekilik” kavramı, yeni toplum tarafından yabancı ve riskli görülen göçmen toplumun kendinden olmayan ‘öteki’ olarak görülmesi durumunu ifade eder. Avrupa’da ‘ötekileştirilme’ kimliğe dayalı gerçekleşmektedir. Müslüman göçmenlerin öteki olarak görülmesi, doğu-batı, Müslüman-Yahudi-Hristiyan ayrımındaki çatışmacı zihniyetin eseridir. ‘Biz’ ve ‘Onlar’ ayrımından hareketle ve kendisine benzemeyen her şeyi öteleyerek, ‘benim gibi olan’ ayrıştırmasıyla ‘öteki’ oluşturulmaktadır. Ötekinden korkma ve ötekini kaygı ile karşılama yeni bir olay değildir. Aristoteles’in ‘Politika’ isimli eserinde; “evlerine yabancı kabul eden herkes aldanmıştır. Zira sayıları artan yabancılara yerlerini vermek zorunda kalmışlardır” diye ifade ettiği durum yabancı ve öteki endişesinin ifadesi olarak görülebilir. Merkel’in “Almanya,

kapılarını göç dalgasına açmadan önce entegre olmayanlara karşı daha sert bir tutum sergilemelidir” ifadesi ‘öteki’ üzerinden çatışmaları meşrulaştırıcı bir zihniyetin hem de devlet idarecileri tarafından desteklendiğinin bir göstergesidir. Afrikalı, Asyalı veya Araplar aynı zamanda ‘ötekiler’dir (Yardım, 2015: 141). Bu fobik durumu medya gündemini işgal eden ırkçı saldırılarda da gözlemlemek mümkündür. Ötekileştirmenin beslendiği ana damarların en önemlisi “etnosentrizm” dir. Kaçak göçmen, yasadışı göçmen gibi kavramlarla Avrupa kapılarında binlerce insanın yaşadığı trajediler aslında Avrupa’daki mülteci fobisine hukuki bir meşrutiyet kazandırılmasında etkili olmaktadır. Göçmenler Avrupa ülkelerindeki olumsuz gidişattan sorumlu ‘ötekiler’dir (Yardım, 2015: 136).

“Öteki ayırıştırmasına en çok maruz kalan sınıfın başında belki de sığınmacılar bulunmaktadır. Onlar genel olarak yabancıları oldukları mekânda “zihinlerde önyargılarla, sıkıştırılmış yaşamlarıyla aslında ‘açık hava hapishanesinde’ gibidirler. Çünkü bu insanların statüsü yoktur... çoğuna göre ‘onlar kötü olmasalar başlarına bunlar gelmezdi’...” (Yaşar, 2014: 57)

şeklinde ifade edilen “ötekiler” olarak göçmenler, aynı dini değerler ve bölgesel yakınlık olmasına karşın; siyasi arena, muhalif yapılar ve medyanın söylem ve malzemesi durumunda olan her an “öteki, suçlu ve istenmeyen” kişiler olarak ayrılıkçı ve baskıcı tutumlarla karşılaşma tehdidi ile karşı karşıyadırlar (Erdoğan vd., 2017: 20) .

Öteki ayırıştırması, zaman içerisinde türlü alt anlayışlar ortaya çıkarmış ulus devletlerin oluşumuyla paralel, her bir ulus kendi köklerini yüceltici bir tavırla dış toplumlar ve biz düşüncesini yansıtmışlardır (Subaşı, 1999: 89). Etnik aidiyet, kendisi gibi olmayanı dışsallaştırma ihtimali taşır. Bu durum bir de yerel halkın yalnızca kendi hakkı olarak gördüğü yaşam alanının dışardan gelen yabancılar tarafından paylaşıldığı algı/yargıları ile bütünleşmesi sonucu sığınmacılara karşı gerginliği besleyici bir etken haline dönüşür. Yurtlarından edilmiş bu insanlar, yabancı ve korumasız kalmaları ile her tür olumsuz yargının kolayca isnat edileceği “günah keçileri” olmaları noktasında kolay kullanılabilir malzeme potansiyeli taşımaktadırlar (Yaşar, 2014: 59).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmalarda sorulan soruların cevaplarının ortaya çıktığı bölüm bulgular bölümüdür. Çalışmanın bu kısmında araştırma sahası olarak seçilen Gaziantep ili hakkında, genel bulgu ve bilgilere yer verilmiştir. Yine bu bölümde, katılımcılara ilişkin demografik bilgi tablosu değerlendirilmiştir. Ayrıca gençlerin dindarlıkları ve ötekileştirilme algıları üzerine gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile görüşülen katılımcılardan elde edilen veriler ve bu veriler hakkında analiz ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Suriyeli gençlerin dini yaşamlarının ve algılarının anlaşılmasına dönük sorularla, dindarlık ve ötekileştirilme algıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşme esnasında ortaya çıkan ve önemli olduğu düşünülen bilgilerle ilgili, temel sorularla paralellik arz eden yeni sorularla, çalışma içeriğine dair daha geniş verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma bulgularının yorumlanmasında, genel olarak “betimsel analiz” yönteminden istifade edilmiş ancak gereken durumlarda “içerik analizi” yöntemi de kullanılmıştır. Nicel çalışmalarda istatistiksel analiz çeşitlerinin kullanılmasına karşın, nitel çalışmalarda olayın gerisindeki derinlik objektif bir şekilde açığa çıkarılma amacı taşır (Baltacı, 2019: 371). Bu da ancak bulguların titiz bir şekilde ayıklanması, gruplandırılması ve analiz edilebilmesi ile mümkündür. Nitel çalışmada yapılan analizlerin tekdüze hale getirilmesi çalışmayı sınırlayabilmektedir. Bu nedenle nitel çalışmalarda karma analiz yöntemleri de kullanılabilir. Burada ana amaç “betimleme, analiz ve yorumlama” üçgenindeki dengeyi sağlayabilmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 238). Nihayetinde bu çalışmada elde edilen bulgular çeşitli analiz programları incelendikten sonra titiz bir şekilde ayıklanarak kodlanmış ve bu kodlardan temalar oluşturulmuştur. Bu temalar ışığında oluşturulan başlıklar altında analize tabi tutulmuştur.

2.1.1. Gaziantep İli Hakkında

Çalışmanın gerçekleştirildiği Gaziantep ili Suriye göçü açısından önemli bir ilimizdir. En fazla mülteci bulunduran illerimizden olan Gaziantep ili, Suriye’ye coğrafi ve tarihi yakınlığa sahiptir. Genel olarak Antep olarak bilinen şehrin; Hantap (han toprağı),

Ayntap (pınar gözü veya parlayan şehir) gibi adlara sahip olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Arap kaynaklarında Mezopotomya ile Kuzey Suriye'yi bağlayan anlamındaki Dülük ismi kullanılmakla beraber Ayntap isminin de araplarca verildiği ifade edilmektedir. 8 Şubat 1921'de, kahramanca verilen kurtuluş mücadelesi sebebiyle gazilik unvanını almış ve Gaziantep olarak adlandırılmıştır. Türkiye'nin en büyük şehirlerinden olan Gaziantep ili güneydoğunun başkenti olarak görülmektedir (Özdeğer, 1996).

Çok köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Gaziantep ili Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine de konu olmuştur. Onlarca tarihi yapıyı bünyesinde barındıran ilde çok değişik toplumlara ait tarihi miras kalıntılarını görmek mümkündür. Babil, Mısır, Hititler ve Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Eyyubiler, Emeviler, Memlükler, Moğollar gibi birçok yönetimin idaresi altında bulunmuştur. 1516 yılında Mercidabık zaferi ile Osmanlı hâkimiyeti altına giren şehir, Osmanlı'ya ait yapıları ile de dikkat çekmektedir. Uzun yıllar ilim merkezi olan şehir "Küçük Buhara" adıyla da bilinmektedir. Şehrin en tanınmış ilim adamı Bedreddini Aynî'dir. Şair İbn Balı, Mütercim Asım ve Münib Efendi gibi mümtaz şahsiyetlerde bu şehre aittir (Özdeğer, 1996).

Asırlarca etnik ve dini çeşitliliği bünyesinde barındıran şehir tam bir kültürel mozaik andırmaktadır. 19. yy. da şehirde misyonerlik faaliyetleri yoğun olarak yaşanmıştır. Şehirde Fransiskan Manastırı, Amerikan Protestan Koleji bulunmaktadır. 1900'lü yıllara ait Salname kayıtlarında şehirde Protestanlara ve Ermenilere ait idadi ve rüştiyeler yer almaktadır (Özdeğer, 1996).

Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eserinde, şehirde 140 camii yanında medrese ve dar'ül hadis gibi ilmi eğitim merkezleri hakkında bilgi verilmektedir. Günümüze ulaşan camiler arasında Ömeriye Camii, Alaüddevle Camii, Tahtani Camii, Ali Neccar Camii, Handanbey Camii, Boyacı Camii, Şıh Fethullah Camii, Şirvani Camii, İhsanbey Camii, Alaybey Camii, Tekke Camii, Ağa Camii, Alaybey Camii, Eyüboğlu Camii vd. zikretmek mümkündür (Özdeğer, 1996). Bu camilerin yanı sıra Kurtuluş Camii ismiyle bilinen camii daha önce uzun yıllar Ermenilerin ibadet mekânı olmuş Surp Asdvadzadzin (Saint Mary) adındaki eski bir kilisedir. 1930 sonrası cezaevi olarak kullanılmış olan kilise, en son 1985 yılında camiye çevrilmiştir. Osmanlı döneminde, gayrimüslimlere tanınan hak ve özgürlükler sonucu birçok mabet inşa edilmiştir. Osmanlı tebaası altındaki topluluklar,

yüzyıllar boyu inanç ve ibadet hürriyetleri sağlanarak huzur içinde yaşamışlardır. Gaziantep’te de bu durumun tarihi şahitleri olan onlarca yapı mevcuttur. “Kurtuluş Camii” (Demir, 2021: 112)¹⁵ yanında bir diğer dini yapı, Yahudi cemaatinin ibadet mekânı olan Gaziantep Sinagogu da bu tarihi yapılardandır. Gaziantep Sinagogu, 2019 yılında Yahudiler’in Hanuka (Işıklar) bayramı kutlamaları için açılmış ve yüzlerce Yahudi burada kutlamalara katılmıştır (Diken, t.y.).

Gaziantep ili tarihi zenginliği yanında, Akdeniz ve karasal özelliklerin ortak yaşandığı yumuşak iklim yapısı, doğu ve Akdeniz arasında köprü oluşu, gelişmiş sanayisi ve daha birçok özelliği ile cazip bir ilimizdir (T.c. Şehitkamil Kaymakamlığı, t.y.). 2 milyonun üzerinde nüfusu ile Türkiye’deki en yoğun ve en fazla nüfus hareketliliğine sahip şehirlerimiz arasındadır.

2.1.1.1. Gaziantep ilinde Suriye göçüne ilişkin bulgular

Yukarıda verilen Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin illere göre dağılımının görüldüğü Tablo 3 ’te Gaziantep ili 457. 156 kişi ile İstanbul’dan sonra en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ikinci şehrimizdir. İl nüfusu 2020 verilerine göre 2.101.157 olarak açıklanmıştır (“Gaziantep”, 2022). Şehir nüfusuna oranla ortalama her beş kişiden biri Suriye göçmenidir.

Bu bölümde ise Gaziantep yerelini ilgilendiren, Suriye göçünün Gaziantep iline yansımalarına dair elde edilen veriler ve istatistiksel bulgular ele alınmıştır. Araştırmada kullanılan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 2019 yılına ait tabloları Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) (2020) “*Suriyeli Yatırımcıların Gaziantep Ekonomisine Etkileri Analiz Raporu*” adlı çalışmadan elde edilmiştir.

¹⁵ İlgili makalede ayrıca kilisenin tüm özellikleri anlatılmakla beraber Ermenilerin sosyal yaşamda inanç ve eğitimlerine dair önemli bilgiler mevcuttur.

Tablo 4: Gaziantep'te Yaşayan Suriyeliler ‘in İlçelere Göre Dağılımı GİGM, 31.12.2019.

İkamet İlçesi	Erkek	Kadın	Toplam
Araban	1.071	1.013	2.084
Karkamış	2.621	2.127	4.748
Nizip	25.938	25.250	51.188
Nurdağı	2.924	2.824	5.748
Oğuzeli	2.575	2.396	4.971
Yavuzeli	283	265	548
İslahiye	8.970	8.445	17.415
Şahinbey	139.246	123.752	262.998
Şehitkamil	54.592	49.174	103.766
Bilinmeyen	472	423	895
Toplam			454.361

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

Tablo 4’ te Suriyeli göçmenlerin ilçelere göre dağılımına bakıldığında en yüksek Suriyeli göçmenin yaşadığı bölge, 262. 998 kişi ile Şahinbey ve 103. 766 kişi ile Şehitkâmil merkez ilçeleridir. Yaklaşık %79 oranla ildeki en fazla göçmenin bulunduğu ilçelerdir. Daha sonra 51. 188 kişi yani %11 lik oranla Nizip gelmektedir (ICMPD,2020: 37). Tablo 4’teki cinsiyet dikkate alındığında %52 erkek, %48 kadın olduğu ve erkek nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir (ICMPD, 2020: 38).

Tablo 5: Gaziantep’te Yaşayan Suriyelilerin Yaş Dağılımı GİGM, 31.12.2019.

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı
0-4	79393
5-9	64110
10-14	52835
Toplam	196 338
15-18	35476
19-24	59111
25-29	36460
30-34	33549
35-39	25955
40-44	18353
45-49	14214
50-54	11136
55-59	8254
60-64	5915
Toplam	248 423
65-69	4198
70-74	2322
75-79	1504
80-84	857
85-89	486
90 ve üstü	233
Toplam	9 600

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

Tablo 5’te Gaziantep’te ikamet eden Suriyelilerin yaş durumlarına bakıldığında 15 yaş altı 196. 338 kişi, 15-64 yaş aralığında 248. 423 kişi, 65 yaş ve sonrası yaş grubunda 9. 600 kişi ile genç ve çocuk yaş grubunun çok yoğun olduğu yaşlı nüfusun ancak % 2’lik bir dilime karşılık geldiği göze çarpmaktadır (ICMPD, 2020: 38).

Tablo 6: Gaziantep’te Yaşayan Suriyelilerin Eğitim Durumu GİGM, 31.12.2019.

Eğitim Düzeyi	Oranlar (%)
Lisans	0 , 01
Lise ve Dengi	0 , 05
Ortaokul	0 , 08
İlkokul	0 , 18
Okuma Yazma Biliyor	0 , 15
Okuma Yazma Bilmiyor	0 , 54
Bilinmiyor	0 , 01

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

Tablo 6 verilerinde, Gaziantep ilindeki Suriyeli mültecilerin eğitim durumuna ilişkin verilerde okuma yazma bilmeyen Suriyeli sayısı %54, ilkokul mezunu %18, ortaokul %8, lise ve dengi %5 ve lisans mezunu %1 olduğu görülmektedir (ICMPD, 2020: 38). Eğitim konusunda detaylı istatistiklere ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

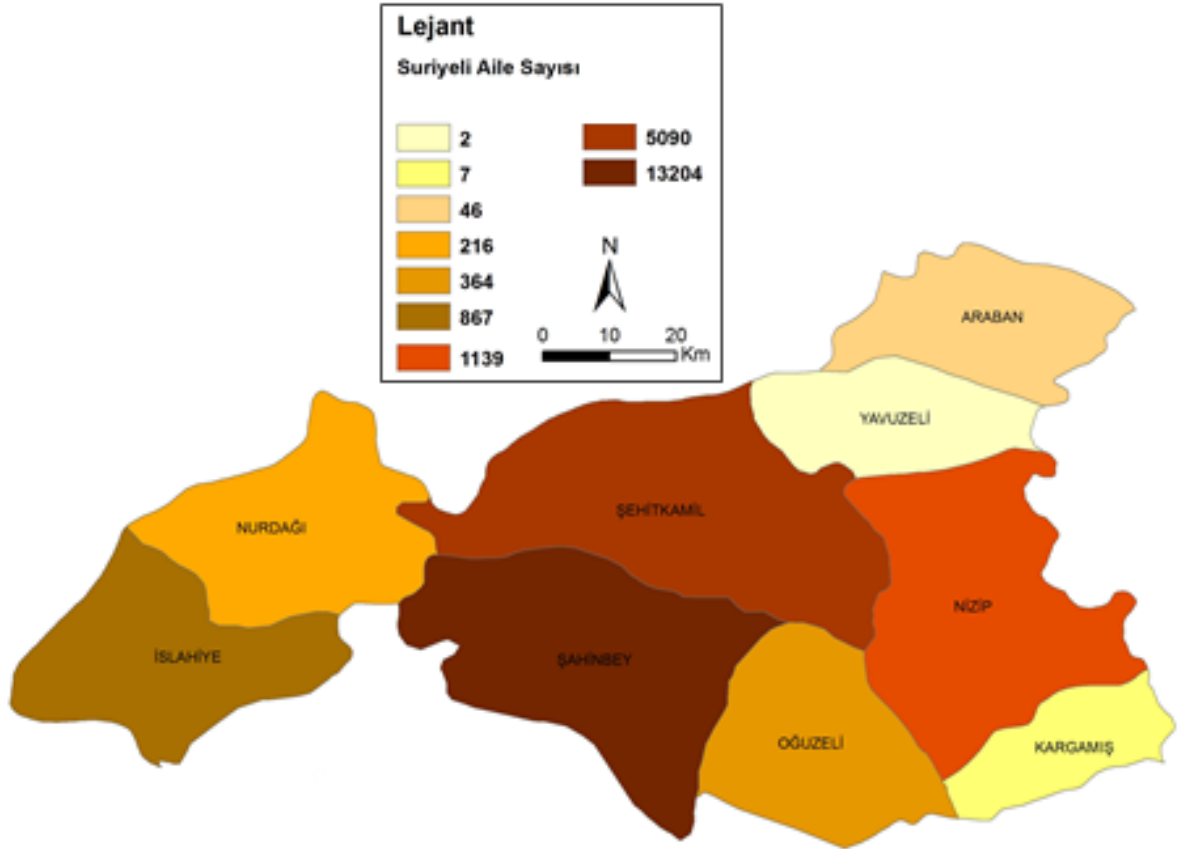
Tablo 7: Gaziantep’te Yaşayan Suriyelilerin Geldikleri Bölgelere Göre Dağılımı GİGM, 31.12.2019

Doğum Yeri İli	Kişi Sayısı
Halep	305 . 181
İdlip	15 . 921
Humus	7 . 252
Hama	5 . 258
Rakka	5 . 062
Şam	3 . 930
Deyrizor	2 . 610
Lazkiye	2 . 274
Haseke	941
Dera	358
Diğer	105 . 215
Toplam	454 . 002

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

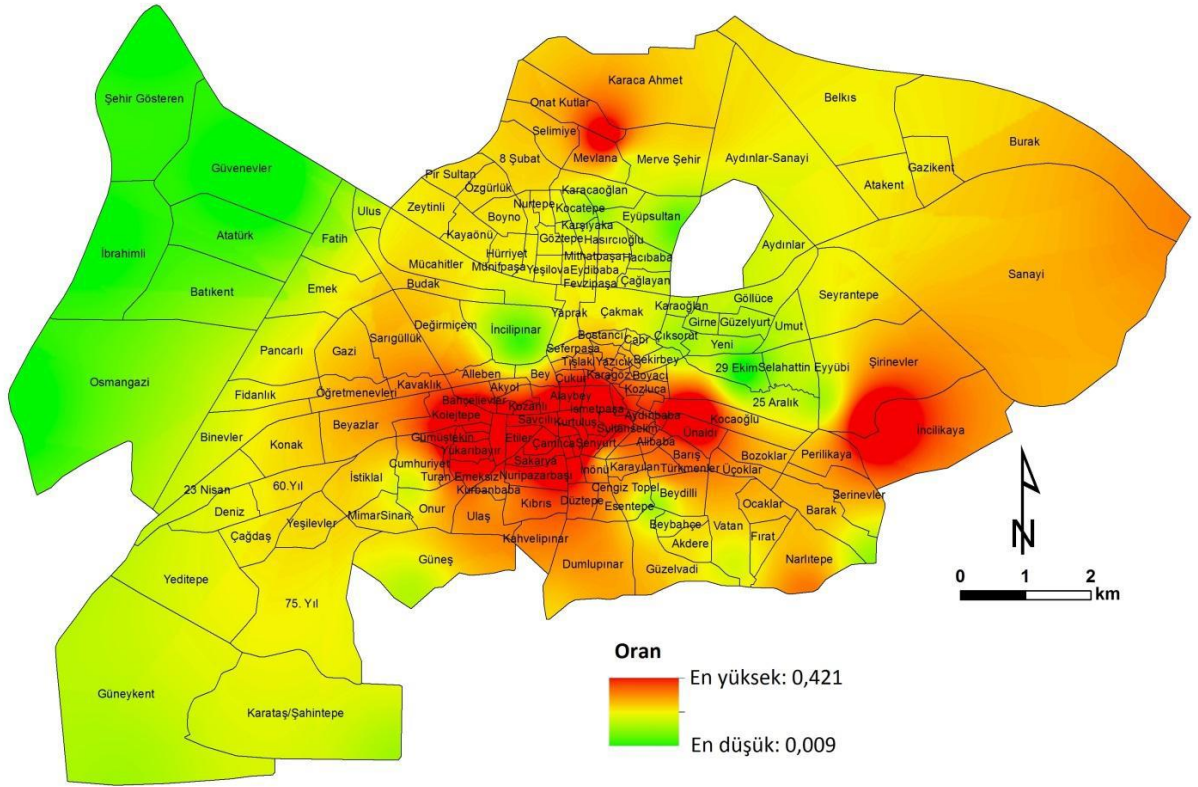
Tablo 7’de GİGM’in 2019 verilerinde görüldüğü üzere Gaziantep ilindeki en fazla Suriyeli göçmenin Gaziantep’le tarihe dayalı bir yakınlığın yanında coğrafi yakınlığın da olduğu Halep şehrinden oldukları görülmektedir. Sonra sırasıyla İdlip, Humus, Hama,

Rakka, Şam, Deyrizor, Lazkiye, Haseke, Dera ve diğer şehirler gelmektedir (ICMPD, 2020: 36).

Şekil 1: Gaziantep'te ilçelere göre Suriyeli ailelerin dağılımı

Gaziantep valiliğinin 31 Aralık 2014 verileri dikkate alınarak hazırlanan Şekil 1' de görüldüğü üzere en yüksek Suriyeli hane bulunan ilçe, 13. 204 yani %63,7 meskenle Şahinbey'dir. Daha sonra, 5. 090 meskenle %24,31 Şehitkamil ikinci sırada yerleşilen ilçedir. Bu durum Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerinin merkez ilçeler olmasıyla alakalı bir durumdur. Nizip 1. 139 hane %5,48, İslâhiye 867 hane %4,14, Oğuzeli 364 hane %1,73, Nurdağı 216 hane %1. 03 ile Araban, Karkamış ve Yavuzeli ise toplamda 55 hane ile son sırada yer almaktadır (Sandal vd., 2016: 374).

Şekil 2: Suriyeli sığınmacıların Gaziantep şehrindeki sayısal dağılımları. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) (2016)

“Gaziantep Büyükşehir Belediyesi’nden temin edilen 38 mahallenin sığınmacılara ait nüfus verisi ile TÜİK’ten elde edilen 193 mahallenin yerel nüfus verilerinin kullanıldığı” ve Suriyeli göçmenlerin Gaziantep merkez ilçelerdeki mahallelere dağılımına ilişkin oluşturulmuş şekil 2’ye bakıldığında sığınmacıların en yoğun yaşadıkları bölgeler Karşıyaka mahallesi, Cumhuriyet ve Vatan mahallesi arasında kalan bölgelerdir. Yine Güneken Mahallesi ve Karataş Mahallesi de Suriyelilerin en yoğun yaşadığı bölgelerdir (Sönmez, 2016: 395).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)’nin kamplarda yürüttüğü çok sayıda faaliyetinin olduğu görülmektedir. Din eğitimi, hafızlık eğitimi, camii onarımları, camilerde sosyal aktiviteler düzenleme, imam ve müezzin görevlendirme ve insani yardım faaliyetleri DİB’ in Suriye’de yaptığı çalışma alanlarıdır (Koparan, 2018).

Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, Suriye İslam Meclisi Başkanı Rufai’ye verdiği bilgide Suriyeli göçmenler için, DİB bünyesinde Göç ve Manevi Hizmetler Daire Başkanlığı’nın

kurulduğu, bunun yanında dini eğitime önem verdikleri ve bu bağlamda 20 kitabın Arapça çevirisini yaparak 330 bin adet dağıttıklarını ifade etmiştir (Diyanet, 2021).

Araştırma kapsamında, Gaziantep il Müftülüğüne ziyarette bulunulmuş ve Suriyeliler alanında yapılan çalışmalardan sorumlu il müftü yardımcısı Hüseyin Ortaç'la görüşülmüştür. DİB başkanı Erbaş'ın açıklamasına paralel şekilde Ortaç Gaziantep'teki Suriyelilere sığınmacılara yönelik çalışmaların yapıldığını ifade etmiş ve bu noktada bilgiler vermiştir. İl müftülüğünün yapmış olduğu çalışmalara dönük elde edilen bilgiler (Ek 2) şu şekildedir:

-Suriyeli sığınmacılara dönük din hizmetlerinin verimli hale getirilmesine dönük Kur'an kursu eğitmenleri ve sivil toplum kuruluşları ile istişare toplantıları yapılmaktadır.

-Eğitime dönük il genelinde, 52 camide Suriyeli hocaların kendi usullerinde Kur'an eğitimi vermelerinin sağlandığı yaz Kur'an kursları hizmet vermektedir. 98 eğitmenin görev yaptığı kurslarda 4163 öğrenci dini eğitim almaktadır. Yine 2021- 2022 Eğitim Öğretim yılı kış döneminde 50 camide 118 eğitimci hizmet vermektedir.

-Kurslarda başarı gösteren öğrenciler için hazırlanan ödül programlarına ayni ve nakdi yardım yapılmaktadır.

-Kur'an kursu öğrencilerinin ders materyalleri DİB tarafından hazırlanmıştır. Materyal ve kitap ihtiyacı müftülük tarafından ücretsiz karşılanmaktadır.

-Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Aile ve Gençlik Merkezi (TDV KAGEM) il şubesi ve Mesleki Atölye Projeleri Geliştirme Derneği (MAPS) ortak çalışması ile sığınmacı lise öğrencilerine yönelik sanat ve mesleki eğitim projesi uygulanmaktadır.

-Müftülük tarafından sığınmacılara dönük, dini sosyal ve kültürel içeriğe sahip radyo programları yapılmaktadır.

-Müftülüğe başvuran sığınmacıların, fetva sormak ve ailevi sorunlar gibi manevi danışmanlık ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Ayrıca Ortaç'ın tavsiyesi ile Suriyelilerin dini eğitimi konusunda il müftülüğü bünyesinde Suriyelilere dönük gönüllü olarak hizmet veren din eğitimcisi Yasmin Taha ile

görülmüştür. Taha'dan edindiğimiz bilgiye göre, camilerdeki Suriyelilerin Kur'an halkalarına yerel halktan da katılımlar olmaktadır. Bu durum, sosyal bütünleşmede Kur'an öğreniminin önemli bir nüans olabilmesi açısından önemli görülmektedir. Ayrıca camilerde verilen Kur'an eğitimi sonrası, il müftülüğü denetiminde, daha ileri seviyede dini eğitimlerin verildiği din eğitimi merkezlerinin bulunduğu, bu eğitim kurumlarında "10 kıraat üzere" Kur'an okuma eğitimleri ve hafızlık eğitimleri verildiği alınan bilgiler arasındadır.

Gaziantep ili sivil toplum yapıları açısından da aktif bir ildir. Suriye göçü, sivil toplum yapılanmalarını daha da hareketlendirmiştir. Savaşın ilk yıllarında itibaren Türkiye'de dernekleşen Suriyeliler, Suriyeli Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (SSTKB) ismiyle bir çatı kuruluş oluşturmuştur. Bu kuruluşa birçok ülkedeki Suriyeli dernekler bağlıdır. Bu dernekleri bir araya getirip koordineli çalışma sağlamak amacı ile Gaziantep ilinde; 40 Suriye içinde, 30 farklı ülkelerde faaliyet gösteren toplam 70 derneğin katılımıyla bir forum düzenlenmiştir. Bu dernekler; tıbbi çalışmalar, kadınlara psikolojik destek, üniversite öğrencilerine eğitim desteği, dini eğitimler, mağdur ailelere zorunlu ihtiyaç desteği, gençlere yönelik bireysel, sosyal ve kültürel gelişim desteği gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler (Ertekin, 2014).

Ortadoğu Sosyal Projeler ve Araştırma Merkezi (OSPAM) öncülüğünde gerçekleştirilen, "Uluslararası ve Yerel STK'ların Suriyeli Mülteciler Konusundaki Rolü ve Etkileri" (2017) konulu panelde verilen bilgilere göre, Gaziantep'te Suriyelilere ait 232¹⁶ dernek bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye genelinde 113 Uluslararası STK'nın bulunduğu ve bu STK'ların 33' ünün Gaziantep ilinde faaliyet gösterdikleri ifade edilmektedir. İldeki 42 yerel, 16 uluslararası STK Suriye ve Suriyeliler konusunda faaliyetlerde bulunmaktadır (Torun, 2017).

Yapılan araştırma kapsamında Dernekler İl Müdürlüğü' ne dilekçe ile müracaat edilerek Gaziantep'teki Suriyeli derneklere ilişkin veri talebinde bulunulmuştur. Veri talep

¹⁶Ancak haber sitesinin Gaziantep'te 2017 yılı verilerindeki dernek sayısına ilişkin verdiği bilgi ile bu çalışmada elde edilen veri arasında farklılıklar bulunmaktadır.

başvurusu sonucu elde edilen bilgide, 2021 yılı Gaziantep ilinde kayıtlı toplam 192 Suriyeli aktif dernek bulunduğu görülmüştür (Ek 3). Ancak dernek isimlerine ve faaliyet alanlarına ilişkin bilgi verilmesi ilgili kurumca etik görülmemiştir.

2.1.2. Katılımcılara İlişkin Genel Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Aylık Gelir (TL)	Geldiği Bölge/ Kır-Kent
AB	Erkek	29	Bekâr	İlköğretim	Tüccar	2510-5000	Halep/ Kırsal
AH	Erkek	21	Bekâr	Lisans	Öğrenci	2500 ve altı	İdlib/ Merkez
AD	Erkek	24	Bekâr	Lisans	Aşçı/Öğrenci	2510-5000	Menbiç/ Merkez
AŞ	Kadın	26	Bekâr	Lisans	Dernek çalışanı	5010-7500	Halep/ Merkez
BB	Kadın	24	Evli	Lisans	Sosyolog	2510-5000	Şam/ Merkez
BD	Kadın	19	Bekâr	Lisans	Öğrenci	2500 ve altı	Halep/Kırsal
DA	Kadın	27	Bekâr	Lisans	Dernek çalışanı	2510-5000	Şam/ Merkez
FK	Kadın	23	Evli	Lise	Tercüman	7510 ve üzeri	Halep/Merkez
FT	Kadın	18	Dul	İlköğretim	Ev hanımı	2500 ve altı	Halep/Merkez
HK	Erkek	22	Bekâr	Lisans	Öğrenci	Cevapsız	Halep/Merkez

HL	Erkek	21	Bekâr	Lisans	Tezgâhtar/Öğrenci	2510-5000	Deyrizor/Merkez
HH	Kadın	19	Bekâr	Lisans	Öğrenci	7510ve üzeri	Halep/Merkez
İS	Kadın	19	Bekâr	Lisans	Öğrenci	2500 ve altı	Halep/Merkez
MC	Kadın	27	Bekâr	Lisans	Dernek çalışanı	5010-7500	Deyrizor/Merkez
MD	Erkek	20	Bekâr	Lisans	Tezgâhtar/Öğrenci	2510-5000	Halep/Merkez
MH	Erkek	25	Evli	Yok	İşçi	2510-5000	Azez/Kırsal
MK	Erkek	26	Bekâr	Doktora	Eğitimci/Öğrenci	2510-5000	Halep/Merkez
MO	Kadın	24	Dul	Ortaöğretim	Bakıcı	2510-5000	Halep/Merkez
MS	Kadın	20	Bekâr	Lisans	Öğrenci	2510-5000	Halep/Merkez
NR	Kadın	20	Bekâr	Lisans	Öğrenci	2510-5000	Halep/Merkez
ÖM	Erkek	25	Evli	Lise	Gazeteci/Grafiker	7510ve üzeri	Tebür/Kırsal
SH	Erkek	29	Bekâr	Lisans	Stajyer avukat	5010-7500	Humus/Merkez
SL	Kadın	22	Bekâr	Lisans	Öğrenci	5010-7500	Şam/ Merkez

Cinsiyet: Mülakata katılanların cinsiyet oranlarına bakıldığında katılımcıların %57 (13 kişi) kadın, %43 (10 kişi) erkek olduğu, kadın katılımcıların daha yüksek oranda katılım gösterdiği görülmektedir. Bu durum kadın katılımcıların mülakata katılma noktasında daha ılımlı yaklaşımı yanında, erkek katılımcıların ekonomik sorumluluklarından ötürü mülakata daha zor zaman ayırabilmeleri ve araştırmanın akademik bir çalışma olduğu konusunda daha şüpheli yaklaşımları dolayısıyla zor ikna olmaları ile de alakalı bir durumdur.

Yaş: Tablodaki yaş değerlerine bakıldığında %30,5'lik kısmının (7 kişi) 18-20 yaş grubunda, %22'lik kısmının (5 kişi) 21-23 yaş grubunda, %30,5'lik kısmının (7 kişi) 24-26 yaş grubunda ve %17'lik kısmının ise (4 kişi) 27- 29 yaş grubu gençlerden oluştuğu görülmektedir.

Eğitim Durumu: Katılımcıların genel eğitim tablosuna bakıldığında %4 (1 kişi) okur-yazar olmadığı, %9 (2 kişi) ilköğretim mezunu olduğu, %4 (1 kişi) ortaöğretim mezunu olduğu, %9 (2 kişi) lise mezunu olduğu %70 (16 kişi) yükseköğretimde aktif veya mezun olduğu ve %4 (1 kişi) ise doktora öğrencisi olduğu görülmektedir.

Medeni Durum: Katılımcıların %17'sinin (4 kişi) evli, %74'ünün (17 kişi) ise bekâr olduğu ve diğer %9'unun (2 kişi) dul olduğu dul katılımcıların ikisinin de çok küçük yaşta evlilik yaptığı ve boşanma sebebiyle dul kaldıkları görülmektedir.

Meslek: Katılımcıların meslek yapılarının değişiklik gösterdiği, büyük kısmının %35 (8 kişi) öğrenci olduğu, bir kısmının öğrenciliğin yanında ailenin ekonomik durumuna katkı amaçlı çalıştıkları görülmüştür. Bunların; aşçı /öğrenci %4,3 (1 kişi), tezgâhtar/ öğrenci , %9 (2 kişi) oldukları görülmüştür. Diğer katılımcıların; tüccar %4,3 (1 kişi), çocuk bakıcısı %4,3 (1 kişi), stajyer avukat %4,3 (1 kişi), sosyolog %4,3 (1 kişi), dernek çalışanı %13 (3 kişi), işçi %4,3 (1 kişi), tercüman %4,3 (1 kişi), gazeteci/grafiker %4,3 (1 kişi), eğitimci %4,3 (1 kişi) ve ev hanımı %4,3 (1 kişi) olmak üzere değişik meslek gruplarından oluştuğu görülmektedir.

Hanenin Tahmini Aylık Geliri: Katılımcıların tahmini gelirleri hakkında verdikleri bilgiye göre %17,3 (4 kişi) 2500 altında, %47,8 (11 kişi) 2510-5000 TL aralığında, %17,3 (4

kişi) 5010-7500 TL aralığında, %13 (3 kişi) 7510 TL ve üzeri maddi gelire sahip olduğunu %4,3 (1 kişi) ise geliri hakkında bilgi vermek istememiştir.

Hangi Bölgeden Geldiği (kır/kent): Katılımcıların geldikleri bölgeye oranla %82,6 (19 kişi) kent merkezinden geldikleri görülmektedir. Bu bölgeler; Halep %47,8 (11 kişi), Şam %13 (3 kişi), Deyrizor %8,6 (2 kişi), İdlip %4,3 (1 kişi), Menbiç %4,3 (1 kişi), Humus %4,3 (1 kişi) şeklindedir. Diğer %17,4 (4 kişi)' nün ise kırsal bölgeden geldiği, bu bölgelerin Halep %8,6 (2 kişi) , Tebür %4,3 (1 kişi), Azez %4,3 (1 kişi) kırsalları olduğu görülmektedir. Katılımcıların en fazla Halep bölgesinden oldukları görülmektedir.

2.1.3. Suriyeli Gençlerin Dindarlıklarına Dönük Bulgular

2.1.3.1. İnanç (akide) , ideoloji ve zihniyet boyutu

Tüm dinlerde düşünce yapısına etki eden bir inanç manzumesi mevcuttur. Din müntesibinde aynı zamanda ideolojik bir boyut oluşturur. Zihniyet dünyasında kabul edilen değerler (buna İslami tabirle kalbi tasdik demek daha yerindedir) insanın inanç yapısını oluşturur. İnanç yapısı, aşkın güçle dünyevi yaşam arasında irtibatı yönlendirmektedir. İnanıldığı değerlere aykırı yaşam formu aynı zamanda bir gerilim unsuru oluşturmaktadır. İnanç boyutu ile kastedilen ideolojik boyut kişinin kendisini adaması ve inancını yaşamına hâkim kılmasında ortaya çıkarak görünürleşir (Akşit vd., 2012: 91).

İslam dininin şehadet kelimesi ile İslam dairesi içerisine giren insandan ilk beklentisi yüce ve aşkın kuvvetin varlığını kabul ve tasdik etmesidir. Yani müntesibinden ilk beklentisi iman etmesidir. Görmediği halde Rabbine inanması, onu zikretmesi, sadece ona güvenmesi ve her şeyin yüce varlığın kaza ve kaderi ile olduğuna şüphesiz inanması mümin kişiden beklenen ilk görevdir. Bu durum hadislerde ve ayetlerde teyit edilmektedir (Haşimi, 2020: 19). Şu bir gerçektir ki; hakiki iman sahibi olmak insanı inancının gereklerini hayatının her aşamasına nüfuz eder boyuta getirmesidir. İnsan tahkiki (bilinçli) bir imana sahip olunca psikiyatrist Laing'in söylemiyle 'ontolojik bir güvenlik' alanına dâhil olmuş sayılır (Aktaş, 1990: 240).

Katılımcıların dini inanç noktasında sorulan soruya neredeyse tamamı İslam dinine mensup olduklarını ve inançlarının tam olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcılar içerisinde Allah inançları hakkında neler söylemek istediklerine ilişkin sorulan soruya;

“Allah'a, inanıyorum. Herhangi bir şey olacak(sa) Allah Teâlâ kadere yazdırdı. Biz yani ‘ya Allah’ım neden böyle yaptırdın bana’ (diye) söylemez (isyan etmez) böyle inanıyorum. Yani herhangi bir şekil (de) Allah Teâlâ kaderında yazdırdı ve inşallah bu şey eğer bana söylersen hayır olacak, kotu şekil olursa yani Allah Teâlâ bana (yazdı). ” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

“yani inanıyorum, mesela her şey benim (bana ait her şey) hayat Allahtan oluyor... Eğer mesela bi iyi bir şey eğer yaşarsa(m) Allah tan yaşıyorum, Allah yüzünden yaşıyorum kutu (kötü) bir şey yaşıyorsun(eğer) Allah’tan geldi. Yani ben inanıyorum kader... Ama inanıyorum inancım kâmilidir. Kur’an’a inancım tam tabi ki, ben zaten küçükken Kur’an-ı Kariym bitirdim. ” (SD. E, 29, öğrenci, Humus merkez)

“Hani o zor dönemlerde geçtiğimizde gerçekten inancımız daha da arttı. Çünkü bizi koruyan işte gerçekten o yaşamı sağlayan Allah’tır. Hani ona güvenerek zaten yaşıyorduk. Yani o kadar çok şey geçirdik ki zor zamanlar geçirdik ama sonra bir de bir şeye varıyorsun ki, gerçekten Allah’a hamd ediyoruz. Çünkü hani savaş çıktı, savaştan önce şu Esed rejimi zamanlarında şöyle bir şey oluyordu; devlet sana ‘ne biçimde olursa olsun bir Diyanet’in olsun ama sadece devlete dokunma’... Ama İslam’ı da farklı bir şeyle(şekil) hani sana anlatıyorlar; ‘inanç olmasın, İslam inancınız olmasın ama İslam var hani’... ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

İnanç noktasında, Allah’a inancının güçlü olduğu görülen ÖM. rejimin inanç konusunda ülkesinde iktidarın ideolojik yaptırım uyguladığını “Hani inanç olmasın, İslam inancınız olmasın ama İslam var hani...” sözleriyle ifade etmekte ve bu süreçte inancının aslında daha fazla arttığını söylemektedir.

“Aslında benim ya şöyle hissediyorum, kalbimle ilgili, mesela bazen ben namaz kılmıyorum ama bilmiyorum böyle bir şey hissediyorum içimde, anlatamıyorum pek ama gerçekten Allah yanımda, mesela kötü durumlarda bir de iyi durumlarda her zaman yanımda. Bazen ben şey yapmıyorum. Mesela namaz kılmıyorum, unutuyorum tabii bilerek değil ama... yani her zaman yardım ediyor, seviyor(Allah). Öyle hissediyorum, ya hissetmek gerçekten. ” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

“Allah'a inancımız güçlüdür. Fakat... Yani, nasıl söylesem... Şu an işin yükü ve birlikte iş yaptığım arkadaşlardan, çevreden dolayı fazla dini yaşayamıyorum. ” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

Katılımcılarda her şeyin Allah’ ın dilemesiyle olduğu düşüncesinin yaşadıkları süreci kabullenmeleri noktasında kolaylık sağladığı görülmektedir. NR. ve MH. yukarıdaki

ifadelerinde uygulamada eksikleri olsa da inancın kalplerinde ve hislerinde güçlü olduğunu ve Allah sevgisini hissettiklerini ifade etmektedirler.

2.1.3.1.1. Mezhepler hakkındaki düşünce ve mezhep mensubiyeti

Tarih boyunca insanlar, göç vasıtasıyla birçok ideolojinin, dinin ve mezhebin taşıyıcılığını yapmışlardır. Tarihe bakıldığında, Ortadoğu’da bilhassa “kültür havzası” olan Irak, Suriye, Balkanlar ve iç Asya gibi bölgelerde, Hanefilik ve Maturidiliğin göç hareketleri ile yaygınlaştığı malumdur. Çaldıran Savaşı sonrası, Safevi düşüncesinin İran’ı etkisi altına alması ve Şiiliğin yaygınlaşması tarihteki benzer örneklerdendir (Korkmaz, 2017: 333-335). Ortadoğu’da yaşanan iç çatışmaların en önemli sebebi olan mezhep çatışmaları, ideolojik alt yapıyla alakalı bir durumdur (Tan, 2020).

Ortadoğu sosyolojisi ve dini yaşamdaki önemi nedeniyle katılımcı gençlerin mezhep konusundaki düşünce/inanç ve tutumlarını anlamaya dönük sorular sorulmuştur.

Katılımcıların mezhep mensubiyetleri noktasında verdikleri cevaplarda bir kısmı Hanefi mezhebine, bir kısmı Şafii mezhebine mensup olduklarını ifade etmektedir. Yine bazı katılımcılar bir mezhebe mensup olmadıklarını, bazı katılımcıların ise yalnızca Sünni olduklarını ifade ettikleri, görülmektedir.

“Mezhep konusunda bir mezhep yok, sadece Sünni’yim. ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Sünni ve Hanefi. ” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Mezhebim, Şafii Sünni, Şafii. ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

“Müslim çok şükür ve Sünni’yim" (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

“Müslim ve Sünni. Burada şöyle bir şey. Ben mezhep hiç kullanmıyorum. Önce Müslüman, şu an için mezhep şey yapmıyorum. Aslında Hanefi’ydi. ” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FK.’nın ifadesinde dikkat çeken “önce Hanefi’ydi” sözü gençlerin mezhep kabullerinde zaman içerisinde bir değişimin yaşandığını göstermektedir. Gençlerin ailelerinde Hanefi, Şafii gibi mezhep bağlılıkların olduğu ancak kendilerinin bunu gerekli görmediği

şeklinde açıklamaları bulunmaktadır. Bu durum Arap dünyasında mezhep konusundaki değişimlerle ilgili literatürlere de yansımaktadır¹⁷.

Katılımcıların mezheplerin gerekliliği konusunda bakış açılarında üç yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. İlk olarak, İslam tarihinde var olan bir olgu olan mezheplerin sadece bir yol olduğunu, ayrılık sebebi olmaması gerektiğini, tarihte farklılıkların ümmet olma düşüncesinin kapsayıcılığında muhafaza edildiğini dile getirmektedirler. Bunun yanında bazı katılımcılar, mezheplerin gerekli olduğunu, herkesin nefesine göre konuşmasının önünde bir engel olduğunu, sadece ilim sahibi olanların dini konularda hüküm vermesinin gerekli olduğunu ve mezheplerin aslında ayrışmaları engellediğini ifade etmektedirler. Bazı katılımcıların ise mezhepleri lüzumlu görmedikleri ayrıca genel olarak dindarlık seviyesi yüksek olduğu gözlemlenen katılımcıların ise mezhep kullanmadıkları bulgularda görülmektedir.

“Bi yol mezhepler. Rasulüllah (sav) o zamanından sonra mezhepler vardır. Sahabilerden sonra çok mezhepler vardır. Ama nereye gittiler. Ümmet vardır, birlik vardır.” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Yani... Bilmiyorum... Ama öğrenmek için mezhepler gerekli tabi. Yani fıkıh öğrenmek için mesela bir an önce öğreneceksin yani. Mesela hayatta dini bir sorun olursa müftüye soruyorsun, o ne derse yapıyoruz ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi).

“Gerekli. Çok gerekli, çünkü eğer bir kişi yani mezhep yoksa bilmeyen insanlar herhangi bir şeyi (yanlış) yapıyorlar. Şimdi zaten mezhepler herhangi bir fetva veriyorsa ilim için söylediler. Yani din ilimde (ilimle bilinebilir). Yani mesela insan için bir zarar varsa veya yoksa şey tıpta (ehil olan) konuşuyor. Yani onları bizden daha iyi ve daha çok bilen insanlar. Ama mesela ilim yoksa herhangi (gelişigüzel/ hatalı) bir şey yapıyor.” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

“Hayır mezhepleri çok gerekli görmüyorum. Mezheplere göre bir ayrımcılık yapmamamız lazım. İnsan olarak bakmamız lazım. ” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Hanefi mezhebim. Ama ben çok gerekli görmüyorum. Sonuçta Peygamber Efendimiz hepsini yapmış yani, ha Hanefi olmuşuz ha Şafii olmuşuz. Yani duruma göre hepsini yapabiliyoruz mesela. Çünkü Peygamber Efendimizin yaptığı şeyler mesela, daha fazla abdest konusunda ya da namaz kılma şeklinde

¹⁷Bu konuda bkz. Kıran, A. (2015). Mezhebi Rekabet Mi, Mezhep Savaşları Mı?

oluyor. Mesela eller açık veya eller bağlı bi şekilde oluyor. Yani şöyle; Peygamber Efendimiz eğer bunları farklı bi şekilde yaptıysa bunu bizim daha rahat olmamız için. Yok, bu böyle şu şöyle değil de o yüzden yaptığını düşünüyorum. İnsanlar işte bu böyle bağlı ve illaki böyle kalmalı gibi (taassup) bi mantık yok. Gerektiğinde öyle de yapabiliriz diyor, gerektiğinde böyle de. Bunu kolaylaştırmak için.” (AŞ. K, dernek çalışanı, 26 Halep merkez)

“Mezhep aslında ben fazla mezheplere inanmıyorum. Yani biz Suriye’deyken Şafiydik. Hani hatta yok biz Hanefi miydi? Hatırlamıyorum ama ben fazla inanmıyorum mezheplere. Ailemden dolayı hani bizim yaşam tarzımızdan dolayı Suriye’de inanıyordum. Ama sonradan yok inanmıyorum.

- Bir nedeni var mı?

Yani o(mezhep) aslında din değil. Mesela Kur’an’da belli hadislerde belli. Mesela şu mezhepler, yani Şafii, Hanefi miydi? 4 mezhep mesela, niye bunlara göre devam edeceğim ki? Ben bunları bilmiyorum, tanımıyorum bu kişileri. Eee hani neden illaki bu mezheplere almanız(uymanız) gerekiyor? Yani inanmıyorum ben” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Gençlerde katı bir mezhebi bakış açısı gözlenmemekle beraber Kur’an ve sünnetle amel etmenin yeterli olduğu, dört mezhebe gerek olmadığı algısı mevcuttur. Dört mezhep düşüncesinin yeni kuşaklarda olmadığı bulgusu araştırma sırasında Suriyelilerle sahada yapılan görüşmeler ve kendi aralarında yaptıkları sohbetlere yapılan katılımlar sonucunda da teyit edilmektedir. Ancak Sünnilik vurgusunun yoğun olduğu ve DA. dışındaki tüm katılımcıların Sünni olmayı gerekli görme noktasında hem fikir olduğu görülmektedir. DA. ise Sünnilik dahil tüm mezheplerin mantıklı bir yönü olmadığı ve mezheplere inanmadığını ifade etmektedir.

2.1.3.1.2. Dini şüphe/sorgu ve sorgulardan kurtulma

Bazı katılımcıların inanç konusunda şüpheleri olup olmadığına ilişkin ifadelerinde sorgu ve şüphelerin olduğu dönemlerin olduğu ve geçtiği yönündedir. Bir katılımcının hala birtakım sorgulamalar yaşamaya devam ettiğini, önceden yanlış bir din anlayışına sahip olduğu ve şu anda mantığına uygun olmayan hiçbir şeye inanmadığını ifade ettiği görülmektedir. Bir katılımcı ise diğer katılımcıların aksine din ve Allah inancı olmadığını ifade etmektedir.

“Evet, yani bazen (şüphe) oluyor. Hele çalıştığım işyeri, hani orda namaz kılan sadece bir ben bir tane arkadaşım var. Sadece 40 kişiyiz yaklaşık, hani kimse namaz kılmıyor, hepsi alkol kullanıyor. Yani kapalı olan sadece 3- 4 kişiyiz.

-Çalışanların tamamı Suriyeli mi ?

Yok. Türkler, Suriyeliler sadece 3-4 kişiyiz. Ama bazen diğer Suriyeliler de kılmıyor, böyle hani bir şüphen oluyor. Yani işte nasıl öleceğiz? Hani orada bir tane kadın şey demişti, o da Türk'tü 'işte Meryem Azra nasıl çocuk yaptı? Siz buna inanıyor musunuz? bir şeyler yapmadıysa nasıl çocuk olacak? Öyleyse ben niye olmadım?' diyor. Hani sen bunu işte Kur'an'da yazıyor falan diyeceksin ama yine bir delilin olmuyor. Sadece burada yazıyor işte o yüzden. Hani mesela dini olarak şeylere en çok çalıştığım kişiler şey yapıyor, onlar bana etki yapıyor. Ben önce tesettür ve daha uzun giyiyorum mesela. Ama şu an için pantolon gömlek giyiyorum. Hani bunların hepsini bir etkisi var? Aslında şüpheyi diğer arkadaşlar yaratıyor sende." (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

Katılımcının ifadesinden, tercümanlık yaptığı Suriyeli kadınlara yönelik psikolojik destek sağlayan yerel bir kadın derneğinde Suriyeli 4 kadın çalışan dışındakilerinin Gaziantep'te kadınlar olduğunu, dindar çalışanların hiç olmadığını ve sıkça yapılan inanç tartışmalarından etkilendiğini öğrenmekteyiz. Bu tartışmaların yol açtığı etki sonucunda inanç konusunda şüphelerin oluşabildiğini ve Kur'an'da açıklansa bile 'işte delilin olmuyor' düşüncesiyle akılcı cevaplar bulma gereği duyduğunu ifade etmektedir. İnanç konusunda yaşadığı durum katılımcının dini yaşamına da yansımaktadır.

Aşağıdaki ifadelerde, katılımcıların bazı dönmelerde farklı nedenlere bağlı yaşadıkları inanç sorguları ile bu sorgu sürecini atlattıklarına yardımcı olan birtakım etmenlerin olduğu görülmektedir:

"Tam olarak itiraza düşmedim, ancak o boşandığım süreçlerde birazcık imanım etkilendi ve şunu düşünmeye başladım 'benim şansım yok bu hayatta, benim kadardan(kaderim) şansızım'' diye düşünmeye başladım. O zamanlarda bayağı bir strese girdim. Psikolojim tamamen çok kötüydü o zamanlarda, hani Allah beni böyle bir imtihana koydu ki daha sonra daha güzel bir şeyler verecek diye düşünecek halde değildim, gözlerim kördü. Ama şu anda çok şükür yavaş yavaş artık bunu görmeye başladım. Evet, ben bir imtihan gördüm ama Allah daha güzelini vermek için beni imtihan etti." (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

"Türkiye'ye geldiğimizde ben zaten ergen yaşında işte 17, 18 yaşlarında 2012'de geldik. Ben Türkiye'de çok farklı şeyler gördüm. Mesela, ben imam hatip okuluna gittim. Ama imam hatipte mesela erkekler vardı (çok şaşırmış). Bizim orda böyle bi şey yok. Bi de kızlar mesela imam hatip dediğimiz zaman çok tesettürlü oluyorlar. Bi çoğu mesela yüzü kapalı ya da işte kapanma şekli çok dikkat eder, saçına, kollarına, ayaklarına falan çok dikkat eder. Böyle bi ortam imam hatip. Bi de bizde Suriye'de imam hatip en yüksek puan. Sonra işte sayısal sözel falan onu geçmez. İlk başta imam hatip... Ben Suriye'deyken bu puanı(aldım). Suriye'de imam hatip dediğimiz zaman böyle bir şey gelir insanın aklına direk. Biz yaz zamanlarda babam hepimizi

imam hatip yaz okullarına gönderirdi. Hani din öğrenelim, dini hayatın fıkı falan. Yaz (kursunda) daha yoğun bir şekilde ders veriliyor. Ama yıllar içinde uzman oluyorlar. Puanım tutuyordu. Ben gitmek istemedim, ben dedim ki ‘hani ben dinimi işte okul için okumak istemem. Öyle bir hisse girmek istemiyorum.’ Hani işte okulun bir hadis dersi var, hadis öğrenmek zorundayım ya da işte Kur’an öğrenmek zorundayım. “Yok baba dedim ben normal bir okul okuyacağım ve dinimi ben kendim araştırarak kendim öğrenmek istiyorum” dedim. Ve öyle de oldu, sonra buraya geldik. Burada geldiğimiz yılda düz liselerde kapalı olmak yasaktı. Öyle olunca babam beni imam hatibe yazdırdı. Allah’ım sınıfta erkek var, kızlar kısa etek giymiş çoraplar çok dar nasıl bir şey ya ‘burası imam hatip’ dedim. Açık bir sürü kız var, erkek kız köşede görüşüyorlar. Hani ben ilk şaşkınlığım buydu Türkiye’de, sonra Kur’an okuyoruz erkek önünde. Güzel sesimle Kur’an okumak! Böyle bir şey olmaması lazım. Çok şaşırmıştım. Böyle din öğretilmez! yani bana göre tabi, ben kimseyi yargılamak amacıyla değilim... Sonra üniversitede çok değişik insanlarla karşı karşıya geliyorsunuz ve yabancı olunca İngilizce falan bilince daha çok insan tanırıyorsunuz. Orada şey videolar karşıma çıkıyordu işte ateistler mesela. ‘Allah yokmuş’, yok bilmem işte ‘evren tek başına olmuş’ böyle şeyler anlatılıyor. Ben dedim ‘acaba ya öyle bir şey gerçekten olabilir mi? yani biz o kadar yıl yanlış yolda olabilir miyiz ya da doğru olmayan bir yerde miyiz?’ 2 ay ben hep evet araştırdım. Yani biraz yorucu bir süreç. Çünkü inancınızdan bahsediyorsunuz. Yani hayata gelme amacınızdan bahsediyorsun. Araştırdım şey vardı, böyle bir gençlerin youtube kanalı. Neydi? bir şey sokağıydı, izlerdim onları. Ateistlere hep cevap veriyorlardı güzel bir şekilde. Risalei Nur var ya hani, Türk kanalı, Arapların değil. Her şeyin bir sebebi var ya hani, ya bağlanacaksınız ya bırakıp gideceksiniz. Araştırdım. Arapçasına döndüm her hadisin mesela. Şüpheleniyordum, Türkçe(si) acaba sıkıntı olabilir mi? Arapçasını bulmaya çalışıyordum. Babamın güçlü kitapları vardı, var hala, onlara bakıyordum. Sonra ‘yok dedim, ben doğru yoldayım. Burası doğru yol’...” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

Katılımcıların yaşadıkları süreçler ve içinde bulundukları ortamın inançlarında etkileri olduğu ifadelerde görülmektedir. MO. savaş ve göç sürecinin akabinde yaşadığı, çok küçük yaşta yaptığı evliliğinin yine çok küçük yaşta boşanma ile sonlanması sürecinin inanç sorgularına yol açtığını dile getirmektedir. O zamanlar hiç olumlu düşünemediğini ve kaderi sorguladığını ancak zamanla bu durumdan kurtulduğunu ve inancının daha da kuvvetlendiğini ifade etmektedir.

AŞ. Türkiye geldikten sonra, bilhassa imam hatibe gittiğinde Suriye’dekinden çok farklı bir ortamla karşılaştığını; baş açık, kısa etekli, erkeklerle beraber aynı ortamda bulunup onların yanında Kur’an okutulması gibi durumları şaşkınlıkla karşılamakta ve bu uygulamaları imam hatiple örtüştüremediğini dile getirmektedir. Üniversite döneminde yaşamış olduğu inanç konusundaki şüphe sürecinin sosyal medya ile alakalı olduğunu, oradaki ateist düşünce yapıları ile karşılaştığında sorgular yaşadığını ve sonrasında yine

sosyal medyadaki ateistlik karşıtı programlar sayesinde kafasındaki sorulara cevap bulduğunu ifade etmektedir. Bu durum insanların inanç ve din algısında içinde bulunulan sosyal ortamların önemli etkisinin olduğunu açık bir göstergesidir.

Bazı katılımcılar yaşadıkları şüpheleri yine dini bilgiyle giderdiklerini ifade etmektedir.

“Şey yani sorular geliyor bana, fikrini bunu soruyorum. İslam tam cevap veriyor. İnanç, eee huzur yani” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“Git gide zaten. Büyüdükçe dini daha çok öğreniyorum, öğrendikçe daha da çok bağlanıyorum. Mesela küçükken evet, Türkiye’ye gelirken ilk geldiğimizde küçüktüm zaten din hakkında bilgim vardı ama inançla ilgili bilgilerim yoktu. Onun gitgide öğrendikçe daha çok bağlanıyorum’. Daha çok benimsiyorum “ (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

İS. ve MS. ifadelerinde, inanca dair yaşadıkları sorguların zaman içerisinde kendilerini yetiştirdikçe, dini daha iyi araştırıp öğrendikçe şüphelerinin geçtiğini ve sorulara cevap bulduklarını düşünmektedirler.

“16 yaşındayken bilmiyorum gerçekten çok şey oldu, çok kötü kötü şeyler üst üste babam gitti, evimiz şey oldu, yani çok bomba var, su yok, elektrik te yok, okul da yok. Oturuyoruz evde tek başıma, tek odada, yemek de yok, sadece makarna var. ‘Neden bunları yaşıyoruz, soruyorum anneme, neden yaşıyoruz yani Allah sevmiyor(mu) bizi?’ Annem şey diyor; ‘test o sınav gibi sabırlı olalım.’ Evet, yaşadım bir de buraya geldikten sonra araştırdım, sorular var içimde neden böyle bir şeyler olabilir? Ama bir kitap okudum, gayet iyi cevap verdi. Bu kitap Akumu Kiyile isimli Arapça bir kitap ama Türkçede bilmiyorum. Sorduğum soruları orada buldum, iyi oldu. ” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

NR. savaş sırasında yaşadığı psikolojik durumun inanç sorgulamasına yol açtığını ancak annesinin yardımcı olması ve kitap okumaları ile bu durumu atlattığını ifade etmektedir. Katılımcının bahsettiği el- Musa’ ya¹⁸ (2015) ait “*Akumu Kiyile*” isimli kitapta önde gelen ateist ve varoluşçu teoriler üzerine tartışmalar yapılmıştır. Ayrıca kitap kişinin kendi iç dünyasında yaşayabileceği Kur’an, şeytan ve yaratılış hakkındaki felsefi şüphe ve sorulara cevap vermektedir (El-Musa, 2015). Katılımcının yaşadığı bu süreç inancın inşasında ve sorgu sürecinde araştırma yapmanın ve ailenin bilgi düzeyinin önemini

¹⁸ Sultan Musa el- Musa: Suudi araştırmacı, yazar, aktivist, karşılaştırmalı dinler tarihi uzmanı, Uluslararası Kur’an ve Sünnet Bilimsel Mucizeler Komisyonu görevlisi.

ortaya koymaktadır. Bu şekilde inanç sorgulamaları ile taklidi imanın anlamsal derinliğe sahip bir inanca neden olduğu görülmektedir.¹⁹

Otoriteryen dini tutum, yaşanan problemler ve sosyal ortamın inanca etkisi

Dini konularda baskı etkisinden sıkça bahseden DA.’nın ifadeleri, dini söylemde kullanılan baskıcı üslubun düşünce yapısındaki değişim ve dini sorgulama açısından etkilerine dair bilgiler içermektedir.

“Ben çok dindar bir ailede büyüdüm. Ailem çok muhafazakâr bir aile. Biz hani küçüklüğümüzden beri gidiyoruz, Kur’an kursuna camilere. Eee hani Kur’an ezberi, hafızlık yapıyoruz. Ben 23 yaşına kadar hiç sorgulamadım. Çünkü benim hani ailemizde veya genel olarak düşünmememiz gerekiyor. Mantığı hiç çalıştırmamamız gerekiyor. Hani biz ne okuduysak odur sadece, başka bir yere gidip araştırmada yapamayız. Ailem mesela hep der ki; ‘yani siz mantığı karıştırırsınız, siz dinden çıkarsınız’ annem öyle diyor. Bu yüzden hiç mantık düşünmeyin diyor ve biz öyle büyüdük.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

DA. öncelikle inanç baskısına vurgu yapmaktadır. Dindar bir ailede büyüdüğünü ve dini eğitim aldığını ancak sorgulamadan, sadece kendisine öğretilen neyse o şekilde kabul etmek zorunda olduğu taklidi bir dini anlayışın verildiğini ifade etmektedir.

“Sonra buraya gelince, yeni insanlar... aslında şöyle, benim okulunda, çocukluk arkadaşım açık kızlar, yani Şam’da yaşadığımız için orada farklı kimi dinler var; dinsiz, Hristiyan Nusayriler. Araplar çok. Hani çok karmaşık karma bir toplumdur. Ama ben sorgulamıyorum. Yani buraya gelince, hani o zamanlarda Suriye’den çıktığımda 18 yaşındaydım. Buraya gelince buradaki toplumu, sosyal medyayı ve arkadaşlarımı araştırıyorum hep. Mesela biz Suriye’de, ben 12 yaşındayken internet kullanıyorduk. Biz ailede Google falan araştırıyorduk. Ailemde bu konuda hiçbir sıkıntı yok. Ama ben hiç denemedim. Ben bunu araştırayım mı? Bizde tek dini araştırma (sorgulamaya kalkma) yeter. Hani teknolojiden uzak değildik. Suriye’de hiç hiç denemedim çünkü öyle bir (inançla ilgili) sorgularım yoktu yani. Buraya gelince daha çok araştırarak. Hani yine kadınlarla ilgili şeyler(e) biraz karşıydım veya sonradan farkında oldum. Araştırdınca biraz daha çok soru işaretlerim oldu.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Sözlerinin devamında DA. Suriye’de farklı etnik yapılarla zaten iç içe olması ve ailesinin internet konusunda hiçbir sınırlama koymaması gibi etmenlerin zaten sorgu sebebi

¹⁹ Bu konuya ilişkin bkz. Görmez (2020) *Gençliğin Anlam Arayışı ve İslam Gençliğin Din Sorgulamalarının 7 Sebebi* adlı makale

olabileceğini ama o yaşlarda sorgulayıcı araştırmalar yapmadığını ifade etmektedir. Türkiye’deki sosyal ortamla karşılaştığı 18 yaş sonrası, bilhassa kadınlarla ilgili dini kuralları sorgulamaya başladığını ifade etmektedir. Kendisini “feminist” olarak tanımlayan katılımcı, psikoloji mezunu olan ve sosyal yaşamlarında hiçbir kısıtlama yapmayan annesinin dini uygulamalardan bilhassa tesettür tercihinde baskıcı bir tutum sergilediğini şöyle ifade etmektedir:

“Ben feminist bir kadınıyım. Ben kapalıyım, ben yeni açıldım. Ben kapandığımda 13 yaşındaydım. Herhâlde 13- 14 yaşındaydım ve ben geçen sene açıldım. Şöyle ailede biz illaki şunu giyeceğim mesela tesettürlü giymen gerekiyor. Fazla bir seçenek yok bizde. Mesela bir yere çıksak ailem her konuda bize mutlak bir özgürlük veriyor, karışmıyor... Ben şu an Amerika’ya gitsem hani hiç karışmaz ya da niye gidiyorsun demez yani. Ama öz annemin ailem demiyorum, sadece annem, çok dindar olduğu için ve onun ailesi çok muhafazakâr bir aile. Bizi de onun gibi yapmak istedi, ‘böyle giy’. Mesela bayram ya da ne bileyim gidiyoruz mesela benim baba tarafı(na) kuzenlerim kapalılar ama mesela şuraya kadar giyiyorlar (kısa) o kadar(çok) tesettürlü giymiyorlar. Ama annem zorla giydirdi bize. Mesela bir şeyler alıyoruz, ben buraya kadar (dizde) tunik alıyorum. Annem beğenmiyor. İllaki şuraya kadar (daha uzun) olsun istiyor. Kızıyor bize, yırtıyor, sert çok sert. Hani psikoloji okudu, bir okulda psikoloji danışmanıydı ama psikoloji ile hiçbir alakası yok. Yani aslında insanlara karşı çok hassas, kimse(yi) üzmedi hayatında, herkesle ve biz hariç herkese çok güzel davranıyor. Ama din noktasında, giyim noktasında bizi çok zorladı. Ve hani psikolojime bakmadan ve yani hassas olmadan konuşuyordu. Mesela bizim geçmişte yaşadıklarımız hala izi var” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez).

Baskıcı tutumun kendisinde meydana getirdiği tepkiyi dile getiren DA. annesinin kızının giyimindeki değişimi kabul etmediğini ve DA. nın tesettürsüz olması konusunda çok dindar ve ihlas sahibi bir kadın olmasına rağmen insanların eleştirilerinden çekindiğini düşünmektedir.

“- Bu durum seni etkiledi mi?

Evet etkiledi, çünkü hani hep zorla her şey zorla oldu. Hani niye böyle giymek zorundayım? Niye sadece bir kadınıyım diye. Annem bunu kardeşlerime yapmıyor, ağabeylerime yapmıyor sadece biz hani kızlara yapıyor. Neden kadınlarda farklıklar var? Yani şöyle; mesela ben 4 senedir buradayım. Her nereye gitsem... Ben buraya geldikten sonra giyim tarzını değiştirmeye başladım. Değiştirdiğim tarzla gidince annem daha kapıda (görünce) bana çok kızıyor. Mesela bir ay annemi görmedim. Böyle bakıyor ‘niye böyle giyiyorsun.’ Komşular veya akrabalar oluyor. Diyor ki, git değiştir öyle gel salona.

-İnsanlar için mi?

Aslında yok Allah için yapıyor. Çünkü dediğim gibi kendisi çok muhafazakâr biri. Ama bir yandan da çevre için çünkü sen demesin ki yani ‘-anne muhafazakâr onu o muhafazakâr ama kızlarına bak!’ çünkü annem din dersleri veriyor. Annem Kur’an hafızı. Ve hani dini çok okuyor. Şu an her konuda ne ona soruyorsan biliyor, yani o kadar okuyor. Okumaya devam ediyor. Diyor ki; ‘toplum öyle’ bizi görünce diyecek ki ‘annesine bak onlara bak’ hani bir korkusu var. Ve ben değiştim işte, en son anneme dedim ki; ‘ben açılıyorum’ aslında annem için çok zor bir süreç.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

DA. annesiyle yaşadığı sürece karşılık babası hakkında daha olumlu ifadeler kullanmakta ve onun insanları giyimlerine göre yargılamadığını, müdürlük yaptığı okulda değişik inanç yapısına sahip kadınları gördüğü ve daha geniş düşündüğünü, ancak onun da zaman zaman annesinin etkisinde kaldığını söylemektedir. Ailedeki tutum karşısında katılımcı yaşadıklarını ve “inançlı demeyim, bazı konularda inancım yok. Yoksa müminim” şeklinde iman noktasında çelişkilerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Babam 2 üniversite bitirdi. Üniversitede ilahiyat okudu. Bir de eğitim fakültesi okudu.

- O nasıl karşıladı tercihini?

Babam şu an 64 yaşında, Suriye’de okul müdürüydü ve bizde Şam da olduğumuz için her türlü kadınlarla karşılaştı babam. Hani inançlı olan, inanmayan, kısa giyen, tesettürlü giyen bu yüzden babam kadını onun giydiğine göre yargılamıyor veya ötekileştirmiyor. İlahiyat okudu ama bunu anlıyor babam. Bana dedi ki, hani tavsiye etti, hani ‘bu senin yaptığın(dan) ben razı değilim ama(sana) karışmam, yapmak istediğin(tercihin) senin, özgürsün’ dedi babam. Ve annem hani hem bana hem aileme baskı, babama, kardeşlerime herkese. Neredeyse 4 aydır benle konuşmadı. Engelledi beni. Babamı ve ilk onları da engelledi, benimle konuşmasınlar, bana baskı yapsınlar istedi. Sonra konuştuk, buraya geldi. Mesela ablam şu karşı apartmanda kalıyor. Evime hiç gelmedi. Hani dinden konuşmak istiyorsak eğer ben din okudum, neredeyse 2 sene ben tüm dini bilgileri okudum. Kitaplar, hadisler, tüm hadisleri okudum. Hani ben inançlı(yım) demeyim, inançsız da değilim, ama bazı konularda artık inancım yok. Yoksa müminim yani.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

İnancı olmayan konuların neler olduğuyla ilgili soruya DA. dinin kadına farklı uygulamaları yanında, insanların Allah’la kul arasına giremeyeceklerini, dua etmediğini ancak istiğfar ettiğini ve dini uygulamaları bırakmakla günah işlediğini düşünmediğini, kadının örtüsüyle ilgili yanlış yorumların yapıldığını düşündüğünü ifade etmektedir.

“- Bu inancın olmayan konular daha çok kadınlarla ilgili konular mı?

Kadınlarla ilgili, toplumla ilgili. Çünkü bizde de hani toplumda çok baskı yapılıyor. Ben öyle yaptıysam kimse karar veremez ki ben cennete mi gideceğim, cehenneme mi? Çünkü bu Allah’ın elinde bir şey ve

hadislerde de okudum. ‘Hani kim tüm hayatında iyilik yapıyor. Güzel bir mümin, Müslim olarak yaşıyor ama ölmeden önce kötü bir şey yapıyor, cehenneme gidiyor’ tam tersi de vardır. Hani sanki ben ateistmişim gibi davranıyorlar, sadece açıldığım için. Dedim ki, siz böyle tepki verdiniz ki ben böyle tepki verince ‘benim(kendime) inancım daha da arttı’ Çünkü ‘siz şu an sanki Allah’mış gibi bana davranıyorsun(uz) ve siz öyle değilsiniz. Ben sizi Allah’a şikâyet edeceğim’ dedim.

- Bu baskılardan dolayı dua ettin mi?

Yok. Dua etmedim.

- Allaha mı kızdın?

Aslında Allah kızmadım, yani hiç Allah karıştırmadım. Dua etmedim ama hani mesela ben ara sıra istiğfar, estağfurullah falan diyorum mesela ben buna çok güveniyorum. Çünkü Allah bir Kutsi Hadiste diyor; ‘Hani tüm dünyayla dolu bir hatalar yaparsan, gelersen bana estağfurullah dersin, ben sana hani tüm şeylerini (günahları) silicem dedi.

-Yani İstiğfarla rahatladın

Evet, aynen evet. Bunu ve ara sıra bazen Kur’an dinliyorum.

- Günah işlediğini düşündün mü kararınla?

Yok, yok, ben günah işlediğimi düşünmedim çünkü hani ben şu noktaya döndüm. Nasıl? Hani başörtüsü nasıl ortaya çıktı? Bu noktaya döndüm ve benim düşünceme göre ben hani başörtülü kadınlara saygım var ama benim bakış açım. Ee erkek hani (farklı), biraz yanlış anlaşılma vardı, yani başörtü noktasında. Belki o zamana geldi, belki bu zamana gelmedi. Bir de bazı dini kurallar bu zamana uymuyor. Bence bir yanlışlık vardır. ” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

DA. yaşadığı sürecin etkisinde yaşadığı dini sorgularda ailedeki baskıcı tutumu, kadının konumunu ve annesini merkeze alan bir eleştiride bulunmaktadır. İnanç ve zihniyet yapısındaki değişime dair detaylı ifadelerinde bazı temalar dikkat çekmektedir. İlk olarak dinin asla sorgulanmaması gerektiği şeklinde düşünsel bir baskı yaşayan katılımcı zaten dini ve etnik farklılığa sahip insanlarla beraber yaşadıklarını, internet kullandıklarını böyle bir ortamda sorgusuz bir kabulün zor olduğunu ifade etmektedir.

Yine ikinci tema; giyim şekli ve tesettür tercihinin yapılan müdahale, kıyafetlerin yırtılması şeklinde bir yaptırımla karşı karşıya kalması ki bu duruma tepkisini; “siz şu an sanki Allah’mış gibi bana davranıyorsun ve siz öyle değilsiniz. Ben sizi Allah’a şikâyet edeceğim” şeklinde ifade etmektedir. Ancak önemli olan nokta dinin baskı unsuruna

dönüştürülmesine karşılık katılımcı yine Allah’a sığınmış ve onları Allaha şikâyet edeceğini söylemiştir.

Bir diğer tema; anne ve babanın tutumunda farklılaşmadır. Zira ikisi de dini bilgiye sahip insanlarken birisi diğerinden daha özgürlükçü bir tutum sergilemektedir. Bu durum bize kişilerin dindarlık formları ile dini yorumların aile içinde bile farklılaşabildiğinin açık bir kanıtıdır.

Yine bir diğer dikkat çekici tema; annenin yaşadığı ve çocuklarına yansıttığı toplum etkisinin dini samimiyetin önüne geçmesi ve dini hayatta insanların bakış açısının ölçü olmasıdır. Bu durum Okumuş’un (2006) “gösterişçi dindarlık” anlatısını akla getirmektedir. O’na göre; “Gösterişçi dindarlık, insanın samimi olarak, inandığı gibi değil, çeşitli hesaplarla başka insanların hoşuna gidecek biçimde hareket etmesidir. Gösterişçi dindarlarda asıl vurgu, dindar olarak, dindarlık adına ve dindarlık temelinde gösteriş yapmaktır” (Okumuş, 2006: 17).

Yapılabilecek bir diğer çıkarım ise, ailedeki dini tutumun DA.’nın diğer kardeşlerinde DA. daki gibi sonuçlanmadığı şeklindedir.

DA.’nın bilhassa kadınlara dönük dini uygulamaları sorgulamadaki ifadeleri ile dinde kadının konumuna dair yaklaşımları “Arap Feminizmi” ni akla getirmektedir. 1920’ler sonrası Arap dünyasında kadının konumuna dair ortaya çıkan düşünce hareketliliği İslamcı/kadın hareketler üzerinde de etkili olmuştur. Nitekim “Arap Devrimleri” nde kadınların “kamusal alanda” görünür ve aktif oldukları, düşüncelerini sesli telaffuz ettikleri görülmüştür. Arap dünyasındaki feminist ekol gerçek İslam’daki; kadınların kamudaki temsili ve haklarının ortaya çıkarılması adına kaynakların yeniden okumaya tabii tutulması düşüncesine dayanmaktadır. Kur’an ve Peygamber hadislerinin gözden geçirilmesi, eşitlik, kamuda katılım ve temsil hakkının Peygamberin yaşamında olduğu düşüncesinden hareket eden önemli feminist düşünürler²⁰ bulunmaktadır (Zubaida, 2014:

²⁰ Bu düşünürlerden birisi Faslı Fatima el-Mernisi’dir. Mernisi “hadislerdeki kadın karşıtı ifadelerin hadislerle daha sonraları siyasi sebeplerle yapılmış eklemeler olduğu” fikrini savunmuştur (Zubaida, 2014)

254, 255). Nitekim benzer durumu Osmanlı döneminde de görmek mümkündür.²¹ Bu oluşumlar toplumsal yaşamda kadına dönük dini hükümler hakkında sorgulayıcı bir bakış açısına sahiptir. Örneğin kadın ve erkeğin eşit olması, kadının boşanma hakkına sahip olması, miras paylaşımında erkekle eşit olması ve kadının kamuda görünürlük kazanması gerektiği gibi konulara dikkat çektikleri görülmektedir (Demir, 1999: 110).

Dini inkâr

Dini noktada yaşanan şüphe, bazen inancı sağlamlaştırıp araştırmaya sebep olduğu gibi şüphelerin artması ve sorulara cevap bulamama noktasında inkâr eğilimine neden olabilmektedir. AB. uzun zaman yaşadığı sorgu süreci sonrasında artık herhangi bir dine inanmadığını Allah'ın varlığının da delili olmadığını şöyle ifade etmektedir:

“Yanı önceden dini Müslümandım, hala (şimdi) dine inanmıyorum. Yanı, yanı arıyorum şimdi, dini arıyorum.

- Allah'a da mı inanmıyorsun?

Allah'a? Yanı ilgilenmiyorum, yanı Allah var Allah yok önemli değil. Ama dini meslekin yanı dinlemiyorum. Şimdi Allah konusunda tartışmıyorum, benim tüm dinler için genel olarak ihtilafım var. Ancak Allah yanı bilimde henüz kesin var mı yok mu sana diyemem. Ama genel olarak dinlerin hiçbiri doğru değil. Beni anladın mı? Yanı Allah sorun değil varlığı yokluğu orası önemli değil. Delil yok çünkü. Allah'ın varlığına bir delil yok. Ama dinler hepsi yanlış olduğunu kanıtlayan deliller var.

-inancın yoksa içinden çıkamadığın konulara nasıl çözüm buluyorsun?

Denerim, denerim. Baktım ki olmuyorsa olmuyor. Mantıkla, akılla yanı bunun inançla alakası yok. Mantıkla ” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

AB. ile görüşme esnasında elde edilen bilgilere bakıldığında, Esed'in ordusunda zorunlu askerlik yapmıştır. DAESH'e esir düştüğünü öğrendiğimiz katılımcının, dini gruplar hakkında çok tepkili olduğu gözlenmektedir. Yaptığımız görüşmede AB'nin sorgulama sürecinin aslında Suriye'deyken başladığı, felsefe kitapları okuduğu ve ilköğretim dışında dini eğitim almadığı, eğitimsiz bir ailede büyüdüğü, internet bağlantısı ile kendi

²¹ Osmanlı dönemindeki feminist bir girişim olarak değerlendirilen ve kadın hakları temelinde örgütlenen “Osmanlı Müdafai Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” adlı cemiyet örnek olarak verilebilir. Bu oluşum fikirlerini “Kadınlar Dünyası” adlı neşriyat aracılığıyla kamuya duyurmuştur (Demir, 1999).

düşüncesinde kişilerle tanıştığı ve göçle beraber, yaşadığı kırsaldan kent yaşamına geçtiği görülmektedir.

Kader inancı ve savaş

Kadere iman ve savaş hakkında katılımcıların geneli, kadere tam teslim olduklarını ve inandıklarını ifade etseler de bir kısmı, her şeyin kadere bağlı olduğunu ve savaşın tamamıyla kader olduğunu ifade ederken, bir kısmı ise her şeyi kadere bağlamanın doğru olmadığını dile getirmektedir. İnsanların hayatlarında kendi irade ve tercihlerinin etkisi olduğu, kader inancının asla eylemsizliğe sebep olmaması gerektiği ifadelerde görülmektedir. Yine bazı katılımcıların savaş ve kader konusunda, insanların savaşa etki ettiğini, savaşa etkisi olmayan kişilerin ise tamamen kaderini yaşadığı şeklinde düşünceleri olduğu ve savaşın sorumlusu olarak insanların rolüne vurgu yaptıkları dikkat çekmektedir.

Allah'ın her konuyu takdir ettiği ve her şeyde hayır olduğu inancı yaşanan olumsuzlukların kabulünü kolaylaştırmış ve kişilerin isyankâr ve toplumsal bir buhran hali yaşamasını engellemiş görünmektedir. Bu inanç hali, yaşanan travmaların toplumsal soruna dönüşmemesinde de etkili gibi görünmektedir. Zira aradan geçen 10 seneye rağmen Suriyelilerde toplumsal bir huzursuzluğa yol açıcı ve iki toplum arasında büyük çatışmaların yaşanmamasında bu durumun da etkili olduğu düşünülmektedir.

“Kadere tabii. Şimdi her şey Allah'ın kaderi ile olur. Yani Allah bizi yarattı ve yaratmadan önce her şeyi yazmış yani her şey iyi düzenlenmiş. Hayatımızı, hayat planımızı yaptı. Eee, bizde ona göre yaşıyoruz. Bunun için ne olursa biz inanıyoruz ki; Allah bunu yazdı. Neticeyi sonucu hayır olur inşallah. Bir de en iyi bir davranış (için) ama hani uğraşmaya falan çalışıyoruz. Yani cennette inşallah bunu sevabı netice alır.

-Savaşın kader algınızda etkisi nasıl oldu?

Yani, şimdi savaş tabi kaderin bir parçasıdır. Allah her şeyi yazdı. Ama insanın ihtiyarı var. Yani insan iradesi... İnsan cinayet yaparsa bir ceza alır bunun için, biliyoruz ki iradesi var. Allah'ın bilmesi, (iradeye engel) değil, yani etkilemez. Yani mübaşer, direk bir şekilde etkisi değil, Allah bildikten sonra biz bunu yaptık. Bunun için biz onu yani mesuliyetimiz var. Biz tercih ediyoruz. ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

“...şöyle tam anlatayım, mesela ben bu telefonu alıyorum. Tamam, ben bu telefon Rabbim karşıma çıkarıyor. Bu telefon karşıma çıkması zaten Rabbimin kaderi. Ama bunu benim almam benim tercihim

sonuçta Allah bilir. Allah bize beyin vermiş yani kullan diyor. O kadar Kur'an'da her ayetin sonunu düşünmüyor musunuz, bilmiyor musunuz? Diyor. Mesela düşünüp bilmemiz lazım. O zaman bunu söylüyorsa demek ki bunları yapmamız lazım. Bir tek kader deyip haa valla bu böyleymiş, elimi çekim, hadi savaş oldu, oturayım, bakayım değil yani. ” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

“ Biz Araplar deriz “kadav kadar” her şey Allah’ın kaderiyledir ” (HK. E, 22, öğrenci, Halep kent merkezi)

“Savaş kader. Ders oldu bize. Kadere inanıyorum” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

“Savaş kadar. İnsanların etkisi yoktur. Tamamen kadar olduğunu düşünüyorum. İnsanların yaptıkları kötülüklerin revası olarak bu savaş gelmiş olabilir. Babamı kaybettik, savaşı gördüm orada.

-Kader inancını etkiledi mi?

Yok, asla. ” (FT. K, ev hanımı, 18, Halep merkez)

Şu anda Gaziantep’te Suriyeli bir derneğe bağlı olan dul ve yetim barınma evinde ikamet eden FT. babasını kaybettikten sonra annesi ve kardeşleriyle uzun süre Suriye’de çadır kentlerde kalmıştır. DAESH’ in aralıklarla kampa baskınlar yapması ile endişeye kapılan annesi FT’ yi henüz 12 yaşında iken amcasının oğlu ile evlendirmiştir. FT. 5 sene çocukları olmadığı bahanesiyle eşinin ikinci evliliğini yapması sonrasında boşanarak anne ve kardeşleri ile beraber dul ve yetim evine yerleşmek zorunda kalmıştır. FT.’nin genel sohbet esnasında edindiğimiz bu bilgiler yanında evliliğinin 6 yılı boyunca çadırdan hiç ayrılmadığını ifade etmesi şaşırtıcı bulunmuştur. FT.’nin yaşadıklarına rağmen kararlı ve güçlü görünümü, biraz sert görülebilecek din algısı ayrıca dikkati celbeden özelliklerindendir.

“Evet, bence yani öyle olmuş ve Allah’tan. Bu savaşta bizde bir şey anlatmak istiyor. Evet, tam bir ders. Bazen öyle diyorum ‘bu savaş olduğunda tabii ki Allah(ın) bir kader(i) var yani’ ama bu savaşta neler çektik? Bir olay olmuş ve insanların artık ellerinden şeyler geldi böyle Suriye’de insanlar devremin(devrime) çıktığı zaman (Esed) karşısında. Ama sonra bütün dünyada bu devreme inanmadılar. Biz de yani başaramadık. (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

“Kaderi inanıyordum. Aslında şu anda bir inancımda bir değişiklik olmadı kaderle ilgili, ama bence savaş bizim kaderimiz değildi. Hani oldu? Elimizde gelen bir şey değildi. Ben ağabeyimi kaybettim savaşta, kuzenlerim de vardı, onları da kaybettik, onların kaderinde ölmek, bizim kaderimizde onları kaybetmekti. Ama yani şimdi de ben mesela son zamanlar da takmıyorum fazla kaderi. Ama mesela her şey nasiptir diye düşünüyorum. Hani insan çabalarsa kazanacak? Çabalamazsa hiçbir şey yapamayacak. Bu yüzden

bilmiyorum. Farklı düşünüyorum, farklı düşünmüyorum bilmiyorum” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

BB. savaşın ve yaşananların Allah’ın kaderi olduğu ve aslında ders alınması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak devrimin ilk zamanlarda gösterilen inancın zamanla kaybolmaya başladığını ve önceki umutlarının kalmadığını düşünmektedir. DA.’nın mülakatta sorulara verdiği yanıtlardaki sorgulayıcı yaklaşımı kaderle ilgili ifadesinde de görülmekte önceden kadere inandığını ama şimdi kader anlayışının değiştiğini ifade etmektedir.

“Şimdi bak, bilim tarafından ispat edilmemiş hiçbir şeye inanmam. Bilimsel alt yapılı olmayan hiçbir şeye inanmam.” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

AB. dinler hakkındaki düşüncesinde ifade ettiği gibi kader düşüncesinde de bilimsel bir açıklaması olmadığı için inanmadığını ifade etmektedir.

2.1.3.1.3. Dini inanç ve kimlik

Kimlik, insanın kendisini nasıl gördüğü ve tanımladığı ile ilgili bir süreci ifade eder. Kimlik tek yönlü açıklanamayacak kadar önemli bir olgudur. Psikoloji ve sosyal psikolojinin konusu olmasının yanında, aslında özünde toplumsaldır. Kişisel, sosyal ve kamusal özellikleri bir arada bulundurma özelliğine sahiptir (Kurt, 2008: 137).

Kimlik karşımızda bulunan kişileri ve kendimizi tanımamızı sağlayan bireysel ve toplumsal içeriklere sahip bir tanımlama aracıdır. Yaşam boyu inşa ettiğimiz kimlik yapımız kim olduğumuzun ve farklılıklarımızın izahıdır. Tanıma ve tanımlama içermesi ile birlikte biz ve diğeri ayrımını en net gözlemleyebildiğimiz en ideal kavramdır. Kimlik kavramı tanımlanmasında ‘ben ve öteki’ inin ayrımını içerir bir yapıya haizdir (D. Çelik, 2019: 38). Bauman’ın (1999)’... Her şey bir yana, kendimi, her biri farklı insanlar arasında ve farklı mekânlarda olmak üzere, oynadığım birçok farklı rolün bir toplamı gibi hissetmeye başlarım. Peki ama bunları bağlayan bir şey var mıdır? Sonuçta ben - Gerçek, hakiki "Ben"- Kimim? ” (Bauman, 1999: 236) diye ifade edip sorduğu şeyin cevabını barındıran içeriği büyük sözcük “kimlik” tir. Bazı kimlikler bize yapışmış gibidir; siyah ya da beyaz oluşumuz, Afrikalı veya Amerikalı oluşumuz, Türk, Kürt, Arap oluşumuz gibi ama bazı kimliklerimiz değişebilir. Örneğin kişi Müslümanken başka bir dine geçebilir veya ateist olabilir. Sarup’un ifadesiyle kimlik “verili, statik” olmanın yanında

“dinamik” yapıda sosyal ve kişisel etkilerle değişiklik de gösterebilmektedir (D. Çelik, 2019: 39).

Görüşmelerde katılımcılara kendilerini kimlik olarak tanımlamaları durumunda tercihleri sorulmuştur. Katılımcıların büyük kısmının öncelikli kimlik olarak Müslüman(inanç) kimliğini tercih ettikleri ifadelerinde görülmektedir.

“Müslüman tabi ki. Yani ben Arabım evet ama belki bir dedem var ya o Arap, Arap ya hem de bir ninem var o gerçek Arap değil ama hep ben Müslümanım. ” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

BD. hangi toplum ve ırktan olursa olsun, dini kimliğin ortak tek referans olması durumunun önemine dikkat çekmektedir.

Katılımcılardan bazılarının Müslüman olduklarının açık olduğunu bu nedenle milli veya etnik kimliğini öncelediklerini ifadelerde görmek mümkündür.

“Suriyeliyim. Müslümanım. Arap’ım. : Müslüman dersin mesela hepimiz Müslümanız. Ama nerelisin mesela Suriyeliyim. ” (AD. E, 24, öğrenci /aşçı, Menbiç merkez)

Herhangi bir dini kimlik kabul etmediğini ifade eden AB. nin Türkiye kökenli oluşunu vurguladığı, ulusal, etnik ve yerel kimliğini öncelediği görülmektedir:

“Benim kimliğim Suriyeli. Ben Arap olduğum için gurur duyuyorum. Yani Urfalı kökenli Arap’ım. Yani Urfa Araplarından ” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

Önce insan

Bunun yanında bazı katılımcılar kimlik olarak “insan olmak” noktasındaki vurguları dikkat çekmektedir.

“Yani savaştan önce sadece Suriyeli olduğumu düşünürdüm, çünkü zaten öğretilen buydu. Hani en önemlisi Esed’e destekçi olmamak bu savaştan önce. Ama savaştan sonra ilk olarak insan olduğumu tanıtırm bu yaşadıklarımızdan dolayı. Hani mesela önce internet üzerinden bir şeyler takip ettiğimizde hissetmiyoruz(yaşananları), hani gerçekten onlar zor şey yaşıyorlar. Ama savaştan sonra; mesela Somali de bir açlık oluyor, şimdi aynı acıyı biz çektiğimiz için artık hissediyoruz. İlk önce işte insan, sonra Müslüman, sonra da Arap olduğumu tanıtırm. ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

ÖM. insan olma bilincinin ve insana karşı duyarlılığın gelişmesinin uzaktan izlemekle olmadığını, ancak insanlık dışı muameleye tabii tutulduğunda ve insanca yaşam hakkının

ihlali ile insan olarak kabul görmemenin ne kadar önemli olduğunu bizzat yaşayarak öğrendiğini ifade etmektedir. Bu noktada savaşın insandaki kimlik algısına etki edebileceği görülmektedir. Katılımcı gazeteci olması sebebiyle bizzat savaşı ve sonuçlarını hala içerden gözlemlemekte ve yaşamaktadır.

“Aslında şöyle bir şey... Ben şöyle tanıtmak isterim sürekli; ‘ben bir insanım!’ Hani bir yere tabi değilim. Hani bir yer de işte şey değilim. Bir insana hani Müslüman olduğu için veya işte kapalı olduğu için, ya da erkek olduğu için, ya da kadın olduğu için insan gibi davranmıyorsun. Sonuçta insan olduğu için hani... O yüzden işte ben bir anneyim; insanım ama bir anneyim, sonra hani ilk görevim bu, işte Arap olduğuma veya Suriye’den geldiğime hiç inanmıyorum. Hani buna inanmakta istemiyorum aslında, çünkü hani mesela benim çocuğum Suriye vatandaşı değil, Suriye’de resmi evliliğimiz yok. Çünkü oğlumuzu Suriye vatandaşlığını vermek istemiyorum. Orada insan olduğuna inanmıyorlar, insan gibi davranmıyorlar sana, hayvan gibi davranıyorlar. O yüzden hani Suriyeli olmak istemem hiçbir de. Türk vatandaşlarına zaten geçtiğimde 18 yaşın altında geçtiğim için Suriyeli olduğum kanunda görünmüyor. Sadece Türk olduğum görünüyor. Ben le çocuğum Suriye’ye girmemiz yasak. Şu an için” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FT. Suriye’de yaşadıkları zulmün onların insan olarak görülmediği için uygulandığı düşüncesindedir. Ve kimliği ne olursa olsun ilk önce insan olarak görülmeleri gerektiğini dile getirmektedir. FT. tıpkı ÖM.’nin ifade ettiği dünyadaki insanlık dışı muamele gören mazlum insanları izlerken değil, aynı acıyı bizzat tecrübe edince insan kimliğinin önemini anladıklarını ifade etmektedir. İnsan olarak kabul edilmediği bir yere ait olamadığını ve sonuçta Arap ve Suriyeli olmaya asla inanmadığını ifade etmektedir.

“Kimliğim insan. Savaştan sonra ben hiç kimsenin ne ırkına ne dinine göre bakmıyorum. Benim için önemli insan olsun. Hani bazen nerelisin deyince ben, yani Suriyeli demekte istemiyorum. Arap demek istemedim, Müslüman da demek istemiyorum insanım yani herkes böyle. Çünkü ne zaman Müslüman desen başka, mesela diyelim ki karşıdaki kişi ateist veya Hristiyan sana başka bir şekilde davranıyor. Arap da olsa diyelim ki Kürt veya Türk, yani başka bir şekilde davranacak. Suriyeli de mesela Türk olabilir, Alman olabilir yine de hani ön yargılıda olup, başka bir şekilde davranacak. Ama ne zaman sen insanlara ben insanım desen ve hani merak etmeyecek zaten belki merak ederse de tahmin edemeyecek. Tamam, ben insanım öyle bana davran. ” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Kimlik farklılıkları aynı zamanda önyargı ve dışlayıcı davranışlara neden olabilmektedir (Yaşar, 2014: 43). DA. yukarıdaki sözleri ile belli bir kimliğin anlaşılmasının yargısal bakış açısına ve kategorize etmeye sebep olacağını belirtmektedir. Katılımcı tüm

insanların eşit görülmesi gerektiğini, Müslüman, Suriyeli, Arap gibi dini, etnik ve milli kimlikleri öncellemenin ayrıştırıcı olduğunu ifade etmektedir.

Kimliğin farkına varmak

Bir katılımcı kimlik algısında İslam kimliği ve milli kimliğe ilişkin değerlendirmede bulunmuştur.

“Ya ilk önce Müslüman elbette Allah bir abid yani, abid ne demek? ‘Kul’ ve Müslüman. Ondan sonra Arap’ım, ondan sonra Suriyeliyim. Ondan sonra yani. yok. Yani benim için Suriye’de milliyet kavramı ile fazla ilgilenmiyorduk, yani hüviyet ne demek? Bir kişi milliyet kişiliği yoktu ya da vardı, sadece kelimeler vardı, sözler vardı okulda yani ezberliyorduk, Hiçbir şey anlamıyorduk ve kimse yani önem vermiyordu. Sadece öğretmen ve müdür... Bu şey yüzünden belki Esed’in yaptıkları yüzünden, yani vatan ne demek istiyor deyince vatan bilmiyorum. Yani ne demek olduğunu bilmiyorum. Biz çıktıktan sonra vatanın ne demek olduğunu öğrendik. Mesela ben Türkiye’yi çok seviyordum savaştan önce, savaş demicem devri (m) diyeceğim. Daha iyi bir kelime yani, devri (m) den önce biz Gaziantep’e geldik bir ziyaret için, seyahat, sonra geri döndük Türkiye’den. Türkiye’yi çok sevdim. Tekrar gitmek istedim falan böyle duyguları hissettim. Ama gerçek gelince yani savaş olduktan sonra devri (m) olduktan sonra ve mecbur kaldıktan sonra çıkmalıyız. Babam orada kaldı, hastanelerde çalışıyordu ama bizim için çok korkuyordu. Yani daha emniyetli bir yere götürülmemizi istedi. Çünkü onları tehdit ediyorlardı. Sizin eşinizi, evlatlarını öldüreceğiz diye. Çünkü o özgürlerle çalışıyor. Babam yanıma gelince ‘-siz Türkiye gideceksiniz’. Dedi. Ben çok korktum. ‘Nasıl ben Türkiye’ye gidicem’ ben Türkiye’yi çok seviyordum ama bu farklı bir duygu yani ben gideceğim ama tekrar dönebilecek miyim acaba?

- Suriyeli olduğunu o zaman mı fark ettin?

Aynen o zaman fark ettim yani Suriye’yi nasıl bırakacağım acaba tekrar vatanıma dönebilecek miyim? Halep’i görebilecek miyim? Yoksa bu son mu oldu? Çok korktum, çok büyük bir duyguymuş. Yani vatan ne kaybettikten sonra anladım (kimlik) ne demek olduğunu. Bütün arkadaşlarım aynı şeyi düşünüyorlar. Yani önce Suriyeli ne demek bilmiyorduk. “ (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Yukarıdaki ifadeleri ile katılımcı ilk olarak “kul” olmayı ve “Müslüman” olmayı öncelediğini, yaşadığı göçle beraber kimliğini sorgulamaya başladığını, vatan sevgisi ve milli kimliğinin göç/savaş sonrası farkına vardığını “Suriyeline demek bilmiyorduk” ifadeleri ile anlatmaktadır.

2.1.3.1.4. Ölüm, ölüm sonrası ve hesap-ceza inancı

Katılımcıların genel olarak ölüm ve sonrasını, adaletin yerine gelmesi ve hak sahibine hakkının iade edilmesi düşüncesiyle rahatlatıcı bir etken olarak gördüklerini ve bu dünyanın sınav yeri olduğu düşüncesine vurgu yaptıklarını görmek mümkündür. Katılımcıların bir kısmı, Suriye’de yaşanan onlarca zulmü ve soykırımı gerçekleştiren zalimlerin, hiçbir karşılık görmeden yaşasalar da öte dünyada mutlaka ceza verileceği düşüncesi ile rahatlamaktadırlar.

“Ölüm ve ahiret. Yani ölüm tabi herkesin nihayeti. Ama ölüm bir vesile bir köprü gibi. Yani biz ölümden sonra ahirete gideceğiz. Yani ne yaptıksa onunla hesaba çekileceğiz ahirette. Ölüm... Ahiret inancı rahatlatıyor. Çünkü biz bakıyoruz ki çok zalim insanlar var. Bakıyoruz ki bir ceza almadılar. Yani bu zulümdür. Ama ahiret olunca, ahirete geçince orada adil bir ceza alır. ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

“Ahiret ve ölüm bence çok güzel mesela. Çünkü herkes artık hak ettiğini buluyor orada. Burada mesela zulmeden çok insan var, hala yaşıyor. O kadar insan öldürüyor, o kadar kötü şeyler yapıyor ama hala yaşıyor. Belki çok da mutlu yaşıyor dünya hayatında, ama ahirette bunu yapamayacak ve gerçekten cezasını görecektir ve bu çok huzur verici bir duygu ve çok güven veriyor. Evet, sonuçta cezasını bulacak. Hepimizin günahı var. Hepimiz günahkârız. Kendimizi düzeltmeye çalıştığımız, şeyler var. Mesela bizim için nimet sağlayan bir şahsı (Allah’ı) görmeye gidiyorsunuz. Yani bence çok güzel bir şey. Bu konuda karamsar bazı insanlar ‘ya bu ölüm konusunu niye açıyorsun diyorlar. Bence çok saçma. Zaten öleceğimizi biliyoruz. Ben şu anda ölebilirim. Ya da bir şeye çok bağlanıyoruz. Tamam, öleceksin. Hani bağlanmak kötü değil, Rabbim bu duyguyu veriyorsa bunu yaşamamız için veriyor. Ama buna da işte sanki ahiret yokmuş gibi, sanki ölüm yokmuş gibi bağlanıp yaşamak yanlış. Sonra aa öldü, şaşıyor. Ne şaşıyorsun, olacak şeye ne şaşıyorsun” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

Katılımcılar adaletin yerini bulması adına ölüm ve sonrasının çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bu durumun katılımcılarda psikolojik rahatlamaya sebep olduğu görülmektedir. AŞ. zaten her insanın öleceğini ve ölümün bir korku unsuru olarak algılanmasının saçma olduğunu düşünmektedir.

Bazı katılımcıların ölüm sonrasına inanmakla beraber, bazı şüpheleri olduğu da görülmektedir. FK. ölümün metafizik yönünü, ancak imani değerler sayesinde tam teslimiyetle kabullenilebildiğini, yoksa “o melek nasıl ölecek” şeklinde cevaplayamadığı soruları olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Yani şimdi şöyle bir şey bazen insan düşünüyor ki gerçekten öleceğiz mi? Öldükten sonra ne olacak? Sonuçta işte bir tane melek zaten ruhumuzu alıyor. O melek nasıl ölecek? Mesela bunları hep düşünüyorum ama bir cevap bulamıyorum sonra evet bide hani kime sorarsan herkes farklı farklı cevaplıyor. Kime inanacaksın bilmiyorsun o yüzden. Yine Allah’ın bir bildiği var diyoruz. Hani inanıyoruz buna...” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

“Tabii ki ahiret var, yani ona çok inanıyorum ve korkuyorum. Çok korkutuyor ama elimden geleni yapıyorum gerçekten. ” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

“Ben bunların (kötülük yapanların) cezalarını çekeceklerine inanıyorum, ancak ben zulmü gözümün önünde görünce tutamam kendimi, kendimi tehlikeye bile atarım. Türklerle böyle bir olayım olmuştu. Kaç defa işte. Kendimi hemen ortaya attım. ” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

NR. ölüm ve sonrası hakkında düşünmekten korktuğunu ama inandığını, MH. ise hesap ve cezaya inanmakla birlikte “nasıl olsa öbür dünyada hesap verecek” diye zulme sessiz kalamayacağını, haksızlığa dayanamadığını ve müdahale ettiğini ve edeceğini beyan etmektedir.

“Ölüm... Mesela çocuklar korkuyorlardı bomba falan sesi duyince ben Halep’teyken. Babam doktor ve hastaneler de yani Halep’te 2 kısma ayrılmış, Özgür’ler için ve Esed için. Babam orada bizden ayrı kalıyordu hastanelerde. Biz başka bir eve taşındık. Çünkü evimize gidersek bizi öldüreceklerdi bulurlarsa, akrabalarımızın evine gittik, orada yaşıyorduk. Her gün uçaklar görüyorduk, bombalar atıyordu. Annem bana şey dedi, ‘ hatıralarını deftere yaz, daha sonraki insanlar yaşadıklarını öğreysin’ diye. Açtım defterimi 9 10 yaşındaydım, hatırlamıyorum hatıralarımı yazıyordum. Bütün devrimi defterlere yazdım. Düşündüm eğer bir gün üzerimize bomba düşerse elbet biri bu defteri bulacak. Hikâyemi anlayacak bilecek, şimdi hatırlıyorum yani hiç korkmuyor muydum ben ölümünden? Hayır, yani her gün mesela açınca gözlerimi her sabah bakıyorum, hala üstümüzde taş (tavan) var. Taş çökmedi yani çok şükür böyle diyordum. ” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH. ölümü tecrübe ettiğinde çok küçük olduğunu, kimliğin ilk oluştuğu yer olan ailede ölümü anlamaya dair yaşadıklarını ifade etmektedir. Ölse bile yaşadıklarını yazarak insanlara duyurma umudu taşımaktadır. Savaşta bombalar altında geçen çocukluk hatıraları travmatik bir süreç olması beklense de ailedeki inanç yapısının etkisi çocukta güven ve şükür şeklinde tezahür etmiştir.

Ölüm ve şehadet inancı

Katılımcıların bir kısmının ölümü tanımlarken şehadet üzerinden değerlendirmeleri dikkat çekmektedir.

“Ölüm hak bir şey. Yani ölüm savaşta gelmezse bir gün illaki gelecek.

- Ölümünden korktun mu?

Korkmadım ben şimdi aileme diyorum, keşke savaşa girsek. Mesela Filistin’e gitsek Suriye’ye geri dönsək, hiç sıkıntı olmaz. Benim askerliğim var şimdi keşke şey diyorum Suriye tarafına gönderseler. Allah işte kısmetse olacak ” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Ya benim babam ölmüştü. Babam şehit oldu. Halep’te şehit, savaşta vuruldu. Ben o vakit küçüktüm yani 10, 11 yaşındaydım hatırlamıyorum... Ama babam yeniden gelmeyecek. Önce inanmadım. Belki yarın gelecek, belki bir hafta sonra gelecek diye belki. Önce anlamadım sonra bildim anladım. Biz biliyoruz, şehitler yaşıyorlar ben ona dua ediyorum, ölmek hak hem de hepimiz öleceğiz. Bunu biliyorum başka bi şey yapmayacağız. ” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

Ölüm insan için anlamlandırılması zor bir olaydır. İnanç, ölümü anlamlandırmada çok önemli bir işleve sahiptir. Katılımcıların yaşları çok genç olmasına rağmen, zihin dünyalarında ölümü (şehadeti) olumlu bir şekilde anlamlandırdıkları görülmektedir. Birçoğu yakınlarını kaybettikleri halde, erdemle ölümün bahşedilmesini bir şeref olarak karşılamaktadırlar. Sevdiklerini ve çok yakınlarını kaybetme durumunun, şehadet düşüncesiyle mutluluk, gurur ve şeref duyma sebebi olarak algılandığı görülmektedir.

Dünyanın her yerindeki Müslüman toplumların hafızasında önemli yere sahip olan şehadet düşüncesi insanı hayrete düşürecek etkilere sahip bir olgudur. Bunun en yakın örneği 15 Temmuz darbe girişiminde şehit düşen onlarca kahramanın yakınlarının ifadelerinde de görülmektedir (Balcı, 2020).

2.1.3.2. İbadet (ritüel) ve dini pratik boyutu

2.1.3.2.2. Dini yaşam (namaz, oruç, Kur’an okuma, dua)

İbadet yaşamına ilişkin sorulan sorulara katılımcıların büyük çoğunun namaz, Kur’an okuma, dua etme, oruç gibi İslam dininin müntesiplerinden beklediği dini vecibeleri konusunda hassas oldukları görülmüştür. Bunun yanında namaz kılmadığını, aksattığını, bazen kazaya bıraktığını, sadece ramazan ayında namaz kıldığını, Kur’an pek okumadığını, dindarlıkta ahlaki ibadetlerden daha önemli gördüğünü ifade eden gençler bulunmaktadır.

“Namaz vardır. Her vakit kılıyorum. Kaza yok vaktinde yani. Her ramazan oruç tutuyorum. Hatta her gün Kur’an bir sayfa okuyorum ve cuma günü Kehf suresi okuyorum. (HL. E, öğrenci/tezgâhtar, 21, Deyrizor merkez)

“Namazımı kılıyorum. Orucumu da elinde geldiği kadar şey yaparım. Farzlara dikkat ediyorum, bazen istemeden unutuyor ya da bir şeyle meşgul oluyorum ama yani bırakmam yani bir gün mesela kılmadım diğer gün devam ederim (kaza) öyle sürekli. ” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Butun şeyler, namaz ve oruç ve zekât her şey inanıyorum ve güzel bir şekil inşallah yapıyorum. Elhamdulillah. Zaten ailem böyle yetiştirdi beni, (bana) böyle söyledi : ‘AH. sen namaz kılmalısın’ ve küçükken ben camiye gidiyordum. Bu yüzden dini görevlerimi normal bir şekil(de) yapıyorum. Zaten her gün camiye gidiyorum.” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

“Tabi ki oruç tutuyorum çok şükür, hepsini tutuyorum ramazanda, Kur’an da okuyorum. Ramazanda yani namaz bir ay kalıyorum ondan sonra bir şey oluyor bırakıyorum onun için ben çok şey suçu(pişmanlık) çekiyorum” (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

Baskı altında ibadet yaşamının zorluklarını dile getiren ÖM. dindarlığı yüksek olan kişilerin fark edildiği takdirde yok edildiği bir ülkedeki ibadet yaşamına ilişkin şunları söylemektedir:

“Şimdi en çok hani. Ya eskiden Suriyeli birisi camiye çok gittiğinde sürekli adı kaydediliyor, camiye çok sık ziyaret ederse yok oluyor kişi hani. Çünkü işte bir şeyler peşinde, sadece namaza giden değil, hani derslere katılan veya işte aktif olarak camide bir şey (dersler) yapan yok oluyor. Bir de hani ben bir namaz kıldığımda veya bir oruç tuttuğumda veya işte bir sadaka verdiğimde insanlar ama bu öyle yapıyor diye değil. Hani dini olarak hani görevimi yerine getiriyorum. ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

ÖM. Suriye’de dini yaşama ilişkin nasıl bir korku yerleştirildiğini dile getirmektedir. Bu durum camii ve dini hayatın sürekli gözetleniyor olmasının insanlardaki dini yaşam algısında gerilim oluşturmada önemli bir etkidir. Bu durum Foucault ve Bentham’ın “panoptikon” tipleştirilmesini hatırlatmaktadır. Ayrıca ÖM. ibadetlerini insanlar için değil, kulluk görevlerini yerine getirmek için yaptığını ifade etmektedir.

Dini görevler ve ibadetler konusunda mantık ölçüsünden baktığını ifade eden DA. ibadet hayatına dair sözlerinde;

“Eee namazlarımı ben 4 seneden beri kılmıyorum. Hani açılmadan önce de kılmıyordum. Ama oruç tutuyorum, Kur’an okuyorum

- Hadisler falan okur musun?

Hadisler, evet ve ama tüm hadisler(i) değil. Hani benim mantığıma gelen (uyan) hadisleri okuyorum.

- Özellikle okuduğun hadis yazarları falan mı var mı?

Ben kendim okuyup kendim yorumluyorum. Dediğim gibi bazı hadisler için bunlar doğru hadisler diyorlar ama benim mantığıma gelmeyince ben bu hadisleri almıyorum.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Kur'an'ı ve mantığına uygun olan hadisler okuduğunu, namaz kılmadığını, başörtüsü takmadığını ve hadisler mantığına uymuyorsa kabul etmediğini ancak oruçlarını tuttuğunu ifade etmektedir.

“Mesela şimdi oruç tutuyoruz, namaz da kılıyoruz, Kur'an ben pek okumuyorum. Ramazan'da ama okuyorum, birkaç sure, ayet ezberledim. Aslında ben pek ibadetler yapmıyorum nedenini de bilmiyorum. Mesela ben açık biriyim, başımı kapatmıyorum öyle. Nedenini pek bilmiyorum. Şimdi vakti değil gibi hissediyorum. Sonradan, namazım düzelene kadar ve kalbimde böyle çok saf olana kadar. O zaman çok iyi olacağı belki. ” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

“Mesela şey, her zaman mesela şey 'kehf' okuyorum, Kur'an okuyorum. Namaz öyle her zaman yapmıyorum, biraz şey bırakıyorum bazen. Başka. Mesela her sabah adı ne? Ya sabah ve akşam için bir şeyler okuyoruz (tesbihat), bunları yapıyorum. Yani bence niyet. En önemli ben hiç kimseye kötülük yapmayacağım ki hiç kimse bana kötülük yapmasın. Ben yapmadığım için bana yapmaz.” (SL. K, 22, öğrenci, Şam merkez)

NR. ibadet konusunda; oruç tuttuğunu ancak namaz kılmak, örtünmek gibi ibadetleri yerine getirmediğini ve böyle bir karar için zamana ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. NR. dini uygulamadaki eksikliğin kendisinden kaynaklandığını, ama nedenini anlamadığını dile getirmektedir. NR. DA. dan farklı şekilde dini uygulamadaki eksikliğini akla uygun olmadığı düşüncesi ile değil kendi zafiyeti ile izah etmekte ve meşrulaştırmamaktadır. SL. ise namaz ve tesettür eksikleri olsa da önemli olanın niyetin iyi olması ve kötülük yapmamak olduğunu ifade etmektedir. Buradaki üç katılımcının yaklaşımında ilk olarak dini uygulamalara akılcı yaklaşım, diğeri uygulamaların gerekli görüp ihmal-kârlık yapma, son olarak uygulama eksikleri olsa da kalp temizliğinin daha önemli olduğu şeklinde farklılıkları olduğu görülmektedir.

- Namazlarımı aksatıyorum, dedin, peki oruç?

Hayır, tutmuyorum. Yanı, Allah affetsin. Kalk diyen yok, başımızda kimse yok. Cumaları eskiden kılardım. Fakat uzun süredir gitmiyorum. Kur'an'da okumuyorum. Zaten okur-yazarlığım yok. ” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

MH. ailede tek erkek, babası vefat etmiş, annesi ve kız kardeşleri dul ve yetim barınma evlerine yerleştirilmiş, ancak kendisi ergen olması nedeniyle barınma evine alınmamış ve aileden ayrılmak zorunda kalmış. Türkçe öğrenmemiş. Kısa dönemli işlerde çalışmış ve yaşı küçük olduğu için yıllarca emeği kullanılmış. Bu gibi nedenlerle Türklere karşı yargılı. Defalarca görüşmeden sonra mülakat yapmaya ikna edilebilmiştir. Şu anda annesi ve kız kardeşleri ile zor şartlarda yaşamlarını sürdürmektedirler.

MH. ibadet yaşamındaki eksikliğin sebebini “Allah affetsin. Kalk diyen yok, başımızda” sözleri ile dile getirmektedir. Bu durum dini hayatın oluşumu ve devamında destek ve nasihatın yani cemaat etkisinin önemli olduğu ve yalnız kalmanın dini yaşamı olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Cemaatleşme dini uygulamalarda en önemli motivasyon kaynağı olması nedeniyle İslam dininde birçok ibadetın uygulanmasında cemaat halinde yapılması gerekli görülmüş ve teşvik edilmiştir. Modernleşme süreciyle beraber bireyselleşmenin artışı dini uygulamalarda değişimin yaşanmasını beraberinde getirmiştir (Yusuf, 2017).

Dini yaşamının önceden daha iyi olduğunu ifade eden bir katılımcı “keşke eskiye dönseydim” dediği göç sonrası dini yaşamına ilişkin şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Önce veya bu işe girmeden önce çok farklıydı. Burada çok değiştim. Keşke eskilere dönebilseydim. Sürekli bu düşünce var. Manevi olarak bir şey bilmiyorlar yani dini olarak. Mesela sürekli ben namazı kıldığımda sadece farzları değil sünneti de kılıyordum, ama şu an için sadece farzları kılıyorum 2 yıldır. Mesela giydiğim giysiler benim için iyi olmadığını biliyorum. Değiştirmeye çalışıyorum, değişemiyorum. Kur'an çok okumuyorum. O yüzden de kendimi suçluyorum sürekli. Öyle Allah bize hidayet etsin. (hüzünlü bir gülümseme ile dua ediyor)

- Namazları düzenli kıldığını söyledin ama Kazaya bırakıyor musun?

Kılıyorum sadece farzları kılıyorum. Kazaya değil ama geç kılıyorum bazen

- Ama eksiklerim var diyorsun?

Evet. Hani şöyle bir şey düşünüyorum, geçen eşimle konuşuyordum. Eğer kıyamet koparsa, Allah'ın karşısına çıkabilecek misin? Diye sordum eşime. Evet, çıkabileceğim, hani bir sürü eksik şeyler yapıyoruz ama hiç kimseye zulmetmedik işte. Kimsenin hakkını yemedik işte bir sürü kötü söz yapmadık. O yüzden, hani Allah'ın karşısında... Evet, insani görevimden rahat olacağım ama ibadetlerim çok iyi olmadığı için Allah belki affeder bizi. Ama rahat olacağım inşallah Allah'ın karşısına çıkarsam.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FK. göç sonrası ibadet yaşamında değişim yaşadığını ifade etmiş ve yaşadığı gerileyişin oluşturduğu baskıyı, “eksik şeyler yapıyoruz ama hiç kimseye zulmetmedik işte. Kimsenin hakkını yemedik işte bir sürü kötü söz yapmadık” şeklinde ahlaki olarak iyi olduğu düşüncesiyle telafi etmektedir.

AB ise ibadetlerin yoga yapmaktan farksız sadece gelenek gibi şeyler olduğu düşüncesindedir.

“- Dinin bu ibadet yönüyle ilgili, namaz oruç gibi ibadet yönüyle ilgili düşüncen nedir?”

Ritüel ve törenlerden ibaret. Başka bir şey değil. Hobi, Yoga yapmanın bir farkı yok. Namazlar falan bunlar bir gelenek gibi şeyler.” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

Kur'an okuma

Katılımcılara Kur'an okuma konusunda sorulan sorulara neredeyse tamamının Kur'an okuduğu ve bazılarının hafızlık yaptığı, bir kısmı sıklıkla okurken, bir kısmının çok düzenli okuyamadığına dair ifadeler görülmektedir. Ayrıca Kur'an okuma noktasında değişim olduğunu ve eskiye oranla daha az zaman ayırabildikleri şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca katılımcıların Kur'an'ı okurken anladıklarını ifadelerinde görmek mümkündür.

“Kur'an hafızıyım zaten evet, sürekli okuyorum ama bazı günler yani çok aktif okumuyorum belki. Ama başka bir günde kaçırdığım günleri tekrar telafi yapmaya çalışıyorum. Yani her zaman değil bazı günlerde okumuyorum bu gerçek. Ama hafızlık (ezberi korumak) için her zaman okumak zorundayım. Yani şimdi bir öğretmenle telefonla ezber yapıyoruz 3 gün. Eskiden bir gündü.” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

“Evet tabii. Virt var. Her gün yarım cüz yani 10 sayfalık falan.

-Düşünerek ve anlayarak mı okursun?

Şimdi, son 2 yıldır bir az daha düşünüyorum (okurken). Eee tefekkür gibi, anlamak için. Meal de okuyorum.

-Sizde de mi meal var?

Hayır, tefsir. Yoksa meal demiyoruz ama yani. Tefsir.” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

“Evet. Her gün, dokuzuncu sınıfa kadar zaten okumuştum, tecvidi bile bir az öğrenmiştim. Okuyabiliyorum her gün düzenli olarak ve anlayarak Kur’anı okuyorum. ” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

Katılımcılardan ve sahada edindiğimiz bilgilere göre, Suriye’de ilköğretimden itibaren okul müfredatında Kur’an öğretimi yapılmaktadır. Bu nedenle her Müslüman çocuk, eğitim öğretimle beraber Kur’an okumayı öğrenmektedir. Suriyelilere ait Kur’an eğitimi veren dernekler ziyaret edilmiş, Kur’an bilmediği için Kur’an öğrenmeye gelen çok sayıda yetişkinle karşılaşılmış ve bu durum Suriye’de ilkokuldan itibaren Kur’an eğitimi verildiği bilgisine tezat görülmüştür. Meselenin Kur’an öğretmenlerine sorulmasına karşın Kur’an öğrenimi gören bu kişilerin Suriye’deyken okula hiç gitmedikleri ya da çok az gittikleri için Kur’an’ı öğrenemedikleri şeklinde açıklanmıştır.

Dua etmek

İslam dini ve diğer dinler açısından çok önem verilen dua etme ihtiyacı, insanda var olan “fitri” bir özellik olarak görülmektedir. Her insan çok yoğun acziyet ve ihtiyaç durumlarında dua edebilmektedir. İslam dininde kardeşleri ve tüm ümmet için, ana baba ve evlat için, hoca ve talebe için vs. dua etme öğretisiyle kişisel olmanın yanında içtimai içerikler taşıyan bir ibadettir (Şimşek, 1990: 417). Dua ifadelerindeki “tüm inanlara, tüm geçmişimize, cümlemize, tüm ümmete” gibi sözcükler duanın toplumsal duyarlılık açısından öneminin göstergesidir.

Katılımcıların yaşamında dua etmenin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Diğer ibadetlerini aksatan katılımcıların da dua ibadetini ihmal etmedikleri görülmektedir. Özel mekân ve hazırlık gerektirmemesi nedeniyle dua ibadeti her durumda yapılabilir. Ancak belli vakitlerin duanın kabulü için çok daha önemli olduğunu ve bu vakitlerde dua etmeye çalıştıklarını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır.

Dua ederken; talepleri Allahtan isteme, sığınma ihtiyacı duyma, doğru yolda olmayı dileme, şükretmek için, içinden geldiği için, vefat eden yakınları için, haksızlığa uğramaktan korunma, kızgınlık ve mahrumiyetlerini şikâyet etme, Suriye’deki

mazlumların kurtuluşu ve zulmün bitmesini istemek gibi sebeplerle dua ettikleri görülmektedir. Ayrıca her durumda ve zamanda dua ettikleri, duanın günlük yaşamlarında çok önemli bir yere sahip olduğu ve dua etmenin psikolojik rahatlama sebebi olarak görüldüğü, duanın çok güçlü bir ibadet olduğu, mutlaka kabul edileceği ve kaderi dahi değiştirebileceği şeklinde inanca sahip oldukları ifadelerde görülmektedir.

“Evet, dua ederim, Ruhu(rahatlama) için dua ederim. Bir dua hocam, dua kader değiştirebilir. Dua Allah’a dua kader değiştirebilir. O yüzden ben çok bir dua ediyorum. “ (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Aslında zor durumda kaldığım zaman... Bir şey kazandığım zaman dua ederim, şükrederim. Her zaman çok mu dua ederim? Yani evet. Sadece ihtiyaç olduğu zaman değil, bazen içimden geliyor, dua ediyorum. Rahatlıyorum dua ettiğim zaman, rahatlıyorum gerçekten. Dua etmeyi seviyorum,” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Evet, çok dua ederim, şu kıyam’ül leyl namazı yok mu? Onu kıldığımda hep dua ediyorum. Ara sıra da teheccüde uyanıp onda da dua ediyorum. Hani biliyorum ki belli bir saatlerde dua çok kabul oluyormuş. Ben özellikle bu saatleri seçip namazlarımı kılıyorum ve dualarımı ediyorum.

- En çok niçin dua ediyorsun?

Kendime, sevdiklerime, anama, babama çok dua ediyorum. Affetsin, hidayet etsin, iyilerle karşılaştırsın. Her şey için de elhamdülillah. ” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Zaman varsa bazen oturuyorum namazdan sonra dua ediyorum. Önce babam için, vefat ettiği için. Sonra ben ve aileme dua ediyorum. Allah kötü bir şey göstermesin. Tüm Müslümanlar için. Allah rahmet eylesin, ölenler için, yaşayanlar için inşallah sonumuzu hayretsin diye ” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“ Dua mesela sabah kalktığım zaman, inşallah her zaman ailem yanımda olsun diye, inşallah onlar her zaman sağlıklı kalsın diye, Suriye’dekiler iyi hayat yaşasınlar diye. Ama şey benim için dua etmiyorum tek ben, tek ben, tek ben diye... Hayır, öyle bir şey yok. Yani ben şeyi düşünüyorum. Ben çok dua ettiğim için annem bana çok dua ettiği için, ben namaz kılmıyorum ama niyetim her zaman insanlara çok iyi olduğu için bana kötü bişey olmaz.” (SL. K, 22, öğrenci, Şam merkez)

SL. Suriye için, ailesi için çok dua ettiğini, sadece kişinin kendisi için dua etmesinin yanlış olduğunu dile getirmektedir. İnsanların birbirlerine yaptığı duaların önemi yanında namaz kılmasa da kimseye kötülük düşünmediği ve herkese dua ettiği için kendisine kötü bir şey olmayacağını düşünmektedir.

“Dua ediyom evet namaz kılarken, ya da birisinden sinirlisem çok dua ederim onun için (kızdığında beddua). Babam ve annem yaptığın yanlış diyolar, eğer o çocuğa bir şey olursa senin yüzünden olur. Ben

de beddua etmiyom ondan sonra. Namaz kılarken namazdan sonra mesela tespih falan yapıyoz, duada ediyoz o zaman. Yine namaz kılarken bir sorun (derdim) olursa namaz da dua ediyom.” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

MD. bazen kızdığı kişilerin aleyhine dua ettiğini ve duanın mutlaka karşılık göreceğini hatırlayınca pişman olduğunu ve bu davranıştan vazgeçtiğini ifade ederken aslında tepkisini dua yoluyla Allaha şikâyet etmekte ve öfkesini frenlemektedir.

“... Bazen doktorlar (üniversite hocaları) Suriyeliyle konuşmam diyor. Bazen de ‘vallahi billahi sen biz de başaramayacaksın’ diyor. Ben ne yapıyorum? Şey gece kalkıyorum ve Allah’a dua ediyorum ya Rab bana tesir ver... Yani, hala üniversitede (ortalama notum) uç nokta dörtte. Güzel bir puan aldım elhamdülillah.” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

AH. üniversitedeki hocalarının ümidini kırıcı ve ötekileştirici davranışları karşısında dua ettiğini ifade etmektedir. Hocalarının dersleri geçemeyeceğini ifade etmelerine rağmen duaları sayesinde çok başarı gösterdiğini düşünmektedir.

“Yani dua söylüyoruz ama Allah mesela hemen kabul etmez. Ama başka zaman ben çok inanıyorum kabul edecek tabi ki ama uygun zamanda. Allahtan bir şey oluyor bazen, şey diyorum ‘ben Allaha çok dua ettim. Niye olmadı?’ Çünkü ne zamanda uygun kendi biliyor.” (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

BB. duanın mutlaka kabul olacağını, kabul edilmediği şeklinde ümitsizlik durumunda, tüm duaların vakti gelince karşılık bulacağı düşüncesi ile rahatladığını ifade etmektedir.

“Ben namazda dua ediyorum. Yani tespih yapmadan önce dua ediyorum. Zor vakitlerde dua ediyorum. O kadar sık demicem, bunu biliyorum. Ama namazda hep yapıyorum. Yani 5 vakit. Ya bu zamanlarda hem şimdi adet oldu. Yani ben bu dualarda diyorum ki ben bu duaları düşünmüyorum bazen... Çünkü ben bunları istiyorum Allahtan her zaman. Allah bana yardımcı olsun, Allah bana yardımcı olsun ben bunu söylüyorum düşünmüyorum bunu. ben bunu böyle sadece söylüyorum.” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

BD.’ye göre, günlük yaşamdaki alışkanlıklarımız gibi ritüeller de, yapılmaya devam ettikçe zamanla sıradanlaşarak, düşünmeden yapılıyor hissi vermektedir. Sabah kalkınca yapmaya başladığımız rutinlerimiz bizim habituslarımızı²² nasıl oluşturuyorsa, bu

²² Habitus kavramına ilişkin Bourdeu’ nun “...sistemler, dönüştürülebilir eğilimler, yapılandırıcı yapılar... Bir orkestradaki gibi orkestra şefinin düzenleyici eylemine gerek duymadan kolektif çalışan yapılar...” şeklinde ifade ettiği rutinleşmiş alışkanlıklardır. Daha baskın yapılar bu alışkanlıklarda değişim oluşturabilmektedir (Elliott, 2017: 193).

durumu dini uygulamalarda görmek mümkün olmaktadır. Dini yaşamın bilgi ve fikretme/akletme temelinden uzaklaştıkça dışsal/şekilsel bir yapıya bürünmesi de bu rutinleşmeyle ilgilidir (Diyanet TV, 2019).

Aşağıdaki ifadesinde Aş. toplumsal bozukluktan etkilenmekten korkmakta, yanlışı doğru görme sapkınlığından ve ancak duayla korunabileceğini düşünmektedir:

“Çok dua ederim. Her zaman. Allah doğru yoldan şaşırtmasın. Yani doğruyu yanlış, yanlışı doğru sanmayalım. Bu çok kötü bir şey çünkü yani doğru yanlış olan şeyi doğruymuş gibi görmek ve ona inanıp onu savunmak çok kötü bir şey bizde cahil oluyoruz bundan. Yani Allah’ım diyorum; ‘doğru olan neyse onu göster bana. Ya da insanların hakkına girecek şekilde onu doğru sanıp onu savunmama izin verme’ mesela ondan çok korkarım. Bir de yani inşallah imanlı ölürüm, hani öyle ruhum gider. Çünkü çabalıyoruz ve hayat çok zorluyor bazen. Hani gerçekten doğru yolda kalmak ya da işte namazlarını kaçırmamak, işte bazı belli başlı ilişkileri, erkekler ya da kızlarla ilişkileri. Çünkü bakıyosun her şey çok normal, her şey o kadar basit ki... İçki içmiş gece, işte kız erkek kız sarmaş dolaş falan çok normal artık, ondan korkuyorum böyle günahlara girmekten. Allah’ım ne olur sen beni nefsimden koru. Çünkü ne kadar olsun nefis var yani oynuyor, hep oyunlar oynuyor bize. Bunu düşünüyorum” (Aş. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

Dini hayatın tercihi

Gençlerden elde edilen bulgular; Suriye’de sosyal çevre, aile, cami ve medrese gibi eğitim kurumlarının dini kimlik inşasında ve dini tercihlerde büyük önemi olduğu yönündedir. Katılımcılar, dini hayat ve ibadetleri noktasında içinde yaşadıkları toplumun etkisini şu ifadelerle açıklamaktadırlar:

“şimdi aslında namaz kılmayı yani lisede tam oturdu. Sonra belki çevremden arkadaşlarımdan, ailemden hem kıldıkları için, ondan belki” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

“ şey önce ailem böyle öğretti. Yani ‘sen bir kızsın. Dini emirlere uyman gerek çünkü İşlam böyle dedi. Yani ben sordum; ‘neden böyle İşlami kurallar’. Onlar da bana açıklama verdi. Yani böyle ikna oldum... ” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“Elbette kendi tercihim. Ben çocukken 6 yaşındayken namazı öğrendim babam ve annemle. Öyle öğretmek değil, görerek yani bir yaş çocuk bile annesi(nin) namaz kıldığı(nı) görünce o da kılacak, sadece görmekle, yani taklitte... Ben hatırlıyorum 6 yaşındaydım, bir hadisi nebevi duydum. şey diyordu; ‘6 yaşında dinini öğretin çocuklarınıza. Sonra 7 yaşında namaz öğrenmeliler kılmalılar, sonra 10 yaşında tam olacak.’ Ben 6 yaşındayken kılıyordum. 7 yaşında hiçbir zaman bırakmayacağım diye, kendime böyle diyordum. O yüzden namaz bir problem olmamış yani, kılıyoruz ama bir adet olarak tabi ki olmamalı. Büyük olduktan sonra anladık, adet değil ki ibadet yani” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Dini hayat tercihinde ailenin önemine değinen HH. sevgi temelinde bir dini hayat tecrübe ettiğini ifade etmektedir. HH. dinin zaten aile içinde uygulandığını ve dini tercihinin ebeveyn davranışlarını izleyerek geliştiğini, önce taklitle yapılan tekrarların sonra anlam kazandığını “adet değil ki ibadet” diye dile getirmektedir.

“... Babam din öğretmeni hem de şeyh oldu. Annemde imam hatip gibi okullar var Suriye’de orada eğitim aldı. Yani ben küçükten beri Kur’an okuyorum. Küçükken başörtüsü falan inanıyordum. 13 yaşındaydım arkadaşlarım, öğretmenin hep din hakkında konuşuyorlar. Ya ben bu ortamda büyüdüm. Ama bunların yanında ben okudum, çalıştım; İslam ne? Okudum. İnançlarım yani ben bunları okudum. Sadece annem diyor da inandım değil. Ben düşündüm, ben araştırdım. Bu benim seçimim. Nikap (yüz örtüsü) ben bunu istedim. Yani ben biliyorum Hz. Aişe bunu kapatıyor ben buna inanıyorum. Hem de ben ilk nikap ben ne zaman kapattım. Belkiii yedinci sınıftım o vakitte istedim. Annem bana; ‘hayır’ dedi ama ben istedim. Ben babama söz verdim, bunu yapacağım dedim. Araştırdım nikap yani farz mı sünnet mi? Sonra ben kabul ettim. Bu bir farz gibi, emir. ” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

BD. kendi araştırmaları yanında, mülakat sırasında sıkça bahsettiği ve özlem duyduğu şehit babasına verdiği sözün gereği olarak, dini pratiklere daha da önem vermektedir. Nikap örtmeyi tercih etmesinde bu durumun etkisi olduğunu, ancak bunun yanında dini okuma ve araştırmalarının da dini hayatında önemli etkilerinin olduğunu dile getirmektedir.

“Dini yaşam. Kendi tercihim. Çünkü şey işte insanlar ÖM. namaz kılıyor desin değil. Hani dedikleri için değil, ben dini olarak görevimi yerine getirdiğim için ibadetlerimi yapıyorum.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

Ailesinin, kendi dini tercihlerine bir etkisinin olmadığını dile getiren ÖM. ise gösterişçi bir dindarlık algısı üzerinden değerlendirme yapmış riya ve ihlas konusuna dikkati celbetmiştir. İnsanların beğenisi adına dini görevlerini yapmayacağını, kendi tercihiyle uyguladığını ifade etmektedir.

Gençler dini tercihlerine dair, içinde bulundukları toplumun öğretici yönüne vurgu yapmakla beraber, dini hayatlarının tamamen kendi tercihleri olduğu şeklindeki ifadelerinin yanında, ailelerin etkisinin yüksek olduğu yönünde değerlendirmeler de bulunmaktadır. Bu durumu Cooley’in ‘ayna benlik’ kuramı üzerinden yorumlamak mümkündür. Ailenin önemli bir yansıma kimlik özelliğine sahip oluşu ve kültür aktarımının ilk kurumu oluşu alınan cevaplarda göze çarpmaktadır.

Dindar insan

Dindar insan tasviri ile ilgili katılımcılara yöneltilen sorularda; katılımcıların dini algılama ve uygulama biçimleri ve kendi dindarlıkları ile olması gerektiğini düşündükleri dindarlık özellikleri noktasındaki düşüncelerini anlamaya çalışmak amaçlanmaktadır.

Cevaplarda dindar insanda olması gereken özelliklere dair yapılan açıklamalarda en sık vurgu; namaz kılmak konusunda yapılmıştır. Namaz kılmak dışında; niyetin ve kalbin temiz olması, inancın sağlam olması, oruç tutmak, dua etmek, kibirli olmamak, temiz ahlaklı olmak, söz ve davranışın uyumlu olması, dürüst olmak, gıybet ve dedikodu yapmamak, beddua etmemek, kendi ile barışık olmak ve insanlara iyilik yapmak gibi vasıflar dindar Müslüman özellikleri olarak ifade edilmektedir.

“Dürüst olmalı, yani sadece lafla söylemek değil, yapmak yani. Mesela İslam’da emanet var, yani sınavda kopya almak yok mesela değil mi? Sen Müslüman(ım) diyorsun, o vakit şimdi çevrimiçi vaktinde, şimdi korona var nasıl kopya yapıyorsun? Sonra ben onlara diyorum ‘bu olmaz ’ diye, ‘haram deme bu yardım etmek’ diyorlar. Yardım etmek mi bu ya? Sen Müslümansan yapmak zorundasın sadece söylemek değil. ‘BD. o kadar şiddetli olma’ tamam ama İslam kabul etmiyor sen neden yapıyorsun? Sen İslam Müslüman diyorsan kendine. Kur’an okuyorsun hem de... Whatsapp var ya her gün bir şey her gün story, durum, sen Allah diye konuşuyorsun. Önce kendine etki etmesi lazım. Ama yani ben de yanlışlar yapıyorum bazen.” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

BD. Müslüman olduğunu iddia eden kimsenin, dinin gereklerini yerine getirmede hassas olmasının, söz ve davranışlarının çelişmemesinin önemini heyecanlı ifadelerle anlatmaktadır. Ayrıca BD. kişilerin yaptıkları yanlışlara meşruluk kazandırmaya çalışmalarına “kopya haram deme! bu yardım etmek diyorlar” sözüyle tepki göstermektedir.

“Bilmiyorum. Benle yaşıt, benden büyük ve küçük gençler internet kuşağız. Öyle çok iyi namazımı kılıyorum diyen birini bulamazsın. Bizimle 25 tane çalışan Suriyeli genç var. Bunlardan namazını kılan anca 2 kişi falan var.” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

“En önemli namaz, dürüst, yalan söylemez. İnsanlara karşı iyi yapmak. Her zaman Kur’an okumalı. Ramazan(da) oruç tutmalı. Başka... Yani Allah emretti(ği) her şey yapmalı... Evet, ahlak yani tabi ki önemli. Zaten namaz kılan kişiler ahlaklı ve iyi olmuş olacak. Allah’a yakın olduğu için ahlâkı iyi olacak. (SL. K, 22, öğrenci, Şam merkez)

Kendilerinin namaz kılamadıklarını ifade eden MH. ve SL. ilginç şekilde dindarlıkta en önemli ölçü olarak namazı görmektedirler. SL. namazın zaten kişiyi Allaha yaklaştıracığını ve Allah’a yakın olan kişinin iyi insan olacağını ifade etmektedir.

“Hümanist olarak düşünüyorum. Nasıl davranılmak istiyorsam o şekilde de insanlara davranıyorum. İnsanı düşünüyorum. Hiç dinle bir alakası yok bunun. Tamamen hümanist olarak, insan olarak görüyorum.” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

AB. ise dindar insanlar için dindarlık ve dinle alakalı değil, kişisel ve hümanistçe tutumlara sahip insanlar olarak değerlendirmektedir. İnsandan beklenenin erdemli olmak, kendisine davranılması gerektiği gibi başkalarına davranmak olduğunu ve bunları dinle ilişkilendirmediğini ifade etmektedir.

2.1.3.2.3. Dini açıdan kendini değerlendirme

Dini yaşamda kişilerin dindarlık yapıları farklı olmakla birlikte her bir bireyde veya grupta değişim gözlemlenebilir. Tekçi bir algıya sahip, ferdi ya da grupsal bir dini yorumlama biçimi, içinde bulunulan sosyal ortamın etkisi ile modern, kapsayıcı ve yargısız bir dini anlayışa dönüşebilmekte veya tam tersi olabilmektedir. Zira sosyal hareketlilik ve değişim dini olumlu veya olumsuz etkilemektedir. Ve bu dönüşüm sürecinin merkezinde ise her daim insan yer almaktadır (Okumuş, 2020: 196).

Katılımcıların büyük kısmının, kendi dindarlıklarını orta seviyede değerlendirdikleri ve mütevazı oldukları görülmektedir. Bir katılımcı ancak dini açıdan nasıl olduğunu Allah’ın bileceği ve değerlendiremeyeceğini ifade etmektedir. “Din benim yaşadığım şekilde” gibi sığ, tekçi ve katı bakış açısı taşımadıkları görülmektedir.

Aşağıdaki ifadesinde bir katılımcı, İslam dininin çok büyük muhtevalara sahip olmasına kıyasla kendi dini durumunu düşük görmektedir:

“Yani çok iyi demeyelim de ama iyi çok şükür. Çünkü dinimiz yani böyle küçük bir din değildir. Çok büyük, hem de çok aşamalar var. İşte bende çok bilgim yok. Düşük yani.” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Bizde Suriye de camiler sadece namaz vaktinde açılırdı. Açık değil sürekli sadece mesela ezan okunuyo açılıyor, namaz kılıyorlar ve çıkıyorlar sonra kapatılıyor tekrardan. Ama burada Türkiye’de işte sürekli açık oluyor. Dersler olabiliyor, caminin içinde ve herkes katılabiliyor. Hani yabancı olursa bile. Ama bizde öyle

bir şey yoktu. Ondan dolayı dini noktada burada orta diyebilirim. Hani insanlar bazen işte dini olarak nasılsın falan dediklerinde işte ben ortayım diyordum ama buna inanmıyordum. Şimdi ama gerçekten yani kendimi orta diyebilirim. Ama nasıl diyebiliriz? Hani çok teşeddütlü birisi değilim hani ne sık işte ne de hiç ibadetini yerine getiriyorsa orta diyebilirim. Namazlarında düzenli ama... “ (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

ÖM. Suriye’deki camilerde iktidar kontrolü dışında dini etkinliklere izin verilmemesi nedeniyle, dini yaşamın rutinleştirildiğini ve kişinin ne kadar dindar olduğunu değerlendirmenin zorluğunu ifade etmektedir. Ancak Türkiye’de dini hayatta özgür bir ortamın olması sebebiyle buradaki dini durumunu değerlendirebilmekte ve dini görevlerini yapma konusunda kendisini orta derecede dindar olarak görmektedir.

“Orta yani, çok dini bir insan ben değilim. Söyleyemem yani. Hatta ‘ben çok dini iyi bir insan (ım)’ böyle söyleyemem. Bazen insanlar diyor, ben ben ben son hayatı kufur(halinde) gidiyor. Ben bilmiyorum. Elhamdülillah “ (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

AH. çok dindarım diyememesini insanın her an değişebileceği düşüncesiyle açıklamaktadır.

“İnsan olarak kendimi çok güçlü biri olarak görüyorum. Din açısından ne orta diyebilirim ne de zayıf. Namazda mesela güçlü görüyorum kendimi. Namazı aksatıyorum ama nasıl söylesem... Yönlendiren yok. Namazını kıl diyen de yok. ” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

“Bence (dindar) değilim. Hayır. ” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

MH. insan olarak çok güçlü olsa da dini konuda çevresinde destek olan olmadığı için dinen çok güçlü olmadığını ifade etmektedir. Dindarlığının yüksek olduğu gözlemlenen AŞ. ise kendisini dindar olarak görmemektedir.

Dini görevleri konusunda eksiklikler

Katılımcıların dini görev konusunda kendilerinde eksiklikler gördükleri ve suçluluk duydukları görülmektedir. Suçluluk duygusuna sebep olan dini eksiklerinin; erkeklerle aynı ortamda oturmak, namazı kaçırmak, namaz kılmamak, makyajla sokağa çıkmak, tesettüre dikkat etmemek, vakti boşa harcamak, kırıncı olmak gibi zafiyetler olduğunu ifade etmektedirler. Bu tür zafiyetler sonucu suçluluk hissine kapıldıklarını ancak insanın mutlaka hataları ve pişmanlıkları olabileceğini ve tövbe ile Allah’ın affediciliğine sığındıklarını dile getirmektedirler.

Bazı katılımcılar dini noktada kusurlu gördükleri davranışları sebebiyle yaşadıkları nedamet duygusunu aşağıdaki sözlerle dile getirmektedirler:

“... bazen çok kötü hissediyorum. Ağladığım bile oluyor. Dini eksiklerim için suçluluk çok hissederim. Mesela diyelim ki namazı kaçırdım ve bu mesela diyelim ki bir şeyle meşguldüm ve namaz gitti. Diyorum ki; ‘şimdi bu ondan önemli miydi? Bu mu yani...’ sonra çok kötü hissediyorum. Mesela bazen ben çok sosyal bir insanım, belki anlamışsındır. Yani insanlarla tanışmayı, konuşmayı severim. Bazen erkeklerle aynı ortam, erkek kızın olduğu ortamlarda oturuyorum, bişeyler yapıyorum diyorum ki; ‘hani böyle yapmasa mıydım’ kendimi yargılıyorum eve gittiğimde. O duygu benim hep aklıma gelir.” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

“Mesela benim bir namazım gitse mesela kılmadım bazen az olur. Ee dedim Allah ya Rab bana yardım et ve mağfiret et ve kesinlikle ben korkacağım yani. Kötü bir şey yaparsam çok pişman olacağım. Namaz, bazen muamelat (insanlarla olan ilişki) insanlara kötü bir şey mesela dedim belki...” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

“Bazı işte hani sen hata yaptığın zaman ya da başka biri. Ama direk yani suçumu bildiğim zaman direk gider namaz kılarım. Allah’ım affeder inşallah geçer. Sonuçta Müslümanız yani insanız illaki bir hata yapacağız” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Namazlarım düzgün bir şekilde kılamıyorum ama utanıyorum. Tabi ki istiyorum, hatta çalışıyorum iyi olmaya.” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

“En çok beni vicdan azabı çektiren ve eksikliğimi gerçekten orada hissediyorum; giyim tarzım, sokakta makyaj sürmem falan yani. Aslında isterim ki ben gerçekten öyle çok tesettürlü bir şekilde çıkmayı. Ama şu içimdeki nefis yok mu? O sürekli dürtüyor. Yok, böyle olman lazım, öyle daha güzel olur ve ben hep yenik düşünüyorum.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Bizim şöyle bir şeyimiz var. Yani ülkemiz ve bütün Müslüman ümmet için sorumluluk hissediyoruz. Yani herhangi bir günah yaptıktan sonra, kötü bir haber duyduğumuz an. ‘Tamam, bu benim kötü günah(ım) yüzünden olmuş.’ Böyle düşünüyoruz yani. Mesela bir hocamız vardı. Bir kız geç geldiğinde derse geç geldiğinde ve sonrasında bir şehit olduğu haberi duyuyorsak, öğretmeni şey diyordu ona: “-Bak, bu şehit olmuş. Senin yüzünden sen geç kalmasaydın o şehit olmayacaktı.” çünkü bütün ümmet(in) yani her ne kadar günahlar varsa o kadar biz daha kötüye gideceğiz. Bütün ümmeti etkileyecek yani böyle düşünüyorum. Mesela ben bir günah yaptıysam Çin’deki Müslümanlar etkilenecek. Hani biz böyle düşünüyoruz. Çünkü bir ayeti kerime var şey diyor. Onu hatırlatmak istiyorum; ‘Allah onlara ceza vermeyecekti. Tövbe istiğfar yaptıkları müddetçe.’ Mesela yılbaşı günü var ya, o en kötü gün oluyor. Yani insanlar (Müslümanlar) çok günahlar yapıyor. O gün şey diye düşünüyoruz biz. Şey yaptım o saatlerde, namaz kılmak istedim. Yani sadece bir ibadet falan değil, Yani Allah bize ceza vermesin için. bazıları hala

istiğfar edenler vardı. Yani onlar yüzünden Müslüman ümmete ceza verme (Allahım) diye.” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Yapılan hataların tüm insanları etkileyecek sonuçları olabileceği, suçluluk duygusu sebebi olabilecek dini ihmallerin ve günahların tüm Müslümanlara zarar verebileceği düşüncesinde olan HH. bu yüzden dindar bir insanın sorumluluklarına dikkat etmesi gerektiğini “...bir günah yaptıysan Çin’deki Müslüman etkilenecek” sözleriyle ifade etmektedir. Hiç tanımadığı bir toplumda yaşanan olumsuzluklarda bile “bu benim yüzümden oluyor” sorgusu ile, her Müslümanın kendi hataları adına çıkarım yapması gerektiği düşüncesine sahiptir.

“Evet çok... eee hani ben birisine böyle yaptım ise kötü bir şey yaptığımda bu İslam’a yüklenecek... yani oyüzden bi yanlışlık yapmıyorum. Eğer yaparsam Müslümanlara İslam’a(zararlı) kötü bi fotoğraf verecek olurum. Bu yüzden böyle bi şey yapmıyorum. (İslam ümmeti algısını zedelememek için duyarlılık) yani bi kötülük yaparsam İslam’a kötü bir fotoğraf verecek. Ben güzel bir fotoğraf vermek istiyorum.” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

İS. dini doğru temsil etmesinin gerekli olduğunu, yapılan yanlışlıkların İslam’a mal edilebileceğini fotoğraf örneği üzerinden ifade etmektedir. Katılımcı utangaç, sessiz, çok konuşmayı sevmeyen, duygularını çizdiği karakalem resimlerle ifade eden bir gençtir.

“Önce suçluluk hissettim ama sonra yok, hissetmedim. ” (DA. K, öğrenci/demek çalışanı, 27, Şam merkez)

Dini uygulamaları terk ettiğini söyleyen DA. başlangıçta suçluluk duygusu olduğunu ama sonra bu duygunun kalmadığını ifade etmektedir. Olumsuz olduğunu düşündüğü şeyleri yaptıkça normal gelmeye başladığını ifade etmektedir. Bu durum kişinin “yaşadığı gibi inanma” durumu olarak ifade edilebilir.

2.1.3.2.4. Emir ve yasaklar (günahlar) konusundaki tutum ve değerlendirmeleri

İslam dininin ihtiva ettiği emir ve yasaklar akıl, nesil, din can ve mal emniyetini teminat altına alma amacı gütmektedir. Bu beş unsura zarar verici her şeyi yasaklamış ve müntesiplerine bunlardan uzak durmasını vazetmiştir (Uludağ, 2003; Kerimoğlu, 1995).

Dini emir ve yasaklar, alkol ve faiz gibi günahların işlenmesi hakkında gençler; dini emir ve yasaklar hakkında genel olarak insanların bilgilerinin çok az olduğunu ve önyargıları olduğunu, yasakların aslında insanların iyiliği için konduğunu ve haramda hayır

olmadığını düşünmektedirler. Ayrıca kendilerinin emir ve yasaklar konusunda titiz davrandıklarını ifade eden katılımcılar yanında, tüm insanların hataları olabileceği gibi kendilerinin de hataları olduğunu söyleyen, günah olduğunu bildikleri halde nefislerine söz geçiremediklerini ifade eden katılımcı ifadeleri görülmektedir. Gençlerin büyük kısmının dini yasaklara karşı duyarlı olduğu gözlenmiştir. Yalnızca bir katılımcı dinen yasakta olsa herkesin istediği şekilde yaşama hakkı olduğunu dile getirmektedir.

“Şimdi insanlar çünkü dini tam doğru bilmiyorlar. İslamiyet’in niçin var olduğunu anlamıyorlar bence yani. Mesela bir şeyi az bilginiz varsa onun kıymetini bilmezsiniz. Ya bana göre öyle, ya siz beni tanımıyorsunuz, tamam mı? Benim mesela 1- 2 yaygın herkesin bildiği adımı ve yaşımı biliyorsunuz. Suriyeli falan filan standart bilgileri biliyorsunuz ve bu standart bilgi üzerinden bana yargı şeyler hani ben bir kalıp içerisine sokuyorsunuz. İslamiyet’te mesela İslamiyet işte neymiş, kapalı işte çok şeyi gerici. İşte bu mesela bunlar yaygınlaşmaya başladı. Ve Müslümanlar da bir az da işte nefisine hâkim olmayanlar da evet ya İslamiyet böyle diyor; yok işte kadın eşitliği yok, kadın erkek eşitliği yok, yok ya da 3- 4 tane evleniyor. Bunun hikmetini öğrenmem lazım önce. Her şeyin bir mantıklı açıklaması var. Her şeyin bir sebebi var. Sana Allah o kadar dünyayı tüm yaratmış bunda bir hata yapar mı ya? Yani senin sana zaten senin iyiliğin için bunu göndermiş. Ama sen bunu bilmediğin için ya ben bu çantanın içinde ne olduğunu bilmediğim zaman burada bir akıp gitmem mi bilmiyorum çünkü içinde ne var. Evet, kıymetini bilmiyorlar çünkü.” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

İslam dininin en temel emrinin ilim öğrenmek olduğu, İslam’ın ilk geldiği dönemden itibaren cahilliğe ve bağınazlığa savaş açtığı, kadın ve erkek her Müslümanın ilim öğrenmesinin farz olduğu bilinmektedir. İslam’a göre insan ilim sayesinde yücelmektedir. İslam medeniyetinin sahip olduğu kültürel ve ilmi birikim, Müslüman toplumların asırlarca evrensel bir üstünlük elde etmesindeki yegâne unsurdur. Ancak son iki asırdır İslam dünyası bu üstünlüğün muhafazasında gerileme kaydetmiştir (Haşimi, 2018: 279-281).

AŞ. dini emir ve yasaklar konusunda insanların(gençlerin) yargısal yaklaşımlarının olduğunu ve bunun bilgi temelli bir sorun olduğunu dile getirmektedir. Ona göre yargısal bakış açılarının engellenmesinin yolu dinin emir ve yasakları konusunda araştırma yapmak ve doğru bilgilere sahip olmaktır.

Alkol, faiz gibi günahlara bakış açısı sorulan gençlerin neredeyse tamamı, bu fillerin uygulanmasının yanlış olduğu yönünde değerlendirmeler yapmışlardır.

“Evet, evet ben biliyorum ve anlıyorum ki herhangi bir şey dinden geliyor; ben alıyorum ve ben yapıyorum. Eğer dinimiz bir yasak diyor, ben uzak oluyorum. Eğer bir halal oluyor, ben yapıyorum. ” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Evet, insan (yasak) yapabiliyor yani çünkü insan. Ama her zaman Allah’a dönmek gerek. Yani ben tevbe yapıyorum. Hataya düşebilirim. Evet, ama kendini kontrol etmek gerek, yani bu neden yasak? Bilmek gerek, neden alkol içmemeliyim?” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“Günahlar zaten belli, ama mesela burada ya da Suriye’de (içki için) izin veriyorlar. Neden bilmiyorum. Biz küçükten beri böyle bir şeyler yoktu Allah’ın yasakladığı tabii ama bizim için. Mesela alkol içmek çok zararlı karaciğer için, bizim için, Allah da olmaz dedi. Çok mantıklı. ” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

Dini yasakların aslında insanlar için olduğunu, Allah’ın insanların iyiliği için mantığa uygun yasaklar koyduğunu söyleyen NR. alkol üzerinden açıklamada bulunmaktadır.

“Faiz gibi şeyler yaşam sıkıntılarından oluyor. Bazen insanlar mecbur kalıyor, mecbur diye bir şey yok bence. Yani ev almak için faiz alıyorlar. Ama yani kirada otur paran olunca ev al, öyle daha iyi. Yapabilirsin. ” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

MD. İnsanların çağın gerekleri dolayısıyla mecbur kaldıkları için faizle ev alabildiklerini ama bunun bir bahane olmadığını dile getirmektedir.

“- Makyaj, Ojeler mesela kızların sen dedin ya mesela ‘bunun yanlış olduğunu biliyorum ama nefsim söz geçiremiyorum’. Suriyeli gençler böyle mi düşünüyorlar?

Şimdi vardır böyle düşünenler, yani ‘bu İslam’a uygun olmayan hiçbir şeyi yok, ben ne yapıyorum ki, İslam’a aykırı veya günah bir şey yapmıyorum’ diyen kızlar da vardır. ” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Ya her insan yanlışlar yapıyor, ama bir tövbe var. Ama bu yanlış mesela sigara içiyor; ‘içiyorum, ama bu doğru değil’ düşünüyor, belki gizli içiyor, belki o utaniyor, tövbe yapmak istedi belki, bırakmak istedi ama yapamadı. Ama (misal) ‘ben alkol içiyorum, bu yanlış’ evet ama tamamda bu yanlış ama sende neden o kadar gurur. Yanlışsa o zaman yapma onu, bırakmazsan utan! En azından bunu kimseye söyleme. Yani her insan yanlışlar yapıyor. Hem bir tesettür var Allah’tan. Allah’a şükürler olsun, tesettür(günahların gizlenmesi, örtülmesi) var. Çünkü belki ben sen ne yapıyorsun, sen ben ne yapıyorum herkes bilse biz birbirimizden nefret edecektik. Yanlışlar var ama o yanlışla tesettür yapmamız(gizlemek) lazım. Hem de onu bırakırsak daha iyi olur. Bırakmazsak söylemememiz lazım. ‘Allah bize yardımcı olsun onu bırakıyorum.’ Böyle şeyler söylememiz lazım.” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

MO. Suriyeli kadınlarda sıkça görülen ve kendisinde de gördüğümüz oje ve uzun tırnaklar, dar giyim ve abartılı makyajın aslında dinen doğru olmadığını bildiğini, ancak yanlışlarını meşru gören ve “İslam'a aykırı veya günah bir şey yapmıyorum” diye düşünenlerin de olduğunu ifade etmektedir. Dinin emir ve yasaklarını uygulamada en önemli gerilim unsurlarından birisi ifadede görüldüğü üzere dini emir ve yasaklar konusundaki yanlış tutumların meşru görülmesidir. BD’ nin ifadesinde de benzer vurguyu görmek mümkündür. Hata yapılabileceğini ama tövbe diye bir kurtuluşun olduğunu söyleyen BD. günaha mazeret bulmanın doğru olmadığı, tövbe edip vazgeçmek gerektiği, ayrıca günahı açıklamanın da, hafife almanın da yanlış olduğu düşüncesine sahiptir.

“Yasaklama olmaması gerekiyor. Hani ben laikliğe çok taraftarım. Hani buradaki insanlar, insanların hayatlarını yaşamaya müdahale etmemekte. Sosyal sistemin ve yönetimin dinden uzak olması lazım. Hani din insanın Allah’la arasında olmalı. Evet, ha kimler dindar olmak istiyorsa camiye gitmek istiyorsa gidebilir. Kimler alkol kullanmak istiyorsa kullanabilir diye düşünüyorum. ” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

DA. emir ve yasaklar noktasında, herkesin istediği şeyi yapabilme hakkının olması ve buna saygı duyulması ve kimsenin yaşamına karışılmaması gerektiğini düşünmektedir. Laikliğin uygulanmasının gerekli olduğunu ifade eden DA’ ya göre, kimsenin tercihi müdahale edilmemeli, isteyen içki içebilmeli, isteyen camiye gidebilmelidir.

2.1.3.3. Sosyal etki boyutu

2.1.3.3.1. Ailede dini yaşam

İslam dini toplumun inşa merkezi olarak aileyi görmekte ve aile hukukuna ve aile hayatının intizamına büyük önem vermektedir. Kaynaklarda bu konuda onlarca bilgi mevcuttur. İslam’da ilk eğitim müessesesi olarak kabul edilen aile içerisinde, çocukların terbiye ve eğitimi konusunda ebeveyne önemli sorumluluklar yüklenmektedir. Çocuklara gösterilmesi gereken ilgi ve alaka cihat etmekten önemli görülmektedir. İslam Peygamberi; “çocuklarınıza ikram edin ve terbiyelerini güzel yapın” demektedir. İbnü’l Ömer “oğlunu te’dib et, zira bundan mes’ulsün, te’dib olarak ne yaptın? Neler öğrettin? Diye hesaba çekileceksin” sözleri ile bu konunun önemini işaret etmektedir. Halife Mansur hapiste bulunan Emevîler’e kendilerine en ağır gelen şeyi sorduğunda;

“çocuklarımızın te’debinden mahrum kaldık” şeklindeki cevapları İslam tarihinde aile konusundaki hassasiyetin sadece küçük bir örneğidir (Canan, 1977: 46).

Ailenin dini yapısına dair gençlerin genel olarak ailelerindeki dini hayatla uyumlu oldukları ve ailedeki dini yaşamı olumlu buldukları bununla beraber bazı katılımcıların ailelerinin dini durumunu, eksik olmakla beraber orta halli buldukları görülmektedir. Ancak ailedeki dindarlığı eleştiren ve baskıcı bulan az sayıda katılımcının olduğu da ifadelerde görülmektedir. Dini yaşamın çok iyi olduğu aileler yanında düşük olan veya dini kayıtsızlık olan aileler ile dini yanlış uygulayan ve baskıcı ailelerin olduğu görülmektedir.

“Ben zaten dindar sayılabilecek bir aileden geliyorum. Dindar derken bizim aile, mesela yüzü kapalı veya siyah giyinen bir ailem yok. Ben zaten Türkmen’im Türkmenlerinde böyle bir şeyi yok yani. Daha fazla işte birazcık şey oluyor taklidi bir İslamiyet yaşıyor gibi bi şey var. Ama mesela babam annem öyle değil. Mesela annem şu an Kur’an öğreniyor. Annem ümmi zaten okuma yazma bilmiyordu. Babamın yanında öğrenmeye başladı. Şu an mesela annem işte 40 yaş üstü ama şu an Kur’an tecvidini, tilavetini öğreniyor. Babam zaten çok iyi biliyor dinini. Din üzerine konuları falan babamla hep tartışır konuşurum. Biz Suriye’deyken babam hiç bize elini sürmezdi mesela. Bi sinirlendi falan, hiç şey yapmazdı. Ama namaz için bir tahtası vardı (gülümsüyor). Tabi ki ilk çözüm tahtaya gitmedi. Ama işte ‘namaz kılarsanız şöyle bir hediye vericem, para vericem’ der, bizi teşvik ederdi. Ama biz dinlemeyince en son çözüm işte sopayı koyardı. Köyden getirmişti sadece namaz sopası o. Akşam otururdu, hepimizi sıraya dizerdi, annem dâhil. İşte hangi namazları kıldın hangi kılmadın. Anneminki sadece şey içindi, hani annem hep kılıyo da yani, işte hepimiz eşitiz gibi. Çünkü Allah’ın katında hani bu sorulacak bize. Babam işte ben bunu şimdi size öğretmezsem, cehennemde, kıyamet günü benim yakamı tutacaksınız diyordu.” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

AŞ. Türkmen bir ailesi olduğu ve Türkmen ailelerde bazı konularda dini tutumlarda farklılıklar olabildiğini tesettür şekilleri üzerinden ifade etmektedir. Suriye’de Kürt, Türk ve Arap katılımcıların mülakatları değerlendirildiğinde etnik yapılara göre ailelerdeki dini uygulamaların farklılıklar göstermesinde kültürel yapıların etkili olduğu düşünülmektedir. AŞ. Türkmen ailelerde Arap ailelerin tersine, kadınların uzun ve siyah renk tesettür giyme ve nikap örtme gibi uygulamaların olmadığını söylemektedir. Bunun yanında ailesi dini alışkanlıkların kazandırılması noktasında çocuklarının eğitime büyük önem vermektedir. Ailesinin, bilhassa babasının dini noktada sergilediği tutumları ve din eğitimindeki tatlı sert üslubuna dair anılarını muhabbetle anlatmaktadır. Babasının

bu tutumunu, dini bir görev olarak addettiğini ve çocuklarının dini alışkanlıkları kazanmasına dair ilgisiz kaldığı takdirde hesaba çekileceği düşüncesi olduğunu ifade etmektedir.

“Ben görüyorum, çok iyi ailem. Yani hiçbir vakit yani haram duymadılar. Ve bize yani ne zaman biz mesela yanlış yapmışsam, ailem, babam ve annem diyor; ‘oğlum o haram, o halal’ yapmak. Ne yapmam lazım? Zaten ailem (den) öğrendim, çok güzel bir şekilde öğrendim. Elhamdülillah. Ailem çok güzel, bir şekil olarak din uyguluyorlar” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

“Annem süper, küçük kardeşim de süper, babam da süper... Ben Anneme çok güveniyorum. Annem için (diye) demiyorum. Ben annem (i) sadece annem olarak görmüyorum, arkadaşım olarak görüyorum hatta gerçekten. Hiç yanlış bir şey görmedim yani, ama hep bize söylüyor. Mesela, şey yap, bunu yap, bunu yapma falan diye. Ama sonuçta sen ne yaparsan yap senin tercihin.” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

“Ailemin dini iyi, yani çok iyi bence. Ben ilahiyat okuyorum. Çünkü babam çocukken o bizi yönlendiriyor bu yöne. Şey annem, annem çok yani onun dini benden daha iyi. Nafile ibadetler, Kur’an okuyor, her zaman dua ediyor falan. Eee kardeşim biraz benden küçük, namaz kılar, oruç tutar yani genelde. Ama bazı şeyler mesela ben kabul etmiyorum, sigara içmeyi falan. Bunun için biraz ona (kardeşime) nasihat ediyorum. Ama çok zor bir şekilde (baskı ile) değil. Ben şey düşünüyorum. Yani yavaş yavaş (tedricen) onunla da uğraşıyorum. Ailemde bize baskı yok. Ama mesela yön vermek yani nasihatler var. Babam biz çocukken bizi Kur’an kursu(na) koymuştu. Yani ben 8 sene, şimdiye kadar Kur’an kursuna gittim. Her şey yani baskı (ile) değil ama nasihat, yani yönlendirmek. Mesela insan nasıl onun çocuğu hasta olur, onun şeyi ilacı getirilir. Bize de babam, mesela dini yaşamayı, dini hayatı böyle verdi(alıştırdı).” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

Benzer şekilde; AH. MK. ve HH. yukarıdaki ifadelerinde, ailelerinin kendileri ile ilgilendiklerini, dini konuda bir hata yapınca nasihatle bulunduklarını ve doğruya yönlendirdiklerini ama sonuçta kararı kendilerine bıraktıklarını ifade etmektedirler. Ebeveynlerinin dini hassasiyetlerinin yüksek olduğu ve dini sevdirdikleri ifadelerde görülmektedir.

“...çocukken Allah sevmeyi öğretiler bize. Hem Allah’ı sevmeyi, ondan sonra Allah’tan korkmayı. Çünkü annem bana böyle diyor; Yani birisini seviyorsan onun itaat olmamaktan(etmemekten) koruyacaksın (kendini). Yani böyle, ya Allah Teâlâ (ile) alakamız sevmek yani, annem böyle diyor. yani şey diyor dua etmek annemin de gözleri zaten sevgi sevgi bakıyor. Diyor ki; dua ederken ‘Allah’ım ben cennet istiyorum şey cehennem istemiyorum’ falan deme; ‘Allah seni seviyorum’ de yani; ‘Allah’ım nasıl sen benden razı olacaksın onu isterim’ yani sevmek. Biz tasavvuf, mezhep falan değiliz yani sadece sevmek” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH. Allah sevgisi temelinde aşıl原因an din sevgisi hakkındaki ifadesinde yaratanla kurulan bu sevgi ilişkisinin tasavvuf veya tarikatla bağlantılı algılanmasını istemediğini ifade etmektedir. Tasavvuf konusunda sergilenen tavrın Suriyeli Müslümanlardaki tarikat/tasavvuf düşüncesiyle ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Bu noktada sahada 55 yaşlarında Halepli Türkmen bir esnafla yapılan görüşmede geçen şu sözler dikkat çekicidir:

“1980 sonrasına kadar Suriyeli gençler arasında tarikatlar çok popülerdi. Hatta zikir esnasında şiş saplama ritüelleri yapılırdı. Ben de çok yaptım. Hala vücudumda çok fazla şiş izleri vardır. Ama Müslüman Kardeşlerle tanıştıktan sonra bilhassa 1990 ve sonrasında bu yaptıklarımızın İslam’a ters olduğunu öğrendik ve gerçek İslam’la tanıştık.”

Bazı katılımcıların ailelerindeki dini yaşamın aile fertleri arasında farklılaştığını, yanlış veya eksik olduğunu, aile içerisinde iyi denebilecek bir dini yaşamın olmadığını ve dini yaşam konusunda birbirleri ile ilgilenmediklerini ifade etmektedirler.

“...yanlışlıklar vardır bizde. Hani mesela benim iki tane küçük kardeşlerim hiç namaz kılmıyorlar. Ama annem hepimizden daha çok dindar ve tutkun dinine. Benim ablam daha da çok dindar, mesela hafız bizde. Biz onlara biraz tabii oluruz, biraz onları taklit ediyoruz. Onlara baka baka örnek alıyoruz, ama yani gene de yanlışlıklarımız var. Ablam çarşafı...” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Eksikler var diyebilirim. Ama daha çok cevap vermek istemiyorum bu konuyla ilgili. Ailemizde herkes farklı din(i) olarak, o yüzden hani eksik diyebilirim. Ama daha fazla bir şey diyemem. Çünkü gerçekten oradakiler farklı farklı inançları veya işte yaşamları oluyor. Hepimiz Müslümanız ailede; namaz var, abdest var, işte oruç var ama herkeste yok. Benim ailemde şöyle bir şey; namaz kılmak istiyorsan kıl ama kılmak istemiyorsan kılma. Hani o seçenek senin. Bu baba tarafım öyle, ama anne tarafım sürekli işte’ namaz kılın’ falan der.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Annem dindar biridir. Babam ölmeden 3- 4 ay önce namazını kılmaya başlamıştı.

- Kız kardeşlerinde ve eşinde yanlış gelen şeyler var mı?

Evet, illaki olur. Her evde olur. Kaç defa uyardım ama boşa. Dolayısıyla bıraktım artık. Bu nesle güvenemezsin. Mesela babam ve eskiler sonraki kuşaklara güveniyorlardı. Bize yarın bakan olur ve yardım eden olur diye düşünüp ahlakına güvenirlerdi çocuklarının. Fakat şimdiki zamanın çocuklarına hiç güvenemezsin. Onlardan bir şey bekleyemezsin. Ben şimdi çocuğuma güvensen yaşayamam. Aç kalırım. Şimdikiler hiç sağlam değiller, çok zayıflar. Ben 4 Türk adam yerine çalışıyorum. Ben taş taşıyorum. Türk çalışan bir saat bile duramaz kaçır.” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

MH. göçle beraber yani 15 yaşından beri evin sorumluluğunu taşıyor olması açısından ailede baba rolünü üstlenmiştir. Ailenin dini durumunu değerlendirirken, diğer örneklemelerden farklı şekilde ailenin reisi gibi bir üslup kullanmaktadır. Ailenin yanlışları ile ilgilenmesine rağmen dikkate alınmadığını düşünmekte, şimdiki kuşaklara yol göstermenin zor olduğunu, onlara güvenilemeyeceğini söylerken kendisini o kuşaktan ayıştırmaktadır.

Ailenin dini yaşamındaki yanlışlıklardan bahseden bir katılımcı, ailede dedikodu ve gıybet yapıldığını, diğer bir katılımcı ise akrabalık bağlarına riayet edilmediğini dile getirmektedir.

“Mesela babam ve annem hacca gitti. Onlar din olarak çok iyi. Namaz kılıyor, Kur’an okuyor. Yani birisine kötü(lük) yapmaz. Onun niyeti her zaman iyi. Babam çalıştığı zaman hiç birisi(kimsenin) hakkını yemiyor... Babam sabah her kalktığı zaman Kur’an okuyor. Şey namaz kılmak içinde okuyor. Annem de öyle. Ben Kur’an okurum, yani namazda. Namazdan sonra değil. Mesela ben okula gittiğim zaman Kur’an dinliyorum, akşam da uyumadan önce okuyorum. Ama her zaman değil. Ama annem ve babam her zaman. Ama sıra-i rahim bırakıyor (yapmıyorlar). Bence böyle olmamalı. ” (SL. K, 22, öğrenci, Şam merkez)

“Namazlı, abdestli, Kur’an okuyorlar ama gıybette yapıyorlar. O yüzden çok iyi zannetmiyorum.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

“Ailem, çok yüzeysel bir dindarlığa sahip. Beni anladın mı? Herhangi sıradan bir aile bir insan gibi gayet normal. Çok katı değiller. İlk başta bir çatışma yaşadım onlarla ama ben artık karışmıyorum. Yoksa ilk başta onlarla bir çatışma yaşadım. Şimdi normal, normal iletişimimiz normal, sadece bu konuları açmıyoruz artık. ” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

AB. ise çok yüzeysel bir dini yapıya sahip olduğunu söylediği ailesi ile, kendisinin dinleri inkâr etmesi ve iman etmediğinin öğrenilmesi sebebiyle biraz tepki gördüğünü ama sonra bu konuyu hiç açmadıklarını ifade etmektedir.

Bazı katılımcılar dini yaşamlarında aile içinde baskı gördüklerine dair açıklamalarda bulunmuşlardır.

“...mesela ninem hani her zaman siyah giyiyor. Siyah giymedimse kızıyor. Evet, bu yani yaşlı olanlar öyle. Ama ailem hayır böyle değil, ailem yani açık fikirli. ” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“ Çok vardı ailemde baskı. Mesela evlenmeden önce saçımı bile fönlemek hiç yapamazdım. Mesela bir defa yaptım küfür dedi annem onu söyleyebilirim (çok gülererek anlatıyor). İşte makyaj yapılamazsın evin

içinde bile, mesela ben eşarbi hiç indirmezdin evde o yüzden. Hani sadece uyuduğumda (hariç). Çok baskı vardı. Bu da hani insanı daha kötü yollara düşürebilir diye zannediyordum. Çünkü hani çok baskı iyi değil aslında. Haram olan şey dışarıda haram olabilir ama evin içinde ağabeylerin veya işte babanın yanında haram olmayan şeylere de izin vermezdi ailem. O yüzden çok baskı olduğu için aslında ben, evlilikten sonra çok değiştim.

- Acaba Kürt aileler mi böyle?

Normalde Kürt aileler hiç kapalı olmazlar. Mesela benim amcamın kızı şortla çıkar işte diğerleri hepsi açık sadece biz kapalıyız ve böyle baskı var. Yani o baskıdan bazen oturup ağlardım. Gerçekten Allah'ım bu doğru bir şey değil. Mesela yazları da o kadar çok sıcak oluyor ki yarım kolla gezemezdik evde, hiç gezemedik. Etekle gezeceksin. Uzun kol giyeceksin öyle, sürekli eşarpları indiremezsiniz, indirmek istersin belki olabilir ama boyunun çıkmaması (açılmaması) gerekiyor. Eşarp buraya dolarsın (boynuna)

- Annenin dini bilgisi nasıldı?

Yani bilgileri var ama çok değil. Bunu doğrudur diye hani tuttururlar... Babam öyle değil. Annem en çok. Çok baskıcı yaa. Nikâhım olduğunda nikâhlı zaten karısı oluyorsun Allah'ın yanında. Ama karısı olarak görmüyorlar. Sadece beyaz gelinliği giyersen o zaman karısı olursun diye zannediyorlar. Ama nikâhlısin zaten, eğer hani ayrılmak istiyorsan boşanarak ayrılıyorsun. Yine mesela kendisi bize gelirse ailesiyle gelecek, tüm ağabeylerim olması gerekiyor, yalnız oturmamamız gerekiyor, otursak da bir odada herkes var, yengelerim ablalarım işte enişterim... Yalnız hiç oturamazdık, konuşamazdık. Şu anda 2 buçuk yıllık evliyim ama ailem şu ana kadar hani sevgili olduğumuzu bilmedi bilmiyorlar evlilikten önce. Sadece abim biliyor. ” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FK.' ifadesinde ailede dinen yasak olmayan şeylerin bile haram gibi uygulandığını ve bu durumun kendisini çok bunalıttığını ve ailesinden ayrıldıktan hemen sonra değiştiğini ifade etmektedir. Katılımcıların ifadelerinde en fazla anneler üzerinden değerlendirmeler yaptıkları; en fazla onaylanan ve yine en fazla eleştirilen kişilerinde anneler olduğu gözlenmiştir.

“Bazı aileler var Halep'te esela kız okumamalı. Niye? İşte erkeklerle gezer tozar. Okuyorsa yani kesin bozuktur. Zaten benim ana ve babamın şu hayatta belki en iyi yaptıkları şey bir bizi okutmak. Ama akraba kabul etmiyor... toplumun baskısı var kıza karşı... Halep'te çok var. Erkek çok üstün. Neden üstün olduğunu kimse bilmiyor. Kadını dövse bile kadın yanlış yapmıştır kafası var...dindar bilinen bir adam güya diyor ki eşine yok kapalı giyinecek yok elleri gözükmeyecek güya dini şeyler söylüyor. Dini sen ters tutmuşsun yaa. Sana göre sen dini yaşıyorsun ama din böyle bi şey değil. Hani mesela kadını dövdü pişmanlık hissetmiyor. Mesela bizim uzak akrabalarımız var onlar mesela eşini dövdü. O da kalktı caddede dövdü evde değil yani, kadında gitti polise şikâyet etti. İnanır mısın abla herkes kadını yargıladı... Namaz

kılıp ta bunu yapıyorsan o namazın sana bir hayrı yok zaten o namazda sıkıntı var yani o namaz ve Peygamber efendimiz diyor ki senin namaz eğer senin ahlakını düzeltmiyorsa sen o namazı tekrar sorgula diyor. Sen o namaza tekrar bi bak yani pat pat kafanı vur kalk değil olay yani (sadece şekil değil) şu an belki fark ettiniz ben gerçekten çok üzülüyor ve çok sinirleniyorum.” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

AŞ. ailesindeki dini yaşama dair açıklamasına ilaveten çevresinde müşahede ettiği aile yapıları üzerinden değerlendirme yapmakta ve dindar sanılan bazı kişilerin kadını ikincilleştirdiklerini, baskı ve şiddet uyguladıklarını ve bunu meşrulaştırdıklarını anlatmaktadır. Ailede dindarlığın aslında sadece şekilsel düşünülmesine tepki göstermektedir. Kendi ailesinin dini yapısı olumlu olsa da toplumsal yapının aileleri etkilediğini dile getirmektedir. AŞ.’nin açıklamalarında geleneksel normlarla dinin birbirine karıştırılması durumu önemli bir konudur.

2.1.3.3.2. Toplu ibadet (dini sohbet ve zikir) katılımı

Katılımcıların birçoğu dini sohbet ve etkinliklere katılmadığını, bir kısmı Türklere ait olan sohbet ortamlarına da katıldığını ifade etmişlerdir. Sohbet ve zikir ortamlarına katılımın az olduğu, gençlerde daha çok bireysel bir dini yaşam algısının var olduğu, bu gibi ortamlara tedirgin ve eleştirel baktıkları göze çarpmaktadır. Ancak bunun yanında gençlerin kendi aralarında dini toplantılar organize ettikleri, derneklerin organize ettiği dini faaliyetlere katıldıkları da görülmektedir. Katılımcı gençlerin büyük kısmının Suriyelilerin dini sohbet ortamlarına katılmayı tercih ettikleri görülmektedir.

Türklerin sohbetine katıldığını söyleyen FK. orada yapılanları doğru görmediğini, saçma olduğunu düşündüğü ritüeller sebebiyle bir daha gitmediğini dile getirmektedir.

“Birkaç defa katıldım. Sonra zaten bir yerden bir yere taşındığımız için veya işe gittiğim için okula gittiğim için o yüzden pek olmadı. Bide bazen yanlış şeyler söylendiği için aslında gitmemek istedim. Mesela bir yere gittiğimde bir kere şey dedi hoca ‘gözlerinizi kapatın, melekler inecek’ herkes kapattı. Ben melekler ne zaman inecek falan diye bekliyordum (çok gülüyor). ” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

Türklere ait sohbet ortamlarına katıldığını ifade eden katılımcılardan MD. Süleymancılar diye bilinen bir vakfın öğrenci yurtlarına nadiren devam ettiğini ifade etmektedir. MS. İmam hatipteki öğretmenlerin düzenlediği toplantılara katıldığını ama seçici davrandığını anlatmaktadır.

“Bazen katılıyom, çok nadir. Yurtta gidiyordum sekizinci sınıfta. Yurtta şey yapıyolardı akşam şey ya Kur’an okuyolar, toplantı yapıyolar. Normal şeyler. Fazla bir şey yapmıyorlar dini açıdan. Türklere ait bir yurt bu Süleymancılar vakfı diyorlar. Güzel vakıftı güzel şeyler yapıyolardı. Haftada bir ya da ayda bir giderim.” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Lisedeyken imam hatipte okudum genellikle hocanın yaptığı sohbetlerine katılırdım. Yani sevdiğim hocaların katılırdım ki bütün sohbetlerini katılmazdım. Dikkat ediyorum, her sohbe gitmiyor öyle.” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Türkiye’de, evet tabi. Ama tarikat değil. Yani normal ilim mesela tefsir meclisi, hadis böyle. Cemaat değil, ama ben Nur Cemaati (nin) de katıldım. 1, 5-2 yıl falan, . Eee, çok rahatladım. Bir de Suriyeliler arasındaki ilim meclisleri (ne) falan gidiyorum.

-Bahsettiğin Suriyelilerin ilim meclisleri gençlere dönük mü?

Evet gençler var. Hatta büyükler de çok var. Ama çocuklar biraz az. Bu meclisler hatta Gaziantep, Hatay falan var. Mesela İstanbul var. ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

“Katıldım tabi. Türklere e zaten bazen Vakıf şeyh Hasan, Hasan Hoca vakfına gidiyorum, onlar güzel bir insanları biliyorum. Suriyelide gidiyorum yani herhangi bir sohbet (olduğu zaman) aynen gidiyorum ve bazen şeylere(ilmi meseleleri) mesela öğrenmedim(ise) öğreniyorum.” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

Suriyelilere ait olan sohbet grupları yanında Türklerin de sohbetlerine katıldıklarını ifade eden MK. , Nur cemaatinin sohbetlerine katıldığını, Gaziantep ve başka şehirlerde Suriyeli vakıf ve derneklerin dini eğitimler verdiğini dile getirmektedir. AH. ise Suriyelilere ait sohbetler yanında Hasan Hoca İlim Yayma Vakfına gittiğini ve çok değerli insanlardan eğitim aldığını ifade etmektedir.

“Suriyeli bir tane adam işe gelirdi. Ara sıra bazı nasihatlerde bulunurdu. Biraz bizimle konuşurdu. Türklerden biri gelip bize bir şey diyen veya nasihatte bulunan olmadı ki. (Onlarla) sadece iş.” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

“Suriyelilerin meclislerine gittim. İşte hem Kur’an, hem hadis olsun işte bir peygamberin hikâyesini anlatıyoruz. İşte neler yaşadığı ahlaki olarak nasıldı? İşte dini olarak nasıldı? Falan bunlardan bahsederdik çok. İlk defa ilk katılım sağladığım sohbe şey, peygamber, şey, Yusuf Yusuf’u anlatmıştık işte gençler daha çok. Hani dine düşkün olması için anlatmışlardı. ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

Ekonomik uğraşın fazlalığı sebebiyle sohbet zikir gibi etkinliklere katılamadığını ifade eden MH. çalıştığı yere gelen Suriyeli bir kişinin kendilerine nasihat ettiğini ve dini konulardan bahsettiğini ancak Türklerden kimsenin kendilerine nasihat etmeye

gelmediğini ve Türklerle işten başka bir diyalogunun olmadığını düşünmektedir. Yine Suriyelilerin sohbetlerine devam ettiğini anlatan ÖM. de bu sohbet ortamlarında; Kur'an, hadis ve peygamberlerden bahsedildiğini anlatmaktadır.

“İlk geldiğimizde Suriyeli bir okul açıldı. Çok baskı yapıyorlar yani bilmiyorum neden, bu kadar da değil. Hepsini siyah giy, o kadar da değil. Allah'tan yakın olalım iyi. Allah öyle istiyor bence. Nasihat güzel ama onlar zorlama yapıyorlar. Öyle yapmayacaksan okula gelme, eğitim alma diyorlar. Suriye'deyken vardı böyle. Ama burada da bir hocamız var, çok iyiydi. Toplantı yapıyorlar. Kızlarla ilgili, bizimle ilgili, dinimizle ilgili şeyler anlatıyorlar. Daha çok seviyorum...” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

NR. yukarıdaki ifadesinde, katıldığı sohbet ortamlarında karşılaştığı baskıdan bahsetmekte ve bunun dine uymadığını ancak katıldığı başka bir dini ortamdaki tutumun çok daha iyi olduğunu kıyasla ifade etmektedir.

2.1.3.3.3. Cemaat ve tarikat bağlılığı

Katılımcılar cemaat ve tarikat bağlılığı noktasında, Suriye'de Türkiye'deki gibi cemaatlere bağlanmanın olmadığı, kendilerinin de böyle bir bağlılıklarının olmadığı şeklinde ifadeler mevcuttur. Bu durumun Suriye'de iktidar olan Baas ideolojisinin baskısı ile alakalı olduğu açıktır. Kavramsal bilgiler ve katılımcı ifadeleri bu yöndedir. Zira dini grupların ve organizasyonların oluşumunu engelleme noktasında rejimin çok sıkı yaptırımlar uyguladığı mülakat bulgularında görülmektedir.

Esed rejiminin 50 yıl kadar olağanüstü hâl uygulamaları yoluyla insanların ortak organizasyonlar gerçekleştirmesini engellediği ve bölücü politikalar izlediği görülmektedir. “Fıravun Metodu” olarak ifade edilen bu uygulama halk tabanında güven bunalımı oluşturarak rejimin iktidarını koruma amacı gütmektedir. Uygulanan örgütlenme baskısının oluşturduğu toplumsal bunalım, hâlihazırda Suriye'deki muhalefetin çok parçalı oluşunun da sebeplerinden biridir (Şen,2016: 113). Örgütsel ve grupsal organizasyonlar konusunda Türkiye'de dernekleşen Suriyelilerin sorunlar yaşadığı saha gözlemleri ve görüşmelerde de görülebilmektedir.

“Suriye'de mesela bir tarikat varsa onlara çok bağlı değiller babam böyle diyorlar, ama mesela Sufiler var. Yani o kadar bağlı değiller(müntesipleri yok) ama bu var. Yani Halep'te çok var. Ama çok insanlar ona bağlı değil, bazıları bağlı ama bunlar az. ” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

“Yok. Tarikat falan yok. Sadece bu hoca evet, sadece mesela ne yapıyoruz, şimdi bi arkadaşın eve gidiyoruz. Ders anlatıyor hocamız. Ya da bir mesjid buluyoruz. O mesjid (de) bir eğitim alıyoruz. Hem de bir çocuklar için eğitim veriyoruz. Eğitimi Kur’an Karıym. ” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Hayır, sadece Sünni (Tercüman: Bizim Suriye’de böyle tarikat filan yok, ben çok az yani duyuyorum). ” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“...ailem yok bağlı değildir. Ama ailem hani mesela tercih ettikleri hocalar var, onları dinliyorlardı. Tercih ettikleri bazı hani cemaat değil de ama inanıyorlar kendileri cemaatlere.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

“Yok, (Suriye’de de) çok küçüktüm, anca okulla uğraşıyordum. Şimdi zaten okuma yazma biliyorum, Kur’an’ı okuyorum zaten ihtiyaç duymadım. ” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

Cemaat ve tarikat bağlılığı konusunda dikkat çeken bir diğer nokta, gençlerin, cemaatin dindeki önemi hakkında bilgi sahibi olmadıkları ve bireysel din algısına meyilli yaklaşımlar sergiledikleridir. Ancak bu durumun “cemaate bağlılık” ifadesini tasavvufi tarikat bağlılığı ekseninde değerlendiriyor olmaları ile de alakalı olabileceği düşünülmektedir.

2.1.3.3.4. Şeriat uygulaması ve kısas değerlendirmeleri

İslam dinine ait olan bazı kavramlar, Türkiye’nin yanı sıra tüm dünyada korku sebebi haline gelmiştir. Yönetmel ve siyasal yapılar göre şekillenen bu kavramlardan birisi “şeriat” kavramıdır. “kahrolsun şeriat” söylemlerinin meydanlarda sesli telaffuz edildiği dönemler hala belleklerde. İslam’ın bir yol olarak tarif ettiği şeriat kavramı, sadece İslam şeriatı değil, tüm sistemleri ihtiva edici toplumsal bir dil olarak görülmektedir: “Anlaşma maksadıyla kullanılan işaretler ve sesler sistemi” olarak ifade edilen dilin, toplumsal algının şekillenmesindeki yeri bilinmektedir. Kur’an’a göre “ her ümmete bir şeriat tayin edilmiştir. Şeriat; bir topluluktaki tüm bireyler için bağlayıcı olan kurallar manzumesi ve kanunlar olarak tarif edilmektedir. İnsanların ortaya çıkardıkları ve tüm insanları boyun eğmeye zorladıkları ilahi olmayan kurallar sistemi “batıl şeriat” olarak isimlendirilmektedir” (Kerimoğlu, 2011: 360-362). Bu kurallar manzumesinin İslam kaynakları üzerinden tanımlanması ise “İslam şeriatı” kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Şeriatın uygulanması noktasında düşüncelerini sorduğumuz katılımcıların tamamına yakını, gerçekten Kur’an’a uygun şekilde şeriat uygulamasının iyi olacağı konusunda

ortak düşüncelere sahiptirler. Sizce toplumlar buna hazır mı? Şeklinde sorulduğunda değerlendirmeler farklılaşmaktadır. Şeriat uygulamasının tarihte çok güzel örnekleri olduğu ancak günümüzde İran ve Arabistan gibi ülkelerin ve DAEŞ gibi örgütlerin uygulamalarının insanlardaki şeriat düşüncesine zarar verdiği ve insanların “şeriat” uygulanmasına karşı çıkacaklarını düşündükleri görülmektedir.

“...mesela insanlar eski(den) bir mesela Osmaniye devlet(i), Abbasiye devlet(i) gibi eğer bu o zaman İslam gerçek de şey doğru yapıyorlardı. Ama bu zaman yani çok iyi değil uygulamalar, din uygulamalar yapılmadı ” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Şeriat düzgün uygulansa, mesela Hazreti Peygamberimiz yaşadığı sürece aynısı gibi şimdi yapsalar daha iyiydi tabii. Ama mesela başka şimdi Irakta falan yapıyorlar Bu DAEŞ yaptıkları gibi yapmasınlar mesela bu çünkü dinden daha fazla (farklı) yapıyorlar. Nasıl düşündükleri gibi yapıyorlar. O da yanlış bir şey. (Mesela) Arabistan da şimdi her şey serbest yaptılar da çok doğru bir şey değil. İran ben Müslüman olarak görmüyorum zaten İran’dakileri. İran Müslümanları katlediyor. Ben onlara şey, Müslüman diyemeyiz onlara. Eğer şeriat olsa toplum hazır değil çok karşı çıkacak, ama doğru bir şey bu, ya şeriat ya kısası yapılsa çok iyi bir şey. ” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Türkiye’de Suriye’de de şey, Müslüman olmayanlar da var. Aslında bizim dinimizde şu anda, İslam olması iyi bence. Yani İslami kurallar uygulanırsa iyi ama diğerlerinde düşünceleri gerekiyor. Müslüman olmayanları... Mesela önceden Türkiye’de kapanma yasağı vardı, şimdi git gide yasaklar kalkıyor, daha İslam’a doğru oluyor. Bence daha iyi, insanlar daha özgürlüğüne kavuşuyor. İslam yasaları gelince...” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

MS. şeriatın iyi bir yol olduğunu, ama toplumdaki inanan inanmayan herkesin huzurunun sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. MS. ye göre Türkiye’deki yönetim biçimi bu yolda ilerlemektedir.

“Evet, evet yani şeriat olmalı. Ama mesela şimdi toplum daha şey değil, yani uygun değil. Biz ne yapacağız? Mesela bizim sorumluluğumuz; bu insanlara İslam’ı tam anlamayı, mesela adalet ve hukuk sistemini onun anlattıktan (ikna ettikten) sonra. Onlar da diyecekler, ‘yani biz bunu uygulamayı istiyoruz.’ Ama şimdi birisi gelse, mesela eğer ben bunu uygulanacak(dese) kimse kabul etmeyecek. Yani mesela bazı kabul ederler, edilir ama yani çoğu kabul etmezler bilmedikleri için. Yani mesela şimdi ben Kur’an dersi veriyorum çocuklara. Bunun faydası, bunun anlamı, bunun adaleti(hakkında) konuşuyorum, bahsediyorum. Ondan sonra bunlar büyüteceğiz. Onların çocukları(yla) da konuşacağız bu konuda. Yani iyi toplum böyle yapılır. Ama zorla zor bir şekilde uygulanamaz. Bence mümkün değil. ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

İlahiyat alanında doktora yaptığını öğrendiğimiz, aynı zamanda din eğitimcisi olan MK. şeriatın olması gerektiğini ancak, öncelikle insanların bilgilendirilerek ikna edilmesi gerektiğini, şeriat hukukunun ne anlama geldiğinin anlatılması gerektiğini ve toplumların bunu gönülden kabul etmedikleri sürece şeriatın uygulanamayacağını ifade etmektedir.

“...herhangi bir ideolojiyi bir liberalizm ya da başka ideoloji İslam gibi olmuyor. Onların kusurları vardır. Mesela liberalizm bireyciliği düşünüyor, bir kişiyi bir kişini özgürlüğünü sadece. Özgürlük ne demek liberalizm de? Diğer insanlara zarar vermemek. Tamam, yani hürriyet. Ayrıca İslam’da hem kendine hem diğer insanlara zarar vermemek var. Yani bu yüzden sanıyorum ki, sanmak değil düşünüyorum ki; en iyi şeriat ve en iyi kanunlar tabi ki Allah’tan gelen ve şeriatla. İnsanlar şöyle diyor; ‘neden bunun elini kesiyor?’ Kimse çalmasın diye. Yani liberalizm de hala garp ülkelerinde düşünüyorlar onlarda kimse çalmıyor mu? çalışıyorlar, hala çalışıyor. Onlar(in) (cezaları) yok mu? Bazı (cezaları) var, bazı (cezaları) yok. Şeriat olsaydı orada, kimse bir daha çalmaya kalkmayacaktı. Yani biz düşünürsek, mesela Peygamberin döneminde kaç kişinin eli veya kolu kesilmiş. Belki bir kişi, belki iki kişi, belki hiç. Çünkü biliyorlar had var. Böyle yaparsan bütün insanların önünde had olacak ama tekrar hiç olamayacak. Aynı şekilde diğer hadler. Yani hadler bizim için aslında. Yani şeriat kalırsa, suçları kaldırır. Sadece Müslümanlık (ta) değil bütün insanlık (ta) kaldırır. Şimdi biz bir az kavramları(n) isimleri(ni) değiştirelim. 11 Eylül 2001 var ya şey olduğu, Amerika’daki, sonra da DAES kurulduktan sonra herkes şimdi cihat kelimesinden korkuyor. Cihat yani nedir ya neden korkuyorsunuz. ” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH. şeriat ve kıyaslar konusunda beşerî sistemler üzerinden kıyaslama yapmakta ve en iyi sistemin şeriat olduğunu izaha çalışmaktadır. Ona göre “İslam Şeriatı” tüm dünya huzuru için en doğru sistemdir. HH. aynı zamanda şeriat ve cihat gibi dini kavramlara insanlarda önyargılı bakışın olduğu ve bu durumun insanların dinden korkmasına sebep olduğunu ifade etmektedir.

“Şeriat değil laik bir sistem olması mantıklı. Biz şu an Suriye’de gördük zaten IŞİD’ler gelince, yani sosyal düzeni hani şeriata göre yaptılar (!) ve biz yani ben IŞİD İslam’ı temsil ettiğini düşünmüyorum. Ama onlar hani bazı yaptıkları uygulamalar dinden kaynaklı. Ve bu yüzden yok. Ben öyle bir şey taraftar değilim. ” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Diğer katılımcıların tersine DA. , şeriat ve kıyasın doğru olmadığını ve bu durumun DAES’in uygulamalarında görüldüğünü ve kendisinin de şeriata karşı olduğunu laikliğin daha tutarlı bir yol olduğunu ifade etmektedir.

“...Bence bence vallah kısas çok güzel bir şey. Kısas uygulama ve İslam için kısas yani önemli bir şey... Yoksa aynen ilk söylediğim gibi, herkes yapacak(kabul edecek) İslam uygulamalarını yoksa kötü bir şekil olacak. Ama kısas kesinlikle iyi olur.” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

“...biz sonuçta Müslümanız. Kur’an’daki cezalar(ın) olması lazım. “ (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Arabistan’daki gibi olmasın DAESH gibi olmasın tabii yüzde yüz İslam’daki olmalı. Benden büyük senden de büyük bu mesele...” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

Katılımcıların şariat ve kısas konusunda genel olarak benzer düşüncelere sahip oldukları görülmektedir.

2.1.3.3.5. Kız-erkek ilişkisi ve flört

Flört etmek yani yabancı bir erkekle kadının aralarında evli ve nişan gibi bir akit olmadan yaşadıkları ilişki konusunda gençler, konuyu sadece aşk ilişkisi değil genel olarak kız-erkek ilişkisi bağlamında değerlendirmekte ve ölçülerin olması gerektiği konusunda görüşler öne sürmektedir. Evlenmek isteme veya iş ve okul gibi zorunlu birlikteliklerde görüşülüp konuşulabileceğini ama keyfi gezip tozma baş başa kalma el ele tutma veya fiziksel yakınlık şeklindeki ilişkilerin olmaması gerektiğini ifade etmektedirler. Türkiye’de karşılaştıkları, gençlerdeki flört yaşamını taaccüple karşıladıkları ifadelerle yansıtmaktadır. Ancak Suriyeli gençlerde de flörtün normalleşmeye başladığını, aslında göç öncesinde flört eden gençlerin olduğunu ama gizli yaptıklarını, göç sonrası açıkça yapıldığını ve yaygınlaştığını ifade etmektedirler. Katılımcıların çoğu flörtü onaylamamakta ancak üç katılımcı, kız erkek arkadaşlığı olabileceğini ama kötü niyet olmaması gerektiğini, bir katılımcı da sevgili olmanın ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.

“Evlenmek istiyorsa İslam (da) kanunlar, yani nasıl tanışmak lazım talimat, teşriyat var. En doğru ve kıza en iyi yolda ve erkeğe en iyi yolda İslam “ (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“Evet, kabul ediyorum yani tanışalım. Ben eşimle mesela parkta oturuyoruz, tanıştık yani sevgili olarak bu günah değil bence. Ama ilişki(fiziki) çok günah bence hiç mantıklı değil yani. Ben de kızım var, onu da çok düşünüyorum.” (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

“Şimdi flört çok var (Suriyelilerde). Ama eskiden azdı. Çünkü ee kork(u) vardı eskiden. Ama şu an bu kork(u) bitti... Mesela eğer bir nişanlılık yaparsa, bizim ülkemiz(de) bir orf vardır. Bu orf bir de mesela bir kızı bulursam ben, ailemle konuşmam lazım. Bi akit yazmak lazım. Bu nişan olacak. Yani nişanlıktan sonra

evlenmeye imkân vardır. Nişanlılık yoksa mesela mesleki gereği bir konuşsak sadece bir meslekten konuşuruz. Eğer bir okulumuzda arkadaşlarımla. Sadece derslerden konuşuruz. ” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Doğru değil flört. Türkiye’de çok şaşıyorlar, hani Türk kızları; ‘ bu yaşına gelip sen(in) sevgili(n) nasıl olmadı?’ ya ben niye sevgili yapayım. Yani adam evlenecek mesela tanışmak istedi ‘ben evlenmek istiyorum, seninle tanışabilir miyiz’ demek ayrı ‘ben seviyorum bakalım ya evlenir ya evlenmeyiz artık, Allah ne gösterirse’ bir de Allah’ı da karıştırır. Öyle hiç kimseyle olmadı çok şükür. Allah ta bozmasın. Hani hiç kimseyle sevgili falan. Valla erkek elini tutsunmuş, falanmış yok öyle bir şey asla olmadı. Benim için flört diye bir mantık yok. Tanışma gibi bir şey var, o da evliliğe doğru. Yani işte mesela onun ahlakı işte belli başlı düşünceleri; İslamiyet’e karşı ya da dünyaya insanlara karşı benim için önemli olan noktalar. Bir kere Allah’ın emri her şeyin bir mantığı var, her şey bizim için, bizi savunmak için, korumak için ... Diyor ki, zinaya yaklaşmayın demiyor ki zina yapmayın. Yaklaşmayın diyor. Mesela bir kere el tutulur, ikincisi bir az daha yaklaşır sonra el tutulur sonra sonra gider iş yani. Ondan sonra kontrol etmek zor olur. ‘Yok, valla ben bunu istemiyordum(pişman oluyor).’ Ya abi. Ya baştan yapmayacaktın yani. ” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez).

AŞ. kadın erkek ilişkisinin sadece evlilik niyetiyle kurulması gerektiğini ve İslam’ın emirlerinin insanların iyiliği için olduğunu düşündüğünü, Türk arkadaşlarının kendisinin hiç sevgilisinin olmamasını şaşkınlıkla karşıladıklarını ifade etmektedir. Kur’an’da ‘zina yapmayın’ denmediğini ‘zinaya yaklaşmayın’ dendiğini, bunun flörtün zinaya götürücü bir davranış olduğuna dair uyarı olduğunu ifade etmektedir.

“Bizden kendimizden konuşalım direk kendimizden bahsedelim. Hani biz sevgiliydik eşimle ama hani sevgilim canım aşkım falan kelimeleri kullanmıyorduk hiç asla. Ama itiraf ettik, hani sen doğru insansın seni seçtim evlenmek için evlenmek istiyorum. Sende doğru bir seçeneksın sende zaten evlenmek istiyorsun ben de doğru bir seçenek olduğum için hani. Şimdi 3 ay sadece kaldık sevgili hani diyebiliriz. Kendisi bana bir yıl sonra nişan takarız falan demişti. 4 ay sonra nikâh oldu gönül eğlendirmek için asla. Oğlum (bebek henüz) flört yapacak olsa hiç kabul etmem. Çünkü bizim de bir kızımız olacak sonra (empati). ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

Eşinin tercümanlığı aracılığıyla görüşme yapılan ÖM. kendilerinin flört yaptığını ifade etmekte ancak bunu hiç baş başa kalmadan, arkadaşlarının da olduğu ortamlarda görüşerek yaptıklarını söylemektedir. Nikah öncesi asla elini tutmadığını, yüzüne bile bakmaya haya ettiğini eşinin de teyit ettiği ÖM.’nin. Oldukça ölçülü yaptıkları görüşmeleri bile flört olarak değerlendiriyor olması ilgi çekicidir. ÖM. şu anda 2 yaşındaki oğullarının ilerde flört etmesini asla onaylamayacağını ifade etmektedir. Oğlu

üzerinden yaptığı değerlendirmede kendi yanlış yapma kaygısından daha fazla evladını yanlıştan koruma düşüncesi olduğu görülmektedir.

MK ise meşru olmayan kadın erkek ilişkilerinin toplumsal sonuçlarının kötü olacağını ve ölçülerin gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

“Yani benim kanaatim şu; Allah Teâlâ bir şeyi yasaklamış(sa) onun bildiği var, onun eee alternatif(i) var. Mesela İnsan bir kişiyi beğenirse onun babası annesi konuşabilir. Bu normal bir şey. Eee, bide yani gezmeye falan gitmek bu bence haram. Onunla da konuşur. Bir de onun evine gidebilirler. sonucu biliyoruz ya evlenir ya bırakır. Ama böyle açık bir şekilde yapılan ilişkiler sonucu biliyoruz. Şimdi çok mesela zina. Ondan sonra bebeğin alınması. Yani mesela yaklaşık yılda 55. 000. 000 insan cenin öldürülüyor. çok toplumsal zararları. Tabii ilk önce bu haram, sonra çok faydasız, çok zarar. Bunun alternatifi var usulü var evlenmezse bir şey olmaz bırakır gider.” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

Dini uygulamaları tam olarak yerine getirmeyen katılımcıların şeriat uygulamasının en doğru yol olarak ifade ettikleri gibi flört konusunda da en doğru şeyin dini ölçülere uymak olduğunu ifade etmeleri ilgi çekmektedir. Katılımcıların toplumsal yaşamdaki dini ölçüleri daha fazla dikkate aldıkları gözlenmektedir

“Yok, hayır flört yanlış. Ama arkadaşlık olur mesela şimdi birkaç arkadaşım var ama sınır var. Ama mesela şey amcamın amcası yani birkaç uzak bir akraba çok yasak, görmemiz bile yasak, bu kadar da değil. Arkadaş olur mesela sınıfta, üniversitede konuşmak olur ama gezme, el tutuşma falan yok.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

NR. namaz kılmadığını ve örtü kullanmadığını ifade etmiş ancak flört konusunu kesinlikle onaylamamaktadır. Fakat asla yabancı bir erkekle konuşamazsın görüşemezsin gibi tutumları da doğru görmemektedir.

“Kötü niyet olmasa bir şey değil. Yani bir şey olmaz. Benim arkadaşlarımda kızlar da var gidiyoruz, geziyoruz. Arkadaşlar gibi gidip gezebilirsin. İşte bazıları şey yapmışlar yani kötü bir şekilde davranma ya da yalan söylemiş. Ben senle evleneceğim işte, götürüyor parklara, oturuyor, öpüşüyorlar o şekilde olmaz. Bazen de el tutma olursa iyi bir niyetle (arkadaşça) bir şey olmaz bence. Önemli olan niyet. ” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

AD. ise kız erkek ilişkisi konusunda, diğer katılımcılardan farklı değerlendirmeler yapmaktadır. Katılımcı, kız arkadaşlarıyla beraber gezebileceği ve kötü niyet taşımadan el teması da olabileceği düşüncesine sahiptir.

“Birlikte yaşamak bence bir kadın bir erkekle evlenecekse önceden onu tanıyor olması ve sevgili olmaları gerekiyor. Çünkü görüyoruz biz, var tabi daha önce sevgili olanlar, evlenenlerde var. Ama benim yaşadığım toplumda bu sadece kadınlarla ilgili kızlarla ilgili erkek gidiyor tanışıyor(normal). Sonra kıza gelince diyor; ‘sakın öyle bi şey yapma’ olmaz” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Sevgili olmanın gerekli/ihtiyaç olduğunu düşünen DA. Suriye toplumunda bu konuda sadece kadınların baskı altında tutulduğunu erkekler için normal görülebildiğini ifade etmektedir.

2.1.3.3.6. Kadınların giyim tarzı

İslam Müslüman kadının giyiminde belli çerçeveler belirlemiş ve yabancı erkelere karşı tesettürü emretmiştir. Diğer dinlerde de mevcut olan örtünme emri, İslam toplumlarında farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Müslüman kadınlar nikap, ferace, cilbab, başörtüsü, pardösü, tunik/pantolon gibi giyim tercihleri ile örtünebilmektedirler (Apaydın ve Gürkan, 2022).

Kadınların evin dışındaki giyimi hakkındaki düşünceleri sorulan katılımcılar; şeffaf olmayan kıyafetler olması, el ve yüz hariç tüm bedenin örtülmesi, vücut hatlarını belli etmeyen geniş her tür kıyafetler olabileceği, uzun olması, yüzün örtülmesi şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır. Katılımcıların bazılarının giyim tarzlarındaki farkları değerlendirirken, kendi uygulamalarına tezat düşünceleri olduğu görülmektedir. Bazı katılımcıların uzun kıyafetler, geniş başörtüler, bazılarının dar pantolon ve kolun bir kısmını açıkta bırakan bluzlar veya uzunluğu değişen tunikler ve pantolonlar şeklinde giyim tercihleri olduğu görülmektedir. Yine bazı katılımcıların başörtü takmadıkları ve modern bir giyim tarzına sahip oldukları, bazılarının ise Suriyelilerde görmeye alışılan, başın üst kısmında yükseklik oluşturularak sarılmış şalla örtündükleri görülmektedir. Yine iki katılımcının, nikap denilen yüz örtüsü ile yüzün tamamını örttüğü, siyah uzun ferace giydikleri ve iki katılımcının yüze belirgin makyaj yaptığı, oje kullandığı ve dar kıyafetler giydikleri, ancak büyük kısmının Türkiye’de imam-hatip öğrencilerinde görülen uzun tunik ve dar olmayan pantolonlar şeklinde örtündükleri görülmektedir.

Saha gözlemleri ve katılımcıların ifadeleri, Elife Yeter’in (2018) çalışmasında bulgularanan Suriyeli kadınların örtünme tarzlarında değişimler olduğu ve yerel halka benzer şekilde örtündükleri bilgisi ile paraleldir.

“Kadınların giyiminde hudutlar var. Yani Allah'ın yasak ettiği emirler. Biz ona itaat ediyoruz. Bunu kabul etmezse bir kimse; biz onları davetle iyi bir şekilde onun faydasını anlatıyoruz. Tabi şimdi fıkhıta bir ihtilaf var. Çoğu fakihler yüz ve eli kapatmayı falan düşünüyorlar. Yani vacip olduğunu düşünüyorlar. Bence o kadar değil. Yani yüz ve el vacip değil. Ama o da müstahabun sünnettir. Mesela bir kadın onun gözünü kapatırsa iyi daha olur, daha yani fayda, daha sevabı alır mesela. Ya da kapanmazsa olur. Ama mesela şey saç filan yani o kesin yasak...” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi).

“Ya orta olmalı giyimleri, yani nasıl diym; o kadar açık olmasın, o kadar kapalı da olmasın ama sonuçta “inne mel a'mel bin niyyet” ya Allah zaten biliyor yani... dar giymek benim hoşuma geliyor, ama kadınlara dar değil ...” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

“Ben demiyorum komple kapalı olsa ama şimdi bazıları görüyorsun bir pantolon giymiş çok yani affedersin giymese yani” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

Yukardaki ifadelerle bakıldığında 3 erkek katılımcının ikisi normal şekilde, aşırı olmayan örtünmeyi doğru görürken diğer katılımcı ise, gözü dahi kapatarak örtünmenin dinen zorunlu olmasa da daha iyi olduğunu söylemektedir

“Anam gibi ve anan gibi olmalı... Dar giyen, açık giyen, bunlar cehenneme gider. Açık giyinmek günahıdır. Dar giyiyor, geçen, giden bakıyor. Yani çarşıya gitsen neler var. ” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

MH. kadınların giyiminin nasıl olması gerektiği noktasında sarf ettiği, “Anam gibi ve anan gibi” ifadesi ile geleneklerin zaten çerçeveyi belirlediğini ifade etmektedir. Böyle olmayanlar için;“...bunlar cehenneme gider” şeklinde düşünmektedir.

“...Hocalar hemen direk kadının başörtüsüne eleştiriyor... Önemli olan iman, sonra başörtü direk mesela kadının başörtüsü şeklinden eleştiriyorlar? Mesela erkeklerde bu kadar sıkı değil yani kıyafetleri bu kadar sıkı bakmıyorlar... Onu eleştirerek değiştirmeyiz ya da kötü dediğimiz zaman da değiştiremeyiz. Belki sen örtün iyi ama onun kötü davranırsan o diğerini sever nasıl giyerse o da aynısı giyer. Bu yüzden mesela kapalı bir i bence örnek olması gerekir. Dediklerine bakmaz ama senin nasıl ona davrandığına bakar... Yani din hocalarından kaynaklanır. ” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

MS. din hocalarının başörtü konusunda eleştiriler yaptıkları, bunu yapmak yerine nasihatle yaklaşmaları gerektiği, dinin tek emri örtüymüş gibi sıkı davranmanın doğru olmadığını düşüncesine sahiptir. Yumuşak üslubun önemli olduğu ve ancak sevilen kişilerin davranışlarının örnek alınabileceğine vurgu yapmaktadır. Katılımcı “dini söylemde kullanılan dilin” önemine dikkat çekmektedir.

“İsteddiği gibi giymeli kadınlar. Ama ben sevmiyorum, hepsini siyahla kapatmak. Niye bu kadar? Çok kısa falan o da olmaz. Yani istediği gibi, normal olsun. Yüzü belli olsun, elleri de... Aileden belki ya da eski adetlerden geliyor belki. Mesela bizim ailemiz öyle değil. Annem eskiden pek uzun giymiyordu, nenem de öyleydi. Çok şey yapmıyorlar mesela biz de öyle geldik, çok yapmıyoruz. Şu an kapalı değilim ama kısa şeyler giymiyorum. ” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

“... Mesela ben ferace bir şey ya mesela ben öyle giymiyorum. Ben o cidden ona benden fazla bakılıyor... ” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

NR. çok kapalı ve siyah olmasının aşırılık olduğunu ve kendisi örtü takmasa bile kısa şeyler de giymediğini ifade etmektedir. AŞ. ise aslolanın dikkat çekmemek olduğunu, ferace giyenlerin daha fazla dikkat çektiğini dile getirmektedir.

“Bundan (eşini kastediyor) daha çok tesettürlü. Dar olmaması gerekiyor. Kapalı olması gerekiyor. Pantolon giymemesi gerekiyor. Uzun kollu. Şimdi gelenek olarak bizde şöyle; Suriye’den gelenler işte eldivenli veya kapalı tam yüzü görünmeyenler. Onlar sadece bir adet oluyor. Hani Halep’te? Mesela bunlar bir adet. Hani Halep’te böyle yüzü açık olan hiç görmedik falan diyebiliriz. Hani sadece oradakiler öyle olduğu için aslında herkes aynısını yapıyor. Yani ona her oradakiler ayıp olduğundan da daha ziyade hani günah olduğundan değil sadece ayıp olduğu için. Bir de pantolon ve gömlek giyenler işte kadınlar ve kapalı olanlar. Onlar işte. Pantolon giymeyen kadınlar zaten böyle eğitilmiş bir kadın olmuyor diye onlarda hani eğitilmiş olmak istiyorsan (medeni) , işte dar pantolonlar falan giymen gerekiyor (düşüncesi) diye tahmin ediyorum. ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

ÖM. örtünme şekillerindeki farklılıkları, geleneksellik veya modernlikle izah etmektedir. Suriye’de var olan iki tip örtünmeden bahseden ÖM. , birinci örtünme şeklinin yani yüz hatta gözlerin örtülüşünün geleneksel olduğu ve ayıplanma düşüncesi ile alakalı olduğunu, ikinci tür, yani dar ve modern tarzda örtünmenin “medeni” gözükme çabası ile alakalı olduğunu düşünmektedir. Eşinin de örtü tarzını espri içerikli eleştiren ÖM. olması gereken örtü türünün diğer ikisinin arasında, kapalı, uzun ancak dar elbise ve pantolon olmaması şeklinde izah etmektedir.

2.1.3.3.7. İnsanları değerlendirmede dindarlık kriteri

İnsanların dindar olup olmamalarının kendileri için önemli olup olmadığı konusunda gençler, herkesin kendi amelinden sorumlu olduğunu, muhatap oldukları kişilerin dindar olmasının önemli olmadığını ancak ahlaklı ve davranışın düzgün olmasının yeterli olduğunu düşünmektedirler. Bir katılımcı ifadesinde; muhatap olduğu kişilerin inançlı

olmasının gerekli olduğu ve hiçbir inanca sahip olmayanlara yaklaşmamanın gerektiği düşüncesine sahiptir. Genel olarak bireysel yakınlığı fazla olmayan kişilerin dindarlık durumlarının kendileri için sorun olmadığı, arkadaş ve eş tercihi gibi yakınlık derecelerine göre dindarlığa daha fazla önem verdikleri ve bu kişilerin dindar olmasına dikkat ettikleri ifadelerde görölmektedir.

“Her kişi kendine bakacak. Herkesle selamlaşışım, anlaşışım, konuşurum.. Ama arkadaşlarım ve akrabalarım iyi (dini) olması (önemli) “ (HL. E, öğrenci/tezgâhtar, 21, Deyrizor merkez)

“Yok, hiç karışmıyorum, sormuyorum (dini olarak). O konuyu dikkate bile almıyorum.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Ahlak açısında değerlendiriyorum. Yani biri(sinin) gereksiz veya düzgün olduğunu konuşmasından anlayabilirsiniz.” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

SL. sosyal ilişkilerdeki ahlaki boyutun namaz oruç gibi sadece kişiye özgü dini uygulamalardan önemli olduğunu ve kendisini ilgilendirdiğini ifade etmektedir.

“...en çok ahlaki olarak dikkat ediyorum. Bu namaz kıl eğer yapacaksa bu benim için değil. Yani o onunla Allah arasında bu beni ilgilendirmez ama şey mesela ahlak olarak yani bu benimle çıkacak falan bu yüzden önemli” (SL. K, 22, öğrenci, şam merkez)

“Yok. Ama tabi ki inanmamış insanlar(sa) ona yaklaşmıyorum. Çünkü her şeyi yapıyorlar insanlara. Ama mesela sana şöyle bir şey söyleyim; Hristiyan insanları kabul ediyorum ve Yahudi insanları da kabul ediyorum. Ama mesela inançsız insanları hiç kabul etmiyorum. Mesela Alevi insanları kabul ediyorum, açık olanları kabul ediyorum ama inançsızları hiç kabul etmiyorum. Çünkü tüm Allah’ın dinlerinin... hepsinde bir sınırı var, belirli bir ahlak ve ölçü var.” (BB. K, 24, sosyolog, şam merkez)

BB. hiçbir dini inancı olmayan kişilerin norm ve sınır tanımadıklarını, her tür şeyi yapabilecekleri için kaçınılması gerektiğini fakat inanç ve dini mensubiyetin insanları sınırladığını ifade etmektedir.

Arkadaş seçiminde dindarlık

Katılımcıların birçoğu arkadaş seçiminde, ahlaklı, yalan söylemeyen, içi temiz, dürüst, fikri yapısı uyumlu gibi kriterleri önceledikleri görölmektedir. Bazı katılımcıların, arkadaşlarının dindar olmasına daha fazla önem verdikleri namaz, oruç, kuran okuma gibi uygulamaları ahlakla bütün olarak değerlendirdikleri görölmektedir. Yakın arkadaşlarının kendilerinin yaşamlarında önemli etken olduklarını bu olması sebeple her

yönüyle dindar olmalarını gerekli görmektedirler. İki katılımcı ise arkadaşlarının dindar olup olmamasının önemi olmadığı, şeklen dindar olup ahlakı çok kötü kişiler olabileceğini, önemli olanın iç temizliği ve ahlak güzelliği olduğunu düşünmektedirler.

“Yani yakın arkadaş seçtiğimde arkadaşların hepsi peçeli falan Kur’an okuyorlar, hafızlığa doğru gidiyorlar. O yüzden hani bunları seçtiğimde çok dikkatli seçerim. Çünkü onlar belki hani ben bir hata yaptım da onlar beni uyarabilir. ” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

“Yok, yani (dindar olmak) kalbin içinde, Allah’la arasında, ben ilgilenmiyorum. O kendi evet ne olursa olsun sonuçta Allah hesap zaten kesecek. Ama kalbi iyi olması yani Allah’tan hesap. ” (MC. K, 27, öğrenci, dernek çalışanı, Deyrizor merkez)

Aşağıdaki ifadelerde MC. arkadaş seçiminde dindarlığı önemli görmese de eş seçiminde dindarlık için “Çook önemli” ifadesini kullanmakta, FK ise arkadaşlarının çok dindar olmasına dikkat ettiğini ifade etmektedir.

“İç temiz olsun, Dürüst olsun, ona daha çok önem veriyorum. Çünkü tanıdığım birçok insan, çok dindarlar, tesettürlüler falan ama içleri çok fesat ve çok kötü. Yani bu yüzden ben dini kriter olarak görmüyorum. Yani ahlaklı olması çok daha önemli benim için. ” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

MO.’nun “dindar, tesettürlü içleri fesat” ifadesi, dindarlığın boyutlarındaki farklılaşmalara örnek bir değerlendirmedir.

“ İlk olarak önem verdiğim şey, yani benzer(düşüncede) olmalı, ama tabi ki elbette bütün insanlara hidayet versin. Yani mesela namaz kılmayan, hicap giymeyenler(içinn) hidayet umarım.

- Yani o zaman yakın arkadaşların hep dindar insanlar mı?

Evet, ama okulda açık olanlar vardı, yakın arkadaşlarım. Burada bir ayrım yapacağım. Suriye’de açık olanlar farklı, yani düşünceleri, Türklerin açık olanları farklı. Mesela okulda açık arkadaşlarım vardı Türkler(den). Ve onlar gerçekten dindarmış ama yaa açikti ama dindar; namaz kılıyor, oruç tutuyor. Burada Türkiye(de) çok ilginç geldi. Aklım da çok karıştı, kim arkadaş olacak, anlayamadım... Yani şöyle diyebilirim ‘dışın hali için halini göstermiyor ya da ısıtmıyor.’ Kalbimizdeki böyle inanıyor diyorsak, gerçekten inanıyorsa ısıtmalı. Ya da sadece bazıları kapalı oluyorlar anne baba yüzünden, mesela annesi ‘kapalı ol kapalı oluyor’ ama neden kapalı olduğunu bilmiyor. Yani böyle insanlar çok var. Biz Türkiye’ye çıktıktan burada özgürlük var. Yani çok fazla açık olanlar var. Suriye’deki gibi değil. Bu yüzden düşündüm ben, gerçekten kapalı olmayı(tesettürü) biz şimdi seçtik...” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Arkadaş seçiminde dindarlığı önemsedğini dile getiren HH. , göç sonrası iki toplum arasında yaşadığı ikilemin dindarlık yorumuna nasıl etki ettiğini ve bu bağlamdaki şaşkınlığını “okulda açık arkadaşlarım vardı Türkler(den). Ve onlar gerçekten dindarmış ama, yaa açıktı ama dindar...” sözleriyle ifade etmeye çalışmakta ve Türkiye’deki özgürlüğün dini tercihleri etkilediğini ifade etmektedir. Suriye’de gördüğü içi boş tesettür algısına karşı, dindar, namazlı tesettür kullanmayan bazı Türk arkadaşları ondaki dindarlık anlayışında gerilim oluşturmaktadır.

“Arkadaşlarım... namazlı abdestliler. Ama mesela gıybet var. Hani herkese konuşuyorlar falan, zaten din sadece namaz değildir.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

ÖM. yukarıdaki iki katılımcının değerlendirmelerine paralel olarak sadece belli ritüeller üzerinden dindarlığın olmayacağını örneğin gıybet etmemenin de dini bir emir olduğunu dile getirmektedir.

“Hepsi Müslüman zaten müminlerden başka kimse yok etrafımda. Benim yöntemim farklı, ben çok deneyimlerim oldu buna ulaşana kadar. Karşımdaki insanı anlarım, nasıl düşündüğünü de. Çoğu yüzeysel bir dindarlığı yaşadıkları için bunu çok sorun etmiyorlar. Zaten bu konuları çok yakınlardan başka kimseyle açmıyorum. ” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

Kendisinin artık inançlı olmadığını söyleyen AB. ye arkadaşlarının hepsinin Mümin olmasını ifade etmesi ile arkadaşlarının onunla arkadaşlığında inançsız olmasının etkileri sorulmuştur. AB. çoğunun yüzeysel dindarlar oldukları ve onun inançsız oluşunu önemsemediklerini ve bu konuları açmamaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Katılımcıların ifadelerinden, arkadaş tercih ederken şekli dindarlık ve samimi dindarlık anlayışında gerilim yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Eş tercihinde dindarlık

Eş seçiminde dindarlığın önemine dair, katılımcıların tamamına yakınının eş tercihinde dindarlığı önemsedği görülmektedir. Eş seçiminde erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla daha fazla kriterleri olduğu görülmektedir. Bu kriterlerin, eş olacak kişinin örtülü olması, namaz, oruç gibi ibadetleri yapması, Kur’an okuma ve ezberinin olması, dini bilgi sahibi olması, anne babasının dini yapısının güzel olması, hayalî, ahlaklı ve iffetli olması, şeklinde olduğu görülmektedir.

Kadın katılımcılar ise daha çok kendilerine karşı iyi davranış beklentisindedirler. Allah’la olan ilişkisi iyi olan, Allah’ tan korkan, dindar ama zulmetmeyen, kişiliği güzel, fikri uyumlu, akıllı, eğitilmiş ve fazla dindar olmayan eş şeklinde kriterleri bulunmaktadır.

Aşağıdaki iki katılımcı, evlenecekleri kızıdan ziyade aileye önem verdiklerine dair açıklamada bulunmaktadır.

“Şimdi, hepimiz Arap. Aşiret olarak yaşıyoruz. Gidip de bir kızı isterken ailesine bakarız. Annesi, babasına bakarsın namazlılar, iyiler. Kızın namazı ona kalmış bir şey. Sonra evlendikten sonra onu biraz zorlayabilirsin. ” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

“Yani aradığım özellik ilk olarak din olur. Bir de yani hayâ iffet ve ahlak çok önemli. Hatta aile yani, mesela belki bir kız çok güzel, çok iyi, çok ahlaklı. Ama onun ailesinde babası annesi falan dindar değil ya da din karşıtı bir fikir varsa ben onlardan kız almam yani. ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi).

MK. ailesi dindar olmayan bir kızla evlenmeyeceğini söylemektedir.

“Tabi, kesinlikle dine dikkat ederim. Allah’tan korksun isterim, bir az dindar olsun isterim yani İslam’ı bilen biri olsun isterim. Ancak şunu da gözümle gördüm; benim kuzenlerim var, amcaoğulları çok dindarlar, namazlı, abdestliler, oruçlular ama hanımlarını vuran ve döven insanlar. Yani o yüzden kendi Allah’ıyla arasında iyi olsun da en azından bana zulmetmesin. Kendi namazlarını aksatabilir bu Allah’ı ilgilendirir, ama bana zulmetmesin, insan olsun... bir kere bir kuzenim hanımını sırf eldiven takmadığı için vurdu yani o şekilde. Hani bazı insanlar var ya dinde kadını dövmek lazım vs. yanlış anlayanlar var, öyle değil, ama din için de vuranlar var. Amcamın oğluna şeyh (Hoca) diye hitap ediyorlar. Ona rağmen hanımına çok şiddet uyguluyor.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

Dindarların yaptıkları yanlışlıklar çoğu zaman, dinden kaynaklı gibi algılanmakta ve din müntesipleri üzerinden tenkide tabi tutulmaktadır. MO. ikinci defa evlilik yapmayı düşündüğünde kişiliğin iyi olmasına dikkat edeceğini, dini bilen, eşi hakkında Allahtan korkan, zulmetmeyen bir insanı tercih edeceğini ifade etmektedir. Çok dindar olduğu halde eşlerine zulmeden ve bunu dindenmiş gibi uygulayan akrabaları olduğunu, dini görevlerin Allah’la insan arasında olduğu ama insani özelliğin daha önemli olduğunu müşahade ettiğini dile getirmektedir.

“...gerçekten Allah’ı bilen, neyin ne olduğunu çok iyi bilen yani okumuş olması benim için çok önemli. Üniversite görmüş olması bence. Çünkü aynı dünyada insanlar olmuyorsunuz bana göre, dindarlığa çok önem veriyorum. ” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

AŞ. eşi olacak kişinin dini bilmesinin yanında eğitilmiş olmasının, en azından üniversite mezunu olmasının yani kültürlü/dindar olmasının önemli olduğunu düşünmektedir.

Farklı dinden veya mezhepten biriyle evlenme

İslam dini aile kurumu hakkında çok ince hükümler ihtiva etmektedir. İslam’a göre, Müslüman bir erkeğin, kitap ehli (Yahudi ve Hristiyan) bir kadınla yuva kurmasında bir sorun bulunmamaktadır. İslam tarihinde, bu tür evlilik örneklerine çok rastlanmaktadır. Ancak Müslüman bir kadının ehli kitap bir erkekle böyle bir evlilik yapması için, evlenilecek kişinin İslam dinini kabul etmesi şartı öne sürülmektedir (Haşimi, 2018: 202).

Başka dinden veya mezhepten evlilik konusunda, kadın ve erkek katılımcıların büyük kısmı Müslüman olmasını gerekli görürken, başka dinden olabileceğini ifade eden erkek katılımcılar bulunmaktadır. Bir katılımcı bu konuda hiç düşünmediğini ifade etmiştir. Başka dinden evli olabileceğini ifade eden iki kadın katılımcıdan birine kendi kızına izin verir misin? şeklindeki soruya; “kesinlikle Müslüman ve Sünni olması” gerektiğini söylemesi ilginç bulunmuştur.

Başka mezhepten evlilik noktasında ise dört mezhebin olabileceği ancak Şii gibi bir mezhebi asla kabul etmeyeceklerini ifade etmektedirler. Katılımcıların mezhep farkı sorusuna neredeyse tümü Sünni mezhepleri algılamış ve Şii, Dürzi ve Nusayri ideolojisini mezhep kategorisinde görmedikleri için soruyu açıklama gereği duyulmuştur.

“Yani Müslüman olsa daha iyi tabi ki çünkü daha iyi arkadaşın daha yakın yani o çünkü şeye bağlı sana bağlı yani bir anne mesela namaz kılmazsa ya da oruç tutmazsa çocuklar da aynısını anasında görerse onun gibi. Ama sürekli görürse namazını, konuşmasını aynen, dinini falan. Çünkü en çok vakti ananın yanında kalacak çocuk . ” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Olabilir başka dinden biri tabii.

- Kızın başka dinden biriyle evlenmek isterse?

Yook olmaz. Müslüman ve Sünni olacak. Hepsine saygı veriyorum ama Müslüman ve Sünni olacak.” (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

“Müslüman olsun, yeter başka mezhep sıkıntı yok.

-Şii olsa olur mu?

Yook hayır Sünni olması lazım. ” (MC. K, 27, öğrenci / dernek çalışanı, Deyrizor merkez)

“Başka bir mezhep şey olur. Yani Hanefi falan. Ama Şii olmaz, yok yok. Şii mezhep değil ki. Yani mesela biz ne düşünüyoruz şeyi, mesela biz onları gördük. Şimdi biz Suriye’ye savaş eden Esed rejiminin onunla beraber çok Şii taburlar var, biz onları gördük. Yani böyle insanlar, onunla yaşamak mümkün değil. Biz Hüseyin’i öldürdük(güya). Hüseyin (ra.)’i biz onlardan daha çok seviyoruz.” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi).

Dini ilimler alanında ihtisas yapan MK. başka mezhepten evliliğe dair değerlendirmesini Şiilik üzerinden yapmaktadır.

“Ben önceden ailemden dolayı hani yok. Hani diyorlar ki hani illaki İslam. Ailem öyle diyor illaki beş abdest kılıyor olmak, illaki dindar olması gerekiyor. Ama aslında benim şu anki düşüncem bunu da ailemle de paylaştım. Benim için dindar olması gerek yok. Benim için sadece dürüstlük olsun sadece dürüst olsun

- Farklı bir dinde olabilir mi?

Şöyle aslında hani burda bi kızdığım bir nokta var, hani erkek Müslüman erkek eğer evlenmek istiyorsa başka bir dinden evlenebilir. Ama kadına gelince kadın evlenemez. Mesela bu neden mesela. Ben bu konuda biraz kızıyorum ama eğer ilerde eğer mesela sevdiğim biri olursa ve Müslüman olmasa ben onunla evlenebilirim. ” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

DA. İslam’daki erkeğin Müslüman olmayan bir kadınla evlenebildiği halde, kadının neden evlenemediğini sorgulamakta ve kendisinin bu durumu kabullenmediğini eğer sevdiği kişi Müslüman değilse bile evlenebileceğini ifade etmektedir.

2.1.3.3.8. Türk toplumunun dini durumuna dair düşünceleri

Maalouf’un (2013);

“içinde yaşadıkları toplumun kültürüyle içinden çıktıkları kültür örtüşmeyen herkesin, bu çifte aidiyeti fazla yara almadan üstlenebilmesi, onu utanç verici bir hastalık gibi gizlemek zorunda kalmamaları ve yanı sıra onları kabul eden ülkeye kendilerini açabilmeleri gerekir”

diye ifade ettiği şey, toplumların asırlar süren ve kendilerini şekillendiren onlarca birikimin ve aidiyetin ortak yaşanan ama yabancı olunan mekâna geri çekilmeden taşıdığı, dini, kültürel, etnik ve dil kimlikleri ile topluma dâhil olmak için emek sarf edebilmelidir (Maalouf, 2013: 129).

Suriyeli gençlere dini konuda Türk toplumunun dini durumu hakkındaki düşüncelerine dönük sorularla, benzerlikler ve aykırılıkların ortaya çıkarılması ve de Türk toplumuna dair değerlendirmeler üzerinden kendi durumları hakkında da ipuçları elde etmek hedeflenmektedir.

Türk toplumunu dini yapısını çok iyi bulan, zayıf bulan ve yüzeysel bulanlar yanında Türklerin geleneksel dindarlar olduğunu veya dini yorumlama farklılıklarının olduğunu dile getirenler bulunmaktadır. Ayrıca iyi ama fazla dindar olmadıklarını, dini çok iyi bilmediklerini eğer bilseler çok daha iyi olacaklarını söyleyen gençler bulunmaktadır. Yine bölgesel farklılıkların bulunduğu, bazı şehirlerin daha dindar bazılarının daha az dindar olduğuna dair ifadelerle rastlanmaktadır. Bunların yanında Türk halkının İslam'ı çok iyi sunduklarını ve ılımlı bir dini yapıları olduğunu düşündüklerini ifadelerde görmek mümkündür.

“Ya aslında benim olduğum toplumda (çalıştığı kadın derneği) Müslüman sayısı çok az. Mesela Ermeni var, hiçbir inancı olmayan var. Şu anda çalıştığım yerde, mesela Alevi var çok. Hiçbir inancı olmayan kişilerde var, Ermeni var, Hristiyan var. Hani o yüzden hani (burada) dini bir toplumda hiç olmadığım için... bi bütünlük yok.

- Yani Türklerden çok dindar insanlarla karşılaşmadın mı?

Yani yok. Hani mesela komşular olsa keçikle²³ çıkarlar zaten sürekli dışarı. Mesela ilk geldiğimde ‘ben hafız olmak isterdim’ dedim anneme, yatılı bir kursa gittim. Orada hangi mezhebi kullanıyorlardı mmm? peçeliydi ama çorapsız gezerlerdi. Bende hani hayır çorap giymeniz gerekiyor falan derdim ‘yok öyle bir şey yok’ dedi bana hoca, o yüzden hani sonra çıktım oradan da.

- O zaman Suriye toplumunun dini noktada daha mı iyi buluyorsun?

Evet, çünkü hani Arapça diline hâkimler hem Kur'anı anlıyorlar hem de hani bir hadis okuduklarında daha çok anlıyorlar diye düşünüyorum. Hani Suriyeli olduğu için değil, aslında Arapça bildiği için ” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

Çalıştığı dernekte dine karşı düşünceye sahip kişilerin olduğunu söyleyen FK. hiçbirinin Sünni olmadığını, gündelik yaşamında karşılaştığı yerli halkın ise dini bilmediklerini

²³ Keçik: başörtünün boğazı açık bırakıp başın arkadan dolanarak örtünmesi durumunu ifade eden Gaziantep'te yerli halk tarafından sıkça kullanılan bir tür başörtü takma şekli.

düşünmektedir. Zira hafızlık kursunda karşılaştığı farklı dini uygulamalar sebebiyle ayrıldığını, Suriyelilerin Arapça dilini bildiği için dini daha iyi bildiklerini ifade etmektedir.

“Adet olarak, genel olarak geleneksel bir tarz görüyorum Türklerde... Bir komşumuz var mesela o kadın tüm yıl boyunca böyle (kısa) giyiyor. Evet, teraviye gittim ben annemle, bizim (komşu) namazda gördük (çok komik bulmuş, çok gülüyor). Bir de mesela Kurban Bayramı mesela biz Suriye’de kurban kesiyorsunuz ama evde çok az bırakıyorsun. Türkler?... Herkes tabi ki değil, ama ben gördüğüm yani çevrem. Kurban kesiyor, kendi kendine koyuyor, hiç kimseye vermiyorlar. Ben çok şaşırdım... Suriye’de mesela benim dedelerim falan kesiyorlar, mesela 4 kurban kesiyor, herkese veriyor. Dört kurbandan ne eve ne götürüyor? Bir mangal için bir kere o kadar. Annem ev sahibi beşyüzevlerden. Çok değişik bir insan... namaz kılıyo, çok Kur’an falan... Biz şey fark ettik. Elektrik faturası çok yüksek geliyo... Sonra biri çağırdık. Dedi; ‘Sizden bir hırsız’ baktık ki o ev sahibi... çıktım dedim; ‘Teyze siz bizden elektrik alıyor musunuz?’ Dedi; ‘Evet, niye almayayım? Eviim, ödiyeceksiniz! Öyle yapmazsan evimden çıkın...’ (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

BB. Türkiye’de dini yaşamın zayıf ve geleneksel olduğunu düşünmektedir. Ev sahibinin onlardan elektrik çalması, Kurban paylaşımının yapılmaması ve normal zamanda hiçbir dini hassasiyeti olmayan Türk bir komşusunun teravihte örtülü halde camiye gitmesini örnek vermektedir. İlginç olan BB.’nin kendisi de örtü namaz gibi dini uygulamaları yerine getirmemesi ve seküler bir yaşam tarzının olmasıdır.

Başörtüsü kullanmadığı için Suriyelilerle birlikte olduğu sosyal ortamlarda dışlanmışlık yaşadığını ifade eden katılımcı, Gaziantep’te baskıcı olmayan ılımlı ve kapsayıcı bir din anlayışının olduğunu ifade etmekte ve bu durumun Suriye’de var olan baskıcı ortama kıyasla kendisini bu topluma ait hissettirdiğini ve rahatlattığını şöyle dile getirmektedir:

“Bence çok iyi yani İslam’ı çok iyi bir şekilde sunuyorlar mesela şey dışarıdan gelen insanlara çok iyi bir şekilde. Camiler, insanlar bir de Türkiye mesela Suriye gibi değil, çok kapalı değil Suriye daha kültürel din. Türk insanlar daha iyi din açısından. Çok güzel bir şekilde sunuyorlar, sıcakkanlı insanlar ben seviyorum. Yalnız şöyle birşey ama, İzmir’de pek dindar yok, görmedim ama mesela Gaziantep’te, Urfa’da daha iyi daha çok dindarlar. Mesela Kayseri’ye de gittim, daha dindar insanlar.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

NR. ayrıca Gaziantep, Urfa ve Kayseri gibi şehirlerde yaşayanların daha dindar olduğunu ama İzmir ilinin ise tersi olduğunu belirtmektedir.

“...çok dindar arkadaşlarım var hani Türkler(de). Bir teyzem var onu çok seviyorum. Ara sıra onun yanına giderim. Hani geçen ramazanda beni davet etti yemeğe. Mesela bu kadının hayat tarzını çok beğeniyorum. Şöyle, ben o zamanlar kapalıyım... Hani daha kızıyla hiç görüşmedim. Çok dindar olduğu muhafazakâr olduğu için ben biraz tesettürlü giydim. Hani saygıdan dolayı. Sonrasında kızını gösterdi bana, kızı açıktı. Aslında bunu ben beğendim, çünkü bizde öyle hiç yok. Hani bir kadın kapalıysa tüm kızları onun gibi olması gerekiyor veya gelini. Mesela dindar olmasalar da muhafazakâr olmasalar da kapanmak şarttır bizde. Hani benim tanıdığım şöyle giyen kadınlar var (yüzü örtülü). Onların hiç dinle ilgileri yok. Sadece şey oldu. Bizde kapanmak dinden artık değil de gelenek, gelenekselleştiler. Ben o teyzeyi görünce aslında bayıldım ve ben annemin tepkisi olunca dedim ki ‘keşke annem burada olsaydı keşke o teyze gibi bana davransaydı.’” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Suriye’de dini uygulamaların gelenekselleştiği ve içtenliğin azaldığı bu nedenle bilinçsiz olduğu düşüncesine sahip olan DA. , örnek verdiği Türk ailede yaşam tercihi noktasında kızına baskı yapmayan dindar bir annede müşahade ettiği tavrı şaşkınlıkla karşılamaktadır. Ancak Suriye’de tek emir kapanmak gibi yanlış bir algı olduğu ve bu konuda toplumsal baskının olduğu, peçe bile kullanıp dinle hiç alakası olmayan kişilerin olduğunu ifade etmektedir.

“Şimdi Suriye de adet, gelenek, görenek daha çok görülür. Hani direkte ibadet diye de görülmez. Burada az ama Suriye’de daha fazla var. Ama Türkiye dindarlıkları daha yüksek tahmin ediyorum. Suriye’de hani diyanetliler ama en çok adet olarak almışlar, ibadet olarak değil. Ama Türkiye’de daha bilinçli diye tahmin ediyorum. Türkiye’de hani adet gelenek diye tahmin etmiyorum. Çünkü Türkiye’de zaten bi genç camiye girdiğinde gerçekten o nuru görüyorsun yüzünde.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

Suriyelilere ait bir gazetede çalışan ÖM. , Türkiye’de Suriye’ye kıyasla ‘samimi dindarlığım’ olduğunu ve geleneksel olduğunu düşünmediğini ifade etmektedir.

Yukarıda geçen ifadelerde Türkiye ve Suriye’deki dini yapının kıyaslanması Bergson’un “statik” ve “dinamik” dine tekabül eden “Kapalı toplum” ve “Açık toplum” düşüncesini hatırlatmaktadır. Her ne kadar büyük dinler için Bergson “Dinamik din” tipleştirmesini uygun bulmaktaysa da “kapalı toplumun” gelenekçi yapısına karşın “açık toplum” ferdiyetçi ve değişime açık bir yapıdadır. Benzer bir tipleştirme durumunu Tönies’in “cemaat (gemeinschaft)” ve “cemiyet (gesellschaft)” tipolojisinde görmek mümkündür (Günay, 2014:162).

“Suriyeliler daha dindar... Suriye’de o kadar özgür bir şey yok. Yani o kadar rahat rahat, konuşalım, konuşamıyoruz. Dini eğitim zaten sen o kadar din yani mesela benim babam din öğretimi ve öğretmen hem

de şeyh oldu yani şeyh imam gibi. Nizamı Beşar'ın O na çok sorular soruyor her zaman. Belki her ay sual ediyor. Yani sen neden böyle yaptın? Sen ne düşünüyorsun? Neden neden çok soruluyor. Evet, yani Suriye'de kolay değil..." (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

"...bizde daha çok şey yani. Esed, fikir(e) yani baskı yaptı. Yani insanlar çok bilmedi(öğrenemedi) dini. Çünkü alimler ölüyor, hapiste gidiyor. Yani insanlar(a) şey bunu(dini) nasıl (bilmelerini) isterse öyle bilgi verdi." (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

BD. Suriyeliler 'in daha dindar olduğunu çok ciddi dini baskıya rağmen dini yaşamlarının daha iyi olduğunu düşünmektedir. İS. ise dini noktada Türkleri daha iyi bulduğunu çünkü, Esed'in baskısının dini yaşam üzerinde etkisi olduğunu ve istediği şekilde din algısı oluşturduğunu ifade etmektedir.

Katılımcıların ifadesinde yer alan dini baskı unsurunun birinin "dini baskı" şeklindeki toplum baskısı, diğerinin "dine baskı" şeklindeki iktidar baskısı olan iki paradoksal gerilimi ortaya çıkarmaktadır.

2.1.3.3.9. Türk toplumuyla etkileşimde din

Göçmen toplumda var olan dini yapının yeni toplumla karşılaşması durumunda, birtakım sonuçların ve değişimlerin ortaya çıkması olasıdır. Bu değişim ve dönüşüm durumu yerli toplumda veya göçmen toplumda görülebilmektedir.

Kürt, Türk, Alevi ve daha birçok topluluğu bünyesinde barındıran, "kültürel mozaik" Türkiye, tarih boyunca din ve kimlik tartışmaları ile karşı karşıya kalmıştır. Başörtüsü, imam-hatipler ve dini cemaatler/gruplar gibi meseleler uzun süre ülke gündemini meşgul etmiştir. Türkiye'de dini yaşam noktasında tekdüze bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir (Aktay ve Kızılkaya, 2014). Bu durum Suriye göçü ile beraber daha bir çeşitlilik kazanmıştır. Sahada görülen Suriyeli göçmenlerin imam hatip tercihlerinin yoğun olması, Arapça dili nedeniyle Kur'an'ı anlıyor olmaları gibi sebeplerle dini sahada aktif olmaları ve görev almaları, kendi dini oluşumlarının yoğunluğu gibi etmenler önemlidir. Suriyelilerin dini yapıları ve örgütlenmelerinin Türkiye'de dini tabloya etkisi zamanla anlaşılacak olsa da var olan çeşitliliği daha da artırdığı gözlenmektedir.

Göçmen toplumun ve Türk toplumunun dini anlayışı arasında toplumsal etkileşimin anlaşılması ve dini değişime dair veriler elde edebilmek önemlidir.

Gençlere göç sonrası, dini yaşamlarında değişim olup olmadığı ve yeni toplumun dini hayatının kendileri üzerindeki etkilerine dönük sorular yöneltilmiştir. Katılımcı ifadeleri değerlendirildiğinde üç tür yaklaşım görülmektedir: İlk olarak, değişim yaşandığı, gençlerin dinden uzaklaştıkları ve yeni toplumla karşılaşmanın negatif sonuçları olduğu değerlendirmeleri bulunmaktadır. İkinci yaklaşım, değişimin dini noktada pozitif yönde olduğu ve daha fazla dine bağlandıkları yönünde değerlendirmelerdir. Son olarak, değişimin iki yönlü olduğu dinden uzaklaşanların yanında dine bağlılığı artanların olduğu yönündeki değerlendirmelerdir.

İfadelerde dinden uzaklaşanların çok az olduğu ve Suriye’de aslında dini yaşamdan vazgeçmek isteyen bu kişilerin burada fırsatını bulunca dini bırakan kişiler olduğu yorumlamaları yapılmaktadır. Bir katılımcı ise dini noktada kendisindeki değişimin, aile baskısından kaynaklandığı ve Suriye’de var olan sorgu sürecinin sonucu aldığı değişim kararını Türkiye’de uygulama fırsatı bulduğunu ifade etmektedir.

Aşağıdaki katılımcılar değişimin sebebinin, kişisel ve ailesel faktörlerle alakalı bir durum olduğunu ifade etmektedirler. Yeni toplumda “biz bir fitne yere geldik” düşüncesi ile kendini kontrol edenler yanında, değişime meyilli olanlar için fırsat olduğunu fakat dini eğitimi iyi almış kişilerin çok fazla değişeceğini düşünmemektedirler.

“...farklı kültürlerden farklı, şehirlerden, farklı düşüncelerden, farklı dindar seviyelerden gelmişler. Tabi ki bizim yani Suriye’deki dediğim gibi daha fazla kapalı olanlar var, daha fazla yani din(i emirleri) tutuyoruz. Geldikten sonra insanlar ayrılmışlar yani bazıları dini bıraktılar... Bazıları kendileri(ni) korumaya çalıştılar. Yani biz bir fitne yere geldik. Tatalım kendilerimizi diye çalıştılar ve çok zorlulukla karşılaştılar. Bazıları tam tersi olmuşlar yani ama onlar çok azlar. Onlar çünkü yani Suriye’deki ailesini, ailelerini, fikirlerini iyi bir şekilde yetiştirmediler, geliştirmediler. Yani din kavramı iyi şekilde vermemişler. Bu yüzden geldikten sonra ‘biz özgürüz tamam çıkar örtünü’ yani dini bırakalım... Bildiğim sadece bir kişi var Türkiye’de böyle olan...” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“...birçoğu kapalılar, sırf ya toplumun baskısından ya da anne baba baskısından kapanıyor. Böyle içten veya temeli var diye değil. Ama buradaki ortam rahat biraz. Sonuçta burası da Müslüman bir ülke yani eşarbını çıkar diye bir zorlama yok.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Mesela Reyhanlı’da çok Suriyeli var, onların mesela kursta hepsi İslam hakkında konuşuyorlar. Bu bana çok iyi geldi. Ama Gaziantep’e geldim. Burada çok daha az böyle ama ben çok etkilenmedim. Yani sen

ararsan böyle bir arkadaşlar bulabilirsin, bu yüzden kötü etkilemedi beni. ” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

“Suriye’de Türkiye’de aynı (değişim) olmadı. Önce şöyle zannediyordum; Her namaz kılan oruç tutanlar onlar direk cennete gidecekler ama buraya gelince var birkaç şey gördüm. Mesela yemek bırakıyor kediler için. Mesela kedi yüzünde belki cennete giderim. Önce öyle bir şey bilmiyordum “ (MC. K, 27, öğrenci, dernek çalışanı, Deyrizor merkez)

MC. dini yaşam konusunda, kendi dini yaşamında değişim olmamakla beraber iyilik ve sevap algısının değiştiğini düşünmektedir. Sokak hayvanları için yemek bırakma davranışı üzerinden örneklendirdiği bu durum, ibadet algısında değişim oluşturmuştur.

“Birçok kişi namazını bıraktı... Şu an işin yükü, ev sorumluluğu ve birlikte iş yaptığım arkadaşlardan, çevreden dolayı fazla dini yaşayamıyorum... Ailede benden büyük kimse yok, onu takip edeceğin seni yönlendirecek. Yol gösteren yok. Mesela benle yaşıt olanlar, benim çağımdaki gençler... Yanı bunu nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Namaz açısından konuşacağım, ben ve benim gibiler namazımızı aksatıyoruz. Kılmıyoruz...” (MH. E, 25, inşaat işçisi, Azez kırsal)

Ekonomik durumu düşük olan ve inşaat işçiliği yaparak 9 kişilik ailesinin geçimini temin etmeye çalışan MH. , göç sonrası ekonomik kaygılar, babasının olmaması, iş ve arkadaş ortamı gibi etmenlerden ötürü dini görevlerini aksattığını ifade etmektedir.

Bu durum İslami kaynaklarda geçtiği üzere “fakirlik neredeyse küfür olacaktı” şeklindeki hadisin ve İslam’da yoksulluğun mücadele edilmesi gereken bir unsur olması ile izah edilebilir. Ebu Hanife’ye isnat edilen, evde un bitmesi sebebiyle 40 fıkhi meseleyi unuttuğuna dair anlatı, ekonomik sıkıntının dini yaşamı olumsuz etkilemesini izah etmektedir. İslam dini, fakirliği ortadan kaldıracı uygulamalarla toplumsal dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. Zekât, sadaka ve mali yardımların emir ve teşviki, vakıf kültürünün İslam medeniyetinin bir parçası olması gibi unsurlar, İslam dininin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir (Döndüren, t.y.).

Meselenin farklı bir izahı Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde fizyolojik ihtiyaçların temininin önemi ve kendini gerçekleştirme noktasında yaşam piramidinin ilk evresi olduğuna dair açıklamasında görülmektedir. Aslında Suriyeli gençler özelinde, yeni yerleşim alanındaki uyum süreci baz alındığında, yaşam piramidinde yer alan güvenlik, ait olma ve değer evrelerinin de en az zorunlu ihtiyaçlar kadar önem arz ettiği görülebilir.

“Amacım dini bırakmak değildi” diyen bir katılımcı yaşadığı süreci şöyle ifade etmektedir:

“-Dinden uzaklaşma yani artık inanmıyorum düşüncesine Türkiye’ye geldikten sonra mı kapıldın?”

Hayır, tesadüfen. Araştırmayı ve öğrenmeyi çok sevdiğim için çok derin incelemeler yaptım tüm konularda ve bu hale geldim. 5 sene sürdü, yanı tedricen buna ulaştım.

- Yani Türkiye’de mi?

Evet, Türkiye’de, 5 senedir incelemeler yapıyorum. Anlatabiliyor muyum? Yanı giderek böyle oldu, fakat niyetim dinden uzaklaşmak değildi. Anladın mı beni? Ama bu hale ulaştım en son. Ama amacım dini bırakmak değildi.

- Türkiye’deki dini yapıların etkisi mi??

Hayır, hiç... Ancak internet üzerinden biraz Sufi’lerden etkilenmiş olabilirim. Biraz bana cazip geldiler ilk başta. Daha sonra değiştim. Ama Sufi mezhebi biraz ilgimi çekti bir ara.

-Sufi mezhebinden kastınız tasavvufi mezhep mi?

Yöntem, tarikat olarak sadece onlara meyilli oldum. Çok esnekler, bakış açıları Sünnilerden ve Şialardan farklıdır. Ve en çok da Elif Şafak yazarından etkilendim. Sufilerden ve Celaeddin el- Rumi'den bahsediyordu. Çok esnekler ve müsamaha gösteriyorlar. Elif Şafak... Elif Şafak. "Aşkın 40 Kuralı" kitabı, (bunlar) hiç karışmıyorlar düşünceye.

-Şimdi onlar gibi mi düşünüyorsun?

Yok, bu öncedendi. Bu tarz konularla artık ilgilenmiyorum şu an. Dinle alakalı düşünceler artık beni ilgilendirmiyor

-Dini reddetme konusunda değişim yaşayan başka gençler var mı?

Yaptığım araştırmalara göre elbette var. İnternette çok var. Burada kimseyle karşılaşmadım ama internette karşıma çok çıktılar. Önceden fark etmiyordum onları ancak şu an internet dünyasında benim gibi düşünenleri çok gördüm.

-Suriyeli mi bunlar?

Yok, genel olarak. Suriye’den değil. Genel olarak. İnternet aracılığıyla insanlar birbirine tanışıyor artık. Birbirini bulabilirler artık. Benim gibi inanmayan çok kişi gördüm. Ama yüz yüze değil. Suriyelilerde yok, bunu çok fark etmedim Suriyeli göçmenlerde. Aksine buraya gelince sanki daha çok dindar olmuşlar diye gördüm” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

AB. kendisinin yaşadığı değişimin, Türkiye'ye gelmeden önce başlayan bir süreç olduğunu ancak Türkiye'de en son noktaya geldiğini ifade etmektedir. Bu değişim sürecinde, Sufiler'den, Elif Şafak'ın "Aşkın 40 Kuralı" kitabından ve Celaleddin el- Rumi düşüncesinden etkilendiğini ifade etmektedir. En fazla etkilendiği unsurun bu kişilerin çok esnek ve müsamahakâr bir yapıya sahip olmaları olduğunu ifade eden AB. , hümanist²⁴ düşünce yapısından bahsetmektedir. En son geldiği noktada artık onlar gibi de düşünmediği ve dinle hiç ilgilenmediğini izah etmektedir. Kendisi gibi düşünen gençlerle sosyal medyada çok karşılaştığını, ancak Suriyeli gençlerde inançsızlık durumuyla karşılaşmadığını ve onların tam tersine dine daha fazla bağlandıklarını ifade etmektedir.

Dinin tekliflerine muhatap olan her bir insanın, değişik psikolojik ve davranışsal özellikleri mevcuttur. Bu durum dini anlama, yorumlama ve yansıtma şekillerinde de farklılaşmaları beraberinde getirir. Aynı durumu aile, grup ve hatta toplumlarda görmek mümkündür. Yine toplumların gelenek yapıları ve toplumsal özelliklerindeki farklılıklarda her toplumda dini algı ve yorumların farklılaşmasına sebebiyet verebilmektedir (Yıldırım, 2016 : 205).

Çok kapsamlı bir konu olan Sufilik veya tasavvuf,²⁵ İslam dünyasında ilk Sufi karşıtı olan Vehhabilik ideolojisinin yayılmasına kadar yüzyıllarca etkili olmuş bir olgudur (El-Faruki, 1999: 332). Selefilik ve Sufilik düşüncesi İslam dünyasında uzun zamandır dini oluşumlar ve cihatçı yapılanmaları izahta çok fazla tartışılan konulardandır. İslam tarihinde bu iki oluşum arasında önemli çekişmeler yaşanmamıştır. Bu iki ideolojik yapı, tekke ve medrese yapılanmalarının düşünce temellerini oluşturmuştur. Zaman içinde (19. yy. sonrası), tekfir düşüncesindeki yaygınlaşmayla beraber bu iki yapı arasında çekişmeler de şiddetlenmiştir (Yıldırım, 2016: 213). Tasavvuf, İslam'ın evrensellik

²⁴ Hümanizm: En kaba şekliyle "insan sevgisi" ve "insanın üstünlüğü" düşüncesi olarak bilinen hümanist felsefe Müslüman dünyada Mevlâna Celaleddin el' Rumi ile özdeşleştirilmiş olmakla beraber, doğu ve batı hümanizmi ve insan tasavvuru birbirine tezat içeriklere sahiptir. Mevlâna "Allah'tan kopuk bir insan tasavvurunu reddetmektedir."(Yazoğlu, 2017: 1)

²⁵ "suf: yün" den yapılmış Sufilere özgü giyimlerinden ötürü bu adı almışlardır. Hala İslam dünyasında varlığını devam ettiren çok güçlü bir yapıdır. Ruhları besleme, nefsi terbiye, kalpleri arındırma, takva, iyilik öğretileri arasındandır. Milyonlarca kişinin İslam dinini kabul etmesine vesile olmuştur (El-Faruki 1999: 323)

serüveninde iki uç noktada etkili olmuş bir akımdır. Bir ucunda büyük ferdi ve toplumsal yararlar ihtiva ederken, diğer ucunda çok menfi sonuçların oluşmasına sebebiyet verebilmektedir (El-Faruki, 1997: 332).

AB. nin ifadesinde geçen Elif Şafak, Celaleddin El-Rumi ve Suriye Sufiliği üçlemesinin araştırılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir.

“Açık konuşmak istersem evet... Mesela Suriye’de teravihe gittiğimizde sadece hani 8 rekât kılıp öyle kaçardım, çünkü sadece bir gelenek olabilirdi Suriye’de. Ama burada hani 20’ sini kılıp böyle. Hani daha çok olsaydı evet hepsini kılardım falan diye. Çünkü gerçekten burada namaz kıldığımızda daha çok böyle içten kılıyoruz. Daha çok hani insanlar kılabilir. Normalde o şeyde kılar. Zahidiye Camisi’nde şey. Orada orası. Hani hoca çok güzel. Hani oraya gittiğimde gerçekten o topluma ait olduğumu hissediyorum ama hani Suriye’de çok giden hani camiye çok giden gerçekten yok oluyordu. O korku vardı camiye gittiğimizde Burada hani namaza gittiğimizde veya ibadet etmeye gittiğimizde korkmuyoruz. Çünkü orada tereddüt oluyor. Hani gidiyoruz diye, belki cezası olabilir.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

ÖM. Suriye’de rejim baskısından kaynaklanan korku/tereddüt nedeniyle yaşayamadığı dini doyum ve aidiyeti şimdi burada yaşadığını ifade etmektedir. Camide Türklerle beraber kıldığı namazın onu yerli topluma ait hissettirdiği düşüncesi, dinin sosyal-psikolojik etkisi açısından önemli bir temadır.

ÖM.’nin ifadesinde geçen din baskısının, Türkiye’de tecrübe edildiği dönemlerin sonlarında, başörtü yasağının kaldırılma sürecinde, küçük yaşta tecrübe eden MS. bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“...on bir yaşındaydım, Türkiye’ye geldiğimde. Dinim gitgide artıyor yani. Türkiye ile ilgisi var mı? Bilmiyorum. Mesela Türkiye’de kızlar genellikle geç kapanır, liseden sonra ya da belki üniversiteden sonra. İlk geldiğimde ortaokulda kapanma yasağı vardı. Okula başladık, yaa ben ilk kapandığım yılda zaten bu yasak kalkmıştı ve okulda ilk kapalı kız bendim... Sonra birkaç kız kapandı okulda. Adana’da gitmiştim ilk. İmam hatip yoktu o zaman ortaokul İmam hatip yoktu. İlk gün mesela hocalar şey diyordu: “Yasak var nasıl kapandın?”... Çok soruyorlardı niye kapalısın? Ailen mi zorladı? Ama onu Kayseri’de hissetmedim. Belki imam hatip lisesinde okuduğum için diğer arkadaşlarımız da kapalıydı. Kayseri’de ve Gaziantep daha çok dindar diye düşünüyorum. Adana biraz... Dindarlığı zayıflar...” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

MS.’nin yaklaşımında Türkiye’de bölgesel olarak dini yaşamda farklılıklar olduğunu Kayseri, Gaziantep ve Adana üzerinden ifade ettiği dini yaşam sürecini ve aidiyet

duygusuna etkisini ifade etmektedir. MS.'nin Kayseri hakkındaki düşünceleri Kayseri ili özelinde Tanrıverdi (2019) tarafından yapılmış tez çalışmasının bulgularıyla da örtüşmektedir.²⁶

2.1.3.3.10. Suriye devriminin canlı tutulması

İslam dini, sosyal bağlamda müntesibinden sorumluluk bekleyen ve toplumsal yaşamı tüm insanların menfaatini dikkate alacak şekilde düzenleyici kurallara sahiptir. İslam'ın ferdi ve kişisel ibadetler dışında; uhuvvet esasını inşa ederek, insanların haklarının gözetilmesi, darda kalanlara yardımların yapılması gibi sosyal yaşamı düzenlediği malumdur. Zekât, sadaka, infak gibi maddi dayanışma öğretileri yanında; din kardeşine dua etmek, derdiyle dertlenmek, kendi nefesine tercih etmek yani fütüvvet, hakka ve adalete riayet etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak gibi muamelat esasları İslam'ın toplumsal dayanışmayı artırıcı öğretilerdir. Şahin (2011) bu konuyu şu şekilde özetlemektedir:

“ictimai bütünleşmede fertler arasındaki en önemli mesele maddi ve manevi değerlerin müşterek paylaşılmasıdır. İnsanlar, sahip oldukları kıymetli eşya vb. gibi değerlerini ferdin ve cemiyetin mutluluğu için, ‘Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz’ prensibince tasarruf etmedikçe gerçek yüceliğe, insan olma mutluluğuna eremeyeceklerdir. ‘Sizin en hayırlınız insanlara en fazla faydalı olanınızdır’ prensibiyle İslâm dini sosyal teşebbüslerde bulunmaya teşvik etmiştir”

Bu durumun, İslam medeniyetindeki vakıf anlayışının temeli olduğu malumdur (Şahin, 2011).

Katılımcı gençlerin, göç sonrası ülkelerinde kalan insanlar için neler yaptıkları sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında, maddi yardım konusunda aktif olanların yanında çok fazla bir şey yapamadıklarını ifade edenlerle, dua veya sosyal paylaşımlarla destek olduklarını ifade eden gençler de bulunmaktadır. Bu noktadaki duyarlılığın yüksek

²⁶ Kayseri’de yaşayan Suriyeliler’in genel olarak Türklerle uyumlu ilişkileri olduğu, Türklerin göçmenlere destek olma ve olumlu komşuluk ilişkilerinin uyumu kolaylaştırıcı etkisinin olduğu, bunun yanında olumsuz ilişkilerin mevcudiyetine dair ifadelerde görülmektedir. Buna rağmen Kayseri hakkında; iş imkânı, şehir halkının dini duyarlılığının yüksek oluşu ve Suriyelileri kabul ve uyum noktasında olumlu bir yapıya sahip olması gibi durumlar sebebiyle göçmenlerin uyumunu kolaylaştırıcı bir yapı gözlemlenmiştir (Tanrıverdi, 2019: 145).

olduğu görülen gençlerin entelektüel dini yapısı yüksek katılımcılar olduğu dikkat çekmektedir.

“Zaten onlar için çalışıyorum. Haber yaparak... Şimdi en çok gerçeklerle uğraşıyoruz. Sonra Esed rejimde olanların bile haklarını yememek için gerçekleri ortaya çıkartıyoruz. Muhaliflerden olan kişilerinde de haklarını yememek için. Yine onların sesi oluyoruz. Gerçeğin sesi olmaya çalışıyoruz. ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Çook şey mesela muhtaç görünce mesela para ile maddi bir şekilde yardım ederiz. Ben ve ailem evimizi oradaki bir aileye kirasız verdik. Maddi yardım ve destek veriyoruz. online, psikolojik destek yapıyoruz. ” (MC. K, 27, öğrenci, dernek çalışanı, Deyrizor merkez)

Kendisi bir haber ajansında çalışan ÖM. halihazırda yaptığı işin Suriye halkı için olduğunu, MC. ise babasız olmasına ve evin geçimine kendisi destek vermesine rağmen Suriye’deki insanlara maddi destek sağladıklarını ifade etmektedirler.

Ülkesine faydalı olmak için çok dua ettiğini anlatan bir katılımcı yaptıklarını şöyle anlatmaktadır.

“kendime bir söz vermişim; ‘ben Suriye’ye asla gitmiycem sadece eğer gerçekten benim oraya bir faydam dokunacaksa dönerim’ dedim. Ve çok şükür Rabbim bunu bana nasip etti. Ben gıda mühendisiyim, gıdanın nasıl kullanılması gerektiğini savaş durumundaki insanlara dersler verdim. Konferans şeklinde... Sadece Suriye’yi özledim de gittim olmadı. Şu an tamamen orası için çalışıyorum. Öğrencilere burs veriyoruz. Kitap okuma yapıyoruz. Dini şeyler konuşuyoruz bazen, bazen hayati şeyler. Kızlarla şu an iki tane grubum var. Ne soruyorlarsa onlara yardımcı olmaya çalışıyorum. En son bi kampımız vardı, kamp sorumlusu bendim. 50 tane kızı Suriye’den buraya getirdik. Spor Bakanlığı ile anlaşmamız vardı. 3 günlük bir proje. Sonra döndüler. Orda çok faydalı dersler, oturumlar ve aktiviteler yaptık...” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

“Sosyal medya hesaplarında ne kadar yapabilirsem yani paylaşmaya çalışıyorum. Hem filmler çekiyoruz. Mesela annem bir hikâyesini bir film yaptı. Ve onun filmi dünyada festivalleri dolaşıyoruz. Sadece Türk değil dünyada 11 ülkede festivale katıldık.

- Çekimini kendiniz mi yaptınız?

Evet, biz ve bir Amerikan yönetmen çekim yaptık. Ama hikâye ve senaryo(yu) biz yaptık.

- Yani Suriye’de yaşanan dramı anlattınız.

Evet Suriye’yi anlattı

- Filmin ismi neydi?

“Ölen Ölmez” öyle

- Yani tıklasak internette girebilir miyiz?

Elbette gösteririm sana. Yani biz dünya sesimizi duysun diye. Bizim halklarımızı Suriye'yi unutmamak(unutturmamak) için çalışıyoruz. Çocuklarımıza siz kimsiniz ... öğrenin, unutmayın diye... Bir tohum koymaya çalışıyoruz. Tekrar döneceksiniz, tekrar çalışacaksınız. Sadece Suriye değil bütün Müslümanlar için çalışacaksınız. Böyle bir şekilde yapmaya çalışıyoruz. Mesela dernekler, ben 8 gruplarla çalışıyorum ve onların hepsi aynı şekilde(misyonla) çalışıyorlar.” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Annesi edebiyatçı ve yazar, babası cerrah olan HH. ailesi ile beraber Suriyelilere dönük aktif çalışmalar yapmaktadır. Savaş bölgesinde, Gaziantep'te ve Türkiye genelinde oluşturdukları arkadaşlık ağları kanalıyla eğitim, öğrenci bursu, yetim ve dul yardımları, yoksul aile yardımları gibi çeşitli alanlarda Suriyelilere dönük çalışmalar yapmaktadırlar. Sosyal medya ve basın yoluyla Suriye'nin sesini duyurmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Babası Suriyeli Doktorlar Birliği adlı bir oluşumla birlikte tıbbi yardım çalışmaları organize etmektedir. Annesi kitap yazarak ve film çekimlerine devam ederek ülkesi adına çalışmaktadır.

“Yani en çok şey maddi destekte oluyor bazen ama çok olmuyor, zaten en çok manevi destek veriliyor hani birçok çocuğunu kaybetmiş kadınlarla konuştuk işte, eşini kaybedenlerle konuştuk hani manevi destek gerçekten çok önemli maddi destek gibi hani o kadar çok önemli... Türk insanı hani içinden çok rahat olmayınca hani bazen ‘bugün çok güzelsin’ demek bile bi değişiklik oluyor yüzden o da değerli diye hissediyorum. ” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FK. Suriyeli savaş mağduru kadınlar açısından meseleye yaklaşmaktadır. Onlara verilen psikolojik desteğin maddi destek kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcı gençlerin bir kısmı ve dini inancı olmayan AB. Suriye'deki mağdurlar için bir şeyler yapamadıklarını aşağıdaki sözlerle ifade etmektedirler:

“Şimdi yok, yapmıyorum ama vaktim pek yok o yüzden.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

“Yok, benim imkânlarım çok zayıftı, beni anladın mı? Çok katılamadım.” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

“Yani pek değil, bazen arkadaşlarımdan(burada) darda kalan varsa cebimden alırım ona veririm. Bir tek Facebook sayfam var, ara sıra bir şeyler paylaşıyorum. Videolar paylaşıyorum. . ” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

2.1.3.4. Bilgi (entelektüel) boyutu

2.1.3.4.1. Dini bilgi ve dini eğitim

Gençlerin dini bilgi ve eğitimi noktasında, yapılan görüşmelerde göç öncesi çoğunlukla küçük yaştan itibaren dini eğitimle iç içe oldukları zira Suriye’de okulda mutlaka Kur’anı Kerim ve bazı dini dersler aldıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Ancak müfredata bağlı verilen bu dini eğitimler dışında, gençlerin kurslara ve yaz okullarına giderek veya ailede dini eğitim aldıkları da görülmektedir. Bunun yanında dini eğitim hiç almamış olan, kitap okuma veya farklı şekillerde dini konularla iştigal etmemiş, yalnızca gündelik yaşamda taklidi olarak dini öğrenmiş olan örneklemeler de bulunmaktadır.

Gençlerin büyük kısmı göç sonrasında, kitap okuyarak, Kur’an hafızlığını devam ettirerek, sosyal medyada din adamlarını takip ederek dini eğitimini devam ettirmektedir. Bazı katılımcılar ise din eğitimi noktasında, göç sonrası gerilediklerini ve hiç bir şey yapmadıklarını ifade etmektedir.

“Hayır, tek okuldaki aldıklarım. Kitap okuma alışkanlığım hiç yok. Pratik şeylerle uğraşmayı daha çok severim.

–Ailende dini eğitimin oldu mu?

Sadece nasihat verirlerdi, uyarıyorlardı bizi o şekilde, ama belli bir eğitim yok anne ve babamdan.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Evet, eğitim aldım ama Suriye’de aldım ve ne yazık ki buraya geldiğim zaman hepsini unuttum. Ya şey, Türkiye’ye geldiğim için değil ama yeniden okumadım ve burada almadım. Ya işe gittim ya da üniversite, orada dini şeyler yok” (SL. K, 22, öğrenci, Şam merkez)

“... Okul eğitimi din dersi var(dı) sadece onun dışında hiçbir şey yok(tu). Ayet ezberleyeceksiniz. Bide müfredet, Kur’an müfredetleri, kelimeler yani biz tam Arap(ız) ama o bazı farklı kelimeler var Kur’anda öğreniyoruz. Hadisler mesela. Hazreti Muhammed hayatı anlatıyorlar. Yani hepsini İslam(da) ne yapmamız gerekiyor? Bunları anlatıyor(lar). Böyle bir din(ders) kitabı var, bir de haftada 2 dersimiz var. Ama genişliyor ileride... Şimdi bazen mesela bir konuyla biz tartışıyoruz. Eşim diyo ki, ‘hayır böyle bizim dinimiz(de)’. Bende diyom ki. ‘Hayır, böyle değil’. O zaman internette araştırıyorum bakalım hangisi doğru... Bak şu Suriyeli âlimler varya ben hiç inanmıyorum. Bunların çoğu yalandır. Çoğunluğu bizim dinimiz(den) hiçbir şey anlamıyorlar. Yanlış şeyler öğretiyorlar insanlara.” (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

BB.'nin aile yapısı seküler bir dünya görüşüne sahiptir. Katılımcı, Suriye'de okulda aldığı ve içeriği hakkında bilgiler verdiği dini dersler dışında dini eğitim almadığını söylemektedir. Türkiye'de dine dair sorularını internetten araştırdığını, Suriyeli din adamlarına güvenmediğini ve onlar hakkında hiç de olumlu düşünmediğini ifade etmektedir.

Aşağıdaki ifadelere bakıldığında, bazı katılımcılar internet üzerinden Kur'an ezberi yapmakta, bazıları Türk ve Arap tanınmış din adamlarını takip etmekte bazıları ise Türk ve Suriyeli hocaların derslerine katılarak dini eğitimlerini güncel tutmaktadırlar.

"Türkiye'de almadım ama Suriye'de aldım. Kur'anı ezberlemek, hadis, fıkıh evet. Camiden aldım Aileden almadım. Ama şimdi Kur'an ezberleme(de) ilerlemeye çalışıyorum kendi kendime, evde. Instagram'da Iraklı Kur'an okuyanlar var. Onu dinliyorum, takip ediyorum 2- 3 kişi. Sadece Kur'an kıraati yani." (HL. E, öğrenci/tezgâhtar, 21, Deyrizor merkez)

"Bir şeyh vardır. Nabulisi yani Ratıb'ul Nabulisi, onu izliyorum takip ediyorum. Videolar var." (SL. K, 22, öğrenci, Şam merkez)

"Türklerden Nurettin Yıldız, eee İhsan Şenocak da okuyorum. Kitapları falan. Bir az böyle yani onunla, ama çok değil yani derin bir şekilde değil. Ama Nurettin Yıldız çok takip ediyorum. Bir de Araplar da var. Şu Sait Kemali. Evet, bu Mağrip, Morocco yani Fas. Bir de Dedo, Şeyh El Hasen Dedo. Bu çok ünlü. Bu şey, Moritanyada. Ama o şimdi Yusuf El- Karadavi(yle) çalışıyor. Yani farklı hocalarda var tabi ..." (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

Ailesinin desteklemesiyle din eğitimi alan İS. ifadesinde severek takip ettiği bazı şahsiyetlerden isim vererek bahsetmektedir:

"...hepsini yani (eğitim) ailemden ve küçükken camiye gittim. Kur'an ezberleme çalıştım. Ve kitap okuyarak, sosyal medya mesela ben çok kitap okuyorum, ya hani bazı kitap yazarlar takip ediyorum, programları takip ediyorum. En çok takip ettiğim... Tanık Süveydan, Kuveyt'te yaşıyor. Selman el Audeh. Bu Suudi Arabiya şimdi hapis. Onlarca var âlim hapis. Ve bir doktor ama şey, yani o doktor ve dinle ilgili, doktor adı Abdül Fettah Velit el Futtehi evet, bu şimdi hapiste..." (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

"Suriye'de fıkıh öğrendim. Şafii fikhı öğrendim ve Türkiye de Hanefi, Hanbeli ve Maliki fikhı öğrendim... Kurslardan bazıları medrese, bazıları online, hocalarım Fas'tan, Moritanya'dan. Türk bir hoca (dan) Hanefi fikhı öğrendim." (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

"Kampta kalıyorduk biz,. 2- 3 cami vardı, onlara da gidiyorduk. En çok din eğitimi annemden aldım 8 yıl kampta kaldık, 2 sene o camilerde verilen derslere katıldım. Ondan sonra evlendim. 6 sene evli kaldım. Bu

altı sene içinde hiç çıkmadım evden. Şu anda bir tek buradaki derslere katılıyorum.” (FT. K, 23, tercüman, Halep merkez)

Şu anda annesiyle dul ve yetim evlerinde kalan FT. çok küçük yaştan itibaren kampta kaldığı için din eğitimi kampta camilerde aldığını ifade etmektedir.

“(Suriye’de) Çocuklukta sadece 6 yaşlarındaydım. Biraz dini eğitimi veren bir yerdeydim ama çok kısa bir süre sadece çocuklukta.” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

Hiçbir dine inanmayan AB. ise, daha önce neredeyse hiçbir dini eğitim almadığını ifade etmektedir.

Dini eğitim: sultan şeyhleri ve baskı

Katılımcıların ifadelerinde, bazı âlimleri gerek sosyal medya hesaplarından gerekse kitaplarından takip ettikleri, aydınların ve kanaat önderlerinin gençler üzerinde etkilerinin yoğun olduğu görülmektedir. Tarih boyunca lider şahsiyetlerin toplumu dönüştürücü etkisi olduğu bir gerçektir. İfadelere bakıldığında, âlimler üzerinden yapılan değerlendirmelerde, çok sevilen ve takip edilen bu kişilerin Arap dünyasında baskı altında tutuldukları ve hapishanelerde oldukları teyit edilmektedir. Bunun yanında sistem destekçiliği yapan “sultan şeyhleri” nin iktidarlarca desteklendiği, ancak halkın onlardan din öğrenmeyi doğru bulmadıkları görülmektedir. Bu durum gençlerde “devletin dini” ve “toplumun dini” gerilimi oluşturmuştur.

“Küçükken Muhacirun Cami vardı Suriye’de, abimle kurs alıyorduk. hoca bize çok dövüyordu, biz kaçıyorduk camiden. Kur’anı okullarda da öğreniyorduk küçükken, ama büyük bir şekilde(ayrıntılı) değil yani Arabistan gibi değil, basit bir şekilde... Büyüdükçe araştırdım dini, internette biri(ni) buldum ama sevmemdim. Yani aslında annemde bilmiyor bunu. O kişi değişik biri. Takipçisi Türklerde vardı. Suriyeler sadece değil, Araplar da var. İlk günden uzaklaştım ondan. Ama biz; ailemle, annem, küçük kardeşim üçümüz ramazanda oturuyoruz yuvarlak şekilde, Kur’an okuyoruz, zikir yapıyoruz...”

-Takip ettiğin din adamları var mı?

Vasim el Yousef. O Ürdünlü biliyorsun, İmaratta yaşıyor.. . Ben onu çok seviyorum. Çünkü bize çok gençlere çok yakın. Youtube dan takip ediyordum. Ama birkaç ay önce haberler çıktı. O hoca şey vasim el Yousef hapis. Çünkü çok sevenler oldu ona...” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

“Kur’an-ı Kerim öğrenmeye Suriye’de annem birkaç ay gönderdi sonra göndermek istemedi. ‘annem neden beni göndermedin’ dedim. ‘...yanlış kavramları alabilirdin onlardan bu yüzden senin evde öğrenmen daha

iyi” dedi Mesela buradaki Türkiye’de gittim kurslara; tefsir, akaid falan yani bilmemiz gerekli olan şeyler(dersler) alıyoruz. Mesela namaz nasıl kılınır?... Bilgiye ulaşmak çok kolay şimdi. Önceden bir ülkeden atla sefere çıkıyorlardı sadece bilgi almak için. Şimdi biz telefonumuzdan, birkaç saniye(de) öğrenebiliriz. Çalışmıyorsak günah...

- Çok sevdiğin takip ettiğin kişiler var mı?

Çok âlim var bütün Arap ülkeler(in)den. Meş’ari el Afasi bir garih Kur’an okuyor, onu çok seviyor(d)um daha önce, ama şimdi ne yaptı?... Arap başkanlar(la), zalimlerle durdu. Bu yüzden şimdi hiç dinlemiyorum onu. Yani bir âlimden bir bilgi almak istiyorsam bu(nun) gerçekten ne dini, düşüncesi? Acaba Sultan şeyhi mi?... Suudi Arabistan’daki çok fazla âlimler hapisanededir. Hem Mısır’da aynı şekilde. Suriye’de böyle düşünmüyorduk. Yani böyle büyük bir fotoğraf olarak bakmıyorduk. Şimdi anlıyorum ki bütün Müslüman ülkeleri(nden), bütün dünya insanları(ndan) fikirler alabilirim. Filistinli biri var. Muhammet Hayır Musa, bir de Ahmet Seyit vardır.

-Ahmet Seyit Suriyeli mi?

Hayır, Suudi Arabistan’da ama o özgür biri, Mesela Selman el Audeh var, o hapisanede şuan. Selman el Audeh youtube’da programı vardı. Çok kitaplar yazıyordu çok çalışıyordu yani. ” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH. Suriye’de, yanlış din eğitimi verilmesi endişesiyle kurslara gönderilmediğini ve ailesinden din eğitimi aldığını söylemektedir. Türkiye’ye geldikten sonra, din eğitimi veren kurslarda eğitim almış ve hala dini okuma ve araştırmalarla, grup katılımlarına devam etmektedir. HH. bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğunu ve öğrenmemenin günah olduğunu dile getirmektedir. Önceden sadece Suriye’deki âlimleri tanıdığını ama şimdi vizyonunun çok geliştiğini, tüm dünyada çok değerli fikir adamları olduğunu anladığını dile getirmektedir. Takip ettiği bazı şeyhlerin sultan şeyhi olduğunu öğrendiğini ve artık eğitim aldığı kişiler için daha seçici davrandığını ifade etmektedir.

“Ben Suriye’de eğitim aldım. Dersler, kurslar. Her yazın yaz kursuna giderdim Suriye’de ama sonra da 20 yaşındayken fıkıh, akide, Kur’an, hadis yani tümünü tam bir senede aldım. Yani her gün.

- Suriye de hep böyle miydi? Mutlaka gönderilir miydi çocuklar kurslara?

Aslında genel geleneksel bir şey var. Hani her yaz gönderiliyor çocuklar camiye. Savaşın önce bu, hatta şimdide var, şimdi de bazı şehirlerde vardır. Ama gönderiliyor, her yazın. Ama baskı vardı kurslarda. Bana bizim hocamız... biz de Şam’da giyim tarzı, farklı din ve muhafazakârlıklar da vardı. Mesela şuraya kadar

etek giyebilirsin (ayak bileğinin üst tarafı) ama pantolon giyemezsin(dayatılır). Yani bir grup var. Onlara göre böyle. İllaki o kızlar gibi olman gerekiyor. Kızlar hepsi Şamlı ve ben Golanliydim ve bizde öyle yoktu.

- Bu grup dediğin bunlar bir cemaat mi?

Evet, bi cemaat hani, Şam'da da biliniyor. Biz onları Sofiye diyoruz..." (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Şam'da dini eğitim veren ve "Sufiler" adıyla bilinen tasavvufi yapıda bir kursta kalmış olan DA. orada yaşadığı baskıyı dile getirmektedir. Mülakatlarda bu gruba dair başka katılımcıların değerlendirmelerine de rastlanmaktadır. Katılımcı Şam' da çocukların yazın camiye gitmesinin gelenekselleştiğini düşünmektedir. "Sufiler" dediği cemaatin kurumlarında, tekçi ve baskıcı bir giyim şekli dikte edildiğini ifade etmektedir.

Sahada Görüşülen bazı Suriyeliler "sufiler" hakkında bilgileri olmadığını ifade ederken bir kısmı "sufiler" kavramıyla tasavvufi cemaatlerin genelini ifade ettiklerini dile getirmektedirler. Ancak sahadan ve mülakatlardan elde edilen bulgular, devletin kontrolü dışında hiçbir dini organizasyonun kurulamadığı ve yasak olduğu yönündedir.

Dini bilgi ve tebliğ/irşat

Gençlerin dini bilgi ve eğitimlerinin yanında, dini bilgi sahibi olan Müslümandan beklenen irşat ve dini tebliğ durumları araştırılmıştır. İmandıkları değerleri insanlara ulaştırma yani tebliğ etme, anlatma ve irşat konusundaki tutumları hakkında sorulan sorularla dini misyonun taşınması noktasında katılımcıların entelektüel yapılarının etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Katılımcı gençlerin büyük kısmının, nasihat ve uyarı konusunda duyarlı oldukları görülmektedir. Ancak gençlerin daha çok basit uyarılarda bulundukları, davranışla örnek olmayı, uyarı karşısında tepkilerle karşılaştıkları için nasihat etmekten kaçındıkları veya çok az irşat yapabildikleri görülmektedir. Yine bazı gençlerin yeterli dini bilgileri olmadığı için, insanlara tebliğ yapmak istemedikleri veya sadece yakın çevrelerinde dini uyarı ve nasihat yaptıkları şeklinde açıklamaları bulunmaktadır.

İfadeler değerlendirildiğinde entelektüel boyutun dini irşat/tebliğde güdüleyici olduğu gözlenmektedir. Entelektüel dini yönü yüksek katılımcıların, zamanın gereklerine göre

dini anlatım, davet/tebliğ çalışmaları, dersler ve sosyal medya paylaşımları yaptıkları ve daha aktif dindarlığa sahip oldukları görülmektedir.

Gençlerin bu konuda tutumlarına dair ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Nusuh yapıyorum hocam yani nasihat. Evet, Eğer bu (nasihatı) alırsa ben sevinirim, eğer almazsa yani...” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Yani bir insanın böyle bir yatkınlığın görüyorsam hissediyorsam orada onun bir yolunu buluyorum. Onu anlatmak için böyle bir şey hani insanlar(ı) güzel takip ederim.” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

“...az şeyler, çünkü insanlar rahatsız oluyorlar. Öyle bir soru sorsan ‘sen neden böyle diyorsun’ rahatsız oluyor(lar) ben çok basit ve yumuşak şekil konuşuyorum. Yani kavli leyyin. Ne yapayım? Ben şunu yapmak istiyorum; biri bana bakarsa o Müslüman bir kız demeli. Örneklik yani en azından şimdi bu yol(u) seçtim.” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

“... kendim iyi olmam gerekiyor. Tebliğ etmek için dini çok iyi bilmem gerekiyor. Ama ben bu noktaya geldim mi? Daha gelmedim diye düşünüyorum. Ama elimden geleni yapıyorum. Mesela namaz kılmayan arkadaşlarıma nasihat yapmaya çalışıyorum.” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

“ben ne kadar yapabilirsem yapıyorum. Mesela resim çiziyorum bunu(nla) yani fikrimi(felsefe) gösteriyorum, sosyal medyada paylaşıyorum instagram, facebook... Ve ben yani İslam’a(dair) insanlara güzel bir fotoğraf göstermeye çalışıyorum, böyle davet(tebliğ) ediyorum insanları. Yani insanlar güzel fotoğrafı görürlerse davet olacak.” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH. aşağıdaki ifadesinde, sosyal medya çalışmaları yanında dersler ve eğitimler için “Himme Derneği Gençleri” olarak çalıştıklarını ve Türkiye’de bazı şehirlerde dini eğitim faaliyetlerinin olduğunu ifade etmektedir. Yaptıkları davet çalışmalarının daha çok “sosyolojik içerikli” ve aksiyonel/dinamik çalışmalar olduğunu, İslam dünyasının durumu hakkında bilinçlendirici eğitimlere ağırlık verdiklerini, tefsir hadis gibi ilmi dersler de yaptıklarını ifade etmektedir. Araştırma esnasında katılımcının arkadaşları ile görüşülmüş ve yaşları küçük olmasına rağmen entelektüel birikimlerinin yüksek olduğu gözlenmiştir.

“Evet, evet. Mesela instagram hesabımda çalışıyoruz arkadaşlarım(la) yani... bizim bir grup var bir cemiyet, İstanbul’daki arkadaşlarımla 60 kızız. Yani üniversite öğrencileri ve hepimiz beraber çalışıyoruz. Beraber aynı kavramları taşıyoruz(anlatıyoruz). Hepimiz Suriyeliyiz ama bazı Mısırlılar da var. Korona döneminde online yapıyoruz. Ama önce bir yer var Fatih(te) Himme derneği yani cemiyet.

- Gençlere özgü mü?

Gençlere evet, çok büyük. Sadece İstanbul’da değil Antakya’da var, Mersin’de var, yani yedi şehirde var sanıyorum Türkiye’de.

- Dersler mi veriyorsunuz yani?

Dersler değil sadece, işte farklılık bu Suriye’deki dersler(den), Türkiye’deki dersler(den), sıradan yapılardan. Yani konuşabileceğimiz (öğrettiğimiz) şeyler çok farklı ve bizim ilgilendiğimiz şeyler farklı. Yani şimdi bizim bir devrimimiz (Suriye) var. Bir Filistin kavramı(davası) var. Filistin, Suriye yani böyle kavram(lar). Bunlar siyasi kavramlar, fikir yani. Yani din gerçek manası ile (anlatmaya) çalışıyoruz, gerçek ıslah yapmak için çalışıyoruz

Namaz kılmak önemli ama daha yani davet farklı bir mana almış. Yani bizim Peygamberimiz nasıl bir davet yapmış Mekke de nasıl bir davranmış? Sadece ibadet, sadece namaz, sadece oruç vermemiş onlara. Yani onlara bir insan geliştirmeye, insan yapmaya, güçlü olsun için çalışıyordu, insan bina etmeye çalışıyordu.” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

2.1.3.4.2. Suriye rejiminin dindarlığın entelektüel boyutuna etki araçları

Suriye savaşı başladığında halkın taleplerini dikkate almayan iktidara karşı başlatılan Suriye halkının din ve mezhep farkı gözetmeden el ele beraberce meydanlarda tek ses oldukları protestolara dair, katılımcıların yanı sıra sahada görüşülen Suriyeliler de benzer açıklamalarda bulunmaktadır. Bunun yanında Suriye tarihi arka planında azınlık yönetiminin Sünni Müslümanlara dönük baskı ve şiddet uyguladığı bir realitedir. Mülakatlar boyunca dini baskı ile ilgili yaklaşımlar; eğitim, ritüel, inanç, toplumsal etki ve ötekileştirilme gibi tüm bulgu kodlarına yansımaktadır. Bu nedenle Suriye siyasi ortamının gençlerdeki dini entelektüel yapıya etkisi araştırılmıştır. Buna göre rejimin işkence, tehdit, kamuda Sünnilerin ikincileştirilmesi gibi iktidar baskısı, din adamlarını kullanması ve savaşın nedeni olarak lanse ettiği dini örgütler aracılığıyla entelektüel dini boyuta etki etmeye çalıştığı ve birlik düşüncesini aşındırdığı bulgularda görülmektedir.

Savaş ve dini baskı

İktidarın dini baskısı ve savaşa dönük sorularda, katılımcı gençlerin bir kısmının tedirgin cevaplar verdiği gözlenmektedir. Gençlerin bazılarının Suriye’deki siyasi yapıya dair sorulan sorulara, bu konularda bilgileri olmadığı gerekçesi ile cevap vermekten çekindikleri, Suriye’deki Baas baskısının “toplumsal hafıza” da derin izler bıraktığı ve

bazı gençlerde bu korku halinin devam ettiği gözlenmektedir. Ancak aynı gençler, mülakatın akışı içindeki farklı konular üzerinden siyasi yorumlar yapmaktadırlar. Bununla beraber gençlerin büyük kısmının rejim, baskı, şiddet, dini örgütler, din adamları gibi dini tabloya dair siyasi konularda düşüncelerini daha rahat ifade ettikleri görülmüştür.

Suriye savaşı ve din ilişkisine dair gençlerin ifadeleri genel olarak, savaşın dini sebeplerle başlamadığı ve süreç içerisinde dini bir yapıya büründüğü ancak Sünni baskısının hep var olduğu yönündedir. Ayrıca, savaşın tamamen dinle alakalı olduğunu ve Esed'in bu savaşta hedefinin Müslümanlar olduğunu ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Bunun yanında, savaşın birçok sebebinin olduğu ve dinin de bu sebeplerden biri olduğu, yalnızca din savaşı gibi sığ bir şekilde değerlendirilemeyeceği ifadeleri mevcuttur.

Savaşın ilk olarak dini sebeple çıkmadığına dair katılımcı düşüncelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Savaştan sonra başladı din olayı önceden hiç bi fark yok, beraber yaşıyorduk. Müslüman Hristiyan falan hiçbir sıkıntı yok. Irkı falan buna hiç bakmıyoruz, Savaş çıktıktan sonra bunlar oldu. Bence bu siyaset oyunu. Halkla hiçbir sorunumuz yok.” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Yani oradaki insanlar devrime çıktığında önce dinden dolayı çıkmadılar . Veya işte başkanlıktan in diye değil, en çok hukuklarımız için çıkmıştık. Ama sonuçta zaten Esed hani başkanlıkta kalmak için hem IŞİD’i yarattı, hem de Cebhetü’n Nusra’yı. bu da onu orda kılıyor. Onu başardı. Yani IŞİD olduktan sonra zaten Esed rejimi işte hani din konusundan çıktılar(ayaklandılar) dedi. Mesela şu an bazı bölgelerde işte Azaz olsun farklı bölgeler olsun, nasıl yaşamak istiyorsan, inancın ne olursa olsun yaşıyorsun. Zaten birlikte yaşıyoruz ama Esed rejimi işte diğer ülkelere bunu anlatmak istiyor. Herkes işte eski zamanlar istiyor diye bahsediyor. (yani bu örgütler üzerinden kendine meşruiyet zemini oluşturuyor) “ (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

ÖM. bu durumun bir din savaşı gibi algılanmasını Esed'in istediğini, insanların kardeşçe yaşamasını engellemek ve bölmek için savaşı Müslümanların başlattığı algısı oluşturmaya çalıştığını ifade etmektedir.

“-Savaşın gerekçesi din mi?

Yok, ama sonrasında bir tepki olarak ya da bir sebep. Hani Müslüman kadınlara kapalı kadınları kaçırmaya başladılar. Tutuklamaya başladılar. Şey soykırımda oldu oldu. Birkaç yerde sadece Müslüman yerlere girdiler.

- Daha önce dini bir baskı yok muydu?

Benim yoktu, ama mesela benim bir ablam şu büyük ablam bahsettiğim, hep camilere giderdi. Camilere gidince de onu çağırırlar. Yani 'niye gidiyorsun hocam...' Sorgulandı. Bir de mesela kendisi de İngilizce edebiyat okudu. Kazandı, biz de formasyon gibi bir şey var. Sınavı kazandı ama tayin olmadı. Ve hani görüşmeyi yapan açık bir kız ona dedi ki; "sen açık olsaydın seni alırlardı" dedi" (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

DA. savaş başlamadan önce iktidar tarafından örtülü kadınlara baskı yapıldığı, Sünni bazı bölgelerde soykırım yapıldığı ve kamuda dindarlara ikinci sınıf muamele yapıldığını anlatmaktadır.

"biz devrim (den) önce halkta hiç öyle bir din ayrımı yoktu. Yani mesela bir Sünni'yiz mesela denize giderseniz aleviler olur. Hiçbir şey olmuyor(du), hiç kötü bi şeyleri (davranışları) olmuyor. Ama savaş çıktığında, şu Esed rejimi kendi taraftarı köyleri ve şehirleri; "şu Sünniler bizden daha çok. O (nlar) bizi öldürecek. Ya biz öldürürüz ya bizi öldürecek(ler)." Öyle bir korku verdi. O yüzden mesela görüyorsunuz Alevi uçaktan bomba atıyor(üstümüze). Vicdansız çünkü aklında şey var: "Onlara ben bomba atamazsam şimdi o insanları öldüremezsem, o (nlar) bizi öldürecekler." Tabi ki öyle bir şey yok... Biz sadece istediğimiz, şu Esed rejimi gitsin. Yani 40 yıl, çok sıkıldık, çok zalim. Hayat sadece yemek içmek değil, siyasi hayat olmalı. 40 yıl Suriye'de hiçbir seçim olmadı, seçim yok. Günah değil (mi)? Sadece istedik biz, O gitsin. İsterse Yahud gelsin hükümde, yani onun alevi (olduğu) için değil. Zalim diye çıktılar onun karşısına... Devrim çıkmış insanlar sahalara, indiler dediler: "Biz tadilat istiyoruz." Polis geldi, insanları öldürdü. Ondan sonra insanlar yeniden meydanlara çıkmış; "niye öldürürsün?" Yine öldürüyorlar insanları. Ondan sonra dediler; "Biz hürriyet istiyoruz, biz zalim istemiyoruz, biz Esed'i istemiyoruz"... şimdi mesela Şam'a gitsen hepsi aleviler. Hatta savaş ilk başladığında kimlik bakar mesela Müslümana "sen in!" diğeri "sen kal!" (otobüsten indirir ve geçirmezler) hiçbir suç yok. Mesela polis noktası geldiğinde zabiti çıkıyor, kimlikleri bakıyor ve öldürüyor. Çok soğuk kanla... Ama ilk başladığında hiç dini inanıştan çıkmadı. Sadece siyasi ve medeni talepler." (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

BB. savaş öncesi halkın birbirleriyle sorunu olmadığını ancak siyasi taleplerle meydanlara sıkça indiklerini ama rejimin Alevi-Sünni çatışması oluşturduğunu ifade etmektedir. Suriye Aleviliği (Türkiye'de bilinen Alevilikle karıştırılmamalı) diye tabir edilen Nusayrilerdeki "biz öldürmezsek onlar bizi öldürecek" refleksi üzerinden oluşturulmuş paranoyaya örnek vermektedir.

Şen’de (2016) nüshası verilen Alevi önderlerin Fransız makamlarına yazdıkları mektup, Sünni paranoyasının Suriye Alevilerinde uzun yıllar önce yerleştiğinin delili mahiyetindedir. Mektupta o dönemin Fransız Lideri Leon Blum’un dikkatini çekmek istedikleri konuların tamamı, Sünni Müslüman korkusunun ifadesi şeklindedir. Mektup içeriğinde;

“...Fransa Suriye üzerindeki himayesini kaldırır; Suriye’deki azınlıklar ölüm ve yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır... Fransız Sosyalist Partisi’ne avazımız çıktıkça bağıyoruz... Fransa’ya büyük hizmetler sunmuş sadık ve muhlis ölüm ve imha arasında olan bir halkın durumunu sosyalist Fransız liderlerin gözleri önüne seriyoruz...”

şeklindeki ifadelerle, Suriye’ye tanınacak olan özgürlüğün azınlıklar için risk oluşturacağı savunulmakta, İslam’ın ve Müslümanların büyük bir tehdit olduğu ve müdahale edilmesi gerektiği çağrısında bulunmaktadır. Bu mektupta imzası bulunanların içerisinde Hafız Esed’in babası Süleyman Esed’in de olduğu görülmektedir (Şen, 2016: 35-37).

Savaşın tamamen dini/Sünni düşünceye karşı başladığına katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Evet. Dini değiştirmek istiyorlar yani insanları Şialaştırmak için değiştirmek istiyorlar” (HL. E, öğrenci/tezgâhtar, 21, Deyrizor merkez)

“İlişki var çünkü sürekli bize şöyle bir şey derlerdi okulda ‘Esed sizin Allah’ınızdır’. Bunu ben buna şahit oldum, işte Aa bunun gibi yüce insan hiç kimseye eziyet eder mi(düşüncesi vermek)için, hani gerçekten bizim Allah’ımız gibi şey yaparlar (kutsal), çocukların aklına sokarlardı. Hani ben yedinci sınıfa giderdim, işte en çok Esed’le ilgili ders alırdık. Normal ders olmazdı çünkü. Bir defa arkadaşım şey sormuştu işte ‘hocam özgürlük ne demek?’ demişti, ikinci gün kız okula gelmedi. Evine gittiğimizde ne kendisi ne de ailesi vardı evde. Nereye gittiklerini bilmiyoruz, haberde almadık.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FT. rejimin dini bilgi/düşüncenin kendi isteği doğrultusunda şekillenmesinde küçük çocuklar üzerinden akıl almaz yöntemler kullandığını ifade etmektedir.

Esed veya daha önce Baas rejiminin kutsallığı anlayışı, Suriye tarihinde var olan bir durumdur. 1964 yılında dini yapısı çok güçlü olan Hama Şehrinde Baasçı bir öğretmenin Allah’ı inkâr ve dine hakaret etmesi protestolara sebep olmuş ve sokağa inen insanlara rejimin müdahalesi sonucu 100 kişi katledilmiştir. Yine Irak asıllı Şii şair Ali el-Hilli’ ye ait “Baas’ın Amentüsü”nde geçen *"Amentu bi-l Baası Rabben la şerike leh, ve bi-l Urubeti dinen ma lehu sani"* mealen “Rab olarak ortaksız Baas’a, din olarak ikincisine

yer olmayacak şekilde Araplığa iman ettim" şeklindeki ifadeler içermektedir. Suriye Baas rejiminin denetimindeki Şam radyoda marş şeklinde seslendirilen bu şiir nedeniyle çıkan gerginlikler sebebiyle çok kanlı olaylar yaşanmıştır (Mepa News, 2021a)

“Esed tabi alaka var dinle savaşı zaten Esed... Biz Suriye’de Buhari almak çok zor yani mesela Suudi Arabistan(dan) Sahih Buhari ve Feth’ül Bari almak istiyoruz, çünkü Suriye’de bulamadık İdlip’te yok. Nasıl yapacaksın? Bir patates poşeti(ne) kitaplar attık ve getirdik patates poşetine saklayarak. İdlip’te askerler görürse babamı alıyor ve onları İhvan olmak(la) suça giriyor.

-Yani kitap bir suç unsuru mu?

Kötü bir kitap almadık yani Buhari kitapları suç. Şu(nu) gördük, bir hoca ülkemizde var. Ahlaklı bir hoca Dr. O. Sadece insanları tedavi yapıyor ve kitapları var. Buhari, Feth’ul Bari anlatıyor. Bir hafta sonra asker geldi aldı gitmiş ve öldü(rüldü) Suriye’de zindanda. mesela büyük hoca sizsiniz Suriye de hiç farkı yok (rejim için) “ (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

AH. nin ifadesinde Suriye rejiminin dini entelektüel düşünceyi kendi istediği gibi şekillendirme amacıyla dini kaynak/kitaplar konusunda yasal yaptırımlar uyguladığına dair anlattığı doktor örneği, rejim için kişi ya da kimliğin ehemmiyetinin olmadığı, iktidarına tehdit olma ihtimali gördüğü her tür grup ya da kişiyi ortadan kaldırdığının göstergesidir. Yaşanan olaylar, Arap dünyasında iktidarlara frenleme etkisine sahip olan “Asabiyye” nin aşındığını göstermektedir.

“ Esed döneminde 2 dönem yaşadık; babası ve oğlusu (Esedler). Babası neymiş? Babası hiç dindar olanları izin vermiyordu. Bütün kitaplar, siyasi kitaplar, fikir ve tarih kitapları kuyulara koydular, toprak altında sakladılar. Sakladılar ki biliyorsunuz yani tohum çıkacak elbet. Dışarıda Esed le ilgili hiç konuşmuyorlardı, eve dönünce konuşuyorlardı. Bazıları çok korkuyorlardı. “duvarlar(ın) kulakları vardır” Suriye’de, böyle bir söz var. Mesela annem kapalı olamadı okulda, okuldan kaçıyordu. Çünkü kapalı izin vermiyorlar yasaktı. Dedem annemin babası hapishanedeysen onlara çok yazık (eziyet) ediyorlardı. Mesela okulda hoca şey diyordu ‘hapishanedeki olan(nın) kızı çık’ böyle aklınca bir ceza(psikolojik) vermek istiyor ve hakaret ediyor çok fazla... Annem böyle lise yaşadı ama kendi izzetini vermiyordu. İnsan gibi bakmıyorlar, hayvanlar gibi davranıyorlar dindarlara ve yani hepsi Sünni. Mesela dedem neden hapishaneye almışlar? Şey için. Hâkime, onlara karşı çıktı. Yani Seyyid Kutup Hasan el Benna(ya) inandı. Kur’anı Kerim okumayı yasaklıyorlardı yavaş yavaş. Hiç dindar sevmiyorlardı. Suriye deki (sünni)halklar 2 kısma ayrılmıştı ya kızları okuldan ayırıp, evde oturup kapalı kalsın, ya da okula göndersin çıkarsın(örtüsünü), açık olsun. Bu yüzden görüyorsunuz ki bizim kadınlarımız eğitim alamamışlar. Üniversite eğitim yani. Eğitim almak istediler ama alamadılar... Ama bazı şehirler farklı, İdlip’te farklı, Halep’te farklı. Hem mesela Deyrizor da aşiretler akıllı vardır. Mesela kadınlara zarar veremezler orada. Kürtler ile Araplarla ve mesele Kürtlerin

haklarında bilgi almış, fitne çıkarmaya çalışıyor, bölmeye çalışıyordu. Esed yani hep değişik şeyler yaşattı. Yani bizi korkutmayı istedi ve başaramadı” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Rejimin dini düşünce üzerindeki baskısını değerlendiren katılımcı, Esed’ in istediği din anlayışını oluşturmakta her yola başvurduğunu, sadece şekilsel bir serbestlik uyguladığını ifade etmektedir. Rejimin dini düşünceyle savaş halini hep devam ettirdiğini, iktidarına en büyük tehdit unsuru olarak dindarları gördüğünü dile getirmektedir. Sünni Müslümanlarla mücadelede sinsi politikalar izlediğini, Halep’te farklı İdlip’ te farklı siyaset uyguladığını, Deyrizor’ da aşiret yapısına göre yol izlerken şehirde ve kırsal bölgelerde bölücü politikalarla tefrika oluşturmaya çalıştığını ifade etmektedir. Suriye’de, rejim korkusunun boyutunun, “duvarların kulakları vardır” deyiimiyle ifade edildiğini anlatmaktadır. Yaptırımların dindar kadınlarda eğitimi engellemesi önemli bir sorundur. Katılımcı doğru bilgi kanallarını yok etmek istemesine karşılık ailelerin, iktidarın istediği bozuk dinî düşünceyle mücadele ettiklerini, çocuklarını doğru dini bilgiyle yetiştirmeye devam ettiklerini dile getirmektedir. İfadelerde İhvanın Suriye’de dindarlığın bilgi temelinde şekillenmesinde önemli olduğu görülmektedir.

Suriye rejiminin iktidarına tehdit olarak gördüğü İhvanı Müslimin yani Müslüman Kardeşler, uzun yıllar rejimin karşısındaki en güçlü muhalif yapı olma özelliğini muhafaza etmiştir. Rejim her türlü baskı ve yıldırma politikalarına rağmen sindiremediği bu yapıya karşı yasa çıkarma yoluna gitmiştir. Hafız Esed’e suikast düzenlenmesi gerekçesi ile 8 Temmuz 1980 tarihli 49. anayasa maddesince “İhvanı Müslimin” e üye olmanın cezası idamdır” şeklinde yasal yaptırım yoluna gidilmiştir (Dağ, 2015:103).

Tüm bu verilere karşılık bir katılımcının Esed’in dine karşı tepkisi olamayacağı, “din ve Esed’in yan yana” olduğuna dair değerlendirmesi ilginç bulunmuştur.

“Hayır Esed’in din baskısı yok, sanmam. Aksine din zaten onların (Esedin) yanında “ (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

Dini bilgi aracı olarak âlimler

Dini bilgi alanında önemli yere sahip olan alimlere dönük katılımcı gençlerde sorgulayıcı bir tutumun olduğu ve bazı din adamlarının rejim destekçiliği yaptığı yönünde

düşünceleri mevcuttur. Bu durum entelektüel manada alimlerin önemine gölge düşürmüş ve bu noktada tefrikanın oluşmasına sebebiyet vermiş gözükmektedir.

Bu minvalde katılımcıların, Türkiye’de sevilerek okunan Fıkhu’s- Siyre ve İslam Akaidi gibi kitaplarıyla tanınan Ramazan el Buti örneği üzerinden değerlendirme yaptıkları görülmektedir.. el-Buti hakkında rejim yandaşlığı ve rejimin meşrulaştırıcılığını yapan “sultan âlimi” şeklinde yorumlar yapılmaktadır.

Mepa News’in (2021b) kapsamlı bir araştırması da bu durumu teyit eder niteliktedir. Öyle ki Buti’nin Esed hanedanlığının her yaptığı işi meşru gördüğüne dair açıklamalarının bulunduğunu bu araştırma dosyasında görmek mümkündür. Örneğin 1975’li yıllarda rejimin muhaliflere karşı uyguladığı zulmü, muhalif lider Mervan Hadid’in işkenceyle öldürülmesi, kamuda başörtüsü yasağının getirilmesi gibi olaylar sırasında Esed’in, yasağı kaldırması ile Buti’nin babası²⁷, Buti’ye Esed’e teşekkür edip, televizyon yayınlarında övgülerde bulunmasını söylemiştir. İslami muhalefet daha o yıllarda Buti’yi “İslam’a ihanetle” vasıflandırmıştır. Buti, Suriye’deki Nakşibendi tarikatındaki uygulamalara dönük eleştirileri sebebiyle kuzeydoğu Suriye’deki Kürtlerin müntesibi olduğu “Haznevi” tarikatının tepkilerine neden olmuştur. Yine Buti, Hafız Esed’in içki, uyuşturucu ve evlilik dışı ilişkiler ile bilinen oğlu Basil Esed’in cenaze namazını ağlayarak kıldırması ve methiyeler içeren ifadeler kullanmıştır. Aynı tutumu Hafız Esed’in ölümünden sonra da sergilemiş ve Basil ve Hafız Esed’in cennette olduğunu ifade etmiştir. Beşar Esed döneminde rejime sadık kaldığını göstermiş ve devrimde şiddet, tecavüz, işkence gibi fiilleri işleyen rejim muhafızlarının sahabeler mertebesinde olduklarını ifade etmiştir. Devrim başlarında muhaliflerin tutuklanıp Beşar’ın resmine secde ederek "La ilahe illa Beşar" yani “Beşar’dan başka ilah yoktur” demeye zorlanmalarının ortaya çıkması durumunda bile bu durumun muhaliflerin kabahati olduğunu söylemekten çekinmemiştir (Mepa News, 2021b).

²⁷ Molla Ramazan el-Buti (1888- 1990): Türkiye Cizre’de dünyaya gelmiş, Kürt asıllı, Suriyeli tanınmış âlim. Mepa News’in açıklamasına tezat şekilde Said Havva (2020) onu; “...ilim ve irfan sahibi âlimlerin velisi, velilerin âlimi...” şeklinde methetmekte ve ondan icazet aldığını ifade etmektedir (Havva, 2020: 56)

Katılımcıların yorumlarına göre, Buti ve bazı şeyhlerin desteklediği Esedler, daima Müslümanları baskılayıcı politikalar izlemekte, iktidarlarını korumak adına her tür yola başvurmaktalardır. Toplum içerisinde fitne ve etnik düşmanlık oluşturmak için çalıştıkları ifadelerde görülmektedir. Ancak bununla beraber sahada görüşülen kişilerden Ramazan el Buti'nin çok değerli bir alim olduğu ve maslahat gereği Müslümanların zarar görmesini engelleme amaçlı bazı tutumları olduğu ifadeleri mevcuttur. Bununla beraber Gaziantep'te imamlık yapan ve Suriye'de eğitim görmüş bir imamın, ismini vermek istemediği Suriyeli tanınmış alimlerden olan hocasının El Buti için "alimlerin eti zehirlidir. Onlar hakkında geliş güzel konuşmayın. Ben eğer El Buti'nin tevbesine şahit olmasaydım cenaze namazına iştirak etmezdim" şeklindeki ifadesini dile getirmiştir. Nihayetinde katılımcı gençlerin büyük kısmının, dini ilimlerin aktarım aracı olan alimler hakkındaki eleştirel ve şüpheli tutuma sahip olmaları entelektüel dini boyut açısından önemli bir konudur.

"Beşar Esad ne yaptı, siz ibadet edin, oruç tutun, namaz kılın, kapalı olun, ne yapmak istediğinizi yapın ama siyasete yaklaşmayın. Yani, fikirlere yaklaşmayın. Hem şeyhler vardı. Buti biliyor musun? bu şeyhler şey yapıyorlardı, ibadet edin, zikir falan yapın, istiğfar binlerce yapın bir şey olmaz... fitne sokuyordu. Buti benim için Esad onu geliştirmiş, kendi istediği gibi yapmış böyle şeyler için. Ama Sabuni tabi ki değil. el Buti ve bazı sultan şeyhler; Hevsun biliyor musun? Onlar şey yaptılar. Yeni bir din kavramı çıkardılar; din sadece böyle. Yani benim arkadaşlarım var Suriye'de, biz siyasete yaklaşmayız, özgürlük falan öyle yaklaşmayız(diyen). Sadece ibadet oruç bunları tutuyorlar.

- Buti kitaplarında dini çok güzel anlatıyordu?

Çok güzel, ama istediği gibi. Her şey istediği gibi anlatıyorlardı. Mesela ahlak(ı) istedikleri gibi anlatıyorlar. Bütün şariat kavramlar(ını) istedikleri gibi bir din oluşturmak yani çok şükür başaramadı." (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Katılımcı Beşar Esad'ın serbestlik ve özgürlük tanıyan izlenimini vermesinin samimi olmadığı, sadece kendi istediği manada bir din oluşturma çabasında olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda, iktidar destekçisi âlimlerin rejimin istekleri doğrultusunda hareket ettiklerini el- Buti ve başka örnekler üzerinden izah etmektedir. Bu durum gençlerdeki dini bilgi araçları hakkında gerilim yaşanmasına ve dindarlık algılarında değişime neden olmuş gözükmektedir.

Suriye'de savaşan dini gruplar ve cihad

Önceleri sadece adalet ve özgürlük söylemleriyle başlayan ve tüm Suriyelilerin tek ses olduğu meydan mitingleri, zamanla cihat söylemlerine dönüşmüştür. Suriye rejiminin mezhepçi tutumu, “Nusayri ve Hristiyanların” rejim yanında, “laik Kürt gruplar”ın batılı güçlerle saf tutması ile savaşın görünümü değişmiş ve Sünni grupların savaşı haline dönmüştür. Bu durum devrim sloganlarına da yansımıştır (Şen, 2016: 72). Savaşın ilerleyen yıllarında başta Nusra Cephesi ile İslamcı yapıların savaşa dâhil olması ve alanlarını genişletmeleri, PYD ve DAESH’ in hâkimiyet alanlarını genişletmesi, dış devletlerin müdahalesi, Şii milisler ve Şebbihaların da sahnede yerini alması ile savaşın aktörleri çeşitlenmiştir. İran’ın Esedci tutumu ve muhalif gruplar arasındaki çatışmalar, savaşın mezhepsel ve dini boyutunu daha görünür kılmıştır (Miş ve Özdemir, 2013).

Suriye muhalefeti; Sivil muhalefet, Askeri Muhalefet ve Direniş Grupları ile İslami Muhalefet şeklinde gruplandırılmaktadır. Bu gruplardan, İslami cihat düşüncesindeki oluşumların ve Selefi yapıların her birinin kendi aralarında da ideolojik ve stratejik farklılıkları bulunmaktadır. Heterojen bir hale dönüşmüş olan Suriye savaşındaki tüm grupları aynı çerçevede, sıg bir yaklaşımla değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Rejim, destekçilerini en fazla Selefilik paranoyası üzerinden kontrol etmektedir (Şen, 2016: 88).

Bu minvalde Müslüman gruplardaki dindarlık yapılarındaki farklılaşmada önemli bir yer teşkil eden cihad düşüncesi, cihad iddiasındaki örgütlere dair düşünceleri ve bu örgütlerin gençlerin entelektüel dindarlıklarına etkisi araştırılmıştır. Gençlerin tamamına yakınının cihad gerekçisiyle ortaya çıkan radikal/çatışmacı dini örgütlerin dine tezat olduğu ve dini kullandıkları düşüncesine sahip oldukları, bununla beraber az da olsa gerçek cihat yapanların olduğu ifadeleri de görülmüştür. Ayrıca örgütlerin radikal düşüncelerinden etkilenen az sayıda Suriyeli gencin olduğuna dair ifadeler de görülmüştür.

Gençler her ne kadar bu savaşın Sünni Müslümanları yok etmek adına yapılsa bile cihatçı söylemler taşıyan muhalif örgütlerin samimi bir şekilde Müslümanlar adına mücadele etmediklerini ifade etmektedirler. Gerçek cihadın sadece Allah’ın dini için ve mazlumların haklarını korumak için yapılması gerektiğini ancak bu örgütlerin farklı amaçlar taşıdığını dile getirmektedirler. Gençlerin büyük kısmı, savaşın ilk yıllarında gerçek cihadın ve birliğin olduğunu ancak daha sonra bölündüklerini ifade etmektedirler.

Bazı gençler, cihadın olduğuna hiç inanmazken, bazıları hala cihat eden kişilerin olduğuna inanmaktadırlar. Ayrıca erkek katılımcıların ‘gerçek cihat yapılıyor olsa zaten ülkelerinde savaşacaklarını’ ifade ettikleri görülmektedir. Suriye içerisinde savaşan dini gruplar ve cihat konusunda gençlerin ifadelerinden bazıları şöyledir:

Katılımcıların bir kısmı Suriye’de çatışan gruplarla ilgili ifadelerinde savaşın başlangıcında muhaliflerin samimi insanlar olduğu ve gerçekten cihat ettiklerini, daha sonra amaçtan saptıklarını, Suriye’deki grupların şu anda cihat ettiğini düşünmediklerini ya da gerçekten cihat edenlerin var olduğunu fakat çok az olduğunu dile getirmektedirler:

“Ya aslında şeye bakarsan ilk senelere ilk 3 veya 4 senesi gerçekten cihat yapıyorlardı. Ama şu an için herkes bir mal mülk üstüne koşuyor. Hani normalde birisi eğer hani bir ordusunun başkanıysa işte yok. Ama şu an için evi arabası 2- 3 eşi var. Gerçekten artık hiç inanmıyorum... Değil yani araban evin işte bir sürü eşin olursa. Hani kazandığım paralardan hırsızlık yaptığın paralardan. Şu an için cihat kalmadı diye düşünüyorum. Hani eskilerde bir savaş olduğunda atlar da işte kılıçlarla giderlerdi. Aç susuz kalırlardı ama şu an için paranın üstünde oturuyorlar. Bir sürü yemek yiyorlar ama açlar! o kadar çok ki hiç umurlarında bile değiller. Diyelim el Bab’dan gidiyorlar, savaşıyorlar. El Bab’taki insanlar gerçekten açlıktan ölüyorlar. Ama savaşçılar, her şeyi yiyor içiyor. Hani fotoğrafları paylaştıklarında bile çok güzel yemekler yiyorlar. Hani biz Türkiye’de olanlarımız o kadar güzel yemek yemiyoruz. Ama oradaki insanlar güya açlar. Cihat olmuyor yani” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

“Hani ilk çıkanlar zaten şu an için pek görmüyorsun onları. Bazıları para için çıktı savaşmaya başladı. Bazıları gerçekten cihat için savaşıyor, bazıları da sadece hani burası(topraklarımız) gitmesin falan diye savaşıyor. Ama cihat olarak görüyorum. Hepsisi değil ama. Sadece ilk başlayan kişiler, şu an için hani cihat yapan(lar) gerçekten çok azlar. ” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Mesela başlangıçta gerçekten bir cihat oldu.2012, 2013 te gerçekten de çok iyi adamlar var(dı) babam gibi, akrabalarım gibi, arkadaşlar gibi iyi. Ben onları tanıyorum, biliyorum gerçekten bir cihat var. Hem de hala böyleleri var. Ama şimdi Suriye’de çok karışık bir halde var. Bir cihat var mı? var. Ama öncekinden daha az, hem de daha zor. ” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

“Yani devrim çıktıktan sonra Esed öldürüyor bizi. Ölüyorsun, kendine bir müdafaa yapmayacak mısın? Onlara karşı durmayacak mıyız? Yani gençler böyle düşünüyorlardı ve silah aldılar. Ama silah kim verdi? İşte soru bu yani onlara silah kim verdi ya tamam onlar duygusuyla çıktı ve Esed’e karşı durmak ve kadınları kurumak, çocukları kurumak için yani silah aldılar böyle gençler ama onlara kim destek verdi? Eğer bizim silahlarımızı biz yapıyor, biz geliştiriyor(sak). O zaman biz cihat yapıyoruz. Ama silah başkasından aldığımız an silah sadece maddi silah değil. Yani bütün silahlar. Yani ilim silahı... Cihat tabi

ki çok farklı şekilleri var ve silah başkalarından aldığımız vakit elbette zafer bulamayacağız” (HH. K, 19, öğrenci, Halep kırsal)

HH. devrimin başlangıcında samimi cihadın yapıldığını ancak gençlerin kendilerini müdafaa için silah aldığını ama silahları kimin verdiğini sorgulamaktadır. Ona göre kendi silahlarını üretemedikleri sürece başkalarına maşa olacak ve zafer kazanılamayacaktır.

“Hayır (cihad yok). Ya belli bir tarafımız(safımız) kalmadı. Bizim Esed’la savaşımız onlar Allahu Ekber derler, biz de Allahu Ekber deriz. Yani muhalif Müslümanda, IŞİD de aynı Esed da biz de Müslüman(ız) diyor herkes. Herkes kendi(ne) göre cihad yapıyormuş (gülerek). Kim cihad yapıyorsa? “ (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

AD. Suriye’de cihat olduğuna inanmadığını, Esed dahil her grubun “Allahu Ekber” diyerek cihad iddiasında olduklarına dair ifadesinde dinin araçsallaştırılmasını göz önüne sermektedir.

Dünya üzerinde İslamofobia ‘nın Müslüman toplumlarda görülmesi, dünya üzerindeki şiddet yapılarının İslam adı ile yan yana getirilmesi, aynı şekilde Suriye’deki muhalif yapıların İslami kavramlar üzerinden meşruiyet kazanma çabaları izaha muhtaçtır. Öyle ki PKK ‘nın Suriye yapılanmasının militanlarının dahi örgüt lideri Öcalan’ı anlatırken, “namazlı, dinine düşkün ve Kur’an’ın 33 cüzünü ezbere bildiği” şeklindeki iddiaları (Mepa News, 2021a) gülünç olmakla beraber bölge sosyolojisi açısından düşündürücüdür.

Kampta DAESH saldırılarına şahitlik etmiş FT. ile MO. bu gibi örgütlere asla itibar etmemektedirler:

“bu gruplar, onlar mahvediyor zaten İslam’ı da, ülkeyi de. Karıştırıyorlar her şeyi. Evet, kampa saldırı(DAESH)lar. (İslam’la alakaları) Yok. Yalan söyleyenin başını keserler. Bu bir din değil ki.” (FT. K, ev hanımı, 18, Halep merkez)

“...Adı üstünde zaten hani Allah için cihat ediyorsun ama o cihatta ne hırsızlık var, ne dolandırıcılık var ne de gidip de kadınlara tecavüz etmek var. Ama Suriye’de bu tarz şeyler oldu. Bir de görev gibi maaş alıyorlar, cihat ettiği için güya. “Cihat fi sebilillah” yaa Allah rızası için cihad ediyorsan, sen nasıl para alıyorsun nasıl bir maaşa bağlanıyorsun.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

Erkek katılımcıların birçoğu Suriye’de gerçek cihad olsa hemen katılacaklarını ifade etmektedirler

“Suriye’de eğer grup sadece hakkın yolundaysa yardım etmeliyiz. Böyle inanıyorum. Eğer ilerde bir kişi çıkarsa ve Beşar Esed (e karşı) savaşırsa biz yardım edebiliriz. Suriye’den ve iyi bir insan çıkarsa tabii ki. DAESH mesela din(i) yok tabii ki Cebeli Nusra onlar kötü insan(lar) böyle inanıyorum.” (AH. E, 21, öğrenci, İdlip merkez)

Suriye İslami Kurtuluş, Ahraru’ş Şam, Ensarü’l Din, Ceyşu’l İslam gibi birçok İslami muhalif grup (Şen, 2016: 167-236) bulunmasına karşın değerlendirmelerin bilhassa Cebeli Nusra ve DAESH üzerinden yapılıyor olduğu ve katılımcıların diğer dini yapıların isimlerini zikretmedikleri dikkat çekmektedir.

Suriye’de asker olduğu dönemde DAESH’e esir düştüğünü ve sonra Türkiye’ye kaçtığını ifade eden AB. Suriye’deki cihatçı örgütleri terörist, bağınaz ve cahil olarak görmekte ve onların her şeyin sorumlusu olduklarını şöyle dile getirmektedir:

“Şimdi Benim sorumun burada. Ben(im) mutedil Müslümanlarla bir sorum yok. Benim sorum bu katı tutanlarla. Bunlar 1000 sene geriye götürmek istiyorlar insanları... Cahil, eski kafalı terörist cemaatler olarak görüyorum.

-Hiç tanıdığım kişiler oldu mu?

Yok, benim orada tanıdıklarım yok, çoktan ilişkilerimi kestim. Tahlilime göre onlar(ın) her şeye sebep olduklarını hissediyorum. Ben Türkiye'ye gelmeden bir ay önce 2014 yılında askerdim. Beni anladın mı? DAESH' lerde bir ay esir olarak kaldım. Ondan sonra Türkiye'ye geldim. Bir tek onda onlarla yakından bir temasım oldu. Türkiye'ye gelmeden bir ay önce sadece.

Ama bak! Sebep bu değil. İslam’a karşı bakışımın (!) nedeni bu değildir. ” (AB. E, tüccar, 29, Halep kırsal)

Siyasi konularda cevap vermekten çekinen bazı gençlerin bu konuda da rahat cevap veremedikleri ve gerildikleri görülmektedir.

“ Ben cihadı bilmiyorum, ne için, ahkâmları ya da onu bilmiyorum. Yani doğru yapıyorlarsa evet o cihat, yapmıyorlarsa cihat değil, ben bilmiyorum. Cihat ne demek, bilmiyorum.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

Gençlerin Suriye’de Cihat ettiğini söyleyen gruplardan ne şekilde etkilendiğine dair açıklamalarına bakıldığında, Türkiye’de bulunan gençlerin çok istisnalar dışında bu yapıların etkisi altında kalmadıkları ve daha bilinçli davrandıkları yönündedir. Ancak HK.’nin ifadesi buradaki gençlerden de etkilenenler olduğu DA.’nın ifadesi ise bu yapıların gençlerde dini sorgulayıcı ve şüpheli bir tutuma sebebiyet verdiği şeklindedir.

Bunun yanında Suriye de gençlerin bilhassa küçük yaşta bu yapılar tarafından kullanılmaları ve Suriye halkı üzerinde gerek şiddet gerek din unsurunu kullanarak etkili olduklarına dair yorumlar bulunmaktadır.

“Hepsini demiyorum ama var. Benim gibi de var. Sen gibi de var. DAES’e gidenler oldu, hala sevenler var DAES’i Esed’i. Yani gençlerde bölüm bölüm tabi tabi.

-Yani hala Türkiye’de bunlara inanan gençler var mı?

Var ama söylemezler korkmaktan. Arkadaşlarım da var, Bana söylemezler ama ben hissederim. Tabii çok var. (gerçeği anlamayan) “ (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

“Oldu. Bazı gençler dine karşı, bazen daha çok dine yöneldiler. Ama daha çok dini sorgulayan, asıl din böyle olmalı diyenler daha çoğunluktadır. ” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Gençlerin Suriye’deki örgütlerden etkilendiğine dair ifadelerde sadece kamptakilerin değil buradaki gençlerden de DAES gibi örgütlere inanların az da olsa olduğu dile getirilmektedir.

“Gençler onlara kanmış. Azez’ dekiler gerçekte bir dolandırıcılık grubu. Bazıları bu gruplar(ın) yanlış olduğunun farkında, bazıları ise onların din bahanelerine tamamen kanmış. Ama çoğu DAES’ e karşı. Ona katılanlar çok az...”. (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

2.1.3.5. Tecrübe (hissetme/ duygu) boyutu

Dindarlığın etkisini hissetme/ duygu boyutu; Glock’ta tecrübi boyut olarak ifade edilen ve dindarlığın beş boyutundan biridir. Daha çok huşu hali, sabır, tevekkül, teslimiyet ve huzur gibi hissiyatı temel alan ve ancak kişinin duygularını ifade ettiği kadar anlaşılabilen bir boyuttur.

Kişi yaşadığı dine inandığını, dinin gereklerini yerine getirdiğini ifade edebilir. Sosyal ve gündelik yaşamında dinin etkisinden bahsedebilir ve bunların gözlenmesi ve yorumlanması kolay olabilir. İslam’da ferdin inanç yapısını belirlerken, kişinin ikrarına bakılması ve metafizik boyuta dair yorum yapılmasının doğru görülmemesi yani “zahire göre hüküm” prensibi tecrübi boyutun hassasiyetini anlamak adına önemlidir. Bunun yanında tahkiki iman, niyet, ihlas, ihsan, hikmet gibi kalbi teslimiyetin göstergesi olan ve duygu temelli konuların dini kaynaklarda önemli bir yer işgal etmesi bu boyutun dindeki ehemmiyetinin göstergesidir.

Hissetme/duygu boyutu hakkında yaşanan içtenlik ve duyguları anla(t)mak ve yapılan anlatılar üzerinden değerlendirme yapmak zor bir meseledir. Bu sebeple katılımcıların inançlarını derinden hissettikleri an(ı)ların olup olmadığına dair sorularla tecrübi boyut hakkında veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

İnancın hissedilmesi, huşu, ürperti, tevekkül, sabır, sığınma, huzur gibi haller, inandığı varlığın gerçekliğini yakinen hissetme olarak ifade edilebilen “Tecrübi Boyut” ve bu boyuta dair gençlerin yaşamlarından örneklerle yer verilmiştir.

“...Suriye’de, Halep’ e 2016’ da yardım göndermeye çalışıyoruz tamam. Halep çok zor bi durum yaşıyor o zaman, bu yol çok tehlikeli, çok risk(li) bu yol. Çünkü Rusya bi taraf(tan) bombalar, PKK bi taraf(tan) gönderiyor. O durum(da) yaşamak, hayat (ihtimali) yani yüzde yirmi. Eee bu yolda 4 km. boyu (ateş çemberi) ben çok dua ediyorum Allaha. Çok korktum, çok korktum ama Allah inanmak vardır. Elhamdülillah geçtik yani...” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Her zaman (hissediyorum) Allah’ı. Her zaman; namaz kılarken, dua ettiğimde tüm bunlarda hissedirim. İnanç, huzur” (FT. K, ev hanımı, 18, Halep merkez)

“Evet, tabii çok anım var. Mesela genelde biz bir defa şeyimiz, evimiz bombalandı. Yani Halep’te oldu. Ben sokaktaydım ve ev bombalandı. Ben yaklaşık yüz metre falan uzaktaydım, yani her şeyi gördüm. Dedim; ‘Ya Rab ailem(e), ya Rab annem(e) bir şey olmasın’. Gittim, yani şey değildi elhamdülillah, hiç kimse yara almadı. Yani evimize bomba isabet etti ve ben şöyle düşünüyorum ‘Ya Rab, ben iyi (bir genç) olacağım (ama) annemi koru. Yani Elhamdülillah bir şey olmadı. Bu yani belki en çok etkileyen olay. ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

Aşağıdaki ifadesinde savaş sürecinde yaşadıkları sonucu, inancını daha da derinden hissettiğini anlatan katılımcı, gözyaşlarıyla anlattığı anısında iman, teslimiyet ve huşu halinin tamamını birlikte yaşamış, savaşta yaşadığı trajik olayların aslında belki de çok hayırlı olduğu ve bilinmeyenleri bilen bir gücün olduğu ve bu gücün yaptığı her şeyde hikmet olduğu düşüncesindedir:

“Abimin şehit olduğu anı hatırlıyorum. Şimdi buradan saat 10 da gittik Suriye’ye, sabah yedide verdiler abimi bize kanlar hala akıyor. Ben yaklaşmak istememiştim. Çünkü inanmıyorum öldüğüne, abim orda yatarken işte getirildiğinde, ‘La İlahe İllallah Muhammed Habibullah’ diye çağırıyorlardı. İşte, annem şey dedi. ‘Allah’ım, şükürler olsun sana, oğlumu hani şehit olduğunu gördüm.’ 2 tane abim var. Küçüğü şehit oldu... Allah inancımız o zaman gerçekten belli oldu. Hani ‘Allah’ım sana şükürler olsun. Hani bu halde gördük ama kötü yola düşmedi’. Evet, hani ben şu anda çalıştığım yerde şey var, psikolog. Psiko- Sosyal desteği veriyoruz. Orada tercümanım ben. Bir çocuk geldi, benden 2 yaş falan büyük. Ateş buz şeyi

kullanıyor. Annesi şey dedi, onu hani ne yapmam gerekiyor? Dedi... Bizde hani ‘terk edeceksin, başka bir çaren yok çünkü hem sana tecavüz edebilir hem kardeşine de tecavüz edebilir’. Çocuk, hani gerçekten aklı olmadığı için, hani çok kullandığı için dedik. O şeyden, danışmanlıktan çıktığımda o kadar çok ağlamıştım ki, annemi aradım ‘iyi ki abim şehit oldu’ dedim. Hani bağımlı olup da öldüğünü görmedik. Hani gerçekten buna şükür. Gerçekten şehit, şehitliği hissettim. Hani öldükten 2 gün sonra bize verdiler. Mezara koyduklarında bile kan akıyordu. Kan hiç şey yapmadı, durmadı. Bu da şahadetten bir şey belirtisi. Bi de çok güzel kokuyordu.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

MO. çok bunaldığı bir anda, duyduğu ezan sesinin kendisinde oluşturduğu huzuru ve ürpertiye şu sözlerle ifade etmektedir:

“Savaşla ilgili değil aslında başka bir olay yaşamış, o anı hissetmiş(tim). Türkiye'ye geldik, hayatlı bir evde oturuyoruz ve nineme ben bakıyorum. Ninemi ben temizliyorum, ben banyo yaptırıyorum falan. Bir gün hava yağmurluydu ve ben ninemle uğraşıyordum, onu yıkıyordum, çıktım bahçeye ve böyle çok bunalmıştım. Artık ağlamıyorum tutuyorum içimde ama aşırı bunalmışım çok sıkıldım, neden ben yapıyorum bunu neden? Tam o anda “Allahu Ekber” diye bir ezan sesi... o anda böyle sanki içimde her şey bitti, içime bir ferah(lık) girdi ve o anda çok ağladım. O an çok hissettim(Allah’ı) yanımda.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

ÖM. İhlas konusunda çok hassas olması sebebiyle dini noktada yaptığı şeylerle ilgili fazla detay paylaşmak istememektedir. Bu sebeple yaşadığı duygu boyutunu genel ifadeler kullanarak anlatmıştır. Protestolara çıktıkları zaman hissettiği imani coşku ve Mevlana’nın kitabını okurken yaşadığı feyz halini hatırlamakta ve şöyle ifade etmektedir:

“Belki bunlar özel şeyler olabilir... Bir şehidin namazı kıldığımızda veya işte hakkımızı ve adaleti istediğimiz de isyana çıkıyoruz ya hani işte o zamanlarda, meydanlarda işte... bir de mesela bir defa şey okumuştum Celaeddin Rumi’nin kitabını. Onu bitirdikten sonra aaa gerçekten biz neler neler yaptık, neler yaşıyoruz. Çok var aslında ama hani bunlar şu an için hatırlıyorum. Bir de namaz kılarken zaten hissediyoruz...” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

HK ise, inancını çok derinde hissettiği zamanlar olduğunu, ancak yaşadığı duygunun ifade edilmesinin mümkün olmadığını şöyle dile getirmektedir:

“Çok var yaşadım ama yaa anlatamam ki. Zaten sen söylüyorsun, hissettim mi? Yani his o işte nasıl anlatırsın” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

2.1.4. Yeni Topluma Aidiyet İle Ötekileştirilme Algı Ve Deneyimleri

2.1.4.1. Göç sonrası destekler

Göç, yabancısı olunan mekânda uyum sorunları yaşanmasına sebebiyet verir. Göçmenler ve yerel halk açısından yeni mekândaki dokuya adapte olmanın sosyal ve ekonomik birçok sorunları olabilmektedir. Katılımcılara geldikleri yerde, yaşadıkları zorluklarda kendilerine sosyal, ekonomik veya psikolojik destek olan kişi veya kurumların olup olmadığı sorulmuştur. Gençlerin büyük kısmı; maddi veya manevi herhangi bir destek görmediklerini, bir kısmı sadece Suriyeli yardım ağları veya akrabalarından destek aldıklarını, bir kısmı da Türk komşuları ile bazı kurum ve kuruluşlardan destek aldıklarını ifade etmektedir. Kendilerine yardımcı olan kişi veya kuruluşların dini özellik taşımaları noktasında katılımcıların açıklamaları farklılaşmaktadır.

Katılımcıların bir kısmı hiçbir destek veya yardım almadıklarını fakat yerel veya Suriyeli yardım kuruluşlarından veya halktan destek alan Suriyeli tanıdıklarının olduğunu ifade etmişlerdir.

“Yoktur, hiç olmadı(destek) bize, hayır. Zaten akrabalarımda bur(a)da yaşamıyorlar. Ama arkadaşlarım vardır, Suriye derneklerden (yardım) almışlar. Mesela yine Katar el Hayriyye var or(a)dan almışlar, Şam el Hayriye var, Şam derne(ği) var onlar(dan) yardım aldılar... Biz değil ama arkadaşlarım(ın) bazıları ...” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

SH. Suriyelilere yardım yapan Şam el Hayriye, Katar el Hayriye ve Şam derneği gibi bazı kuruluşlar tarafından destek gören tanıdıkları olduğunu ifade etmektedir.

“Hiç kimse(yardım etmedi). İlk geldik annemle, annem mühendis, babam da Dr... geldik işte, İran pazarını biliyor musun? İlk Türkiye’de ben ve annem sadece(ikimiz) geldik. İran pazarda dükkânlarda masa silmeye başladık annemle. Neredeydiiik, neredeyiz şu an. Şu an mezun olacağım, ama bize hiç kimse destek olmadı. Bir Allah tabi ki.” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

HK. ise sadece kendi çabalarıyla ayakta kaldıklarını, geldikleri mekâna tutunduktan sonra ise kendi ailesinin göçmenlere destek olduklarını ifade etmektedir. Kendi derneklerinde mülakatı gerçekleştirilen HK.’nın ailesi aynı zamanda Zennubia adındaki bu kadın derneğini kurarak Suriyeli kadınlara psiko-sosyal destek sağlamaktadır. Daha sonra sadece kadınlar özelinde çalışmanın yetersiz olduğu düşüncesiyle ihtiyaç sahibi göçmen

ailelere dönük psiko-sosyal ve ekonomik destek verdikleri ve çalışma alanlarını genişlettikleri görülmektedir.

“Yardım eden dernekler oldu. Tam olarak hatırlamıyorum isimlerini ama dindarlardı. Onlar daha çok Suriyelilere yakın. Bunu hissediyorum. Daha çok anlayışlı oluyorlar. Mesela dindar olmayan kişiler daha çok; ne deniyor ona? Daha çok Türkçü mü, diyorlar... Ama (dindar) Müslümanlar genellikle ona bakmıyor zaten, ırkına bakmadan yardım ediyorlar. Daha çok hissettim, dindar insanlar daha çok iyi.” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

MS. ifadesinde Türkiye’ye geldikten sonra kendilerine yardımcı olan Türk derneklerin olduğunu, dini özellikli dernekler olduklarını ve dindar insanların daha duyarlı ve Suriyelilere karşı daha olumlu yaklaştıklarını dile getirmektedir. Bununla beraber dindar olmayan kişilerin etnik ayrıştırmaya daha müsait olduğu düşüncesine sahiptir .

“Evet oldu. Asiyе Ziylan(ilkokulu)’da bir hoca var, Serdar Hoca, çok iyi biri. Bir de babamın arkadaşı İhsan Hoca da çok iyi biri. Yani siz de çok iyisiniz. Öyle çok insanlarla karşılaştık, iyi insanlar bir de kötü insanlarla karşılaştım.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

“Kişiler var ama resmi bir kurum değil. Türkiyeli komşular falan. Genelde dindar kişiler. Mesela bizim ev sahibi, biz İstanbul’a gittik. O da şey caminin hocası. İlk (sefer) de mesela (şöyle) dedi; ‘Sen oturun ben kira falan almam’. Ondan sonra şeyler de getirdi, malzeme falan buzdolabı vs. Yani çok iyi. Bi de yani bizim şehrimizde yani sokak(ta) herkes çok dindardı. Herhalde cemaat(çoğu). Komşularla çok ilişkilerim (olmadı) benim, ama ailemin oldu, sanırım bir cemaat, bir tarikatlar...” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

“...şey geldiğimiz zaman bomba oldu bize Antakya Hatay’da, Reyhanlı’da... Patlama bu, şey oldu. Türkler bize e yani sataşacak. Çok komşum(uz) bizi çok korudular yardımcı oldular. Çok dindar değil komşular, yani orta ama yani ahlakı güzel, davranışı güzel (kişiler)” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

NR. MK. ve İS. derneklerden değil ama kişilerden yardım gördüklerini ifade etmektedirler. MK. kendilerine çok yardımcı olduğunu söylediği imam ve mahalle sakinlerinin bir tarikata mensup insanlar olduğunu söylemektedir. İS. ilk olarak Reyhanlı’da ikamet ettiklerini ancak Reyhanlı’daki patlama ²⁸ sonrası insanların

²⁸ Suriye savaşı sonrası Türkiye’de gerçekleştirilen saldırılardan biri olan “Reyhanlı Saldırısı” 11 Mayıs 2013 günü iki bomba yüklü aracın patlaması ve 53 kişinin öldüğü 100’ den fazla insanın yaralandığı bir sınır saldırısıdır. Daha öncesinde (2 Mayıs) Akçakale sınır kapısında bir polisin öldürülmesi, 11 Mart’ta

tepkilerine ve sözlü saldırılarına maruz kaldıklarını buna karşılık bazı Türk komşularının onları koruduğuna dikkat çekmektedir. Komşularının halktan kişiler olduklarını, çok dindar olmadıklarını, ancak çok iyi insanlar olduklarını dile getirmektedir.

2.1.4.2. Aidiyet mekânları olarak camiler

Camiler İslam dininin cemaat olma emrinin eyleme geçirildiği “sembolik” mekânlardır. Sembolik etkileşim kuramına göre, insanların sembollerle iletişiminin gündelik hayatta etkileri bulunmaktadır. İnsanlar, değer yüklü olan sembollerin fiziksel görünümünün ötesinde taşıdığı manaları sosyalleşme süreciyle öğrenir ve geliştirir. Bu öğretiler sosyal etkileşim yoluyla uygulanır ve görülür (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 104). Bu bağlamda camiler, Müslümanların yaşamında, küçük yaştan itibaren düşünce ve eylemlere etki eden; dini gelişim ve etkileşim unsurudur. Sekülerleşme²⁹ süreciyle beraber gündelik yaşamdan dışarı itilen camilere, bilhassa modernleşmenin daha hızlı yaşandığı mekânlar olan kentlerde devam eden cemaat sayısı azalmıştır. DİB bu sebeple gençlerin camilere devam etmemesi durumuna karşın camilerde gençlerin ilgisini çekici ve camilere katılımı artırıcı aktiviteler yapılmasına dönük projeler gerçekleştirmiştir (Ertit, 2019: 275).

İslam medeniyet tarihi boyunca camiiler, bu devasa medeniyetin en belirgin sembolik temsilleri olmuştur. İslam toplumları yerleştikleri tüm mekânlarda camiler inşa etmişlerdir. İslam dini diğer dinlerdeki ibadet aralıklarından çok daha fazla sıklıkta inanlarını bu mekânda bir araya getirici telkin ve teşviklerde bulunan öğretilere sahiptir. Hangi ırk ve mezhepten, hangi toplumsal tabakadan olduğuna bakılmaksızın, insanlar bu mekânlarda aynı seviyede beraberlik içerisinde saf tutmaktadırlar. İslam’ın medeniyet tarihinde camiler, sadece namaz kılınıp çıkılan yerler olmaktan çok daha fazla işlevler ihtiva etmektedir. Camilerin en önemli işlevlerinden birisi birbirlerini hiç tanımayan insanların tanışmasına ve aidiyet duymasına imkân sunmasıdır. Yine camiler Müslümanlar için “sürekli eğitim” sağlanan, toplantıların yapıldığı “cemaat merkezi”,

Cilvegözü sınır kapısında bombalı araç saldırısı sonucu 13 kişinin ölmesi gibi olaylar gerçekleşmiştir (Miş ve Özdemir 2013: 217).

²⁹ “Sekülerleşme, kavram olarak belli bir zaman dilimi içerisinde dinin, dinimsi mekanizmaların ve batıl inançların toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve topluma etki etme güçlerinin göreceli olarak azalması demektir” dolayısıyla dindar olduğu bilinen bir toplumda bile geçmiş yapısına kıyasla “sekülerleşmiştir” veya “daha sekülerdir” şeklinde bir ifade kullanmak olasıdır (Ertit, 2014: 104).

dinin “misyon merkezi” durumundadır. İslam toplumunda okullar ilk dönemlerde camilerdir; okullar, camilerle beraber aynı mekânda yer almakta ve zamanla medreseler müstakil eğitim kurumlarına dönüşmektedir (El-Faruki, 1999: 172).

Gerek ibadet ve gerek eğitim amaçlı camilerin göçmenler için önemli olduğu ve bu mekânları aktif kullanan göçmenlerin olduğu sahada ve mülakatlarda görülmektedir. Katılımcıların bazıları camilere pek gitmediğini, bazıları sadece cuma namazlarına gidebildiğini bazıları da ellerinden geldiğince namazlarını camide kılmaya çalıştıklarını fakat ekonomik kaygılardan dolayı çok az gidebildiklerini ifade etmektedirler. Bununla beraber bazı katılımcıların camilerde ders halkalarının olduğu görülmektedir. Ayrıca yalnızca “Suriyeli cemaatin olduğu Cami” lere gitmeyi tercih edenler, fark gözetmeyenler veya “Türklerin yoğun olduğu Cami” leri tercih eden katılımcılar da bulunmaktadır.

Camilere devam etme ve camilerdeki deneyimlerine ilişkin Suriyeli gençlerin bazılarının ifadeleri şöyledir:

“Normal gidiyom camilere, sık değil yani, ee cuma namazına gidiyoruz. Bazen akşam namazına gidiyoruz. Yani bizim işten dolayı çıkamıyoz pek. Aralarda mesela tatillerde falan gidiyoruz.

- Suriyelilerin yoğun olduğu camileri mi tercih ediyorsun?

Yok. Çevrede en yakın camiye gidiyoruz biz .” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Şimdi normal günlerde aralarda, mesela müsaitsem ezan okunursa geçer kılarım ama cuma namazını kesinlikle her cuma gidiyorum.

-Suriye’ye kıyasla Türkiye’deki camileri nasıl buluyorsun?

Yani oradaki tabi ki Arapça konuşuyorlar (dil), ama tarz olarak burada ilk önce camiye çok emek veriyorlar daha iyi. Orada, ben çok fazla gezmedim ama buradaki daha iyi. Cuma namazı zaten belli bir süresi var. Bizim orada bazen bir saate falan uzatıyorlar. Yani işte insanlar fazla sıkılıyor. Benim için fark etmez ama bazı kişiler dayanamıyor. Bazıları hasta işte onları anlamıyorlar. Yani burada daha iyi bana göre.” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

Camiye genellikle Cuma namazı için gittiğini söyleyen AD. Suriye’de namazların çok uzun tutulduğu için insanların sıkıldığını, ama Türkiye’de daha mutedil davranıldığını buradaki camilerin daha iyi olduğunu ifade etmektedir.

“Evet, İstanbul’da gitmiştim camiye (yıllar önce).” (MH. E, 25, işçisi, Azez kırsal)

“Evet giderim. Genelde, Suriyeli camiiler(e) gidiyorum (tebessüm ediyor) ” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

MH. yıllardır camiye gitmediğini ifade ederken, MK. ise Suriyeliler ’in olduğu camilere gitmeyi tercih ettiğini dile getirmektedir. Suriyelilerin ders halkalarında ve katıldıkları dini etkinlik ve programlarda genellikle kendilerine özgü mekânları tercih ettikleri, yerli halka ait dini mekân ve ortamlarda daha az bulundukları saha gözlemlerinde açıkça görülmektedir. Ancak bunun yanında yerel halkla daha yakın olmayı arzu ettikleri ve bu noktada çaba sarf ettikleri, ayrıca özellikle yerel halkın olduğu camilere devam eden, bütünleşme noktasında gayret sarf eden kişi ve grupların da olduğu görülmektedir.

Katılımcı kadınların ifadelerinde, Suriyeli kadınların genel olarak camiye gitmeyi tercih etmedikleri ve kadınların namazları evde kılmasının daha doğru olduğu anlayışının mevcut olduğu görülmektedir. Bunun yanında; fırsat buldukça namazlarını camide kıldıklarını, teravih ve Cuma namazlarını kılmak için camilere gittiklerini veya tarihi camileri gezmek amaçlı camilere gittiklerini ifade eden kadın katılımcılar bulunmaktadır:

“Hayır, düzenli gitmem ama elimden geldiğince gitmeye çalışıyorum. Yani cemaat namazlarını yakalarsam yok demem.” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

“...dışarıda olunca evet camilere gidiyorum ama genelde evde. Suriye’de sadece cuma günü giderdim. Bizim dinimizde şey yani kadın evde namaz kılınca daha iyi olur camiden. Evde kılması daha doğrudur.” (MC. K, 27, öğrenci, dernek çalışanı, Deyrizor merkez)

“Pek çok gitmem ben ama eşim gider. Teravihlerde hani annemlerle beraberken teravihlere gitmemiz yasaktı. Abim işte bizimle kılardı. Tüm kadınlarımız iste yengelerim falan Suriye’deyken de buradayken de normalde öyle oluyordu. Sonra zaten eşimle kılmaya başladım evlilikten sonra. Normalde benim yaşadığım yerde kadınlar(ın) gitmesi yasak diye biliyordum. Çünkü ‘cami kadınlar için değildir’ derlerdi bizde. Sadece erkeklere olan bir şey. Çünkü parfüm kokuyorsun işte bilezik giyiyorsun, çık çık yapıyor işte. Sonra fitne olur diye gönderemezlerdi bizi. Ama erkekler yani giderse güzel olur. Ama gitme(istersen). Yani abim sürekli giderdi bir tane abim. Ama şu an(burada) gitmiyor mesela çok değişti... Ama evde kılıyor” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

“Ben camileri keşfetmeyi seviyorum. Ziyaret etmeyi seviyorum. Özellikle mesela eski camileri çok seviyorum. Lisedeyken arkadaşım vardı, onunla hep geziyorduk. Kayseri’de çok güzel camiler vardı, eski camiler... Şey var o camilerde, bi his var, maneviyat, oraya gidip geziyoruz ama hisleniyoruz. Çok iyi geliyor.

- Suriye'deki camiler ile kıyasladığında?

Suriye'nin daha iyiydi. Oradaki Suriye'de hiç unutmam Teravih namazları vardı. Küçüklere ayrı bir yer vardı. Onu çok seviyordum. Mesela ramazan da en çok seviyorum. Hiç unutmam. Oradaki teravih namazlarını. Bi de şeker dağıtıyorlardı. Yazda mesela camilere gidiyorduk. Orada yarışmalar, yarışmalar vardı. Hem Kur'an öğretiyorlardı. Hem şey vardı. Severek öğreniyorduk orada. Maneviyat daha güzeldi." (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

MS. camileri gezmeyi çok sevdiğini ve tarihi camilerdeki maneviyatın kendisini güçlendirdiğini ifade etmektedir. Türkiye'ye kıyasla Suriye'deki camileri daha çok sevdiğini ve özlem duyduğunu dile getirmektedir.

"Suriye'deyken Teravih namazını kılmaya giderdim camilere. Burada hiç gitmedim." (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

MO. Suriye'de teravih namazları için camilere gittiğini ancak göç sonrası hiç camiye gitmediğini anlatmaktadır.

2.1.4.2.1. Camilerde ötekileştirilme tecrübeleri

Camilerde ötekileştirici bir tutumla karşılaşma konusunda katılımcıların tamamına yakını böyle bir tutumla karşılaşmadıklarını ifade etseler de ötekileştirici tutumla karşılaşma örnekleri de görülmektedir. Gençlerin genel olarak camilerin bütünleştirici olduğunu düşündükleri görülmektedir.

"Yok, hiçbir şey görmedim ama şey vardı. Dil için bazen Türkçe anlatıyor hocalar. Yani bazen bir şey anlamıyorum. İletişim biraz az. (HL. E, öğrenci/tezgâhtar, 21, Deyrizor merkez)

HL. camilerde Türkçe hutbe ve vaazlar verilmesi sebebiyle tek sorununun dil olduğunu ifade etmekte ve başka olumsuz hiçbir durumla karşılaşmadığını söylemektedir.

"Şimdi mesela Kur'an'ı Kerim öğrenme, yani vakıflar diyorum. Mesela kardeşim buraya geldikten sonra hiçbir Kur'an öğretmeni bulamadı. Sonra Cami Ali biliyor musunuz? Karataş'taki Cami' ye verdik, oraya gitti... Türk öğretmenler (hocalar) vardı, Türk halkalar yapıyorlardı, onu kabul etmediler(aralarına). Sadece yabancı olduğu için kabul etmediler maalesef. Böyle bir olayla karşılaştık. Mesela 2 yıl önce evimize yakın bir camiye gittim. Orada Kur'an'ı Kerim (dersine) yardım etmek istedim. Sadece yardım yapayım diye, onlar kabul etmediler. Ama daha fazla Suriyeliler göçtükten sonra daha fazla insanlar gelince, beraber şey yaptılar. Mesela Ali caminin şey yaptılar, beraber oturdular ve çalıştılar. Şu an bir Kur'an öğretmeni var... Mahmudiye cami biliyor musunuz? Mahmudiye cami sabah Türkler için, akşam da Suriyeliler için.

Yani ben sonra (düşünüyorum) ‘neden böyle ayrı ayrı tutuyorsunuz?... yani ‘neden böyle ayrı? Belki ayrı toplum ayrı dünya. Ayrı din değil ki, bizim aynı dinimiz. Bir şeyler öğrenelim birbirimizden’ öyle (düşünüyorum) ama olmadı. Maalesef imam yani mescidin imamı çok kötü bir şekilde davranıyor(bize). Yani sadece bu imam böyle, bazıları çok iyi de var. Yani mesela şöyle; itham (talimat) veriyor (bize) ... Kırıcı, yani ahlakı maalesef çok iyi değil. Sadece Suriyeli olduğu(muz) için. Hocalara, kısa saatler (süre) veriyor, elektrik kullanmasın diye hiç ışık vermiyor ya da çok fazla kötü şeyler. Onlardan hatta sandalyeleri aldı, alamaz ama o almış. İmam olmasaydı tamam diyecektik ama sen imamsın ya nasıl bir şey... Yani onlar dıştan bir (yabancı kişi) almak istemiyorlar. Yani sen dıştan geliyorsan şöyle bir daire yapıyorlar, dıştan gelenler(i) kabul etmiyorlar. Yani herhangi biri sadece Suriyeliler olduğumuz için değil (bence). Yani ben şey düşünüyorum; onlar sadece kendilerini (orada) tutmaya çalışıyorlar. Ama tabi ki hepsi değil, bazıları mesela Nevresiler (Nursiler) var. Onlar çok iyi, kardeşçe düşünceleri var. Nevresiler. hani siyah giyenleri var ya, Türklerden bir grup.” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH. camilerle ilgili yaşadığı olumsuzlukları anlamakta zorlanmaktadır. Cami gibi tüm ümmete ait bir mekâna, kardeşinin Kur’an öğrenmek için alınmamasına şaşırılmaktadır. Ancak göçün ilerleyen zamanlarında bazı şeylerin değiştiğini kendilerinin de gruplar halinde camilerde halkalar kurduklarını, müftülük izni dâhilinde dini dersler yaptıklarını ifade etmektedir. Camide Türklerin ayrı saatte, Suriyelilerin ayrı saatte toplanmasını ve ayrıştırılmayı doğru bulmamaktadır. İmamın Suriyelilerin olduğu saatte elektrikleri kapatması, sert üslubu ve tutumlarını “sen imamsın yaa” sözleri ile eleştirmektedir. Bu tarzda ayrımcı tutumların, Suriyeli oldukları için yapılmadığını ve dışlayıcı grupların sadece kendilerine alan oluşturmak istediklerini düşünmektedir.

Ulu (2019) bu gibi grupsal dışlayıcılığın önyargılarla ilgili olduğunu, önyargıların gruplara karşı tutumları belirlemekle beraber bundan beslendiğini dile getirmektedir. Grupsal önyargılar “bu yönü ile de kendini gerçekleştiren kehanete benzemektedir... Bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarda bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri her aşamada etkilemekte... Çatışmalar meydana getirebilmektedir” (Ulu, 2019: 120).

Katılımcı bu örneği genellemediğini, camilerde çok iyi kişi ve gruplarla da karşılaştığını ifade etmektedir. Bu konuda Nevresiler diye adlandırdığı bir gruptan bahsetmektedir. HH.’ nin Nevresiler olarak adlandırdığı gruba dair bilgilere bazı katılımcıların ve sahadaki Suriyelilerin ifadelerinde de rastlanmaktadır. Suriyelilerin olumlu ve kardeşçe gördüğü bu grup, Bediü’z-Zaman Said Nursi öğretilerini benimseyen Risale-i Nur

grubudur. Bu durum dini grupların önyargı ve ayrıştırmaya karşın bütünleştirici rolüne bir örnektir.

“ Genellikle şeyi yapıyorlar. Mesela yabancı gördükleri zaman direk bakıyorlar. Yani nasıl kılıyor acaba değişik mi? (gülüşmeler) Mesela ben namaz kılarken biri bana bakarken şey yapamıyorum(odaklanamıyorum). Merak var ama rahatsız değilim. Yani iyi, merak olması bence. Bazen soruyorlar nasıl kılıyorsunuz? 4 rekât mı kılıyorsunuz, böyle mi abdest yapıyorsunuz? Gibi şeyler .” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

MS. ibadet uygulamalarındaki farklılığın yerel halkın merakına sebep olduğu ve neden farklı uygulamaları olduğuna dair sorulara muhatap olduğunu ifade etmektedir.

“...mesela bazı arkadaşlar gidiyorlar, şey diyorlar falan, komik şeyler olur... Bana haber veriyorlar. Ama olur ya insanlar bir örfü varsa bir âdeti varsa çok zor onu değiştirmek. Bunun için mesela, Türklerle Suriyelilerle bir az farkı var yani şey de mesela dini örflerde. Ama bu şey yani, haram değilse tamam kabul ediyoruz. Yani çok böyle arkadaşlara söylüyorum. Yani onlar gibi yapın, haram değilse... vahdeti sağlayın...

- Bu çok önemli bir ayrıntı aslında.

E tabi, çünkü e bazıları büyük sorunlar(fitne) yapıyorlar yani bunlardan, küçük şeylerle olma(sın) yani bu kadar.” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimsi, Halep kent merkezi)

MK. ise Suriyelilerle Türkler arasında bazı dini uygulamalarda farklılıklar olduğunu ve insanların bu farklılıkları anlayamadıkları için sorun/fitne oluşabileceğini ifade etmektedir. Böyle durumlarda vahdeti sağlayıcı davranmanın daha doğru olduğunu ve tefrika oluşturmamak için, ibadetleri uygulamada dinen yasak yoksa esnek davranılmasını ve “haram değilse onlar gibi yapın... vahdeti sağlayın” şeklindeki sözlerle Suriyelilere telkinlerde bulunduklarını dile getirmektedir.

Araştırmanın dindarlık araştırması kısmında *Türk Toplum ve Dini Etkileşim* başlığı altında ifadesine yer verilen ÖM.’nin “... Hani oraya gittiğimde gerçekten o topluma ait olduğumu hissediyorum ama hani Suriye’de camiye çok giden gerçekten yok oluyordu...” sözleriyle Suriye’ye kıyasla Gaziantep’teki Zahidiye Cami özelinde yaşadığı aidiyet ve huzuru kendi vatanındaki camilerde yaşamaması önemli bir ayrıntıdır.

2.1.4.3. Türklerin Suriyelileri ötekileştirmesine dair algı ve deneyimler

Ötekileştirme; temelde ırkçılık kaynaklı olsa da bazen hiçbir ırk veya dini ayırıştırma olmadan ortaya çıkabilmektedir. Öteki olmak yalnızca farklı toplum, grup ve dinden olmayı, azınlık olmayı, doğulu veya batılı olmayı gerektirmez. Bazen azınlıklar karşısında baskın toplum ötekileşebilir, bazen herhangi bir kişi karşısında bir fert olarak öteki olmak mümkündür.

“Öteki üzerinden verilen hükümler, öteki kadar ve belki de ondan çok ‘ben’ ile ‘biz’ ile ilgili hükümlerin bir aynasıdır... Her ben iddiası bir ötekinin varlığını tazammun ederken, her öteki vurgusu da bir ben tasavvuru inşasını zorunlu kılar. Ontolojik olarak ben ile öteki arasındaki ayırmadan kurtulmak mümkün değil. Ama bu ayrımı mutlaklaştırarak sonsuz ve sınırsız düşmanlar üretmek de gerekmiyor” (Kalin, 2016: 14).

Katılımcı gençlerin kendilerine karşı yapılan ayırıştırmalarda verdikleri örneklerde; onların etnik ve dinsel özellikleri sebebiyle ötekileştirilmedikleri daha ziyade, medya etkisi, Suriye göçünün çok uzun sürmesi ve belirsizlik, mekânsal, sosyal, ekonomik imkânların paylaşım kaygısı ve sosyo-kültürel yapılarının yerel toplum tarafından yadırganmasına dönük yargısal bir ayırıştırma şeklinde olduğu görülmektedir. Türklerin Suriyelileri değerlendirmesinde genellikle medyada çok dillendirilen sorunlar; yardıma muhtaçlık ve mağduriyet, tehdit unsuru olmaları; yani kiraların artması, iş gücü etkisi, insan fazlalığı, adli suç, uyumsuz davranışlar gibi kategoriler (Pandir, vd. 2015: 21) literatürde de görülmektedir.

Katılımcıların deneyimleri ve ifadeleri değerlendirildiğinde, Türklerin kendilerine bakış açısında dışlanmışlık hissettikleri çok barizdir. Neredeyse katılımcıların tamamının yaşamış olduğu bir ötekileştirilme hikâyesi mevcuttur. Karşılaştıkları olumsuz tutumların daha çok yanlış bilgilere dayalı önyargılardan kaynaklandığını ve Türklerin kendilerini tanımadıklarını ifade etmektedirler. Ancak bu durumu genelleymeyeceklerini söylemektedirler.

“Hepsi değil ama benim hayatımda karşılaştığım, şöyle deyim yüzdelik olarak söyleyeyim, yüzde 65 öteleyici, daha böyle sevmeyen, işte “Suriyeli”, aşağılayıcı şekilde sanki “Suriyeli” sıfat gibi onu aşağılamak için Suriyeli kullanıyormuş gibi. Ama diğer işte o yüzde 35 falan daha iyi” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

AŞ. Türklerin büyük çoğunun Suriyelileri dışladığını ve Suriyeli ifadesinde dahi bir aşağılama vurgusu olduğunu düşünmektedir.

“Kişisel bir şey yani ben hiç yaşamadım Gerçekten de benimle kimse olumsuz konuşmadı. Ama kendi yurdunda gibi? Hayır, bunu hissetmedim. Ya belki ben hala Türkçe konuşmuyorum, hem de çok Türklerle karşılaşmıyorum bundan belki. Ama bence Türkler bize yabancı gibi bakıyorlar. Tabi hep Türkler böyle değil, biliyorum. Mesela ilk geldiğimizde Reyhanlı’da komşumuz vardı, anneme bize bir aile gibi oldu. Gerçekten hatta anneme kardeşim diyor, hem de hala onlar görüşüyor. Ben Türklerden böyle kişiler var, çok iyi kişiler, biliyorum hem de inanıyorum.” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

BD. Türklerle kişisel herhangi bir teması olmadığı halde algısal olarak yabancı görüldüklerini hissetmekte ve aidiyet duymamaktadır. Dikkat çekici olan ise bu algıya karşılık BD.’nin ailesinin göçün ilk yıllarında Türk komşuları ile ilişkilerinin çok iyi olduğunu ifade etmesidir.

“Bazıları yanlış bir bilgi almış. Ben eskiden aşçılık yapıyordum. Sonra bazı Türk arkadaşlarımdan gelip diyor ki; ‘sen Suriyelilere benzemiyorsun’. ‘Niye benzemiyorum’ diyorum? ‘Ya Suriyeliler hırsız bilmem ne’ yani. Hatta bir kız geldi yanıma, ona pizza yaptım beğendi, çağırdı beni ‘hamuru nasıl yaptın’ diye, tarifini verdim. Sonra; ‘sen Suriyeli misin?’ dedi. ‘Evet,’ dedim. ‘Ya dedi ilk defa Suriyeli biriyle konuşuyorum, korkuyordum’ dedi. ‘Hep Suriyelilerden uzak durdum’. ‘Niye’ dedim. İşte televizyonda birisi ‘Suriyeliler hırsız falan’ bilmem ne. Onların suçu değil yani, her millette kötüsü var iyisi var, ama genel bir şey diyemeyiz. Ne Türklere ne Suriyelilere ne de başka yani...” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Her yerde ırkçılık var. Karşılaştım mı? Evet, çok karşılaştım, mmm özellikle mesela okulda. Çocuklar genelde ailelerden duydukları şekilde düşünmeden konuşuyor. Bir de şey var yanlış bilgiler. Mesela çok şey soruyor; mesela sen sınavsız mı geldin, üniversiteye girdin? Ya da maaş mı alıyorsunuz? Öğrenciler iki bin mi alıyorsunuz? Gibi çok yanlış düşünceler var. Bi de partiler Suriyelileri siyaset olarak kullanıyor ve insanları düşünce tarzına göre şey yapıyorlar.” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Yani Türkiye’ye geldiğimizde şey, siz yani nereden geldin(iz) bi şey yok(mu) orada? Suudi Arabiya gibi çölde mi yaşıyordunuz? Tuvaletiniz var mı? Yani böyle şeyler başıma geldi. Mesela ‘kavun var mı, bunu yiyor musunuz?’ böyle yani... bizi bilmiyorlar. Şey cahil(ce) söylüyor, ‘siz bize savaşı getirdiniz.’ Ve hiçbir şey bilmiyor gibi bakıyorlar size. Ve bir insan bir Suriyeli yanlış davrandı ise ‘hepsi Suriyeli böyle’... Ya bazıları tabii çok iyi insanlar var.” (İS. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

Yukarıdaki ifadelerde ve saha gözlemlerinde ortak olan konu, her iki toplumun birbirlerini değerlendirmelerinde önyargılara sahip olmalarıdır. İfadelerde Türklerin kendilerine aşağılayıcı baktıkları, yabancı gördükleri, tehlikeli insanlar olduklarını ve devletten para aldıklarını düşündüklerine dair açıklamalar iki toplumun yanlış bilgilerin etkisinde kaldıklarını göstermektedir.

İS. ifadesinde Türklerin kendilerine çok cahilce baktıklarını, Suriyelileri çağın gerisinde yaşayan bedevi bir toplum gibi gördüklerini ve genelleyici davrandıklarını şaşkınlıkla ifade etmektedir. Bu konuda HH. de benzer düşüncelere sahiptir.

“Farklı farklı (tepkiler) oluyor. Yani genel olarak mesela ben okuldaydım. Çok olumsuz bir şey yaşamadım. Hocalar çok iyiydi. Sadece tek bir hoca kötüydü. Diğerleri(ni) ise gruplandırabilirim; bazıları şefekatte bakıyorlar bana, ben öyle bize şefekatte bakmayı hiç sevmiyorum... Yani biz izzetliyiz. Biz devrime çıktık, biz kimsenin şefekatlari(ni) istemiyoruz. Hepimiz Müslümanız yani aynı şekilde bakmalıyız. Genel olarak Türkler Suriye’yi bilmiyorlar. Mesela siz nerde yaşıyordunuz, arabalarınız var mıydı? Obada mı, yaşıyorsunuz? Binalarınız var mıydı? Yemek nasıl yiyorsunuz, ellerinizle mi? bakıyorum ‘siz ne diyorsunuz?’ maalesef ama çok şaşırdım yani. Tamam, çocuklar böyle derlerse tamam ama gençler... Siz hiç öğrenemediniz mi? Mesela bazı arkadaş(lar)ım vardı... Suriye(yi) Arabistan gibi düşünüyorlar. Mesela kadınlar(ı) öcü görüyorlar. Bilgisizlik. Bu bilgisizlik (le) ya şefekatli düşünüyor, ya da adavet düşmanlık ya öyle ya böyle... Hocamız vardı (üniversitede) o Suriye’yi gezdi Halep’e gitti o bizimle yani nasıl konuşuyor? Farklı, çünkü biz(i) biliyor. Yani seni bilen kişi daha iyi bir şekilde konuşabilir. Daha iyi bir şekilde davranabilir ya da öğrenebilir. Suriye’de hadaret vardır, medeniyetlik vardır. ‘Onlar hiçbir ağaç yok, hiçbir şey yok, araba falan yok böyle düşünüyorlar. Suriye fotoğrafları gösterdikten sonra çok şaşıyorlar; ‘bu Suriye mi gerçekten?’... Benim sevmediğim hocam şey diyor, yani düşünüyor; ‘Suriye’nin hiçbir tarihi yok, hiçbir medeniyeti yok.’ Suriye medeniyeti yani çok eski 3000 (yıl). Yani milattan önce bir medeniyet(e) ulaşıyoruz. Nasıl böyle diyorsunuz? ” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH.’nin değerlendirmesinde ilgi çekici nokta kendilerine acıyarak bakılmasını, rencide edici bulmasıdır. Bu tür davranışların kategorize edici olduğu için farklılık oluşturduğu düşüncesinde olan HH. bu şekilde ayrıştırılmaktan hoşlanmamaktadır. Ayrıca kendilerine karşı bakış açısındaki olumsuzlukların bilgisizlikten kaynaklandığı ve ön yargısal olduğu, üniversite hocası olmasına rağmen Suriye’nin bir medeniyet tarihine sahip olduğundan bihaber olmasını şaşkınlıkla karşılamaktadır. Türklerin davranışının ya acıma duygusu ya da düşmanlık ekseninde olduğunu, orta yollu davranışa sahip olanların ise bilgi sahibi olan insanlar olduğunu ve ancak bilgi sayesinde yargısız iletişim kurulabildiğini düşünmektedir.

“Maalesef yani bazı Türkler, tabi hepsi değil, ırkçılık var iyi hissetmiyor, iyi davranmıyor yani. Yabancılık yaşıyoruz.

-Burada yaşamaktan rahatsız mısınız?

Yani o kadar değil ama yani mutlu da değil. Belki başka yerler olabilir. Mesela ben Antep için söylüyorum. Başka yerler daha uygun olabilir belki. Arkadaşlarım mesela, Batman, Maraş, Kahramanmaraş daha iyi hissediyorlar. şey(dışlanmışlık), hiç görmediler.

-Ötekileştirici davranışların dindarlıkla ilgisi olabilir mi?

Olabilir, olabilir. Çünkü dindar Türkler, ben onunla konuştuğumda dindar Türkler çok iyi insanlardı çok. Yani mesela (ötekilik) hiç. Bir de ben mesela diyorum bir Suriyeliler, mesela bu bir. İkinci ben kürdüm, onlar da Türk. Yani bazıları bunun için hiç sorun yapmıyor. Onlar(da)problem yok, yani dindar olanlar(da). Genelde yani benimle çok rahat dolaşıyorlar falan, hiç hissetmedim yani.” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

Türklerde ırkçılık olduğunu düşünen MK. dindar insanların kendilerine karşı daha müsamahakâr olduğunu, onlarla daha rahat iletişim kurduğunu ve ötekileştirici tutum hiç görmediğini ifade etmektedir. Gerek mülakatlarda gerekse sahada Suriyelilerin Türkleri değerlendirmelerinde sıklıkla “ırkçılık” ifadesini dile getirmeleri abartılı bulunmuştur. Her ne kadar ırkçı tutum her toplumda gözlenebilen bir olgu ise de bu araştırma bulgularında verilen örneklerde görülen ötekileştirici tutumların ırkçı kaynaklı olmadığı düşünülmektedir. Her ötekileştirici davranışın ırkçılık etiketi ile yorumlanması, akademide dikkat edilmesi ve kavramların doğru kullanımının gerekliliği adına önemli bir konudur.

Dinin ötekileştirici davranışları frenleyici özelliği bulunmaktadır. Ancak insanlarda tutum ve davranış, önyargılar ve kalıp yargılar dinin teşvik ettiği bakış açısını gölgeleyebilmektedir. Mülakatlarda genellikle dindar kişilerle daha olumlu ilişkilere dair veriler gözlemlenmekle beraber olumsuz tutumla karşılaşıldığına dair de ifadeler bulunmaktadır. Aynı zamanda bu durumun bölgelerde farklılıklar gösterdiğine dair gerek ifadelerde gerekse literatürde veriler mevcuttur.³⁰ Katılımcıların ifadesi genellikle dindarların kabul davranışlarının yüksek olduğu şeklinde olsa da, dini mekânlarda ve

³⁰ Konya ilinde ikamet eden göçmenlerin halk tarafından kabul edilme düzeyinin düşük olduğu değişkenlere bağlı olarak bulgularda farklılıklar olmasına karşın genel kabul düzeyinin düşük olduğu görülmektedir (Navruz, 2015: 107). Çalışma Konya ilinin muhafazakâr kimliği bakımından önemlidir. Yaşar’a (2014) göre “dini kimlik yerine ulusal kimlik vurgusunun artması ötekileştirmede belirleyici bir yer tutmaktadır.”

dindar kişiler tarafından ötekileştirici davranışlara maruz kalan katılımcılarda bulunmaktadır.

“İlk başta belki üzüyorlar çok. Empati duyuyorlar ilk başta. Ama bilmiyorum şu an alıştılar, o bakış değişti yani.

-Olumsuzlaştı mı?

Evet. Şimdi ben Ege Üniversitesi’nde okuyorum ya, biri(ne) söylediğinde, “sen mi, Suriyeli mi, orada mı okuyorsun?” Yani okuyorum, çalıştım, okudum. Onlar belki şey biz mülteci o yüzden sadece oturup beklememizi istiyorlar. Hepsini değil, tekrar ediyorum, bazıları. Mesela küçük yaşlardaki bazı öğrenciler öyle yapıyorlar. Ama ben Türkiye’de kendimi yabancı hissetmiyorum.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

NR. Türklerde göçün ilk zamanlarında var olan acıma duygusunun zamanla kaybolduğu düşüncesine sahiptir. Suriyeli olması sebebiyle kazandığı üniversiteyi bile hak görmeyen kişilerle karşılaşmıştır.

“Bazıları iyi bakıyorlar, bazıları kötü. O da bizden kaynaklanıyor. Gerçekten de hak veriyorum kötü bir şekilde bakanlara çünkü birkaç kişiyle karşılaşmışlardır. Bizde de ağız bozuk olanlar var, huyu kötü olanlar var onlarla karşılaşınca tabi ki olumsuz bakacaklar. Biz nasıl davranıyorsak onlar da aynı şekilde...” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

MO. Yaşanan olumsuzluklar ve ötekileştirici tutumlarda Suriyelilerin etkisi olduğunu, nihayetinde tek tip insanlar olmadıklarını ve bazı Suriyelilerin olumsuz davranışlarının Suriyeli imajına etki ettiğini dile getirmektedir.

“Sanki onlar daha üstün diye bakıyorlar. Hani Suriye’den gelenler cahiller diye bakıyorlardı. İlk geldiğimizde ilk geldiğimizde ben Türkçe öğrenmeye giderdim. Bir buçuk saat yürüyüşle hani Kayaönünde oturuyorduk. Otobüs parası yoktu. Yani o zamanlarda kimse çalışmıyor. Evde bir buçuk saat çarşıya yürüyerek gidip gelirdim. Günde 3 saat yürüdüm sadece Türkçe öğrenmek için, bir defa eve geliyordum 2 tane genç çocuk vardı arkamda, şey diyorlardı, araba bana çarpacaktı: ‘abi bas bas zaten Suriyeli bir şey anlamaz’ dedi. Bende öyle baktım ne dediniz dedim. ‘aaaa sen Türkçe biliyor musun?’ Dedi. ‘Evet, biliyorum ama ne dedin’ dedim. ‘Bir şey yok abla bir şey yok’ dedi gittiler. Zaten Antepliediler.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FK. Türklerin kendilerini üstün gördüklerini ve Suriyelilere aşağılayıcı baktıklarını düşünmekte ancak Türkçeyi çok iyi konuşmasının etkili olduğunu dile getirmektedir.

Dilin önemine dair Ludwig Wittgenstein (akt. Asad, 2020) der ki;

“Bir dili kullanmak oyun oynamaya benzer, hesap yapmaya değil. Bir dil oyununu anlamak, bir yaşam biçimini anlamaktır. Kurallardan dem vurmak bir sözcenin doğru şekilde ifade edilmesini teminat altına almaz, zira her şey bir tarafa bir kuralı yorumlamak ve uygulamak mümkündür. Bir yaşam tarzını anlamak onun dilinin pratiklere nasıl kök saldığını ve pratikleri söze döktüğünü, kişinin tikel bir bağlamda doğru bir sözceyi tanımlayabilmesini ve kimi zaman bu sözcenin farklı yorumlarını verili bir durumda bariz şekilde tanıya bilmesini varsayar” (Asad, 2020: 8).

ÖM. Yaşlıların daha anlayışlı olduğunu, daha iyi davrandığını ve kendilerine dua ettiklerini ancak gençlerin pek de olumlu olmadığını ifade etmektedir. ÖM. ve MD. Ayrıca Türklerin tek tip insanlar olmadığını ve farklı tutumlar sergileyebildiklerini bu durumun daha önce kendi ülkelerinde de yaşandığını şu şekilde ifade etmektedirler:

“Yani bazı Türkler zaten Suriyelilere yardım etti. Bazıları evlerini daha yükseğe verdi. Kira olarak bazıları işte normal davranıyor. Hani değişiyor. Hani mesela bir Suriye’deyken Iraklılar geldi, bir de Filistinliler geldi o zamanlar da hani bizim de ırkçılarımız vardı ama hepsi genel olarak söyleyemeyiz... Yani en çok destek yani işte bizim için dua eden biz de anlayan yaşlılar oluyor; “İnşallah dönersin, inşallah daha iyi olur” ama gençlerde bunu görmüyorsun.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Türklerin fikirleri çok değişik. Yani insana bağlı değişiyor. Mesela bazıları kötü düşünür, bazıları iyi düşünür. Şey diyor: ‘Niye geldiniz? Keşke gelmeseydiniz. Orada kalsaydınız. Savaşsaydınız’ mesela öyle diyorlar. Mesela genellikle ırkçı bir düşünce düşünüyorlar yani bazıları kabullendi, bazıları kabullenmiyor. Biz alıştık. Biz 10 yıldan beri buradayız. Yani sıkıntımız oldu ama şimdi hiç olmuyor. Allah a şükür.” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

Aşağıdaki ifadelerde HK. ötekileştirilme durumuyla karşılaşmamak için bazı Suriyelilerin kimliğini gizleyici davranmasına karşılık kendisinin asla böyle bir şey yapmayacağını ifade etmesine karşın; DA. Suriyeli olduğunun anlaşılmaması durumunda toplumsal kabul göreceği algısına sahiptir. Başörtüsü takmayı bıraktıktan sonra artık Suriyeli kimliğinin fark edilmediğini ifade etmektedir. Ancak bu durum bir tür “kimlik yabancılaşması” nı ve asimile oluşu beraberinde getirmiş gözükmektedir. Bu duruma benzer şekilde araştırma bulgularında kendilerinin aslında Türk olduğunu, akrabalarının Türkiye’de yaşadığını ifade eden birçok Suriyeli yanında, DNA testi yaptırarak bu bölgeye ait olduklarını ispatlamaya çalışan Suriyelilerle karşılaşmıştır. Ancak görsel kimliğin kadınlarda daha belirgin olması nedeniyle Suriyeli kadınların daha fazla fiziksel

görünümlerinde göçmen kimliklerini gizlemeye çalıştıkları ve yerel halka benzer giyinmeye/örtünmeye başladıkları (Yeter, 2018) literatürde de görülmektedir.

“Bazı arkadaşlar bana diyolar Suriyeli(yim) deme falan, ben korkmam utanmam. Allah beni yarattı. Suriyeliyim ben mi seçtim mesela dinim, ırkım, ülkem falan ben utanmam” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

“Mesela markete gidince kasada belli o, Süriyeli olduğunu bilince farklılık yapıyorlar. Ama şöyle bir şey fark ettim. Hani herkes(şöyle) biliyor, genelliyor ‘tüm Süriyeliler kapalılar’. Ben açıldıktan sonra bir az farklılık hissettim. Çünkü hemen Süriyeli olduğum bilinmiyor. Yabancı sanıyorlar. Mesela Faslı... geçen ben İstanbul’a gittim. Amerika’nın kuzeyinden sandılar. Yani ordaki kızlar esmer falan ya. Aslında bu biraz hani ayrımcılığı azalttığı için tabi ki ‘nerelisin?’ sorunca insanlar, ‘Suriyeliyim’ diyorum ya, başlıyorlar. Ama başımı açtım ya, en azından ilk bakışta hemen bir ayrımcılığa uğramıyorum.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Her ne kadar katılımcılarda dindarların kendilerine karşı daha anlayışlı olduğu ifadeleri olsa da, öteki olmak ve öteki olarak görülme düşünceleri bakımından katılımcıların dindar olan veya dindarlık yapısı düşük olanlar arasında belirgin bir fark görülmemektedir.

2.1.4.3.1. İmam hatip okulunda ötekileştirilme örneği

Suriyeli ailelerin İmam hatip okullarını yoğun şekilde tercih ettikleri İmam hatip öğretmenleri ve idarecilerinin ifadelerinde görülmektedir. Bu durumu teyit edici mahiyetteki ifadesinde AŞ. anlattığı örnekte İmam hatipteki edebiyat öğretmeni ve sınıf arkadaşlarının, Suriyeli olması sebebiyle kendisine ötekileştirici davrandıklarını düşünmektedir. Bu tutumların imam-hatip lisesinde gerçekleşmiş olmasını; “hem de Allah’ın adını öğreten yerdeyim” sözleriyle yadırgamaktadır. Bu gibi olayların zamanla kendisini etkilemediğini, kendisine göre ötekiler (yerel halk) karşısında daha da güçlendirdiğini şöyle ifade etmektedir:

“Türkmen’iz zaten Türkçe oradan da sökmeye çalıştık. Zaten direkt Türk okulunda girdiğimiz içinde. Tabi ben lisedeyken psikolojim çok bozuktu Türk insanından dolayı. Hayatım boyunca en kötü yılım lisedeki yılımdır. Hâlbuki ben imam-hatipteydim. Allah’ın adını, dini öğreten yerdeydim. Ama çok kötü şeylerle karşı karşıya geldim. Mesela birçoğu benle hiç konuşmuyordu. Yani neden? “Suriyeliyim” bu kadar basit onlar için; ‘Suriyelisin konuşmayacağız’ gibi. Bir hocamız vardı, edebiyat hocası: ‘Hadi Suriyeli çık(tahtaya) da biraz gülelim’ derdi mesela. Ve cidden durup, anlatır anlatır ben ağlardım, onlar devam eder ve gülerdi... O yıl çok çok kötüydü benim için. Yani maddi açıdan bir sıkıntı yok, ama psikolojik açıdan çok kötüydü. Ya bi süre sonra artık ben mi katılaştım? Artık beni mi etkilemedi? Bilmiyorum. Çünkü çok

güçlü oldum. Sonradan çok güçlendiğimi hissettim. Artık bana söylenen her şeyin cevabını verebildim.” (AŞ. K, 26, demek çalışanı, Halep merkez)

AŞ.’ dini özelliğe sahip olduğunu düşündüğü imam- hatip eleştirisi yanında, Türklere karşı bakış açısını tamamen değiştiren Türk arkadaşı için “benim en yakın arkadaşım Rümeysa. Türkleri çok şey yaptığım da, sanki Rümeysa’ya ihanet etmiş gibi hissediyorum.” sözleriyle ifade ettiği Rümeysa’nın dindar biri olduğu da ifadelerinde görülmektedir.

Cami imamı veya ilahiyatçı olsa bile dinsel bilginin sadece bilgi boyutunda kalması, tecrübi ve sosyal boyutta farklılıklar göstermesi kişilerde söylem ve eylem farklılıkları şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Zira dindarlık, kişinin inandığı dinin öğretilerinin yaşamındaki tezahürü ve bu doğrultuda zihniyet, uygulama, entelektüel, hissetme ve sosyal boyutlarda veriler içermesi durumudur. Her bir boyut birbirinden bağımsız uygulanabilmektedir. Kişinin dinsel tutumunda bu boyutlar farklı ölçülere sahip olabilmektedir. Bu durumu Allport’un “iç ve dış dindarlık” tipolojisindeki içselleştirilmiş veya sadece şekilsel dindarlık açıklamasında ve benzer şekilde Okumuş’un “gösterişçi ve samimi dindarlık” tipolojisinde görmek mümkündür. Aynı dini inancı paylaştığı kişilerin kardeş olarak tanınması ve ötekileştirilmemesi gerektiği öğretisinin uygulamada çelişkili bir şekilde bu öğretiye aykırı uygulamalar içermesi de söz konusu olabilmektedir (Okumuş, 2006: 21).

2.1.4.3.2. Resmi dairelerde ötekileştirilme örnekleri

Katılımcıların büyük kısmının resmî kurumlarda ötekileştirici tutum ve davranışlarla karşılaştıkları görülmektedir. Ancak hiçbir sıkıntı ile karşılaşmadıklarını veya ufak problemlerin olduğunu ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Aşağılayıcı ve rencide edici davranışlar ve sözlerle maruz kaldıkları halde, gerginlik oluşmaması adına sessiz kaldıklarına dair ifadeler mevcuttur. Ancak ifadelere yansıyan ve çok fazla örneği bulunan psikolojik şiddetin, anlayışlı olmaya çalışsalar da katılımcılarda gerginlik ve öfke duygusuna sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun baskın topluma karşı bir ötekileştirmenin gelişmesi ile toplumsal bir gerginliğe ve çatışmaya zemin hazırlayabileceği kısa vadede olmasa bile bilhassa ergen ve genç kuşaklarda sonraki dönemlerde ‘biz’ sınırlarını katılaştırabileceği ‘algıların’ genellenerek ‘olgulara’

dönüşebileceği düşünülmektedir. Algılardaki olumsuzlukların yine algılarda düzeltilmesi ve olumlu bakış açılarının geliştirilmesi toplumsal birlik adına önem arz etmektedir.

Katılımcılar, resmi dairelerde yaşanan sıkıntıların çoğunlukla dil bilmemekle alakalı olduğunu ifade etmektedirler. Bunun yanında ifadelerde yaşanan sorunların genellikle seyahat izni, rüşvet talebi, sağlık sorunları, sınır geçişleri gibi mevzuatlara ilişkin olduğu dile getirilmektedir.

“Ben belki geçen ay da nüfusa gittim. Annemle hayır böyle bir şey görmedim. Bir tepkiyle karşılaştım evet ama önemli olan şey Türkçe lazım. Türkçe konuşursan çok iyi olur. Çok daha kolay olacak. Gaziantep’teki bir kuruma gidersen onlar yani Arapça konuşuyorlar, ama sen Türkçe bilersen daha kolay olacak her şey.” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

“Tabii çok karşılaştım. Evet, sivil hayatta daha çok ama maşallah kurumlarda onlardan bir arka kaldığı yok yani. Onlar da eline geçer(sen), çabalyorlar, kötü şey yapmaya ama yine ben genellemeye karşıyım. Çünkü benim en yakın arkadaşım Rümeysa. Türkleri çok şey yaptığım da, sanki Rümeysa’ ya ihanet etmiş gibi hissediyorum. Ama benim hayatımda karşılaştığım birçoğu öyle.

- Somut bir örnek verir misin?

Yani mesela bir kuruma giderseniz, Türkçe biliyorsanız biraz daha insanlar şey yapıyor. İşte Türk falan gibi, biraz daha iyi yaklaşıyorlar size. En son ikamet için gitmiştim. İşte ikamet için gittiğimde, şey mesela sıraya falan duruyoruz. İçeriye Türkler hemen giriyor. Bir tek Suriyelileri teftiş ediyorlar, bir saat. Tamam mı? Kız olmama rağmen teftiş ediyor, bakıyor. Böyle ters ters, ‘sen söyle git, şöyle gel, uzak dur, çok yaklaşıyorsun’ yok bilmem ne. Ya bu çok iğrenç bir his. O insanda ben hayvan mıyım yani? O insan Türk olduğu için ve mesela o, Allah, mesela Rabbimiz bizi yarattığında acaba ‘Türk olmak mı istiyorsun? Arap olmak mı?’ diye sordu da ben mi kaçırdım? Bunun çok örneği var bende, çok çok fazla” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

BD. dilin birçok problemin kaynağı olduğu ve iki toplum arasındaki gerginliği gidermede dil bilmenin önemini dile getirmektedir. Bu konuya benzer şekilde AŞ.’ de Türkçe biliyor olmasının kendisinin Türk zannedilmesi sebebiyle olumlu olduğunu ifade etmektedir. Ancak resmi işlemler sırasında Suriyeli ve Türk ayırımını çok net hissettiğini ve bir bayan olmasına ve Türkçe bilmesine rağmen, Suriyeli olduğu için rencide edici şekilde teftiş edilmesini dile getirirken bile gerildiği gözlenmektedir.

NR. aşağıdaki ifadesinde Türkiye'deki resmî kurumlarda yaşadığı ötekileştirici tutumu Suriye'deki bürokratik yapıyla kıyaslamaktadır. Yaşadıkları ona Suriye'deki "baskı aygıtları" devlet memurlarını hatırlamakta ve hala korku yaşamaktadır.

"Evet, çok... ama haklı (lar). Suriye'de de öyle resmi dairelerde insanlar çok şey kızgın, çok öfkeli, hiç hiç sevmiyorlar. Herkesten nefret ediyorlar, ama haklı yani. Hemen bağıyorlar. Konuşuyorlar çok hızlı bir şekilde anlamıyorum, söylemekten korkuyorum. Ne yapacağım, böyle duruyorum, tekrar bağıyorlar. Ama gerçekten yani her yerde öyle resmi dairelerde insanlar öyle yapıyorlar.

-Yani sadece Suriyeli olduğumuz için değil?

Evet tabi ki, şimdi bazıları Suriyeli olduğumuz için belki ama bazıları yok öyle (değil). Memur(lar) hep böyle yapıyor." (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

Bu korku durumuna dair, sahada müşahade edilen 55 yaş Suriyeli bir aktivistin, Gaziantep'te düzenlenen bir program sonrası Yasin Aktay'la fotoğraf çektirdikten sonra "biz ilk defa burada bir devlet adamına korkmadan yaklaşabileceğimizi öğrendik. İlk defa burada korkusuzca polislerle yaklaşabildik" şeklindeki ifadesi NR.'nin korku durumunu açıklamaktadır. Önceki yaşamlarına dönük yapılan bu gibi kıyaslamalar Suriye'de yaşadıkları ötekileştirilmeye karşılık yeni toplumda yaşanan sorunların daha basit görülmesi ve çözüm odaklı davranılması açısından önemlidir.

"İşte bu(sorun) evet, memurlar yani. Yani genelde şey, fıkra (fikirler) yani, bizim ev sahibimiz Gaziantep'te çok iyi bir adamdı. Memur ama çok iyi, yani böyle biri(ni) görmedim. Ama böyleleri vardır tabi. En çok göç idaresi(nde) sorun yapıyorlar. Yolculuk izni çıkartmak için her zaman... yani çok da duydum. Bazen ben Suriye'ye gidiyorum ya (izin belgesi) vermiyorlar. Ya da diyor; 'Yarın gel'... Mesela en en zor bi durum şöyle; benim kartla evrakları birisi(memur) benim yüzüme fırlattı. Ama ben, gene de yani çok dikkat, sabrediyorum. Benim konuştuğum şeyler(le), yani hiç kimse(yi) incitmiyorum. Sübhanallah! Bi de şey Suriye'ye gidince, yani biraz sınır kapı(sı)nda iyi davranmıyorlar. En çok Kilis biraz(sıkıntı) yani. İznim ve her şey var ama diyorlar; 'senin iznin yok'. Ya da şey 'bilgisayarda (böyle) yazıyor' yok olmaz diyor. Bekleterek ya da başka bir gün gel. Yani yarın gel. Ya da... Hatta yani bir defa ben gittim. Her şey yüzde yüz girdim, son kapıda dedi; 'yok her şeyi aç', ben açtım şeyler yani her şeyi teftiş etti. Çantaları açtım. Böyle yarım saat bakıyor. Sadece Suriyeliyiz diye. Böyle düşünüyorum ama yine bilmiyorum." (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

MK. en fazla göç idaresinde ve sınır geçişlerinde sorun yaşadığını, keyfi işlemlerle zaman kaybettiğini ve bu tutumların Suriyeli olmasından kaynaklandığını düşünmekte ancak şahsi de olabileceğini ifade etmektedir.

FK. yaşadığı deneyimini ifade ederken duruşuna bile müdahale ederek düşmanca tutum sergileyen bir devlet memurunun “devletle konuşuyorsun” şeklindeki ifadesine dikkat çekmektedir:

“Mesela bir yere gittiğimde üstün olduklarını zannediyorlar. Bir defa göç idaresinde, işte şey dedim. Elimi cebime koymuştum. Evraklarım ne oldu falan dedim. Adam artık beni tanıyor. Çünkü çok gidip geliyorum ya, evrakları sormak için. ‘Elini cebinden çıkar’ dedi adam. ‘Neden’ dedim? ‘Çünkü bir memurla konuşuyorsun’ dedi. ‘Olabilir’ dedim. Bende çalışıyorum zaten. ‘Devletle konuşuyorsun!’ dedi. ‘Tamam, peki’ dedim çıkarttım elimi.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

“Türk vatandaş(lığı) bana çıkmış, işlemleri bitirdikten sonra sana bir onay veriyorlar. Sen şimdi emniyete gidebilirsin, alabilirsin. Oraya gittim emniyet, valilik, Gaziantep 'te... Bir memur hanım bana diyor; ‘benim ellerimden gelse vallahi vermem ya’... Mesela vatandaşlık kararları için imzam gerekiyor. Bugün imza atmam gerekiyor ki sonra PTT’ den parayı oduyacağım. Bir hafta sürdü. İnsanlarda bir dakika bende bir hafta. İlişkisiz bir şeyler istemiş benden. Ondan sonra çok sıkıldım, gidip gittim, gidip gittim, bir de eşim işten izin alıyor, barada kaybetti. Çünkü izin alıyor, bir hafta. Çok nüfus de çok şey sıkıntılı. Mesela biz Antep kimliğim yani mesela annem babam koruma kimliği var. Sarı kimlik. Antep dışına çıkamaz. Mesela babam geçen yıl bir referans var, İstanbul’da gidecek, gitmedi. Hiçbir şekilde izin veremediler... ‘Veremem’ veremiyorlar. Hatay’a bile yasak. İstanbul, Hatay, İzmir, Antalya... Ama Kilis’e gidebilirsiniz, izin veriyorlar. Mersin gidebilirsiniz, Maraş gidebilirsiniz belirli şehirler. Bi de izin kaç? 5 gün. Yani çok zorluk şeyleri aynı zamanda çok iyi şeyleri de var... Yani Türk halkını bilmek gerekiyor bence...” (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

BB. resmî kurumlarda çok fazla gereksiz işleme tabii tutulduklarını ve bu durumun kendilerinde maddi ve manevi zarara sebep olduğunu, kendilerine verilen kimlikle ilgili emniyet, valilik, nüfus müdürlükleri gibi kurumlarda, bilhassa yolculuk izni ve vatandaşlık gibi konularda sıkıntı yaşamaktadır. Bunun yanında olumlu şeylerin de olduğu ve Türk halkını daha iyi tanımaları gerektiği düşüncesine sahiptir.

2.1.4.4. Türklerle ilişkilere dair düşünceleri

Tüm toplumlarda sosyal yaşamı düzenleyici ahlaki, dini, örfi ve hukuksal kurallar bulunmaktadır. Toplum huzuru ancak emniyet ve güvenin sağlanabildiği ölçüde elde edilebilir. Toplumsal güveni ve huzuru sağlamaya yarayan kurallar, insanların her istediğini yapabilme güdüsünü sınırlayıcı bir etki barındırması açısından daima ihlal edilebilme ihtimali taşır. Her bir bireyin fiilleri toplumsal alanda başka bireyleri ilgilendirici bir özellik taşır. Dinin her noktada ahlaki kuralları bulunmaktadır.

Dayanışma, yardımlaşma, başkasına zarar vermeme gibi toplumsal kurallarla huzurun sağlanması hedeflenmektedir (Güngör, 2020: 76-84). Bu noktada İslam'ın adalet düşüncesinin inşasının temelinde başkalarının hak ve hukukunu gözetmek ve kardeşini nefsinden önde tutmasını sağlayıcı bir sosyal sistem olarak “fütüvvet” ahlaki önemli bir yere sahiptir (Kerimoğlu, 2011: 171).

Katılımcı gençlerin gerek Suriyelilere gerekse beraber yaşadığı Türk toplumuna güven konusunda farklı cevaplar verdikleri görülmüştür. Bazı katılımcıların ciddi güven sorunu yaşadıkları ve hiç kimseye güvenmediklerini ifade ettikleri, bazılarının fikir beyan etmediği, bazılarının ise iki toplumdan güvendikleri kişilerin olduğu ve kişilerin kimliklerinden ziyade insani yönünün önemine dikkat çektikleri görülmektedir. Bir katılımcı sadece en yakınlarına güvendiğini ifade ederken bir diğer katılımcı ise Türklere daha fazla güvendiğini çünkü onların daha şeffaf ve açık olduklarını ifade etmektedir.

“Valla kişiye bağlı, bana çok yakın dostlarım var. Suriye’den, bir de buradan. Türk arkadaşlarıma da çok güveniyorum.” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Türklerde iyi ve kötü vardır. Ticaretlerde alışverişlerde. Hatta Suriyeli iyi ve kötü vardır yani.” (HL. E, öğrenci/tezgâhtar, 21, Deyrizor merkez)

“İrkına hiç bakmıyorum. Yakın arkadaşlarım var Suriyeli, bazısı Türkiyeli ikisini de çok seviyorum ve ikisine de çok güveniyorum. Mesela lisede arkadaşlarım hepsi Türk’tü. Gaziantep’e gelmeme rağmen hepsiyle Kayseri’ye gittiğim zaman görüşüyorum. Üniversitede ve burada ise genellikle Suriyeli. YÖS sınavına girdiğimde tanıştığım arkadaşlar.” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Türklere (daha fazla güvenirim) . Şey için onlar mesela gizli şeyler yapmıyorlar. İşleri belki hep düzenli. Ama Suriyeliler şey yapıyorlar, gizli. Yani Türkler daha güvenli.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

Suriyelilere karşı negatif bakış açısına sahip olan NR. Türk toplumunu Suriyelilerden daha güvenilir bulmaktadır.

“İkisine de güvenmiyom hiç, bakıyosun adam müşteriye iyi davranıyor. Mesela ilk fatura alıyor, parasını veriyor. Bi kaç faturadan sonra sıkıntılar oluyor. Parasını vermiyor mesela hem Türk te var, hem Suriyeli de var. Yani çok güvenli biri olacak öyle satacaksın. Yakın akrabaların mesela. Mesela bizim yakın akraba var, hiç sorunumuz olmadı, alışveriş yapıyoruz ama hiç olmuyo mesela. Ben tanıdığım kişiler güvenirim sadece o da çok yakında olacak. Yani aile kısmı başka hiç kimseye güvenmiyoz.” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

MD.’nin ifadesinde güven değerlendirmesini alışveriş ve ticaret endeksli yaptığı görülmektedir.

“Gerçekten hiç kimseye güvenmiyorum... Önce hani, ağabeylerim bunu yapmaz derdim. Abim ikinci eşi aldı. Din olarak haram değil ama çok garip geldi bize, ikinci eşini aldığı anda. ‘Ben artık seni tanımıyorum’ dedim abime, ‘seninle konuşmayacağım’ dedim. O zaman artık kimseye güvenmemeye başladım. Bir tek abimdi, artık güvenmiyorum. Hani eşime sürekli şey diyorum ‘seni çok seviyorum, hani canım istersen veririm ama güvenmiyorum.’ Hani kimseye güvenmek istemiyorum çünkü bir insana güvenliğinde sonra seni kırıyor işte güvenine dokunuyor. O yüzden hiç kimseye güvenmiyorum ben. Bebeğime bile. Bir gün gelip o da evlenecek, gidecek bırakacak. Kimse kimseye güvenmemek daha güzel bir duygu diye hissediyorum” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

FK.’nin yaşadığı güvensizlikte kadın olarak yaşadığı toplumsal baskı ve ötekileştirilmenin etkisi görülmektedir. Erkeklerin çok evlilik yapmaları bilhassa üzerinde durduğu konudur ve bu kaygı durumunu en sevdiği üç kişi olan abisi, eşi ve oğlu üzerinden dillendirmektedir.

Kadın katılımcılarla erkek katılımcıların güven kriterlerinin farklılaştığı görülmektedir. Ancak Türklerin ve Suriyelilerin güvenilirlikleri konusunda çok keskin ve tepkisel çizgilere sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Zira katılımcıların tamamına yakını iki toplum arasında gerçekleşmesi olası iş ve evlilik gibi bütünleştirici unsurlara olumlu yaklaşmaktadırlar.

2.1.4.4.1. Türklerle evlilik

Katılımcıların Türklerle yaşadıkları ötekileştirilme düşünce ve deneyimlerine karşın Türk biriyle evlilik konusunda katı ve ayrıştırıcı değerlendirmelerde bulunmadıkları görülmektedir. Erkek katılımcıların tamamına yakını Türk biriyle evlilik yapabileceğini ifade etmektedir. Ancak Suriye’de kadının ikincil konumda olduğuna dair ifadelerle rağmen, erkeklere oranla kadın katılımcıların Türklerle evliliği tercih etmedikleri ifadelerde görülmektedir.

Evlilik gibi önemli bir hadisede dil ve kültür farklılığının problem olabileceğini düşünen katılımcılar yanında, iki kültürün birbirine yakın olduğunu ve kültür farkının sorun teşkil etmeyeceğine dair ifadeler mevcuttur.

“Evet, (gülümsüyor) eğer bi Türk eğer bir kız bana uyarsa evet olur. Irk dil başka bi şey sebep yoktur (engel), en önemli ahlak ve din.” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

“Ben âşık oldum. Türk kıza. Evleniyor şimdi, başkasıyla... Bilmiyordum, kötü bir kız çıktı o. Ben ona âşık oldum o da bana dedi ‘bende seni âşık oldum’ ne bileyim. Ondan sonra şey keşfettim. Sevgilisi var... asker, yıldız burda (omuzunda) var, jandarma yani. Evlenecekler... her şeyi çözmüşler, haberim yoktu. Yüzüğünü çıkartıyordu buluşunca benle. Ben hiç bilmiyordum, şimdi evlendi.

-Yine de Türk bir kızla evlenir misin?

O sıkıntı değil o kendisini zaten gösterdi. Kesinlikle herkes öyle değildir.” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

“Sıkıntı değil, hani (oğlum) evlenir ise daha iyi olur. Çünkü zaten bu 10 yıllık sürecinde gerçekten iki kültürde aynı, Hemen hemen aynı olmaya başladı, ya zaten çok benziyordu, aynı olmaya başladı. Çok isterim yani oğlumun farklı kişilerden evlenmesini” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Ben tabi ilerde sevdiğim biri olursa evet evlenirim. Ben aslında Suriyeliyle evlenmeyi tercih etmiyorum” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

Kadınlardan sadece DA. Suriyeli biriyle evlilik yapmayı düşünmediğini ifade etmektedir.

“Olur. Türk olunca o kadar şey değil yani. Ama mesela belki adetleri, örfleri falan farklı olmak için yani. Bir az yani çok böyle heyecanlı(istekli) değilim. Yani Suriyeliler daha bize yakın mesela. Kürt olabilir. Kürt olunca, Türkiyeli ama Kürt. Mesela adetlere göre, hatta dile göre. Mesela ben Türkçem o kadar değil, yani o kadar iyi değil. Onun için bir az sınır (sorun) yapabilir.” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

MK. Türk olmasının sorun olmadığını ancak kimlik benzerliği olmasının daha önemli olduğunu, kendisinin Kürt kimliğine sahip olması nedeniyle Türkiyeli Kürt birisi ile evliliğinin kültürel benzeşme açısından tercih edilebilir olduğunu ifade etmektedir.

“- Türk birisiyle evliliğe nasıl bakıyorsun?

Neden çok hani küçükken Türklerle evlenmek isterdim. Evleri vaaaaa., işte altın veriyorlaaar. Ondan sonra kadına güzel davranıyorlaaar... Bunların hepsini dizilerden tanıyoruz. Ama hayat gerçekten diziler gibi değilmiş. O yüzden hani, benim için işte farklı bir kültürden veya farklı bir vatandaşlığa sahip olan kişi değil, önemli olan gerçekten onunla anlaşabileceğim kişi olması. Mesela şu an için. Normalde ailem Araplara vermezdi, çünkü Kürt ailem ama Arap’a verdiler. Önce şeye nişanlıydım 17 yaşındayken, babamın amcasının oğlunun oğluyla nişanlıydım. Bir defa onunla konuşuyordum nikâh vardı zaten, şey dedi: ‘- Aaa FK. kapat kapat 5 tane kız çıktı otobüse onlara bakmam gerekiyor, kapat telefonu sen’. Kapattım hani

kapattım o zaman çok ağladım, aileme anlattım. ‘Bir şey olmaz zaten olur böyle şeyler’ dediler. Ben nişanı atmak istiyorum dedim. ‘Eğer bu nişanı atmak istersen öylece boşanmış oluyorsun olmaz öyle şey’ dediler. İşte kaderin falan dediler. ‘ben onla konuşmuyorum, sevmiyorum, istemiyorum’ dedim. Zaten sevgiyi ne anlarsın, daha 16 yaşındasın. Ondan sonra işte bir yıl geçti. Öyle boşadı. Ondan sonra Arap biriyle evlendim. Kùltürler değil yani insan olması önemli. Türk, Kürt, Arap, Çerkez hiç fark etmez.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

Evlilik tercihinde evleneceği kişinin insan olması gerektiğini söyleyen FK. küçük yaşta TV’de seyrettiği dizilerin etkisinde kalmış ve kendi toplumunda değersizleştirildiğini düşündüğü kadınların, Türklerde değer gördüğü düşüncesine kapılmıştır. Bu durum medyanın etkisine dair önemli bir örnektir. 16 yaşında Kürt olan nişanlısından ayrılıp Arap biriyle evlenen FK, ailesinin kadına karşı tutumu sonucu, eş tercihinde kimliğin değil kişiliğin önemine dikkat çekmektedir.

“...akrabalarımın biri Türk’le evlendi hem de mutlu bir hayat yaşıyor. Şimdi yani ben Suriye’ye dönmek istiyorum, belki dönemeyeceğim, bilmiyorum. Türkiye’de evlenirsem bu düşüncem gidecek. O çocuk Türkiye’de kalmak isteyecek belki... Ailesi yani ben şöyle bir bakacak ‘sen yabancısın’ belki annesi ‘ben evladımın nasıl evleneceksin, neden Türk’le evlenmedi ki. Siz Suriyeliler siz neden öyle şeyler yapıyorsunuz’ dese ben buna hiç dayanamam yani” (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

BD. evleneceği kişi Türk olursa, ülkesine tekrar dönememe ve gelin gideceği aile tarafından yabancı olduğu için ötekileştirilebileceği kaygısı taşımaktadır.

2.1.4.4.2. Türk biriyle iş ortaklığı

Türklerle ortak iş kurma noktasında tüm katılımcılar ortak iş yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu durum daha önce Türklere bakış açısı ve güvensizliğe dair yapılan açıklamalarla tezat şekildedir. Ancak iş kurmak gibi hassas bir konudaki düşünceleri Türk toplumuna karşı olumlu algının yüksek olduğunu göstermektedir. Bazı katılımcılar artık Türkleri tanıdıklarını ve güvendiklerini ancak Türklerin kendilerini hala yeteri kadar tanımadığı için kendileri ile ortak iş kurmak istemeyeceklerini ifade etmektedirler.

“Türkler çalışmayı çok seviyor. 6 da uyanıyorlar. 12’de akşam geliyorlar, çok seviyorlar işi. (gülüşmeler) O yüzden evet isterim.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Çalışırım ama yani onlar kabul etmez. Ben bunu biliyorum... (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

“Kurabilirim elbette, çünkü ben şu an Türkleri genel olarak akıllarını, kültürünü toplum olarak anlayabilirim şimdi. Belki annem böyle değil, çünkü annem çok fazla Türklerle iş yapmadı, bu yüzden. Ama şey diyebiliriz artık Türklerle yani birbirimizi biliyoruz. Yani biz biliyoruz ama onlar bize bilmiyorlar.” (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

“Türklerle tabii iş kurmak isterim. Suriyelilerle iş yapmak (zaten) istemiyorum.” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

Daha önce Suriyelilere güvenmediğini ifade eden NR. ise Suriyelilerle iş yapmayacağını, Türklerle iş kurabileceğini ifade etmektedir.

2.1.4.5. Ötekileştirilmeye karşı ümmet ve kardeş olabilmek

Dini tecrübenin ifade şekillerinden bir diğeri sosyal yaşamdaki ifade şeklidir. İlahi dinlerde var olan dinamik yapı sosyal münasebetler kurmayı gerektirmektedir. Dini yaşamdaki örgütlenme şekillerinden olan cemaat olmanın en geniş ifadesi, birbirini hiç tanımayan dünyanın her tarafındaki toplumlardan müntesiplerini “ümmet” çatısı altında birleştirebilmesidir. Kelime anlamı “ana, yol, din, cemaat, familya, nesil, boy” şeklinde açıklanan “ümmet” kelimesi, İslami manada aynı dine mensup olan tüm müntesiplerini kucaklayıcı manalar ihtiva eden temel kavramlardır. İslam’da ümmet yapılanmasının başında “halife” vardır. Halifede ve diğer tüm ümmet mensuplarında tek üstünlük kriteri takvadır. Renk ve ırk gibi hiçbir şey üstünlük sebebi olamamaktadır (Turgay, 1994: 268-269). “Sekülerizasyon” düşüncesinin etkisi ve dinin bireyselleşmesindeki artış, İslam dünyasında laikleşme adımları, birbirinden ayrışan cemaatlerin gün geçtikçe artışı gibi (Günay, 2014: 252) modernitenin getirileri “ümmet” düşüncesini etkileyici rol oynamaktadır.

Ümmet ve kardeşliğe dair katılımcıların yaklaşımları, ümmet olmanın gücü ve birliği çağrıştırdığı, insana rahatlık veren bir olgu olduğu, aidiyet duygusu oluşturucu, bütünleştirici ve farklılıkları birleştirici bir unsur olduğu şeklindedir. Ancak bunun yanında kardeş olabilmeyi farklı dinleri dahi içine alabilecek bir insan kardeşliğinin olmasının gerekliliğini ifade eden katılımcılarda mevcuttur. Bir katılımcı ise ümmet ve kardeşlik gibi kavramları ayrıştırıcı bulmaktadır.

MO. Ümmet olmayı annelik benzetmesi ile ifade etmektedir:

“Ümmet olmak aynı anne gibi hepsini içine alıyor. Kardeşlik ise aynı kardeşler eller gibi bir el olmaları gerek.” (MO. K, 24, çocuk bakıcısı, Halep merkez)

“Ümmet, kardeşlik tabii, kardeş aslında daha geniş. Ümmet, şimdi mesela şöyle bakıyorum; Müslümanlar genelde yani hepsi bir ümmet. Yani biz 1300 yıl beraberdik. Ama son 100 yıl sınırlar filan çekilince ayrıldık yani... Ama kardeşlik çok daha geniş. Mesela ben Müslüman olmasa bile onunla kardeş olabilirim. Yani insanoğlu kardeşliği. Eee, bir de benim Müslüman olarak hedefim var hayatımda, onu davet etmek, onu hayra irşat etmek. Ya da Müslümanlar arasındaki bir millet, bir ümmet, farklı ırklar, renkler falan bizim aramıza yani sınır koyamayacak şeyler. İnşallah gelecekte yani bunu yaşayacağız.” (MK. E, 26, doktora öğrencisi/din eğitimcisi, Halep kent merkezi)

MK. Müslümanların İslam’la tanıştıkları 14 asır öncesinden bu yana tüm farkların ortadan kalktığını ve ümmet ve kardeş olduklarını ifade etmektedir. Kardeşliğin çok daha geniş bir olgu olduğunu ve tüm insanlığı kapsadığını ‘biz’ olmanın ümmet olmayla inşa edildiğini, ancak bunun yanında, Müslüman olmasa bile tüm fertlerin insan olma noktasında, hakları muhafaza edilerek kardeş kabul edilmeleri gerektiğini dile getirmektedir.

Kur’an’da geçen; “Ey insanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir kadından yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, O’na karşı gelmekten en çok sakınanızdır. Allah bilendir, haberdardır.” (Hucurat- 13) mealindeki ayette tüm insanların varoluşsal (ontolojik) olarak kardeş oldukları bildirilmektedir. Ötekileştirmenin ontolojik kardeşlik boyutunda yapılması İslam dini açısından söz konusu değildir... Kâfir, fasık, zalim gibi kavramlar ‘vasıfsal ötekilik’ yani hiyerarşik sınıflama içermeyen tevhit ve adalet uygulamasına dayalı vasıflandırmalardır. İslam dinindeki “tearuf” anlayışı yani değişik toplum ve kültürlerin iletişime geçmesi, buluşup tanışması ve kaynaşması yüzyılın ihtiyaç duyduğu şeydir (Yavuz, 2006: 149-156). Önemli olan ‘ben’ ve ‘öteki’ arasında bir karşıtlık ve çatışma, ötekini yok sayan ve kimliği belirsiz ve kof ‘ben’ algısından uzak bir ‘ben’ ve ‘öteki’ duruşunun sergilenebilmesidir.

“Kendisiyle barışık bir ‘ben’, aynı zamanda kendisinin üstündeki aşkın gerçekliği tanıyan ve içselleştiren bir akılla hayat bulabilir. Kendimiz kalarak evrensel değerlere sahip çıktığımız gün yerel olanla evrensel olan arasındaki gerilimi de aşabiliriz” (Kalın, 2016: 454, 464).

“Şimdi şöyle. Ümmet zaten İslamiyet ümmeti bence. Kardeşlik Rûmeysa demek Yani bir akrabalığın yoktur ama sadece Müslüman olduğu için, Müslüman kardeşim olduğu için ya da bir insan olduğu için,

sadece Müslümanlığına da bakmamak gerek. Çünkü İslamiyet'in başlıklarının birisi insaniyet, zaten sadece işte ben sadece Müslümana yardım ederim, sadece Müslümansan. O da yanlış bana göre. Çünkü insanı Allah yarattı ve senin görevin, Müslümansan eğer; o Hristiyan olsa bile, dinsiz olsa bile sana ihtiyacı varsa ona bir şekilde yardımcı olman gerektiğidir.” (AŞ. K, 26, dernek çalışanı, Halep merkez)

“Bence herkes herkesin kardeşi, farklı dinden veya farklı kültürden veya Arap, Kürt, Türk herkes kardeş. Sonuçta herkes herkesin (hakkından) korkmalı. Saygı duymalı. Yani onun iyi olmasına çaba göstermeli bence . Böyle ümmet olur. Yoksa hani birbirimiz hakkında korkmadıktan sonra veya saygı duymadıktan sonra ümmet nerden olacak ki? ... ‘insan olmayı becerirsek herkes kardeş olur, kardeş olursa gerçekten ümmet olmuş oluruz.’ Sonumuz toprak zaten.” (FK. K, 23, tercüman, Halep merkez)

MK. nın ifadesine benzer şekilde FK. ve AŞ. de ümmet ve kardeşlik düşüncesinin kapsayıcılığını olumlarken bu durumun bir ötekileştirilme aracına dönüştürülmemesi gerektiğini tüm insanlara ve değerlerine saygı ölçüsünde yaklaşılmasının İslam'ın esas meselesi olduğunu ifade etmektedirler.

“... Bu Hristiyan, bu Türk, bu Çerkez, bu Alman ne bileyim onun suçu değil zaten. Eğer dedenle ve dedemle kavga varsa ben(im) alakam ney, senin alakan ney, suçumuz değil. Tüm insanlar kardeş olabilir. Suriye’de bizim sokakta, caddede... Mesela apartmanımız Suriye’de 6 kattı. İlk kat Hristiyan, üçüncü kat Kürt, dördüncü kat Müslim her şey var. Ramazanda Hristiyan oruç tutuyordu. Bunu biliyor musunuz? Kimse bilmiyor, herkes şaşırıyor.” (HK. E, 22, öğrenci, Halep merkez)

HK. tüm insanların kardeş olabileceğini, Suriye savaşı öncesi birlikte ve değerlere saygı dairesinde, farklı etnik ve dini yapıların birlikte yaşam tecrübeleri olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Suriye’de Hristiyan komşularının ramazanda oruç tuttuklarını anlatmaktadır.

ÖM. aşağıdaki ifadesinde ümmet olma düşüncesinin sıkıntılı zamanlarda ortaya çıktığını “15 Temmuz Darbe Girişimi” sırasında yaşadıkları üzerinden şöyle ifade etmektedir:

“Bence kardeş ve ümmet olmak güzel. Ama ne zaman olur? Acil durumlarda veya işte sıkıntılar da belli oldu. Mesela şu darbe zamanlarında, 2016 da (15 Temmuz) Suriyeli gençler bile hani Türk gençlerle çıktı. İşte o zaman hani gerçekten belli oldu. Ben de İstanbul’daydım o zaman, bende çıkmıştım arkadaşlarımla birlikte... Yarısı sanki Suriyeliydi, o kadar yani.” (ÖM. E, 25 gazeteci, Tebur kırsalı)

“Hepimiz birlikteyiz. Mesela onun ne zaman gördük? Fransız’da o kötü bir film çıktığında tüm İslami dünyayı birlikte kalktık. Keşke her zaman böyleyiz (olsak). Gazze de İsrail’e karşı birlikteydik, keşke her zaman böyleyiz(olsak).” (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

“Hmm ümmet ve kardeş olmak. Ülkemizden çıkıp Türkiye’ ye geldikten sonra bunu daha çok hissediyorum. Daha önemli olduğunu fark ettim. Zaten (kardeş) bakış açısıyla bakan genellikle Suriyelilere daha iyi davranıyor. Eee önemini hani hissettiğim için yaşadığım için daha iyi anlıyorum.

- Kardeş olarak görmek mi yani?

Dediğim gibi ben ırkına çok bakmıyorum. İyi mi kötü mü ona çok bakıyorum. Herkese kardeşim diyebilir miyim? Hayır diyemem. Şey, davranışlarına göre ama genellikle önyargıyla bakmamaya çalışıyorum.” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

ÖM.’nin düşüncelerine paralel şekilde BB. Müslümanların kutsallarına saldırı durumunda bu bilincin ortaya çıktığını, MS. ise bu durumu yurtlarından çıkarılıp Türkiye’ye göç ettikleri süreçte daha iyi idrak ettiklerini kardeşlik düşüncesi olanların kendilerini daha anlayışla karşıladıkları ve ötekileştirmediklerini ifade etmektedir.

“Hani ümmet olmak, Müslüman ifadeleri yani, önce benim için sıkıntı değildi bu gibi ifadeler. Ama şimdi yok hani. Çünkü biz Müslümanlar bazen öyle davranıyoruz ki sanki bu dünyada bizden başka kimse yok. Sanki biz hani bu dünyayı yöneticez gibi davranıyorlar ve bu beni rahatsız ediyor. Çünkü yani kendilerini fazlasıyla abartıyorlar. Yani evet, Müslümanlar.” (DA. K, öğrenci/dernek çalışanı, 27, Şam merkez)

DA. ise Müslümanların tutumundaki ümmet düşüncesinin dar bir bakış açısı olduğunu, tekçi anlayış ve insanları ayrıştırıcı bir anlam içerdiğini ifade etmektedir. Müslümanların dünyada sanki kendilerinden başkası yokmuş gibi bir tavır içerisinde olduklarını ifade etmektedir.

Ümmet olmak teoride bütünleştirici anlamlar içerse de katılımcıların ümmet tarafından ötekileştirildiklerine dair yaşadıkları Arap dünyasına ilişkin ifadelerine yansımaktadır.

2.1.4.5.1. Arap dünyası ve ötekileştirilme

Gençlerin Suriye’de yaşanan savaş ve mağduriyete karşılık, Arap dünyasının tutumunu nasıl değerlendirdikleri, Müslümanlardaki kardeşlik duyarlılığının tespitine dair yaptıkları yorumlarda, gençlerin tamamı yalnız bırakıldıklarını ve Arap dünyasının sadece kendilerinin yaşadığı dramı izlediklerini düşünmektedirler. Ancak bu durumun Arap dünyasındaki baskıcı iktidarların yönetim şekillerinden kaynaklandığını, Arap halklarının iktidarlardan farklı ve daha duyarlı olduğunu düşündükleri ifadelerde görülmektedir.

“Yani hükümetler bize yardımcı olmadı. Ama Arap milleti, birbirimizi seviyoruz, ama hükümetlerimiz kötü. ” (AD. E, 24, öğrenci/aşçı, Menbiç merkez)

“Şey bilmiyorum yani onlar pek yardım etmediler bize. O yüzden herkes böyle çok ya hiçbir şey beklemiyoruz onlardan o yüzden. Şey kampa koydular Suriyelileri. Yani pek yardım yok. Bazıları aldı bizi; Lübnan gibi mesela Ürdün aldı biraz, Mısır’da çok aldı. Mısır çok iyi aldı. Ama diğerleri hiç hiç (izin) vermedi. Bize kapattı kapılarını...” (NR. K, 20, öğrenci / tercüman, Halep merkez)

NR. Arap ülkelerinin bazılarının mültecileri ülkelerinde kamplara yerleştirerek destek olduğunu serzeniş içinde dile getirmektedir.

“Çok kötü, çok olumsuz çok. Özellikle şu Suudi Arabiya, şu İmarat falan mesela İmarati o Yahud(i)le birlikte şimdi.

- **Yani?**

Abı Dabi yani Dubai, Haliç hükümeti Yahud(i)le birlikteler. Yani İsrail(e) inanıyorlar. Halkı, daha iyi olabilir... Ama zaten bu halklar iyilerse(olsa) bu devlet gelemey(di). Biz böyle ölüyoruz, onlar da böyle bize bakıyorlar, oturuyorlar bakıyorlar. Sanki film izliyorlar. Hiçbir şey yapmadılar. (BB. K, 24, sosyolog, Şam merkez)

BB. Arap halklarının belki iktidarlardan daha duyarlı olduğunu, ama halk iyi olsa bu iktidarların var olmayacağını düşünmektedir. Ona göre Araplar sadece Suriyelilerin ölümünü izlemektedir.

“Bize Türkiye’den başka destek veren hiç olmadı. Zaten ABD ve Rusya Esad’ı desteklemişler ve bize arkadan hiç destek olmamış. Türkiye bizi yalnız bırakmamış...” (FT. K, ev hanımı, 18, Halep merkez)

Katılımcıların büyük kısmının Türkler tarafından ötekileştirilme tecrübe ve düşünceleri mevcuttur. Ancak Müslüman/Arap iktidarlara kıyasla Türkiye devletinin kendilerini yalnız bırakmayan ve destekleyen tek ülke(umut) olduğu düşüncesinde ortak oldukları görülmektedir.

2.1.4.5.2. Mezhep farklılıkları ve ötekileştirilme

Ortadoğu’da iç savaş ve ayrılık sebebi haline dönüştürülmeye çalışılan mezhep faktörü, dini kaynakların iyi anlaşılabilmesi ve yanlış değerlendirmeler yapılması sonucu, kendi mezhebine bağlı değilse karşısında ve öteki gören ve canını değersizleştiren bir zihniyetin İslam’ın evrensel yapısı karşısında kabul edilebilirliği mümkün değildir. İslam dünyası,

tarihi boyunca farklı inanç, grup, mezhep ve cemaatlerin asırlarca kardeşçe yaşadığı alan olmuştur. Dönem dönem mezheplerin bir çatışma unsuruna dönüştürülmesi siyasi ve iktisadi çıkarlarla bağlantılıdır (Yıldırım, 2016: 220).

İslam dünyasında “Şiilik, Sünnilik, Haricilik” şeklindeki üç ana damar mezhebi yapı bulunmaktadır (Subaşı, 2012: 53) .

“Bir kimlik, referans ve aidiyet eksenini olarak mezhep, kişinin kendi dini hakkındaki tercihlerini, yorum ve değerlendirmelerini yansıtmakla kalmaz ayrıca o kendi başına bağımsız bir kimlik çerçevesi sunar... Bugün çevremizde meydana gelen çatışmalarda siyasi aktörlerin mezhep gerçeğine sürekli yatırım yapan bir dil dünyasında gezinmeleri kaygı verici olsa da mevcut durumun nasıl kalıcı bir gerçeklik sunduğunu göstermesi açısından son derece anlamlıdır” (Subaşı, 2012: 53).

Katılımcıların bilhassa Sünni mezhepler hakkında mezhep ve mezhebi düşünce farklılıklarının ötekileştirilmeye sebep olmayacağı düşüncesi var olmakla beraber, Şiilik, Nusayrilik ve Dürzilik gibi mezhepleri İslami mezhep olarak değerlendirmediklerini ve siyasi mezheplerin ayrılık ve ötekiliğe sebep olduğuna dair düşüncelerini ifadelerde görmek mümkündür. Bununla beraber mezhep farklarının olmasının bir zenginlik olarak değerlendirildiği mezheplerin değil mezhepçiliğin ötekileştirici olduğu şeklinde değerlendirmeler görülmektedir. Birçok kişi ve grubun “ümme birliği” edebiyatı yaptığı ancak sözden öte geçmediği, birliğin sağlanmasının zor olacağı ve bunun engelleneceği ve tefrikanın besleneceği şeklinde yaklaşımlar mevcuttur. Bu konuya ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

“Hayır, bence (mezhepsel) değişik olması, farklılıkların olması daha iyi bence. Çünkü insanlar çok farklı ve farklılıkların bizi birleştirmesi gerekiyor.” (MS. K, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Şey mesela bütün millet birleşsek diyor da ama bu(nu) hiç kimse yapmıyor yani.

- Yani mezhep farklılıkları engel midir bütünleşmeye?

Bunlar(mezhepçilik) engel oluyor. Devletler de engel oluyor bu yolla mesela, devlet derken büyük devletler. Mesela İsrail Müslümanların birleşmesini istemiyor. Mesela bundan 100 sene önce sınırları kurdular. Sınırlar olmasa şimdi İslam ülkeleri birleşik olacaktı. Mesela, aynı bayrak aynı devlet altında savaşırdı müslümanlar. Ama yırttılar(parçaladılar) yaa. Bir devletten 30, 40, 50 devlet yaptılar, çok sıkıntılı. Tek güç olmağı ama müsaade edilmedi buna.” (MD. E, 20, öğrenci, Halep merkez)

“Kardeş olmak, ümmet olmak yani mesela hangi insan şahadet getirmişse, ben buna inanıyorum. Mezhebe bakmıyorum. Çünkü herhalde belki o İslam’ı anlarsa iyi olacak... Ama o Müslüman herhalde hem o doğal olarak ümmetimizden biri olacak yani.

- Şii, Dürzi, Nusayri mesela

Aa Şii! Şiiler Müslüman mı ki? Dürziler Müslüman değil ki. Şiiler Onlar ben o kadar okumadım onları. Ben gerçekten sadece 4 mezhep için söylüyorum. Ama Şiiler mi? Ben biliyorum ki onlar zaten Hazreti Muhammed Resul değil diye inanıyorlar. Hazreti Ali'yi Resul görüyor, değil ki. Böyle düşünüyor onlar. Bizde ise İslam'da en son Resul Hz. Muhammed. Dolayısıyla bunlar Müslümanlar mı? Ya ben onlar Müslümanlar ya da değil diyemem ama 'Şehadet, Muhammed Rasulullah der'. Ben buna inanıyorum" (BD. K, 19 öğrenci, Halep kırsal)

"Şii ve Sünni olarak artık bizim aramızda kan olmuş. Kardeş olamaz. Çünkü İran bize karşı bizim çocuklarımız(1) öldürüyor. Hizbullah bizim insanlarımızı öldürdü ve onlar Allah(a) tegarrub etmek için, yani yaklaşmak için bizi öldürüyorlar. Böyle düşünüyorlar. Yani Müslümanlar(1) öldüren helal diye düşünen, yani DAESH ya da Şia aynı şekilde ben düşünüyorum. Yani onları böyle düşünenler hiç kardeş olamaz. Elbette sadece akidesi doğru olanlar olabilir..."

-Birlik mümkün değil mi?

Elbette ki tek bir ülke, ya da bir hilafet, ya da bir devlet olmayacak. Neden olmayacak? Çünkü artık batıda Müslümanlar var, Çin'de Müslümanlar var, Arap Müslümanlar yani şey diyebiliriz, milletler... mesela Çin'den birisi çıksın yani... Bir Müslüman lider çıksın ya da halifet çıksın eee tamam... Yani artık dünya toplum olarak yani çok büyük bir dünya, sadece kısa ya da küçük bir yer düşünmüyoruz. Doğudaki ya da batıdaki olanlar farklı şeyler yapabilir, bu yüzden onları yani en iyisi çıkmaya çalışıp çıkmalı ve birliği yapmalılar. Hadisi nebevi vardır, Müslümanlar bir beden gibi birisi acısa diğer kısmını yani bütün kısımları, ıslah edecek sadece hissetmek değil düzeltecek." (HH. K, 19, öğrenci, Halep merkez)

HH. ifadesinde, mezhepsel farklardan dolayı yaşadıkları ötekiliği insan olarak görülmeme boyutunda yaşadıklarını ve sadece Sünni olmaları sebebiyle çocukların dahi katledildiğini dile getirmektedir. Dünyanın birçok bölgesinde yaşayan Müslümanlardaki kopuş ve farklılaşmaya rağmen bir lider etrafında Müslüman toplumlarının birliğinin oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Mezhepsel ayrılıklar ve tefrikaların ancak bir halifenin dünyanın her tarafındaki Müslümanlar tarafından kabul görmesi ile ortadan kalkacağı ve birliğin sağlanacağı ancak bunun da çok zor olduğunu dile getirmektedir.

Hilafet, İslam dünyası için hayati önem taşımaktadır. Zira tüm İslam toplumlarını ilgilendiren toplumsal ve hukuksal uygulamalar hilafetle alakalıdır. Müslümanlar için ümmetin emniyetinin sağlanmasında, hak ve adaletin uygulanmasında, İslam âlemindeki tefrikaların giderilmesinde ve birliğin sağlanmasında en önemli merci olarak görülmektedir (El-Faruki, 1999: 178).

Osmanlı'da büyük ehemmiyete sahip Hilafet müessesinin, imparatorluğun parçalanmasından sonra kaldırılması ile tüm İslam âleminde ayrılıklar baş göstermiş ve İslam dünyası için bedel ağır olmuştur. Köklerinden bağımsız, değerlerinden uzak inşa edilen yeni süreç sancılı olmuş, doğal olarak Müslüman toplumlarda yabancılaşma ile dini anlayışlarda ve yapılarla dönüşümler oluşmuştur. Subaşı (2018) bu durumu Türkiye özelinde şöyle yorumlamaktadır:

“Dinin gündelik hayat üzerindeki belirleyici etkilerine geleneksel açıdan bakıldığında da, örneğin İslami anlayışın Osmanlı toplumu yapısı üzerindeki etkisi incelendiğinde, bunun çok daha derinlere kök salmış olduğu açıkça görülmektedir. Hatta bu anlayış bireysel ve toplumsal açıdan birbirinden farklı cemaatlerin tüm yaşam anlayışını ve pratiğini belirlemekle kalmamış; yanı sıra devlet-toplum ilişkilerinde ve bizzat devlet konumunun algılanmasında da temel referans çerçevesini oluşturmuştur... İslam dünyası içinde özellikle Türkiye, kendi tarihsel mecrasını değiştirme konusunda en ısrarlı projelere sahip çıkması açısından dikkat çekmektedir... Modernleşme ve Batılılaşma eşiğindeki talepler, geçmişte sahip olunan tarihsel bütünlükten köklü bir kopuşu gerektirmiş, ancak bu kopuş, gündelik hayatın işleyişindeki kırılma ve sarsıntıları daha ağır hissettirmiştir...” (Subaşı, 2018: 47-51).

Tüm yaşananlara rağmen ötekileşme karşısında ümmet olma düşüncesi katılımcılar tarafında bütünleşme ümidi olarak görülmektedir.

“Bu hedef; ümmet birlikte bu büyük bi hedef inşaallah bir gün bu (olacak). Mezhep farklılık engellemez ki bunu. Birliktik hep, böyle bi şey vardır. Onlar gibi yine olabiliriz...” (SH. E, 29, sekreter/öğrenci, Humus merkez)

SONUÇ VE ÖNERİLER

2011 yılında yaşanan Suriye iç savaşının itici etken olması sonucu farklı kimlik yapısına sahip milyonlarca Suriyeli insan, ülkelerini terk ederek tüm dünyayı etkisi altına alacak olan yüzyılın en büyük göç hareketinin aktörleri olmuşlardır. Bu kitlesel göç dalgası, beraberinde birçok sorunu da dünya gündemine taşımış ve taşımaya devam etmektedir.

Kimliğin en belirgin temalarından olan dini kimlik, yine göç olgusu ile beraber insanlık tarihi boyunca toplumları dönüştürücü bir güç olagelmıştır. İslam medeniyeti tarih boyunca toplumsal bütünleşme ve huzuru hedeflemiştir. İslam dini toplumsal ilişkileri düzenleme, adaletin sağlanması, anarşi ve sapmaların önlenmesi yanında; insanlar arasında gönül birliği, sevgi/muhabbet, kardeşlik, merhamet gibi duyguların tesisi ile soyut işlevleri de icra etme potansiyelindedir. Bu duygular; ırk, renk, kan bağı, dil gibi birçok unsurun çok üstünde bir bütünleştiriciliğe sahiptir.

Din bazen amaç, bazen de çatışma ve teröre araç edilebilmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrası oluşturulmaya çalışılan İslamofobik söylemler Müslüman ülkelerdeki halklarda da etkiler oluşturmuştur. Türkiye’de yaşanan 15 Temmuz darbesi, Ortadoğu’da onlarca dini ve mezhebi çatışmaların yaşanması, dinin gruplar tarafından nasıl ön yargı, ötekileştirme ve çatışma aracına dönüştürüldüğünü göz önüne sermiştir. Etnik ve mezhep çatışmaları doğrudan veya dolaylı olarak beslenmeye devam etmektedir. Yaşanan gündeme bağlı olarak alan yazınında din çalışmalarının sayısı artmış ancak bu çalışmalarda bilhassa İslam dini özelinde, yaşanan olaylar bizzat dine mal edilmiş ve dini toplumun bir ürünü olarak indirgeme yanlısına düşülmüştür. “İslam Terörü”, “Silahlı İslamcılık”, “İslamcı Örgütler”, “İslamcı Şiddet” gibi kavramlarla tüm Müslümanları ve grupları zan altında bırakıcı, davranışsal ötekileştirmeyi ve ırkçılığı tahrik edici bir düşünsel altyapı oluşturulmuştur.

Suriyeli mültecilerin dini tutumlarındaki farklılıkların toplumsal, kültürel, etnik, siyasi vs. birçok bağlamda değerlendirilerek bütüncül bir biçimde anlaşılmasına çalışılması önemlidir. Dini anlayışın sosyal yaşama etkisi dikkate alınarak gerçekleştirilen bu çalışma, göçmen toplumun en dinamik kesimi olan Suriyeli gençlerin dindarlıklarının araştırılması ekseninde yapılmıştır. Dindarlık boyutları ile birlikte gençlerin yeni toplumda yaşadıkları ötekileştirilme düşünce ve tecrübeleri ile aidiyetleri araştırılmış ve

dindarlığın ötekileştirilmeye etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma bulgularının incelenmesi ve analizi sonucu aşağıdaki tespitler yapılmıştır:

Gaziantep ilinde yoğun nüfusa sahip olan Suriyeli göçmenler, dini yaşamlarına sosyal alanda aktif olarak devam etmektedirler. Gaziantep İl Müftülüğü bünyesinde Kur'an ve hafızlık eğitimleri, manevi danışmanlık hizmetleri, dini ve sosyal içerikli radyo programları gibi çalışmalar yapılmaktadır. Gaziantep'te Suriyeli göçmenlere ait 192 aktif dernek bulunmaktadır ve bu dernekler göçmen topluma dönük dayanışma ve yardımlaşma ile beraber dini çalışmalar da yapmaya devam etmektedirler.

Araştırmaya katılan 18-29 yaş arası gençlerin dindarlıkları, Glock'un 5 boyutlu dindarlık sınıflandırması üzerinden araştırılmıştır. Mülakat bulgularından elde edilen sonuçlara göre, Suriyeli gençlerin dindarlık boyutları hakkında elde edilen veri sonuçları şu şekildedir:

Suriyeli gençlerin *İnanç (zihniyet)* boyutundaki dindarlıklarına ilişkin katılımcıların neredeyse tamamının İslam inançlarının tam olduğunu beyan ettikleri görülmüştür. Bir katılımcının hiçbir dini inancı olmadığı, bir başka katılımcının ise akla uymayan dini anlatıları kabul etmediği ve şüpheci bir inanç yapısına sahip olduğu bulgulanmıştır. Katılımcıların bir kısmının içinde bulundukları sosyal ve psikolojik ortamın dini noktada sorgu ve şüphelere sebep olduğunu ancak okuma, araştırma ve ailelerin yardımları ile sorularına cevap bulabildikleri ve bu süreci atlattıklarına dair ifadeleri görülmüştür. Suriye'de iktidarın ve bazı ailelerin din ve inanç noktasında sergilediği otoriteryen tutumunun inanca etkileri olduğuna dair bulgular görülmüştür.

Mezhebi noktada, Hanefî ve Şafîi mezhebine bağlı olan katılımcıların yanında; sadece Sünni olduğunu ifade edenler, daha önce bir mezhebe bağlı iken artık mezhep kabul etmeyen katılımcıların olduğu görülmüştür. Sünni mezhepler özelinde mezheplerin ayrışma sebebi olmadığı, aynı kaynaktan gelen yollar olduğu, mezheplerin gereklilik olduğu, mezheplerin din hakkında ehil olmadan hüküm vermeye engel olduğu ifadeleri görülmüştür. Ayrıca gençlerin büyük kısmının fıkhi mezhep mensubiyetleri olmadığı ve genç kuşakta bu noktada değişim yaşandığı görülmüştür. Gençler arasında herhangi bir fıkhi mezhep bağlılığının çok az olduğu, sadece Sünnilik vurgusu üzerinden ortak bir

mezhep aidiyeti dile getirdikleri tespit edilmiştir. Ancak mezheplerin önemli olduğunu ifade eden ve dindarlık düzeyinin yüksek olduğu gözlenen katılımcıların da herhangi bir fıkhi mezhep mensubiyetleri olmadığı görülmüştür.

Dört mezhep düşüncesinin Suriyeli gençlerde önemli olmadığı Kur'an ve sünnetle amel etmeyi yeterli gördükleri, selefi bir düşünce yapısı olduğu görülmüş ancak katı bir mezhep bağlılığı veya karşıtlığı gözlenmemiştir. Yalnızca bir katılımcı mezheplere karşı radikal bir tutum sergilemiş ve hiçbir şekilde mezheplere inanmadığını ifade etmiştir.

Kader inancına dair katılımcıların kadere tam olarak inandıkları, bir kısmının yaşanan her olayı kadere bağladığı, bir kısmının kadere insanların etkileri olduğu ve kader inancının pasiflik ve eylemsizlik sebebi olmaması gerektiğini düşündükleri ve dinamik bir kader inancına sahip oldukları görülmüştür. Yalnızca bir katılımcının kader inancı konusunda sorgu ve şüpheleri olduğu müşahade edilmiştir.

Kimlik tercihi noktasında katılımcıların büyük oranda öncelikli kimlik tercihinin dini kimlik olduğu, sonra ulusal ve etnik kimliğin kabul edildiği görülmüştür. Kimlik noktasında ayrıca “insan kimliği” vurgusunun sıkça yapıldığı ve bu kimliğin yanında diğer kimliklerin önemini kaybettiği ve insan olarak görülmedikleri için insanlık dışı muameleye tabi tutulduklarına dair ifadeler görülmüştür. Ayrıca dini kimlik asla kabul etmediğini ifade eden bir katılımcı ile kimliğin ön yargı sebebi olmasını önlemek için kimliğin gizli olması gerektiğini insan kimliğinin yeterli olduğunu ifade eden bir başka katılımcı ifadesine rastlanmıştır.

Ölüm ve sonrasına dair bulgulara bakıldığında öldükten sonra bir yaşamın olması inancı gençlerin düşüncesinde ölüme anlam yüklemektedir. Bulgularda zulmedenlerin hesabının görüleceğine dair ümit olduğu, ancak ölüm var diye zulme sessiz kalmayıp haksızlığa karşı durmak gerektiğine dair dinamik bir ölüm inancı görülmüştür. Ölümün hak olduğu ve korkulacak bir durum olmadığı ifadeleri yanında, ölüm korkusu nedeniyle ölümü düşünmekten kaçınma veya ölümü anlamlandırmaya dair sorgu ve şüpheler olduğu da görülmüştür. Yakınlarını kaybeden katılımcıların ölümü “şehadet” üzerinden değerlendirdikleri ve şehadeti şeref olarak algıladıkları gözlenmiştir.

Araştırmanın *ibadet (ritüel)* boyutuna dair bulgulara, katılımcıların uygulama boyutu yüksek olanlar, orta olanlar ve düşük olanlar şeklinde farklılaştıkları görülmüştür. Büyük kısmı namaz kılma, Kuran okuma, dua etme, oruç gibi ibadetlerini düzenli olarak yerine getirmektedir. Namaz konusunda genel olarak hassas oldukları ve vakit namazlarını düzenli kıldıkları görülen katılımcıların namazların farzlarını eda etmekle yetindikleri müşahade edilmiştir. Bununla beraber namaz kılmayan, namazı kazaya bırakan, sadece ramazanda namaz kılan, Kur'an'ı pek okumayan, sadece ramazanda Kur'an okuyan katılımcılar bulunmaktadır. Ancak katılımcıların tamamının oruç konusunda çok duyarlı oldukları ve oruçlarını mutlaka tuttukları görülmüştür.

Dini uygulamaları tam olarak yerine getirmeyen katılımcıların bu durumu, kendilerinden kaynaklı olduğu şeklinde nefislerini suçlayıcı değerlendirmeler yanında, ahlakın şekilsel ritüellerden daha önemli olduğu şeklinde önceliklendirmeleri ve yine akla uygun olmadığı düşüncesiyle bazı ritüelleri uygulamanın gereksiz olduğu şeklinde akılcı bir değerlendirme de görülmüştür. Yine ekonomik şartlar ve teşvik edici bir sosyal çevrelerinin olmaması nedeniyle dini noktada eksik kaldıkları şeklinde ifadelerle rastlanılmıştır.

Dua etmek ve Kur'an okumak katılımcıların tamamına yakınının çok önemli gördüğü bazı katılımcıların hafızlık yaptığı görülmüştür. Ayrıca Suriye'de okula giden herkesin mutlaka Kur'an okumayı öğrendiği ve Kur'an'ı anladıklarına dair ifadeler görülmüştür. Tüm katılımcılar sıkça dua ettikleri, ancak duanın ve dini ritüellerin rutinleşebildiği ve düşünmeden yapılabildiği ifadeleri görülmüştür.

Suriye'de iktidarın dini hayatı baskı ve gözetim altında tutmasının dini uygulamalarda gerilime sebep olduğu gözlemlenmiştir. Göç sonrası dini uygulama noktasında gerileyiş yaşadığını ifade eden katılımcıların yanı sıra tam aksine sağlam ve bilinçli bir dinsel geliştiğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

Dini hayatın tercihi noktasında katılımcıların ifadelerinde ailenin, içinde bulunulan sosyal çevrenin ve dini kurumların olumlu veya olumsuz bir aktarım kanalı olduğu ve tercihlerini etkileyebildiği ifadelerine karşılık tercihlerinde hiçbir etkinin olmadığı, dini yaşamlarının tamamen kendi karar ve tercihleri olduğu şeklinde ifadeler de görülmüştür.

Olması gereken *dindar insan* özelliklerine dönük değerlendirmelerde namaz kılmayan katılımcıların dahi en fazla vurgularının namaz kılma konusunda olduğu görülmüştür. Dindar insana dair inanç, amel ve ahlak üzerinden ifade edilen özelliklerle beraber, sözüyle davranışının uyuşması ve kendi yanlışına dini meşruiyet kazandırmaması gerektiği gibi ayrıntılar zikredilmiştir. Değerlendirmelerde katı ve radikal dindarlık düşüncesi görülmemiştir. Hiçbir dine inanmadığını ifade eden katılımcı ise dindar kişilerin davranışlarını sadece “hümanistçe ve erdemli” davranış olarak yorumladığını ve aslında dini hiçbir mana ifade etmediğini beyan etmiştir. Katılımcı gençler, çok dindar oldukları gözlemlenenler dâhil, büyük oranda kendi dindarlık düzeylerini orta derecede görmektedirler. Tekçi, sığ ve kendi dindarlığını tek doğru görme gibi bir değerlendirmeye rastlanmamıştır.

Dini noktada eksikliklerini değerlendiren katılımcı gençler en fazla suçluluk duygusunu, helal olmayan kişilerle aynı ortamda olmak, namazı ihmal etmek, makyajla sokağa çıkmak, tesettüre uygun olmayacak şekilde giyinmek ve kalp kırmak gibi fiiller sebebiyle yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dinin emir ve yasaklarının uygulanmasının insanlığın yararına olduğu düşüncesinde olan gençlerin büyük kısmı “haramda hayır olmadığı” nı ifade etmiştir. Bir katılımcı, her yapılan günahın bedelini tüm insanların ödeyeceği düşüncesindedir. Bununla beraber insanların nefisleri sebebiyle hata yapabildiği, emir ve yasakların öneminin tam anlaşılamadığı için uygulanmasına karşı çıkıldığı ve bilgi sorunu ve cahillik olduğu için emir ve yasakların önemsenmediği şeklinde değerlendirmeler görülmüştür. Katılımcıların tamamına yakını alkol ve faiz gibi dini yasakların işlenmesini asla doğru bulmadığı, günahlara mazeret bulmanın ve günahı anlatmanın da günahı işlemek gibi olduğu şeklinde değerlendirdikleri görülmüştür. Yalnızca bir katılımcının dini emir ve yasakların uygulanmasının kişilerin tercihi olduğu, sosyal yaşamda sadece laikliğin olması ile herkesin özgürce davranabileceği, dini kuralların dayatılmaması gerektiği şeklinde yaklaşımı görülmüştür.

Sosyal Etki boyutunda, aile içi etkileşimin katılımcı gençlerin dindarlıklarında çok önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Ailede mevcut dini yapıyı çok iyi veya orta halli bulan katılımcıların yanında, diğer bazı katılımcıların ailelerindeki dini yapıya dair eleştirileri olduğu görülmüştür. Suriyeli ailelerin, etnik yapılarına göre dini yaşamlarının farklılıklar

gösterdiği, örneğin Türkmen ailelerinde Araplarda görülen uzun ve siyah tesettürle peçe kullanımının pek olmadığı, Kürt ailelerde ise kültürel ve örfe dayalı uygulamaların daha baskın olduğu bulgulanmıştır. Katılımcı gençlerin ailelerindeki dinsel yapının, baskıcı, sevgi temelli, bilinçli veya kayıtsız, eksik veya yanlış dindarlık şeklinde olduğu, homojen dinsel yapıdan ziyade heterojen dini yapılarda aileler olduğu görülmüştür. Bununla beraber gençlerin büyük çoğunluğunun ailelerindeki dinsel yapıyı olumlu gördükleri tespit edilmiştir. Ailede baskıcı dini yapıya dair bazı erkeklerin ailelerine şekilsel dini uygulamalar konusunda baskı yaptıkları hatta şiddet uyguladıkları, benzer şekilde anneleri tarafından kendilerine baskı uygulandığı ifadelerde görülmüştür

Gençlerin *dini toplantı* ve etkinliklere katılım oranının çok düşük olduğu, bireysel dini yaşamı tercih ettikleri, dini toplantı ortamlarına eleştirel ve kaygılı baktıkları görülmüştür. Bazı katılımcıların dini eğitim veren kurumlarda baskıcı ve yanlış tutumlarla karşılaştıklarına dair bulgulara rastlanmıştır. Bunun yanında, katılımcılardan kendi aralarında aktif şekilde dini toplantı organizasyonları yapan, dini organizasyonlara katılan ve bilhassa Suriyelilere ait dini toplantı ortamlarını tercih eden katılımcıların olduğu görülmüştür. Ayrıca Türklere ait sohbet ortamlarına katılan gençlerin olduğu, kendi ifadeleri ile “Süleymancılar”, “Nur Cemaati”, “Hasan Hoca Vakfı” ve “İsmail Ağa” gibi dini grupların sohbetlerine katıldıkları ve bu ortamları kardeşçe gördükleri bulgulanmıştır. Suriye’de var olan cemaatleşme yasağının üzerlerindeki etkileri açıkça gözlenebilen bazı katılımcıların herhangi bir tarikat ve cemaate bağlılıklarının olmadığı görülmüştür. Türkiye’de yoğun bir şekilde dernekleşmelerine rağmen parçalı ve dağınık organizasyon yapıları olduğu ve örgütlenme problemleri yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Şeriat uygulanması hakkında, seküler yaşam tarzına sahip katılımcılar da dâhil Kur’an’a uygun olan şeriat uygulamasının inanmayanlar için bile huzuru sağlayıcı en doğru yol olduğu şeklinde değerlendirmeler görülmüştür. Ancak şeriat konusunda insanların yanlış algıları olduğu ve insanların bu konudaki ön yargılarının bilgilendirme yoluyla giderilmesi gerektiği, önyargılar sebebiyle şeriat uygulanmasının mümkün olamayacağı ve sorunlar yaratacağı şeklinde değerlendirmeler görülmüştür. Gençlerin kısas konusunda da şeriat uygulamasına benzer şekilde yaklaşım sergiledikleri ancak bu tür kavramların bazı örgütler ve devletlerin sapkın uygulamaları sebebiyle yozlaştırıldığı düşüncesinde

oldukları görülmüştür. Bir katılımcının şeriat uygulamalarının yanlış olduğu ve bunun DAESH örneğinde görüldüğü ve “laikliğin” en iyi sistem olduğu ifadeleri görülmüştür.

Kadın erkek ilişkilerinde ölçüler olması gerektiğine dair katılımcı gençlerin büyük bölümü flörtü hiçbir şekilde doğru bulmadıklarını, bu konuda dini sınırların gözetilmesi gerektiği noktasında benzer yaklaşımlar sergilemişlerdir. Katılımcıların bazılarının evlenmeyi düşündükleri kişiyle yanlarında başka kişiler olduğu halde gerçekleştirdikleri evlilik öncesi görüşmelerini dahi flört olarak değerlendirdikleri ve utanarak ifade ettikleri dikkat çekici görülmüştür. Birkaç katılımcı ise fiziksel temas olmadan yabancı bir kadın ve erkeğin görüşmesinde veya kötü niyet olmadan el ele tutmakta da bir sakınca olmadığını ifade etmişlerdir. Gençlerin genel olarak, flörtün Türklerde çok yaygın ve sıradan uygulandığını yadırgadıkları ancak bu fiilin Suriyeli gençlerde de yaygınlaştığını ifade ettikleri görülmüştür. Flörtün Suriye’de toplum baskısı nedeniyle gizli yapıldığını, ancak göç sonrası ortamın uygun olması ile gizleme gereği duyulmadan alenen ve rahatça yapıldığını ifade etmişlerdir. Bu ifadelerin yanında bir katılımcı, sevgili olmanın, flörtün ve hatta tensel temasın olabileceğini bu durumun gerekli ve ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.

Müslüman kadının giyimine dair düşüncelere bakıldığında, katılımcıların tek tip bir yaklaşım sergilemedikleri ve farklı örtünme çeşitlerinin olabileceği şeklinde ifadeleri ve uygulamaları olduğu, giyim şekli ile düşünceleri farklılık arz eden katılımcıların olduğu görülmüştür. Nikap kullanan, tamamen siyah giyen, pantolon-tunik, dar pantolon- kısa bluz ve Suriyelilere özgü şal bağlama şeklinde örtünenler yanında, tesettürsüz katılımcılar da mevcuttur. Bazı katılımcıların Suriye’den ilk gelen döneme göre giyim tarzlarında değişim, modernleşme ve yerel halkla benzeşme olduğu görülmüştür. Tesettürün bazı şartları olduğunu ifade eden katılımcılar; dar, kısa, şeffaf kıyafetlerin örtü sayılmayacağı düşüncesindedirler. El ve yüz hariç tüm bedenin örtülmesi gerektiği düşüncesinde olan ve bu şartlara dikkat ederek örtünenler veya peçe kullanan katılımcılar yanında, tesettüre uygun giyinmeyen katılımcıların da tesettürü ve başörtüsünü gerekli gördükleri görülmüştür. Sadece bir katılımcı, kadının giyimi ve tesettürü konusunun yeniden okumaya tabi tutulması gerektiğini ve başörtüsünü gerekli görmediğini ifade etmiştir.

Suriyeli kadınlarda örtünme farklılıklarının toplumsal ve kültürel yapı ile alakalı olduğu, siyah giyim ve peçe tarzı örtünün toplumsal baskıdan kaynaklı giyildiğini ifade eden katılımcı ifadelerine karşılık bu tarzda giyinmenin dinden kaynaklı olduğuna dair ifadeler de görülmüştür. Modern tesettürlüler hakkında, “medeni” olmak adına veya nefislerine hoş geldiği için bu şekilde giyindikleri şeklinde değerlendirmeler yanında dar olmadıkça modern örtünme şeklinin de tesettür olduğu şeklinde yorumlar görülmüştür.

İnsanlarla kurulan ilişkilerde dindarlığın önemli olup olmadığı hakkında, katılımcıların kurdukları ilişkinin derecesine göre değerlendirmeler yaptıkları, gündelik yaşamda birçok insanla diyalog kurabildikleri ve hiç kimseyi dini yapısına göre kategorize etmediklerini ifade ettikleri görülmüştür. Ancak sosyal ilişkinin derecesine göre kriterlerin farklılaştığı görülmüştür. *Arkadaş seçiminde* ahlaki özelliklere daha fazla vurgu yapılmakla beraber, inanç ve ibadetler konusunda dindarlığın önemine dair söylemlerin olduğu da görülmüştür. Türkiye’de dindar arkadaş tanımlamasında ikilem yaşadığı anlaşılan bir katılımcı; Suriye’de peçeli ama namaz kılmayanlar olduğu, ancak namaz kıldığı halde başörtüsü olmayan kimse görmediğini ama Türkiye’de “...açıktı ama dindar, namaz kılıyor, oruç da tutuyor, aklım çok karıştı.” şeklindeki ifadesinde dindarlık değerlendirmesine ilişkin yaşadığı şaşkınlığı ve değişimi dile getirmiştir.

Kendisinin inançsız olmasına karşın arkadaşlarının mümin olduğunu ifade eden katılımcı, yakın arkadaşlarının kendisinin dinsiz olması noktasında tutumlarını değerlendirirken; bu durumu sorun etmediklerini çünkü onların da yüzeysel dindarlar olduğunu ve inançsızlığını hiçbir şekilde gündeme getirmediklerini ifade etmektedir.

Katılımcıların *eş tercihinde* arkadaş tercihinin oranla dindarlığı çok daha fazla önemsedikleri, bilhassa erkek katılımcıların eş seçiminde daha yüksek dindarlık kriterleri olduğu görülmüştür. Kadın katılımcıların ise Suriye’de kadının konumundan kaynaklı, kadına karşı iyi davranan, dindar ama zulmetmeyen, aşırı dindar olmayan ve eğitilmiş olma gibi kriterleri olduğu görülmüştür. Farklı din ve mezhepten eş tercihinin dair katılımcıların büyük kısmı Müslüman ve Sünni olması gerektiğini, bazı erkek katılımcılar ise gayri Müslim biriyle de evlilik yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Bir kadın katılımcı İslam’ın başka dinden evliliği kadınlara yasaklamasını mantıklı bulmadığını ve kendisinin de başka dinden bir erkekle evlilik yapabileceğini ifade etmiştir.

Türk toplumunun dini durumunu değerlendiren katılımcıların farklı düşüncelere sahip oldukları, Türk toplumunun; çok iyi, yüzeysel, zayıf, orta halli dindarlar oldukları şeklinde değerlendirmeler yaptıkları görülmüştür. Katılımcıların içinde bulundukları sosyal ortamların Türklerin dindarlıkları hakkında değerlendirmelerini etkilediği gözlemlenmiştir. Türklerin dini yapılarına ilişkin radikal değerlendirmeler görülmemiştir. Türk halkının Arapçayı ve dolayısıyla dini çok iyi bilmedikleri için dindarlıklarının düşük olduğu ifadeleri yanında, Türk halkının Suriyelilere göre daha yumuşak, ılımlı ve hoşgörülü dindarlar oldukları, İslam'ı çok iyi sundukları ve daha samimi/ihlaslı dindarlıkları olduğu yönünde ifadeler görülmüştür. Bazı katılımcıların Suriyelileri, bazılarının Türkleri daha dindar bulduğu, bazı katılımcıların ise şehirlerin yapılarına göre değerlendirme yaptıkları ve bazı şehirleri daha dindar buldukları görülmüştür. Suriye'deki iktidarın dine baskısı ile toplumun dini (görünümlü) baskısının gerilim oluşturduğu ve dindarlık formları ve algılara etki ettiği gözlemlenmiştir.

Gençlerin *göç sonrası yaşadıkları değişime* dair, ilk olarak dindarlıklarında negatif yönlü değişim yaşandığı ve dinden uzaklaşmaların olduğu, ikinci olarak pozitif yönde değişim yaşandığı ve dine daha sıkı bağlandıkları, üçüncü olarak hem negatif hem pozitif çift yönlü değişim yaşandığı ancak dinden uzaklaşmaların çok daha az olduğu şeklinde yorumlamalar görülmüştür. Göç sonrası yaşanan dini değişimin; kişisel, ailesel, sosyal, ekonomik ve yeni mekânın dini yapısı gibi birçok etmenden etkilendiği müşahade edilmiştir.

Suriyeli gençlerin dindarlıklarının *Entelektüel (bilgi) boyutuna* dair görüşmelerde; Suriyeli gençlerin genel olarak küçük yaştan itibaren okullarda Kur'an öğrenimi aldıkları ayrıca yaz okullarında, camilerde ve ailede dini eğitimle iç içe oldukları görülmüştür. Yine Suriye'de dini kurumlarda iktidarın olmasını istediği bozuk din anlayışı verilmeye çalışıldığı gerekçesiyle bazı ailelerinin çocuklarını dini kurumlara göndermedikleri ve ailede din eğitimi verdiklerine dair ifadeler görülmüştür. Bazı katılımcıların, göç sonrası; kitap okuma, bireysel çalışmalar, internet, sosyal medya ve kurslar gibi kanallarla dini bilgi ve eğitimlerine devam ettikleri görülmüştür. Bunun yanında göçten önce, ailede ve kurumlarda dini eğitim almamış, okuma ve araştırma yapmamış, sadece gündelik yaşam örüntüleri içerisinde dini bilgi sahibi olan ve göç sonrası da dini eğitimine hiç katkı

yapmadığını ifade eden katılımcılar da görülmüştür. İnancı olmayan katılımcı ise, hiçbir şekilde dini eğitim almadığını ifade etmiştir. Gençlerin, entelektüel gelişimlerinde önemli etkileri olan din adamları hakkında seçici oldukları, bazı din adamlarının “sultan şeyhleri” olduğu ve Arap dünyasında sevilen ve takip edilen din adamlarının iktidarlar tarafından baskı gördüğüne dair ifadeleri görülmüştür.

Dini tebliğ ve irşada dair bazı gençlerin aktif çalışmalar yaptıkları, bazılarının sadece yakın çevrelerinde dini nasihatler yapabildikleri, bazı katılımcıların ise tebliğ yapmak için yeterli dini bilgisi olmadığı ve insanların tepkileri dolayısıyla dini irşatta bulunmaktan çekindikleri ve sadece davranışları ile irşat yaptıklarını ifade ettikleri görülmüştür.

Suriye’de savaş başlamadan evvel, Suriye’deki din ve mezhep ayrımcılığı ve toplumsal ayrışmalar olmadan kardeşçe yaşandığı, ayaklanmaların ilk zamanlarında tüm etnik ve dini farklılıklara rağmen meydanlarda el ele, beraberce halkın tek ses olduğu ifadelerde görülmüştür. Gündelik yaşamda var olan bu birlikteliğe karşılık rejimin Müslümanlara dönük, sosyal ve kamusal alanda ritüeller, inanç, eğitim gibi her konuda sürekli gözetleme, baskı, şiddet ve ötekileştirici politikalarla dindarlığa etki ettiği literatürde ve katılımcı ifadelerinde görülmüştür. Rejimin dine karşı tutumu konusunda düşünceleri sorulan bazı katılımcıların bu konuda konuşmak istemedikleri ve kaygılı oldukları, ancak dindarlık düzeyi yüksek olan gençlerin rejim ve din hakkında düşüncelerini daha rahat ve açık ifade ettikleri görülmüştür. Elde edilen bulgularda, savaşın tamamen dini sebeplere bağlı olduğu ve Suriye’de yıllardır rejimle mücadele içerisindeki Müslümanlarda baskının dışavurumu olduğuna dair ifadeler görülmüştür. Ancak katılımcıların genelinin, savaşın başlangıçta dini bir içerik taşımadığı, tamamen insani taleplerle başladığı, dini sebeplerle çıkmamış olsa da sebeplerden birisinin din olduğu şeklinde düşündükleri görülmüştür. Nusayri iktidarının ayrımcı ve bölücü zihniyetini topluma yayarak ve din adamlarını kullanarak Sünni Müslümanlar arasında dahi bölücülük oluşturmayı ve savaşın din ve mezhep savaşı gibi lanse etmeyi başardığı dile getirilmiştir. Rejimin, *din adamlarını* iktidarı meşrulaştırıcı “ideolojik aygıt” olarak kullandığı ve kendi oluşturmak istediği dini bu yolla topluma kabullendirerek, devletin dini ve toplumun dini ikiliği yarattığı ve din öğreniminde gerilim oluşturduğu görülmüştür. Bu noktada, gençlerin

bilhassa Ramazan el Buti üzerinden örnekle, bazı âlimlere karşı tepkileri olduğu ve bu âlimleri “sultan şeyhleri” olarak isimlendirdikleri ve güvenmedikleri görülmüştür.

Suriye iç savaşının en önemli aktörlerinden olan *cihatçı gruplara* ilişkin katılımcılar, Suriye devrimindeki adalet çağrısının zamanla cihat çağrısına dönüştüğü ve cihat iddiasındaki birçok yapının samimiyetine güvenmedikleri görülmüştür. Gençlerin büyük kısmı, savaşın ilk yıllarında gerçekten cihadın olduğu ancak sonraları samimiyetin bozulduğu, rejimin bile “Allahu Ekber” diyerek dini savaşa alet ettiğini, gerçek cihat olsa zaten ülkelerine dönüp kendilerinin de cihada destek vereceklerini ifade etmişlerdir. Bilhassa DAESH ve Cebeli Nusra üzerinden değerlendirdikleri grupların dini gerilim sebebi olduğu ve genel olarak Suriyeli gençler bu grupları dinle ilişkilendirmese de bazı gençlerin din algısını etkilediği bu gruplar yüzünden dinden uzaklaşanların olduğuna dair ifadeler görülmüştür. Türkiye’deki Suriyeli gençlerin bu örgütlere hiç itibar etmedikleri, ancak az da olsa onlara inanların da olduğuna dair ifadeler görülmüştür.

Katılımcı gençlerin Suriye’deki mazlumlara ve *devrimin canlı tutulmasına* dönük duyarlı davrandıkları, maddi olarak yetim ve yoksul yardımları, tıbbi yardımlar ve sosyal ağlar kanalıyla psikososyal yardımlar yapanların olduğu ifadelerde görülmüştür. Bunun yanında maddi destek olamayan, dua ederek, yaşanan insan hakkı ihlallerini farklı kanallardan duyurarak destek veren ve kendi meşguliyetleri sebebiyle hiç destekte bulunamadıklarını ifade eden gençler de görülmüştür. Dindarlık düzeyi yüksek olduğu gözlenen katılımcıların, ülkelerinde kalanlara karşı daha duyarlı ve aktif olduğu sadece inancı olmayan katılımcının hiçbir duyarlılık göstermediği gözlemlenmiştir.

Dindarlığın *Dini Tecrübe* boyutunun anlaşılmasına ilişkin, katılımcıların diğer boyutlardaki bazı ifadelerinde de dini tecrübelerine dair veriler elde edilmiştir. Katılımcıların dini duygulanımlarına ilişkin sorulara daha zor cevap verdikleri ve ifade etmekte zorlandıkları görülse de savaşın getirdiği acıların ve çaresizliğin bu boyuta etkisinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bazı katılımcılar huşu ve ürpertiyle inancı çok derinden hissettikleri ve trans hali yaşadıkları anlarından bahsetmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı ise bu durumu dua ederken, Kur’an okurken, namaz kılarken sıklıkla yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Genel olarak sıkıntılı zamanlarda ortaya çıkan, yoğun

ruhsal baskıdan doğan sığınma ihtiyacı sonucu dini trans ve huşu hali yaşadıkları müşahade edilmiştir.

Yeni toplumda yaşanan *Ötekileştirilme Tecrübeleri*, alguları ve aidiyetlerine ilişkin ifadelerde, dinin bu konularda etkilerine dair birtakım veriler elde edilmiştir. Göç sonrası, yeni yerleşim bölgesinde ortaya çıkması olası birçok sorun bulunmaktadır. Yeni mekâna ansızın göç eden birey yaşadığı bocalamalar karşısında sağlıklı uyum sağlama noktasında desteklere ihtiyaç hissedecektir. Türkiye'ye geldikleri ilk zamanlarda, destek mekanizmaları konusu sorulan katılımcıların, yerel yardım kuruluşlarından, yerel halktan veya komşularından maddi /manevi destek gördüklerini veya Suriyeli yardım örgütleri ve akrabaları tarafından destek gördüğünü beyan edenler görülmüştür. Ancak büyük kısmının, hiçbir kurum veya kişiden maddi ya da manevi herhangi bir destek görmedikleri tespit edilmiştir. Bazı katılımcıların dernek çalışanı olduğu ve bizzat kendilerinin ekonomik, sosyal ve psikolojik yardımlar konusunda Suriyeli göçmenlere aktif destekte bulundukları bulgulanmıştır. Yardım gördükleri kişi ve kurumların genellikle dindar yapıda oldukları, dindar insanların kendilerine karşı çok daha duyarlı olduğu ancak dindar olmayan ve halktan insanlardan da yardım ve destek aldıkları şeklinde ifadeler görülmüştür.

Yeni toplumla iletişim, aidiyet ve uyum sağlanmasında, dinin öneminin sembolü olan *camilere dair* gençlerin tutum ve düşünceleri araştırılmıştır. Buna göre; katılımcı gençlerin çoğunun gündelik yaşamlarında camilerin çok az yeri olduğu, her gün düzenli olarak camiye devam edenlerin olmadığı görülmüştür. Katılımcılardan imkân buldukça namazlarını camide eda edenler, sadece cuma namazlarına katılanlar, ekonomik kaygılar sebebiyle camilere gidemeyenler olduğu, çok az sayıda katılımcının ise camilere hiç gitmediği görülmüştür. Tercih ettikleri camilere ilişkin katılımcıların bir kısmının sadece Suriyelilerin yoğun oldukları camilere gitmeyi tercih ettikleri, bazılarının fark gözetmedikleri, bazılarının ise bazı Türk imamlarını tercih sebebiyle Türklerin yoğun olduğu camilere devam ettikleri, cemaatle bütünleşebildikleri ve kendilerini ait hissettikleri yönünde ifadeleri görülmüştür. Suriyelilerin bazı camilerde kendilerine ait ders halkalarının olduğu, yerli halka ait ders halkalarına daha az katılım sağladıkları ve camilerde iki toplum arasında ayrışmaların olduğu, ancak yerel halkla yakınlaşmak

istedikleri ve bu noktada çaba sarf ettikleri görülmüştür. Türkiye’deki camilerde huzuru hissettiklerini çünkü Suriye’deki camilerin iktidarın “baskı ve korku aygıtına” dönüştüğü, “Suriye’de camiye sık giden gerçekten yok oluyordu” şeklinde değerlendirmelerin yapıldığı görülmüştür.

Suriyeli kadınların çoğunun, ibadet amacıyla camilere gitmeyi tercih etmedikleri ve kadının ibadetlerini evde yapmasını gerekli gördükleri bulgulanmıştır. Buna karşılık camilerin, Suriyeli kadınların gündelik yaşamlarında önemli olduğu fırsat oldukça camilerde ibadet etmeyi tercih ettikleri, teravihleri camide eda ettikleri, tarihi camilerde gezmek ve huzur bulmak amacıyla veya dini derslere ve eğitimlere katılmak için camilere gittiklerine dair ifadeler görülmüştür. Aynı dine mensup insanların bütünleşme mekânı olan camilerde ötekileştirilme konusunda, katılımcıların büyük çoğunluğu camilerin bütünleştirici olduğunu, camilerde olumsuz bir durumla karşılaşmadıklarını ve aidiyet hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak camilerde ötekileştirici ve dışlayıcı tutumlarla karşılaşan gençler olduğu ifadelerde görülmüştür.

Camilerde yaşanan olumsuzluklara dair, vaaz ve hutbelerin Türkçe olmasından kaynaklı dil sorunu ile Suriyelilerin ve Türklerin ayrı ayrı gruplaşmaları sebebiyle “sosyal mesafe” sorunu yaşandığı ayrıca ibadetlerde uygulama farklılıklarının Türkler tarafından anlaşılamadığını ifade etmişlerdir. Suriyeli hocaların tefrikaya sebep olmamak ve bütünleşmeyi sağlamak için, dini uygulamalardaki farklılıklar konusunda, uyum sağlanmasını tavsiye ettikleri ve “haram değilse vahdeti sağlayın” şeklinde uyarılarda bulundukları ifade edilmiştir.

Türk halkının kendilerine bakışlarının olumsuz olduğunu ifade eden katılımcıların neredeyse tamamının, kendisinin ya da bir yakının ötekileştirici davranışlara maruz kaldığına dair deneyimlerinin olduğu görülmüştür. Bu davranışların yanlış bilgi, önyargı veya dil kaynaklı olduğu, dilin doğru kullanımı, doğru bilgi ve kaynaşmayla ilişkilerin düzelebileceğini ifade ettikleri görülmüştür. Türklerin Suriyelilere bakışı hakkında katılımcıların, Türklerin Suriyelileri çölde yaşayan, hiç bir şey bilmeyen, bedevi, cahil bir toplum olarak gördükleri, kendilerine acıyarak baktıkları, haklarını ellerinden aldıklarını düşündükleri, ekonomik yük olarak gördükleri, aşağılayıcı gördükleri, yapılan yanlışları tüm Suriyelilere mal ettikleri ve ırkçı oldukları şeklinde değerlendirmeleri görülmüştür.

Bazı Suriyelilerin, ötekileştirilmeye karşı kendi kimliğine yabancılaştığı bazılarının ise Suriyeli kimliğinin netleştiği ve daha fazla öne çıktığı bulgulanmıştır.

Yerli halkın yaşlılarının gençlere oranla kendilerine karşı daha anlayışlı olduğu ve dindar insanlarda ötekileştirici tutumun çok daha az olduğu ve dindarları daha yakın hissettiklerine dair katılımcı ifadeleri görülmüştür. Her ne kadar dindarlığın ötekileştirmeyi engellediği yönünde ifadeler görölse de, dindarlık düzeyinin yüksek olduğu gözlemlenen bazı katılımcıların, imam hatip okulu öğretmen ve öğrencileri tarafından ve yine camide imam tarafından ötekileştirici davranışlara maruz kaldıkları da ifadelere görülmüştür.

Katılımcıların büyük kısmının ötekileştirici davranışlarla en fazla *resmi kurumlarda* karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında resmi kurumlarda hiçbir ayrımcı ve ötekileştirici davranışla karşılaşmadığını ya da çok küçük sorunlarla karşılaştıklarını ifade eden katılımcılar da görülmüştür. Gençlerin ifadelerinde resmi kurumlarda karşılaştıkları ötekileştirici davranışların; aşağılayıcı, sert ve azarlı muamelelere maruz kalma, resmi işlemlerin sebepsiz yere geciktirilmesi, bekletilme, dil problemi, gereksiz teftişler şeklinde psikolojik yaptırımlar şeklinde olduğu, bunun yanında bir katılımcının fiili müdahale yaşadığı görülmüştür. Katılımcıların ötekileştirme davranışlarına en fazla göç idaresinden örnekler verdikleri, daha çok seyahat izni ve sınır geçişlerinde bu tür davranışlara maruz kaldıkları görülmüştür. Suriye’ de devlet kurumları ve devlet memuru korkusu olduğu ve çok daha ileri boyutta ötekileştirildikleri fakat Türkiye’de devlet memurlarına korkusuzca yaklaşabileceklerini şaşkınlıkla ifade ettikleri görülmüştür. Bir katılımcının resmi kurumlardaki baskı durumunu Suriye’deki devlet kurumları ile mukayese ederken hala o korkuyu yaşadığı müşahade edilmiştir.

Katılımcıların ötekileştirilme yaşadıklarına dair yoğun ifadelerine karşılık, toplumsal yaşamda ev sahibi toplumla kurulan ilişkiler ve güvene dair elde edilen bulgular ilgi çekicidir. Katılımcıların iki toplumdan kimseye hatta yakınlarına dahi güvenmediklerine dair ifadeler yanında bir kısmı sadece Türkleri güvenilir bulmakta, bir kısmı her iki toplumda da güvenilir kişiler olduğunu ifade etmişlerdir.

Erkek katılımcıların güven kriterlerini ticaret ve alışveriş gibi ekonomik anlamda değerlendirdikleri, kadın katılımcıların ifadelerinde ise toplumsal baskı, çok evlilik ve kadının öteki olarak görülmesine ilişkin değerlendirmeler yaptıkları görülmüştür. Buna rağmen kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla *Türk biriyle evlilik* yapmaya olumsuz baktıkları, erkek katılımcıların ise büyük kısmının Türk biriyle evlilik yapabileceğini ifade ettikleri görülmüştür. Bir katılımcı, etnik kimliğin ortak ögeler ve kültürel benzerlik açısından önemli olması nedeniyle, Türkiyeli olsa dahi kendisi gibi Kürt bir kadınla evlenebileceğini ifade etmiştir.

Yeni toplumla *iş ortaklığı* konusunda tüm katılımcıların Türklerle ortak iş kurmaya olumlu baktıkları ve istekli oldukları ancak Türklerin kendileri ile iş kurmak istemeyeceklerini düşündükleri görülmüştür. Bir kadın katılımcı asla Suriyeli biriyle evlenmeyeceğini ve ortak iş yapmayacağını ifade etmiştir. Türk toplumu ile ilişkilere dair elde edilen veriler ötekileştirilme açısından oldukça önemli görülmektedir.

Müslümanlar için bütünleştirici bir olgu olan ümmet olma konusunda, ümmet anlayışını güç, aidiyet, bütünleşme ve kardeşlik içeren bir unsur olarak değerlendirdikleri, kardeşliğin ise farklı din ve ırktan tüm insanları kapsadığı ancak ümmet düşüncesinin İslam toplulukları özelindeki güç ve birliği ifade eden bir anlam içerdiği yönünde değerlendirmeleri görülmüştür. Bazı katılımcılar, ümmet düşüncesinin bir ötekileştirme aracına dönüştürülmeden tüm insanlığın hak ve hukukunu göz önüne alarak inşa edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Ümmet olma bilincinin kriz zamanlarında ve İslam'ın kutsal değerlerine saldırıldığı dönemlerde ortaya çıktığını örnekler üzerinden ifade eden katılımcılar görülmüştür. Ümmet ve kardeşlik bilincinin oluşmasında ve Müslümanlar arasındaki parçalanmışlığın giderilmesinde halifeliğin önemli olduğu ancak bu kurumu tekrar oluşturmanın çok zor olduğu düşüncesine sahip olan gençlere rastlanmıştır. Bir katılımcı ise ümmet düşüncesinin tekçi, insanları ayırıştırıcı ve ötekileştirici olduğunu ifade etmiştir. Ancak ümmet düşüncesinin ötekileştirilmeye karşı önemli bir etken olabileceği gözlenmiştir.

Gençlerin Türkiye'de yaşadıkları ötekileştirilme düşüncesine karşılık, *Arap dünyasına* kırgın oldukları ve Arapların onların ölümünü izlediğini ve aslında ilk önce onlar tarafından ötekileştirildiklerini ve yalnızca Türkiye'nin kendilerinin yanında durduğu ve

umut olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ötekileştirici tutumun Arap iktidarlardan kaynaklandığı, aslında Arap halkının duyarlı olduğu ifadeleri yanında, şayet halklar iyi olsa bu iktidarların var olamayacağı şeklinde değerlendirmeler de görülmüştür.

İslam dünyasında çatışma ve ötekileştirme sebebi olarak mezheplerin rolü konusunda katılımcıların, mezheplerin ayrıştırıcı ve ümmet olmaya engel olmadığı ve mezhep farklılıklarının İslam'ın zenginliği olduğu yönünde ve Sünni mezhepler özelinde değerlendirmeler yaptıkları görülmüştür. Nusayrilik, Dürzilik ve Şiiliğin mezhep olarak değerlendirilemeyeceğini, bunların siyasi oluşumlar olduklarını ifade etmişlerdir. Bilhassa Şiiliğe karşı tepkili oldukları görülen gençlerin, “ Şiilerle aramızda kan olmuştur... Onlar bizi öldürüyorlar... Onlar Müslüman mı?” şeklinde bakış açıları tespit edilmiştir. Gençlerin tüm olumsuzluklara rağmen ümmet olabilmeyi ümit ettikleri görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışma, Suriye'den Türkiye'ye göçle gelen ve Gaziantep ilinde ikamet eden 23 gençle “fenomenolojik” yöntem esas alınarak yapılmış bir nitel araştırmadır. Yarı yapılandırılmış görüşme ve saha gözlemlerinden elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi temel alınarak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda, Suriyeli gençlerin genel olarak dindar bir yapıya sahip oldukları, ancak dindarlığın 5 boyutu olan, ideoloji/inanç, ritüel, sosyal etki, tecrübi ve entelektüel boyutların her biri özelinde gerçekleştirilen araştırmaya göre dindarlık boyutlarına göre dindarlık düzeylerinde farklılıklar gözlemlenmiştir. Katılımcı gençlerin, tüm boyutlarda dindarlık düzeyi çok yüksek olanlar yanında, büyük çoğunun bazı boyutlarda yüksek bazı boyutlarda düşük olduğu, aktif, pasif veya değişken dindarlık yapılarının mevcut olduğu görülmüştür. İnanç düzeyi yüksek katılımcılar yanında, şüpheli ve akılcı inanç yapısına sahip olanlar görülmüş ve ayrıca inançsızlık ve inkâr bulgusuna da rastlanmıştır.

Çalışma bulguları sonucunda gençlerin dindarlıklarına etki eden altı etmen tespit edilmiştir.

Bunlar;

1- Suriye iktidarının çıkarını korumaya dönük, dini kurumlar ve din adamları kanalıyla oluşturulmak istenen “araçsal” dini yapı,

- 2- Toplum içinde yaşanan, kültürel etkiler ve toplumsal yaptırım içeren “popüler” dini yapı,
- 3- Aile içinde yaşanan ve öğrenilen “koruyucu” dini yapı
- 4- Suriye iç savaşındaki radikal örgütlerde görülen “çatışmacı” dini yapı
- 5- Bilgi, araştırma ve sevilen ilim adamları endeksli “entelektüel” dini yapı
- 6- Göç sonrası yeni mekândaki yaşam şartları ve yerli toplumla karşılaşmada ortaya çıkan etkileşim/değişim içeren “dinamik” dini yapı

Yine dinin toplumsal aidiyet sağlama ve ötekileştirilme karşısında önemli bir referans olduğu ancak sahada işlevselliğinin aktifleştirilmesi gerektiği görülmüştür. Gençlerin uyumlu bir dindarlık yapısına sahip oldukları ve yerli topluma dönük katı bir bakış açısı sergilemedikleri ancak, yerli toplum tarafından ötekileştirildiklerine dair tecrübe ve düşüncelerinin olduğu görülmüştür. Buna karşılık Türk toplumuyla yakın ilişkiler kurma arzuları ve Türkiye’yi tek umut olarak görmeleri ötekileştirilmenin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bununla beraber ifadelerle yansımakla beraber ırkçılık barındıran, davranışsal ötekileştirilme yaşandığına dair somut bulgulara rastlanmamıştır.

Bazı öneriler:

Suriyeli gençlerin dini, sosyal, siyasal, psikolojik ve ekonomik özelliklerinin tanınması ve anlaşılmasına yönelik, gençlik sosyolojisi bağlamında araştırma çalışmalarının teşviki ile objektif veriler ışığında toplumsal bilinçlendirme sağlanabilir.

Göçmenlere dönük oluşturulan yanlış bilgilendirmeye karşılık doğru ve objektif bilgilerin derlenerek raporlanması ve bildiriler oluşturularak tüm devlet yetkililerine ulaştırılması ve toplumu bilinçlendirici çalışmalarla yargıların önüne geçilebilir.

Göç ve göçmenler konusunda uzman kişilerden araştırma ve proje ekipleri kurularak sahada aktif görev almaları sağlanabilir.

Devlet yetkilileri, siyasetçiler, yerel yönetimler, Suriyeli ve Türk kanaat önderleri, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler, şehirler özelinde belli aralıklarla sorun tespiti ve çözümüne dönük istişare toplantıları düzenleyerek çalışma çizelgeleri oluşturabilir.

Üniversiteler başta olmak üzere iki toplumun gençlerinin uzmanlar kontrolünde kaynaşmalarını sağlayıcı kardeşlik programları ve karşılıklı iletişim kurabilecekleri söyleşi programları düzenlenebilir.

Gençlik Spor Bakanlığı' nın koordinesinde Üniversiteler, Müftülük ve Milli Eğitim Müdürlükleri gibi kurumlarla kardeşlik kampları, gezileri, dil etkinlikleri gibi programlar yapılabilir. Gençlik sorunlarının dinleneceği “gençlik manevi ve sosyal danışma merkezleri” oluşturulabilir.

İlk öğretimden başlayarak okullarda Suriyeli sivil toplum örgütleri ve entelektüeller desteği ile göç konusunda bilgilendirme seminerleri, sinema, video ve drama etkinlikleri ile empati çalışmaları gerçekleştirilebilir.

Suriye ve Suriyelileri anlatan tiyatro, film, müzikal gibi sanatsal etkinlikleri teşvik edilebilir. Yüzyılın en büyük göçü belgeseli yapılarak uzmanların göçün tüm çerçevesi hakkında bilgilendirmeleri bu belgesel kanalıyla yayınlanabilir.

Dini değerleri öne çıkarıcı kültürel ve dini mekan gezileri, hafızlık icazeti, kutlu doğum kutsal günler gibi etkinliklere ortak katılımlar yapılması sağlanabilir.

Müftülük bünyesinde ilim adamlarınca dinin ve mezheplerin çatışma sebebine dönüştürülmesindeki ideolojik yanlışların tespitinin yapılarak neşredilmesi ve bu konuda gençlerin tehditlere karşı uyarılması sağlanabilir.

Tüm İslam dünyasına mal olmuş din büyüklerinin tanınması ve misyonlarının anlaşılmasına dönük çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Müftülük öncülüğünde Suriyeli ve yerel medreseler, kurslar ve dini eğitimler veren sivil toplum örgütlerinin birbirlerini tanımalarını sağlayıcı ve kaynaştırıcı etkinlikler düzenlenebilir.

İrkçılığın İslam toplumlarında maya tutmayacağı ve yaşanan olumsuzlukların tahriklere ve önyargılara dayalı olduğu hakkında bilinçlendirici çalışmalarla, Suriyeli gençlerde yerli topluma karşı keskin sınırlar oluşturan ırkçılık olduğu algısı değiştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Y. (2016a). Göçmenlerin kültürel entegrasyonu. A. Esen ve M. Duman (Editörler). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler* (ss.171-196). Aryan Basım Ve Tanıtım.
- Adıgüzel, Y. (2016b). *Göç sosyolojisi* (1.Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akkır, R. (2019). Sekülerleşme ve göç ilişkisi: Suriyeli mülteciler örneği. *Bilimname*, 2019(38), 469-499. <https://doi.org/10.28949/bilimname.578307>
- Akmeşe, E. (2020). Ötekileştirmenin diyalektiği bağlamında bireyin varoluşsal bunalımı üzerine bir analiz: Çoğunluk 2010. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 5(1), 57-64.
- Aksüt-Çiçek, S. (2008). *Dindarlık ile saldırganlık arasındaki iletişiminin terör yönetimi kuramı çerçevesinde incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin Türkiye.
- Akşit, B. , Cengiz, K. , Küçükural, Ö. ve Şentürk, R. (2012). *Türkiye'de dindarlık: sosyal gerilimler ekseninde inanç ve yaşam biçimleri*. İletişim Yayınları.
- Aktaş, H. (1990). İman. *Sosyal bilimler ansiklopedisi*. Risale Yayınları.
- Aktay, Y. (2007). Giriş. Y. Aktay ve E. Köktaş (Editörler), *Din sosyolojisi*, (ss. 9-18). Vadi Yayınları.
- Aktay, Y. ve Kızılkaya, A. (2014). *Hepimiz ötekiyiz! : Türkiye'de kimlikler ve algılar*. Tezkire.
- Akyüz, İ. (2014). Türkiye'de gençlik, din ve değerler konusunda yapılan ampirik araştırmaların yöntem ve içerik analizi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)* , 16 (30) , 183-202.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (2012). Din sosyolojisinin doğuşu ve gelişimi. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Editörler) , *Din sosyolojisi* (ss. 43-46). Grafiker Yayınları.
- Alver, K. , (2011). Emile Durkheim ve kültür sosyolojisi. K. Alver ve Necmettin Doğan (Editörler). *Kültür sosyolojisi*, (ss. 69-82). Hece Yayınları.
- Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2001). *Sosyoloji*. Çamlıca Yayınları.
- Asad, T. (2020). *Seküler çeviriler: ulus-devlet, modern benlik ve hesapçı akıl*. (F. B. Aydar, Çev.). Vakıfbank kültür Yayınları
- Ay, M. E. , Akpolat, S. , Şenat, F. A. ve Karabulut, F. (2018). *Peygamberimiz ve gençlik*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bağlıoğlu, A. (2013). Suriye'de mezhep hareketlerinin güncel siyaset üzerine etkileri. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6 (2) , 495-523.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Balcı, S. (2020). *15 Temmuz şehit ve ailelerinin sosyo-ekonomik ve dindarlık durumları üzerine inceleme* (Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa Türkiye.
- Bates, D.G. ve Rassam, A. (2018). *Ortadoğu halkları ve kültürleri*. (M.B. Gümüşbaş, Çev.). Dipnot Yayınları. (2001).
- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik düşünmek* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (1990).
- Bayyığıt, M. (2011). Sosyolojinin din serüveni ve İslam (Kur'an) sosyolojisi. *Eskiye*, (22), 27-33.
- Bayyığıt, M. (2014). Din sosyolojisinin doğuşu ve gelişimi. M. Bayyığıt (Editör), *Din sosyolojisi* (ss.3-40). Palet Yayınları.

- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu' da maduniyet*. T.Bora (Editör). (Ö. Gökmen ve S. Deren, Çev.). İletişim yayınları.
- Begoviç, A. İ. (2017). *İslam deklarasyonu*. (R. Ademi, Çev.). Fide yayınları.
- Canan, İ. (1977). *Peygamber sünnetinde terbiye*. Tuğra Neşriyat.
- Cide, Ö. (2016). Ortadoğu'da göçü tetikleyen savaşların nedeni olarak din, *İlahiyat Akademi*, (4), 149-158.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern orta doğu tarihi*. (M. Harmancı, Çev.). Agora Kitaplığı. (1994).
- Coşkun, F. (2019). *Geçici koruma statüsünde olan Suriyelilerin hayata tutunma stratejileri üzerine sosyolojik bir araştırma Şanlıurfa örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Türkiye.
- Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2009). Türkiye'de dindarlık: uluslararası bir karşılaştırma (Rapor) *Sabancı Üniversitesi. ISSP*.
- Çağlayan, S. (2015). Suriye savaşı ve suriyeli göçmenler: teori ve kavramsal anlama çabası, *Sosyoloji Divanı*, 3(6), 193-208.
- Çelik, C. (2012), Göç, kentleşme ve din. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Editörler), *Din sosyolojisi* (ss. 297-306). Grafiker Yayınları.
- Çelik, C. (2014a). Sosyal bütünleşme ve din. M Bayyığıt (Editör), *Din sosyolojisi* (ss. 163-178). Palet Yayınları.
- Çelik, C. (2014b). Sosyal çatışma ve din. M. Bayyığıt (Editör), *Din sosyolojisi* (ss. 181-196). Palet Yayınları.
- Çelik, H. (2019). *Geçici koruma altına alınan Suriyelilerin dindarlık düzeyleri ve başa çıkma yöntemleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri Türkiye.
- Çelik, D. (2019). *Ergenlik çağındaki Suriyeli mülteci çocuklarda kimlik ve aidiyet duygusu: Kocaeli örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi.
- Çelikoğlu, N. (2007). *Türkiye'de üniversite gençliğinde mahremiyetin dönüşümü* (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul Türkiye.
- Çınar, M. (2020). *Suriye'deki güvenli bölgelerde dini hayat*. Gaziantep Üniversitesi Basımevi, ss. 15-18.
- Dağ, A. E. (2013). *Suriye Bilad-i Şam'ın hazin öyküsü*. İnsani Yardım Vakfı Yayınları.
- Dağ, A. E. (2015, Temmuz). Suriye: küresel ve bölgesel kaostan beslenen iç savaş. *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-20.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (1992). *Sosyal bilimler sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık.
- Demir, N. Ö. (1999). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2). 107-115.
- Demirtaş, M. (2019). *Suriyelilerin Türkiye'ye göç süreci ve ilişkiler ağı: Ulubey mahallesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara Türkiye.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye'de dini hayat araştırması*. Erişim adresi: <http://www2.diyanet.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2021, 15 Ocak). Diyanet İşleri Başkanı Erbaş, Suriye İslam Meclisi Başkanı Rufai'yle görüştü. *Diyanet*. Erişim adresi: <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/30121/diyanet-isleri-baskani-erbas-suriye-islam-meclisi-baskani-rufaiyle-gorustu>.
- Doğan, F. (2019). *Yabancı ile bir arada yaşama ve ötekileştirme: Mardin halkının bakışından Suriyeli sığınmacılar* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın Türkiye.

- Döndüren, H. (t.y.). Fakir, fakirlik. *Sorularla İslamiyet İslam Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://sorularlailslamiyet.com/kaynak/fakir-fakirlik>
- Draz, M. A. (1992). *Din ve Allah inancı*. (B. Karlığa, Çev.). Bir Yayıncılık.
- Efe, S. ve Ulusoy, O. (2013). *117 Soruda Mülteci Hakları*, İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- El Faruki, İ. R. ve El Faruki L. L. (1999). *İslam Kültür Atlası*. (M.O. Kibaroglu ve Z. Kibaroglu, Çev.). İnkılap Yayınları.
- El-Musa, M. (2015). *Akumu Kiyile*. Dar el-Fıkr el- Arabi Yayınları
- Elliot, A. (2017). *Çağdaş sosyal teoriye giriş*. İ. Yıldız ve A.G. Baran (Editörler). Dipnot Yayınları.
- Erdoğan, M., Kavukçuer, Y. ve Çetinkaya, T. (2017). Türkiye’de yaşayan Suriyeli mültecilere yönelik medya algısı. *Özgürlük Araştırmaları Derneği*, 5, 1-25.
- Erdoğan, M. (2019). *Türkiye’deki Suriyeli mülteciler*, Konrad, Türk- Alman Üniversitesi.
- Erkan, E. (2014). Türkiye’de dindarlığın tespiti ile ilgili çalışmalar ve tahkikî dindarlığın ölçülmesiyle ilgili öneriler. *Ekev Akademi Dergisi*, 60 (60) , 125-140.
- Erkan, E. (2016). Suriyeli göçmenler ve dini hayat: uyum, karşılaşma, benzeşme Gaziantep örneği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16 (2), 51 - 92.
- Ertekin, S. (2014, Nisan 4). Türkiye’deki Suriyeliler dernekliyor. *Al Jazeera*. Erişim adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyedeki-suriyeliler-dernekliyor>.
- Ertit, V. (2014). Evrenselleştirilmiş sekülerleşme teorisi/universalized–classical–secularization theory. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (27), 103-120.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme teorisi* (1.baskı). Liberte Yayınları.
- Eryarsoy, B. (1990). *Din. Sosyal bilimler ansiklopedisi*. Risale Yayınları.
- Feyizli, H. T. (2016). *Tefsirli Kur’an’ı Kerim Meali*. Server Yayınları.
- Gazali, İ. (1993). *İhyau Ulumud’din*, C1. (A. Serdaroğlu, Çev.).Bedir Yayınevi.
- Gerges, F. A. (2014). Bir Kırılma. F.A. Gerges (Editör). *Yeni ortadoğu Arap dünyasında protesto ve devrim* (ss. 19-61). (T. Demirtaş ve M.İ. Saylık, Çev.). İyidüşün Yayınları.
- Glock, C. (2007). Dindarlığın boyutu üzerine. Y. Aktay ve M. E. Köktaş (Editörler) , *Din Sosyolojisi* (s. 250-271). Vadi Yayınları.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2021). *Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerle ilgili istatistiksel veriler*. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- Göregen, M. (2017). Oryantalist yorumların psiko-sosyal nedenleri. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 32-42. <https://doi.org/10.32711/tiad.335016>.
- Graudy, R. (2017). *Yobazlıklar*. (C. Aydın, Çev.). Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.
- Günay, Ü. (2014). *Din sosyolojisi*. (13.baskı). İnsan Yayınları.
- Güngör, E. (2020). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak* (1.baskı). Yer-su Yayınları.
- Güzel, A. (1994). Nusayrilik. D. Kömürcü (Editör). *Şamil İslam ansiklopedisi* (ss. 127-130). Şamil Yayınları.
- Haşimi, M. A. (2020). *Kur’an ve sünnette Müslümanın şahsiyeti*. (R. Tosun, Çev.). Risale Yayınları.
- Haşimi, M. A. (2018). *Kur’an ve sünnete göre Müslüman toplumu*. (B. Eryarsoy, Çev.). Risale Yayınları.
- Haseneyn T. İ. ve Emani M. H. (1994). Batılı araştırmalarda İslami uyanış olgusu*: tahlili ve tenkitçi bir yaklaşım. (S. Kutlu, Çev.). *İslami Araştırmalar*, 7 (3-4) , 261-290.

- Havva, S. (1987). *Allah erinin ahlak ve kültürü*. (H. Ünal, Çev.). Petek Yayınları.
- Havva, S. (2020). *Hatıralarım tecrübelerim ve tanıklığım*. (A. Cengiz ve S. Arçukoğlu, Çev.). Nida Yayıncılık.
- Hayati, A. (2015, 24 Eylül). *En Büyük Tehdit Ötekileştirme. Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/hayat/en-buyuk-tehdit-otekilestirme-2309331>.
- İbn-i Haldun, (2004). *Mukaddime Cilt: 1*, (H. Kendir, Çev.). Yeni Şafak.
- İNSAMER (2019). *Türkler ve Suriyeliler arasındaki gerilim nedenleri, etkileri ve çözümü*. İhh İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- ICMPD. (2020). *Suriyeli Yatırımcıların Gaziantep Ekonomisine Etkileri Analiz Raporu*. (Yayımlanmamış araştırma raporu). Ankara.
- JUSOOR. (2017). *Suriye'deki Dini Durum Devrimden Önce Son On Yılın Görünümleri*. Erişim adresi: [Suriye'deki dini durum Devrimden önce son on yılın görünümleri \(jusoor.co\)](https://www.jusoor.co).
- Kalın, İ. (2016). *Ben, öteki ve ötesi İslam-Batı ilişkileri tarihine giriş*. İnsan Yayınları.
- Kanık, C. (2018). Ünver Günay bağlamında Avrupalı Türklerin dindarlık anlayışlarının değerlendirilmesi. *Bilimname* 35(1), 125-142.
- Karaca, F. (2011). *Din psikolojisi*. Eser Ofset Matbaa.
- Karaman, H. (2019). *Gençlerle İslami konuştuk*. Tire Kitap.
- Karavaşin, H. (2012). *Gençlik ve Din*. Niyazi Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Editörler) , *Din Sosyolojisi* (s.237-252). Grafiker Yayınları.
- Kaya, M. (2016). Vaka takdimi “Göçün dini yansımaları: Suriye ve Türkiye bağlamında din ve dindarlık”, *İlahiyat Akademi*, (4), 199-206.
- Kaya, A. (2007). *Göç bağlamında kadının dinsel dönüşümü Diyarbakır örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Türkiye.
- Kayıklık, H. (2008). Din ve dindar bağlamında şiddet, savaş ve barış. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi bildirileri* (ss. 253-264) Erişim adresi: [Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi \(1.8.0.2046\) \(ttk.gov.tr\)](https://www.ttk.gov.tr).
- Kehrer, G. (2007). Sosyolojik Din Kavramı. Y. Aktay ve E. Köktaş (Editörler) , *Din sosyolojisi* (s. 21-106). Vadi Yayınları.
- Kerimoğlu, Y. (1991). *İslami hareketin mahiyeti*. Misak Yayınevi.
- Kerimoğlu, Y. (1995). *Devlet ve siyaset*. Misak Yayınevi.
- Kerimoğlu, Y. (2011). *Kelimeler ve kavramlar*. İnkılab Yayınları.
- Kıran, A. (2015). Mezhebi Rekabet Mi, Mezhep Savaşları Mı? . *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 171-191. <https://doi.org/10.18506/anemon.91031>
- Kırkpınar, D. (2009). *12 Eylül askeri Darbesi'nin gençliğin üzerindeki etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Türkiye.
- Kobya, M. (2015). Din sosyolojisinde dini davranış kuramları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5) , 50-63.
- Koparan, Ö. (2018, 1 Ekim). Diyanet görevlileri Suriye’de hayatın her alanında. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-gorevlileri-suriye-de-hayatin-her-alaninda-/1269496>.
- Korkmaz, (2014). Göç ve Din. M. Bayyigit (Editörler). *Din sosyolojisi* (ss. 337-390). Palet Yayınları.
- Korkmaz, S. (2017). Göç olgusunun dinsel ve mezhepsel kimlikler üzerindeki etkisi. *Göç ve din üzerine* (ss. 151-158). Transnational Press London.

- Kula, N. M. (1986). *Ergenlerde kimlik bunalımı ve din eğitiminin etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa Türkiye.
- Kurt, A. (2008). *Din sosyolojisi* (6.Baskı). Sentez Yayınları.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı etkileyen faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 1-26.
- Küçükalp, E. (2004) , *Ahlaki yargı gelişimi ve dindarlık arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa Türkiye.
- Maalof, A. (2013). *Ölümcül kimlikle* (50.Baskı). (A. Bora, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (1998).
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları (1994).
- Mehmedoğlu, A. U. (2006). Dindarlığın peşinde: Din psikolojisinde araştırma, ölçme ve yorumlama üzerine. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19 (3) , 465-478.
- Mepa News (2021a, 1 Nisan). Suriye'de YPG'den Öcalan propagandası: "Kur'an'ın 33 cüzünü ezbere biliyor". *Mepa News*. Erişim adresi: <https://www.mepanews.com/suriyede-ypg'den-ocalan-propagandasi-Kur'anin-33-cuzunu-ezber-biliyor-43536h.htm>.
- Mepa News (2021b, 10 Nisan). Ramazan e-Buti kimdir? *Mepa News*. Erişim adresi: <https://www.mepanews.com/ramazan-el-buti-kimdir-43458h.htm>.
- Metin, A. (2011). *Bilimsellik, karşı söylem ve düşünce tarzı bağlamında oksidentalizm* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara Türkiye.
- Miş, N. ve Özdemir, Ö. B. (2013). Suriye 2013. *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*.
- Navruz, M. (2015). *Bütünleşme ve ayrılaşma ikileminde kent mültecileri: Konya'da Suriyeli mülteciler* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya Türkiye.
- Neccar, Ş. M. (2016). Suriye'den Türkiye'ye göç: nedenler, sonuçlar ve umutlar, *İlahiyat Akademi*, (4), s. 185-198.
- Okumuş, E. (2006). Gösterişçi dindarlık. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 17-35.
- Okumuş, E. (2014). Sosyolojinin Din Sorunsalı. M. Bayyığıt (Editör) , *Din sosyolojisi*, (s. 77-103). Palet Yayınları.
- Okumuş Ejder (2020). *Toplumsal değişim ve din*. İnsan Yayınları.
- Onay, A. (2001). Dindarlık ölçme çalışmaları: Dindarlık ölçümünde üç farklı yaklaşım ve ölçmenin esasları. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 14 (3-4) , 439-449.
- Öğük, E. (2019). Dindarlık algıları ve şiddet. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1) , 1-30.
- Örnek, S. (2011). *Göç ve Din* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya Türkiye.
- Özdemir, Ç. (2012). *Ortadoğu ve Arap baharı (Türkiye demokratik bir ülke olarak Ortadoğu'da model olabilir mi?)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya Türkiye.
- Özdeğer, H. (1996). Gaziantep. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss. 466-469). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gaziantep#1> (01.02.2022).
- Özgan, F. (t.y.) *Ortadoğu Halk Ayaklanmaları*. Erişim adresi: https://www.academia.edu/12543510/Ortado%C4%9Fu_Halk_Ayaklanmalar%C4%B1.
- Pandır, M. , İbrahim, E. ve Paksoy, A. F. (2015). Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsili üzerine bir içerik analizi/a content analysis on the representation of syrian asylum

- seekers in the turkish press. *Marmara İletişim Dergisi*, (24), 1-26.
<https://doi.org/10.17829/midr.20152419995>
- Polat, F. Ç. ve Kaya, E. (2017). Bir ötekileştirme pratiği: Türkiye’de yaşayan Suriyelilere yönelik tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 38-48.
- Uludağ, S. (2003). *İslâm’da emir ve yasakların hikmeti*, T.D.V. Yayınları.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (2013). Göç terimleri sözlüğü. R. Perruchoud ve J. Redpath-Cross (Editörler). IOM.
- Ritzer, R. ve Stepnisky, J. (2019). *Çağdaş sosyoloji kuramları ve klasik kökleri*. (I.E. Howison, Çev.). De Ki Yayınları.
- Rogan, E. (2017). *Araplar bir halkın tarihi*. (C. Demirkıran, Çev.). Pegasus Yayınları. (2012).
- Sağır, Z. (2014). *Suriyeli mültecilerde dini başa çıkma ve ruh sağlığı* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul Türkiye.
- Sağır, Z. (2018). *Suriyeli kadın mültecilerde kültürel uyum, ruh sağlığı ve din*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sağiroğlu, A. Z. (2015). Türkiye’nin değişen göç karakteri, *Sosyoloji Divanı*, 3(6), s. 9-30.
- Sandal, E. K., Hançerkıran, M. ve Tıraş, M. (2016). Türkiye’deki Suriyeli mülteciler ve Gaziantep ilindeki yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2). 461-483.
- Sevli, H. (2017). Suriyeli Göçmen Kadınların Gündelik Hayat Deneyimleri ve Kentte Var Olma Mücadeleleri: Gaziantep Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Sezen, Y. (2013). *Sosyoloji açısından din: dinin sosyal müesseseler üzerindeki tesirleri*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Sönmez, Ö. A. (2016). Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2016 (36), 557-578. <https://doi.org/10.21497/sefad.285505>.
- Sönmez, M. E. (2016). Suriyeli sığınmacıların Gaziantep şehrindeki mekânsal dağılışı ve geleceği. *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14.
- Subaşı, N. (1999). Öteki’nin insan hakları. *İslâmiyât*, 2 (2) , 85-96.
- Subaşı, N. (2002). Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler *İslâmiyât Dergisi*, 5 (4) , 17- 40
- Subaşı, N (2012) "Necdet Subaşı ile Mezhep Kavramı ve Bunun İslam'daki Uzantıları Üzerine Söyleşi". *Eskiye* / 25: 50-55.
- Subaşı, N. (2018). *Gündelik hayat ve dinsellik*. İz Yayıncılık.
- Şahin, M. (2011). Sosyal değişimde vakıfların rolü. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (21), 231.
- Şen, A. (2016). *Yüzyılın en uzun tiyatrosu, tüm yönleriyle Suriye devrimi*. Yapı Bozum Yayınları.
- Şener, S. (1990). Göç. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Cilt: 2, s. 112-113, Risale Yayınları.
- Şimşek, M. S. (1990). Dua. *Şamil İslam ansiklopedisi*, Cilt: 1, s. 417-419, Şamil Yayınevi.
- Tanrıverdi, M. (2019). *Kayseri’deki Suriyelilerde kültürel uyum ve din*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri Türkiye.
- Turan, Ö. (2003). *Medeniyetlerin çatıştığı nokta Ortadoğu*. Yeni Şafak Yayınları.
- Turgay, (1994). Ümmet. D. Kömürcü (Editör). *Şamil İslam ansiklopedisi* (ss. 268-269). Şamil Yayınları

- Taş, K. (2011). *Sosyal bilim paradigmaları açısından sosyolojik metodoloji*. Rağbet Yayınları.
- Topçu, N. (2018). *Sosyoloji*. Dergâh Yayınları.
- Torun, M. (2017, 26 Mayıs). 232 Suriyeli dernek var. *Pusula*. Erişim adresi: <https://gazianteppusula.com/haber/232-suriyeli-dernek-var-haberi-40844.html>.
- Ulu, M. (2019). *Sosyal psikoloji bağlamında önyargı ve din*. Çamlıca Yayınları.
- Ulutaş, U. , ve Hoca, H. (2014). *Suriye: devrim mi bölünme mi?* SETA Vakfı Yayınları.
- Ürün, A. K. (2018). *Arap ülkeleri sosyo - kültürel yapısı*. Çizgi Kitabevi.
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisi* (İ. Battal, Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. (2004).
- Varol, M. A. (1992). *İslam dünyasından kesitler-3*. Seha Neşriyat.
- Vehbi Efendi, M. (1947). *Ahkamul Kur'aniyye*. Kurtuluş Basımevi.
- Yakut, H. (2019). *Bir entegrasyon aracı olarak din üniversitede okuyan Suriyeli öğrenciler (Harran üniversitesi örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya Türkiye.
- Yaralıoğlu, Y. (2019). *Suriyeli sığınmacıların dini sosyalleşmesi Kilis örneği* (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Yardım, M. (2015). Göçmen algısından mülteci fobyasına: Avrupa tecrübesi. *Sosyoloji Divanı*, 3(6), 129-147.
- Yaşar, M. R. (2003). *Depresyonun sosyolojik açıdan incelenmesi: Elâzığ örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Elâzığ Türkiye.
- Yaşar, M. R. (2014). *Kilis' te sığınmacı algısı: toplumsal otizm ve ötekileştirme sürecinin ilk görünüşleri*. Kilis, 7 Aralık Üniversitesi.
- Yaşar, M. R. (2020). *Suriye'den Türkiye'ye gerçek mülteci hikayeleri*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi.
- Yavuz, Ş. (2006). İslâm'ın ötekileştirmeye meydan okuması veya “ontolojik öteki” den “vasıfsal öteki” ne intikalin macerası. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 6 (3) , 135-156.
- Yavuzer, H. (2000). *Çocuk psikolojisi* (19. baskı). Remzi Kitabevi.
- Yazoğlu, R. (2017). Mevlâna ve batı düşüncesindeki insanlık sevgisinin karşılaştırılması. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 1- 13.
- Yeter, E. (2018). Suriyeli göçmen kadınların dini-kültürel kimlik oluşturmalarında yerel dini kültürün etkisi. *Antakiyat*, 1(1), 99-126.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. (10. baskı.). Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, R. (2016). İslam dünyasında selefi-sufi gerilimi ve tehdit potansiyeli. A.E. Dağ (Editör). *İç tehdit ve riskler ışığında İslam dünyasının geleceği* (ss. 205-215). İnsamer Yayınları.
- Yılmaz, A., (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri . *Turkish Studies*. 9(2). <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6274>.
- Zubaida, S. (2014). Arap ayaklanmaları bağlamında kadınlar, demokrasi ve diktatörlük. F.A. Gerges (Editör). *Yeni Ortadoğu Arap dünyasında protesto ve devrim*(ss. 243-263). (T. Demirtaş ve M.İ. Saylık , Çev.). İyidüşün Yayınları.
- Zuhayli, V. (1992). *İslam fıkhi ansiklopedisi*, (A. Efe, B. Eryarsoy, H. F. Ulus, A. Ural, Y. V. Yavuz ve N. Yıldız, Çev.). Risale Yayınları.

EKLER

Ek 1: Mülakat formu

Suriyeli Gençlerde Dindarlık Ve Ötekileştirilme Algıları (Gaziantep İli Örneği)

Mülakat Soruları

Bu çalışma Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortadoğu ve Göç Araştırmaları Bölümü yüksek lisans tez çalışmasına veri hazırlamak için yapılmaktadır. Çalışma Gaziantep ilinde yaşayan Suriyeli gençlerin dini tutumlarıyla ötekileştirilme algılarını araştırmak için hazırlanmıştır. Araştırmada katılımcıların kimlik bilgilerine ihtiyaç duyulmadığından kişisel kimlik bilgileri istenmemektedir. Katılımcı istemediği sorulara cevap vermeme veya istediği zaman görüşmeyi sonlandırabilme hakkına sahiptir.

1. Cinsiyetiniz

1) Kadın

2) Erkek

2. Yaşınız

1) 18-20

2) 21-23

3) 24-26

4) 27-29

3. Eğitim Durumunuz

1) İlkokul

2) Ortaokul

3) Lise

4) Yükseköğretim

5) Okuma-yazması yok

4. Medeni Durumunuz

1) Evli

2) Bekâr

3)

Dul

5. Meslek

- 1) Memur (Belirt.....
 - 2) İşçi (Belirt.....
 - 3) Çiftçi
 - 4) Öğrenci (Belirt....
 - 5) Esnaf (Belirt....
 - 6) Diğer (Belirt....
6. Hanenin Tahmini Aylık Geliri
- 1)2500 TLve altı
 - 2) 2510 TL-5000 TL
 - 3)5010 TL- 7500 TL
 - 4) 7510 TL ve üzeri
7. Hangi Bölgeden Geldiniz
- 1) Kent Merkezi (Belirtiniz.....
 - 2) Kırsal (Belirtiniz...
- 8) Herhangi bir dini inancınız var mı? Dininiz ve mezhebiniz?
- 9) Kendinizi kimlik olarak tanımladığınızda önceliğiniz ne olur? Müslüman, Arap/Türk/Kürt, Suriyeli
- 10) Kadere inanır mısınız? Savaş sizce kaderiniz miydi?
- 11) Dini yaşamınız hakkında biraz konuşabilir miyiz? Namaz, oruç, kaza, nafile ibadetler?
- 12) Kendinizi dindar olarak görüyor musunuz? Kendinizi bu açıdan nasıl tanımlarsınız?
- 13) Sizce toplumsal düzen şeriata göre mi olmalı? Kısas hakkında ne düşünüyorsunuz
- 14) Kız-erkek ilişkisinde flörte nasıl bakıyorsunuz?
- 15) Ailenizin dindarlığı hakkında neler söylemek istersiniz?
- 16) İnsanları değerlendirirken dindar olup olmamasına dikkat eder misiniz? Arkadaş seçerken dindar olmasına dikkat eder misiniz?
- 17) Burada dini sohbet, zikir vs. dini etkinliklere katılır mısınız?

18) Türkiye'ye geldikten sonra dini yaşamınızda değişiklikler oldu mu? Nasıl açıklayınız

19) Türk toplumunu din-dindarlık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

20) Camilere gidiyor musunuz, ne sıklıkta gidiyorsunuz? Camideki görevlilerin veya cemaatin Suriyelilere karşı tavrını nasıl değerlendiriyorsunuz?

21) Sizce Suriye rejiminin dine karşı tutumu ile yaşadığınız savaş arasında bir ilişki var mı?

22) Türk vatandaşları Suriyelilere genel olarak nasıl bakıyorlar?

23) Resmi dairelerde ayrımcı davranışlarla karşılaştınız mı?

24) Türk birisiyle evliliğe nasıl bakarsınız? İmkân olsa Türk birisiyle ortak iş kurar mısınız?

التدين والتهميش عند الشباب السوري

تم إجراء هذه الدراسة لإعداد بيانات لدراسة أطروحة الماجستير في معهد العلوم الاجتماعية قسم الشرق الأوسط ودراسات الهجرة بجامعة السابع من ديسمبر (7 أرايك) بمدينة كيليس . أعدت الدراسة لبحث التوجهات الدينية وتصورات التهميش لدى الشباب السوري الذين يعيشون في مدينة غازي عنتاب .

معلومات التعريف الشخصية غير مطلوبة، لأن معلومات هوية المشاركين ليست ضرورية في الدراسة.

يحق للمشارك عدم الرد على أي أسئلة غير مرغوب فيها أو إنهاء المحادثة في أي وقت.

أسئلة المقابلة

(1) جنسك

(1) أنثى (2) ذكر

(2) عمرك

(1) 20-18 (2) 21-23 (3) 24-26 (4) 27-29

(3) مستواك التعليمي

(1) المدرسة الابتدائية (2) المدرسة الثانوية (3) المدرسة الثانوية (4) تعليم عالي

(5) غير متعلم

(4) حالتك الاجتماعية

(1) متزوج (2) أعزب (3) أرملة

(5) المهنة

(1) موظف (حدد.....) (2) عامل (حدد.....) (3) طالب (حدد.....)

(6) الدخل الشهري للأسرة

(1) 2500 ليرة أو أقل (2) من 2500 إلى 5000 ليرة (3) من 5010 إلى 7500 ليرة

(4) 7500 ليرة فأكثر

(7) من أي منطقة أتيت

(1) من وسط المدينة (حدد.....) (2) من الريف (حدد.....)

(8) هل لديك أي معتقد ديني؟ ما هو دينك ومذهبك؟

(9) ماذا ستكون أولويتك إذا أردت أن تحدد هويتك؟

هل أنت مسلم عربي / تركي / كردي أم سوري؟

(10) هل تؤمن بالقدر؟

هل تعتقد أن الحرب في سوريا كانت قدرك؟

(11) هل يمكن أن نتحدث قليلاً عن حياتك الدينية؟

صلاة ، صيام ، قضاء ما فاتك من العبادات، عبادة ، النوافل؟

(12) هل تعتبر نفسك متديناً؟

كيف تقيم نفسك في هذا الصدد؟

(13) هل تعتقد أن النظام الاجتماعي يجب أن يكون موافقاً للشريعة؟ ما رأيك في إقامة الحدود؟

(14) كيف تنظرون إلى التغازل والمواعدة في العلاقة بين الفتيات والفتيان؟

- (15) ماذا تحب أن تقول عن تدين أسرتك؟
- (16) عند تقييم الناس، هل تهتم بما إذا كانوا متدينين أم لا؟ وعند اختيار صديق، هل تهتم بتدينه؟
- (17) هل تحضر جلسات دينية مع أناس ما أو مجالس للذكر أو فعاليات دينية؟
- (18) هل تغيرت حياتك الدينية بعد قدومك إلى تركيا؟ اشرح كيف
- (19) كيف تقيم المجتمع التركي من حيث التدين؟
- (20) هل تذهب إلى المساجد، ما معدل ذهابك؟ كيف تقيمون موقف المسؤولين في المسجد أو عموم المصلين من السوريين؟
- (21) هل تعتقد أن هناك علاقة بين موقف النظام السوري من الدين والحرب في سوريا؟
- (22) كيف ينظر المواطنون الأتراك إلى السوريين بشكل عام؟
- (23) هل واجهت سلوكاً تمييزياً في أي من المكاتب الرسمية التركية؟
- (24) كيف تنظرون للزواج من شخص تركي؟ وهل يمكن أن تؤسس عملاً مشتركاً مع شخص تركي إذا تهيأت الظروف لذلك؟

Ek 2: Gaziantep İl Müftülüğünün Suriyelilere Dönük Faaliyetleri

T.C.
GAZİANTEP VALİLİĞİ
İl Müftülüğü

Sayı : 219.99
Konu : Bilgi Talebi

Sayın : Bediha DİNÇER

İlgi: 29.11.2021 tarihli dilekçe

Suriyeli gençlerde dindarlık ve ötekileştirme konulu Yüksek lisans tez çalışmanıza veri olarak kullanılmak üzere hazırlanan bilgi notu ekte sunulmuştur.
Bilgilerinizi rica ederim.

Hüseyin ORTAÇ
İl Müftü Yardımcısı

Ek: Bilgi notu

30.12.2021 : M. Bencüoğlu

2021 YILI SURİYELİ SİĞİNMACILARA YÖNELİK HİZMETLER

DİN HİZMETLERİ

Din hizmetlerinin daha verimli hale getirilmesi için Kur'an kursu öğretmenleri ve sivil toplum kuruluşları ile toplantılar yapılmaktadır.

EĞİTİM HİZMETLERİ

İlimiz merkezinde bulunan 52 Camide Suriyelilere yönelik Yaz Kur'an Kursu Açılmıştır. Bu kurslarda 98 öğretici görev yapmakta, 4163 öğrenci ders görmektedir.

Suriyeli misafirlere yönelik "Kur'an Kursu Eğitimi" çerçevesinde Müftülüğümüzün denetiminde kendi öğretmenleri rehberliğinde 2021-2022 Eğitim ve Öğretim Yılı Kış döneminde 50 Camide 118 öğretici görev yapmaktadır.

Kur'an kurslarımızda eğitim gören öğrencilerimizden başarılı olanlara yönelik düzenlenen ödül programına ayni ve nakdi katkı sağlanmıştır.

Gaziantep genelinde Kur'an kurslarında eğitim gören öğrencilerin ders materyal kitapları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanıp müftülüğümüz tarafından dağıtılmaktadır.

Gaziantep TDV Kagem Şubesi olarak, uluslararası bir kuruluş olan MAPS (Mesleki Atolye Projeleri Geliştirme Derneği) ile birlikte hafta sonları Suriyeli kız ve erkek liseli gruplara bir yıl süreyle planlayıp uygulamaya geçirdiğimiz sanat ve mesleki eğitim projesi devam etmektedir.

SOSYAL VE KÜLTÜREL HİZMETLER

Suriyelilere yönelik her Perşembe günü Fecr Radyosunda dini, sosyal ve kültürel programlar yapılmaktadır.

MANEVİ DESTEK HİZMETLERİ

Müftülüğümüze müracaat eden Suriyeli ailelere, gerek fetva gerekse ailevi problemlerin çözümü konusunda yardım edilmektedir.

Ek 3: Gaziantep İlinde Faaliyet Gösteren Suriyeli Dernekler

T.C.
GAZİANTEP VALİLİĞİ
İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü

Sayı :E-85494399-450-42421
Konu :Bilgi Talebi Hk.

14.12.2021

Sayın Sn. Bediha DİNÇER
Karataş Mah. 103410 Nolu Cd. No:2/17 Şahinbey/GAZİANTEP

İlgi : 01.12.2021 tarih ve 96834 sayılı dilekçeniz.

İlgi tarih ve sayılı dilekçenizde Kilis 7 Aralık Üniversitesi Ortadoğu Göç Araştırmaları Merkezinde Yüksek Lisans Öğrencisi olarak "Suriyeli Gençlerde Dindarlık ve Ötekileştirme Algıları" üzerine yapmış olduğunuz Tez çalışmasında kullanılmak amacıyla, Suriyeli vatandaşlarca kurulan dernek sayısı talep edilmektedir.

İlimizde 13.12.2021 tarihi itibarıyla Suriyeli vatandaşlarca faal olarak kurulu bulunan 192 dernek bulunmakta olup, söz konusu bilgi "Tez Çalışmanızda" kullanılmak üzere paylaşılmıştır.

Bilgilerinize rica ederim.

Mutlu ALMALI
Vali a.
Vali Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: xKLBw9-ssnZRZ-fOtJoT-mxBNJM-P2gwJB3F Doğrulama Linki: <https://www.turkiye.gov.tr/icisleri-ebys>

İncilipınar Mah. Muammer Aksoy Bul. No 3 27090
Telefon No: (342)230 31 46 Faks No: (342)231 05 28
e-Posta: dernekler@gaziantep.gov.tr İnternet Adresi: <http://www.gaziantep.gov.tr/>
Kep Adresi: icisleribakanligi@hs01.kep.tr

Bilgi için Çağdaş ÖZDEMİR
Şef
Telefon No

T.C. KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ ETİK KURUL KARARLARI	
Toplantı Tarihi: 25/02/2021	Toplantı Sayısı: 2021/06
Üniversitemiz Etik Kurulu 25.02.2021 tarihinde Prof. Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararı almıştır. Karar: 5 Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Orta Doğu ve Göç Araştırmaları Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. M. Ruhat YAŞAR'ın danışmanlığını yaptığı 1908091005 nolu yüksek lisans öğrencisi Bediha DİNÇER'in "Suriyeli Gençlerde Dindarlık ve Ötekileştirilme Algıları" başlıklı çalışmasının etik açıdan uygun olduğuna, konunun gereği için Rektörlük Makamına arzına; Oy birliği ile karar verilmiştir.	
(İmza) Prof. Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR Başkan	
(İmza) Doç. Dr. İbrahim EFE Başkan Yardımcısı	(İmza) Prof. Dr. Nazım ŞEKEROĞLU Üye
(İmza) Prof. Dr. Halil ALDEMİR Üye	(İmza) Prof. Dr. M. Fatih KANTER Üye
(İmza) Doç. Dr. Memet KULE Üye	(İmza) Doç. Dr. Cengiz TAŞKIN Üye
ASLI GİBİDİR. Prof. Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR Başkan	

ÖZGEÇMİŞ

1. KİŞİSEL BİLGİLER			
Adı Soyadı	: BEDİHA DİNÇER		
Unvanı	: SOSYOLOG/EĞİTİMCİ		
ORCID	: 0000-0002-4912-4720		
Doğum tarihi	:		
Doğum yeri	:		
E mail	:		
2. ÖĞRENİM BİLGİLERİ			
Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	SOSYOLOJİ	Eskişehir Anadolu Üniversitesi	2012-2016
Yüksek lisans	Ortadoğu Ve Göç Araştırmaları	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	2019-2022
3. YABANCI DİL BİLGİSİ			
1-)İNGİLİZCE			
2-)ARAPÇA			
4. MESLEKİ DENEYİM VE ÜYELİKLER			
1-)Yaz Dönemi Kuran Kursu Öğreticiliği(2007-2010)			
2-)Gönüllü Eğitimcilik			
3-)Sivil Toplum Kadın Kolları Başkanlığı(2017-2019) Ve Aktif Gönüllüsüdür			
4) İnsan Hakları, Göç Çalışmaları, Göç Ve Kadın, Sekülerleşme, Sosyolojik Teori Ve Yöntem Tartışmaları, Ortadoğu Çalışmaları, Sosyoloji Tez Konularında Sertifikalı Eğitimler Almıştır.			
5) Toplum Gönüllüsü Olarak Göçmen Kadınlara Yönelik Destek Ve Entegrasyon Çalışmaları Organize Etmektedir.			
5. YAYINLAR VE ÖDÜLLER			